

**УСНИЙ ПЕРЕКЛАД
У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ:
ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
МАГІСТРІВ-ФІЛОЛОГІВ**

Н.В. Зінукова

УНІВЕРСИТЕТ імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

Н.В. ЗІНУКОВА

**УСНИЙ ПЕРЕКЛАД
У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ:
ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
МАГІСТРІВ-ФІЛОЛОГІВ**

МОНОГРАФІЯ

Дніпро
2017

УДК 378.147:811.111
3 63

*Рекомендовано до друку вченою радою
Університету імені Альфреда Нобеля
(протокол № 4 від 27 червня 2017 р.)*

Рецензенти:

О.Б. Бігич, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри методики викладання іноземних мов й інформаційно-комунікаційних технологій Київського національного лінгвістичного університету;

А.Г. Гудманян, доктор філологічних наук, професор, директор Навчально-наукового гуманітарного інституту, професор кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету;

І.П. Задорожна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практики англійської мови та методики її викладання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Зінукова Н.В.

3 63   Усний переклад у зовнішньоекономічній сфері: теорія і методика навчання магістрів-філологів: монографія / Н.В. Зінукова. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2017. – 424 с.

ISBN 978-966-434-405-7

Монографію присвячено обґрунтуванню методики навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері. На підставі аналізу теоретичних передумов визначено педагогічні, перекладознавчі, психологічні та психолінгвістичні чинники ефективної організації навчання усного перекладу, які покладені в основу запропонованої методичної системи, що містить цілі, принципи, підходи до відбору змісту, методів та засобів навчання. Розроблено концептуальні положення реалізації методики навчання усного перекладу з урахуванням специфіки мовної особистості перекладача як суб'єкта професійної міжкультурної комунікації.

Призначена для науковців, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, фахівців, які досліджують проблеми навчання усного перекладу.

УДК 378.147:811.111

ISBN 978-966-434-405-7

© Н.В. Зінукова, 2017

© Університет імені Альфреда Нобеля,
оформлення, 2017

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- БЗК – базова компетентність
- БК – білінгвальна компетентність
- ЗЕД – зовнішньоекономічна діяльність
- ЗЕС – зовнішньоекономічна сфера
- ІК – інструментальна компетентність
- ОК – особистісна компетентність
- ПК – перекладацька компетентність
- ПРК – предметна компетентність
- ПШК – пошукова компетентність
- СК – спеціальна компетентність
- СТК – стратегічна компетентність
- ТК – технологічна компетентність
- УПП – усний послідовний переклад
- УПС – універсальний перекладацький скоропис

ВСТУП

Сучасному суспільству на шляху інтеграції з європейським культурним, політичним та економічним простором потрібні кваліфіковані перекладачі, які мають не тільки високий рівень професійної компетентності, але й риси самостійної, внутрішньо мобільної особистості. Ті зміни у системі української освіти, які відбулися за останні 26 років, детермінують необхідність усвідомлення специфіки перекладацької діяльності та розробки сучасних підходів до підготовки філологів, зокрема перекладачів, які є затребуваними фахівцями у глобальному суспільстві.

За цей період у різних країнах було підготовлено велику кількість висококваліфікованих філологів-перекладачів, які стали гордістю інтелектуальної еліти багатьох країн світу.

Нове тисячоліття принесло кардинальні зміни в життя суспільства і нові виклики у вигляді глобалізації, наслідком якої стало зростання національної самосвідомості, посилення багатоплярності світу, різні кризи, поява нових міжнародних організацій, інформаційних мереж, об'єднання освітнього простору тощо.

У зв'язку з цим нове покоління українських перекладачів зростає і навчається за інших умов. Рівень їхнього професіоналізму має відповідати міжнародним сучасним стандартам, а це висуває перед дидактикою перекладацької діяльності нові завдання.

Україна все впевненіше входить до європейського освітнього простору, пропонуючи здобувачам більше академічної свободи і мобільності. Українські вищі навчальні заклади, що орієнтовані на підготовку перекладачів, все частіше мають звертати увагу на європейських сусідів, уважно прислухатися до думки європейських колег, тим самим координувати програми та навчальні плани, а інколи суттєво змінювати структуру освітнього процесу.

Для вирішення таких питань необхідно критично оцінити систему підготовки перекладачів в Україні, порівняти її із системою, що прийнята в Європі та світі, щоб усвідомити, який шлях доцільно обрати вищій школі в єдиному європейському освітньому просторі для забезпечення конкурентоспромож-

ності випускників українських ВНЗ на загальноєвропейському ринку праці.

На нашу думку, інноваційним у підготовці перекладачів за сучасних умов може стати підхід, що базується на знаходженні точок зіткнення традиційної вітчизняної системи із західною для побудови ефективної освітньої моделі, яка допоможе підвищити конкурентоспроможність українських фахівців і забезпечить суспільство високоякісними перекладами у різних сферах діяльності.

Українська традиційна і західна системи підготовки перекладачів розрізняються суттєво: вітчизняні вищі навчальні заклади готують перекладачів, які мають володіти необхідними знаннями та вміннями для здійснення двох видів перекладу, письмового та усного. До переходу на двоступеневу освіту (бакалаврат і магістратуру) такі фахівці готувалися за п'ятирічною освітньою програмою, яка передбачала багатогодинну підготовку з іноземних мов протягом усього курсу навчання з паралельним розвитком навичок та вмінь письмового та усного перекладу.

Крім мовних спеціальностей, в університетах існує низка короткострокових програм, що орієнтовані на підготовку «галузевих» перекладачів, які володіють певною термінологією тієї чи іншої галузі, але які не уявляють собі, як ці знання використовувати на практиці.

Ще один приклад нечіткого уявлення про специфіку професійного перекладача – захоплення неспеціалізованих вищих навчальних закладів (технічних університетів) підготовкою перекладачів без чіткого усвідомлення подальшої реалізації таких загальних перекладацьких вмінь у житті, що вже призвело до парадоксальної ситуації, коли при величезній кількості кафедр перекладу та випускників в Україні представники перекладацької індустрії наголошують на катастрофічній нестачі професійних перекладачів, як письмових, так і усних.

Ідеї та роздуми щодо розвитку перекладознавства, народження яких є результатом стрімкого процесу взаємопроникнення культур, міцно пов'язані з розумінням нової досить відповідальної ролі перекладача у сучасному світі, з важливістю визначення аспектів формування його особистості як професійного завдання методики навчання перекладу.

У зв'язку з цим виникла потреба у розробці нових методологічних засад як основи вибудовування сучасних підходів до підготовки майбутніх перекладачів. Проблема полягає не тільки у тому, що підготовкою перекладачів займаються немовні вищі навчальні заклади, значно важливішою є ситуація, обумовлена відсутністю методології, що створює основу методики навчання майбутніх перекладачів.

У сучасних умовах така методологія має враховувати напруження лінгвістики, психології, теорії міжкультурної комунікації, педагогіки – галузей гуманітарного знання, тобто сфера наукових інтересів, що концентрує в собі проблеми взаємовідношень *мови, мислення та свідомості*, які поєднує у собі психолінгвістика.

Необхідно переглянути статус професійного перекладача в новому багатомовному і багатокультурному світі, щоб розробити інтегровану модель формування фахової компетентності перекладача, позначити її можливі недоліки і створити альтернативу. Вирішення такого складного завдання передбачає як розробку окремих освітніх моделей, так і створення теоретико-методологічної бази освітньої діяльності у зазначеному напрямі.

Однією з центральних проблем дослідження є питання, пов'язане з розробкою концепції формування професійної компетентності перекладача, яка являє собою стратегію педагогічної діяльності та впливає на спосіб створення моделі формування фахової перекладацької компетентності, вказує на спосіб побудови системи педагогічних та методичних технологій.

Для побудови системи навчання магістрів-філологів усного перекладу у зовнішньоекономічній сфері як базові доцільно обрати суб'єктно-синергетичний, когнітивний та компетентнісний підходи, що спрямовані саме на формування мовної особистості магістра-філолога. Майбутній перекладач розглядається як суб'єкт міжкультурної взаємодії, що під час професійної лінгвістичної освіти опановує сукупність загальнокультурних і професійних компетентностей. Це все забезпечить організаційну комплексність процесу формування фахової компетентності в усному перекладі здобувачів освітнього рівня магістратури і побудову ефективної системи її формування як процесу взаємодії студентів із матеріальними і духовними

цінностями рідної й іншомовної культури в умовах міжмовної, міжкультурної та міжособистісної професійної комунікації.

Часткове вирішення проблеми підготовки перекладачів ґрунтується на дослідженнях І.С. Алексєєвої, О.В. Алікіної, Д.М. Бузаджі, М.К. Грабовського, В.Н. Комісарова, Л.К. Латішева, Р.К. Міньяр-Белоручева, О.Г. Оберемко, В.І. Провоторова, В.В. Сдобнікова, Т.С. Серової, І.І. Халєєвої, Л.М. Черноватого, А.П. Чужакіна, А.Б. Шевніна та ін. Але аналіз наукової літератури показує, що власне проблема професійної підготовки майбутніх перекладачів не набула необхідного теоретичного та методичного вирішення.

Зважаючи на досить великий обсяг та недостатню вивченість проблеми навчання перекладу у вищих навчальних закладах, зосередимося на питанні підготовки майбутнього перекладача – фахівця з усного перекладу і спробуємо окреслити лише окремі, але, на нашу думку, важливі проблеми, які на сьогодні потребують вирішення.

На відміну від більшості європейських мов, в українській не існує поділу між двома різновидами перекладацької діяльності: *interpreter/ interpréte/ Dolmetscher/* усний перекладач та *translator/ traducteur/ Übersetzer/* письмовий перекладач. Цей факт має відповідний вплив на фактичний стан справ, коли випускник мовного вищого навчального закладу вважається потенційним перекладачем-універсалом. У західній школі (навчальних закладах з підготовки перекладачів у Брюсселі, Женеві, Монтерреї тощо) традиційно письмовий та усний види перекладу є предметами окремих освітніх програм.

Письмовий та усний переклад – це дві форми того ж процесу. Вони мають однакову мету та однакові принципи дії. Вони мають спільну теорію, але це дві різні професії. Вихідним для письмового перекладу є текст, результат – теж письмовий текст, який зафіксований у формі та часі. Вихідним для усного перекладу є усне висловлювання. Результат – також усне висловлювання.

Усний та письмовий перекладачі працюють у різних умовах; відрізняються межі процесу перекладу та можливості використання довідкової літератури.

Для забезпечення високоякісного результату і відповідального виконання кожним перекладачем тих вимог, які ви-

суває практика міжкультурної комунікації, у навчальному процесі підготовки такого фахівця необхідно ретельно відібрати на врахувати спеціальні знання, навички та професійні уміння, одночасно звернувши увагу на творчий характер перекладацької діяльності.

Розглядаючи особливості усного перекладу, необхідно, перш за все, враховувати той факт, що усний переклад здійснюється у режимі реального часу і визначається відповідними параметрами. Такий переклад можна здійснити лише завдяки здатності усного перекладача запропонувати комунікативно повноцінний еквівалент вихідного висловлювання у певних часових межах.

По-друге, сприйняття тексту оригіналу та створення тексту перекладу відбувається, відповідно, у двох формах – усній та письмовій. Оригінал та переклад виступають у нефіксованій формі, що зумовлює однократність сприйняття перекладачем відрізків оригіналу та неможливість подальшого зіставлення та виправлення перекладу після його виконання. У процесі здійснення усного перекладу створення тексту відбувається або паралельно зі сприйняттям оригіналу, або після завершення сприйняття оригіналу, тому усний переклад поділяється на послідовний та синхронний.

Ще одна особливість, яка теж потребує розгляду, – це характер зв'язку з учасниками міжмовного спілкування. Під час здійснення усного перекладу перекладач має безпосередній мовленнєвий контакт (а іноді й персональний) з комунікантами, що надає більше можливостей для вирішення прагматичних завдань перекладу.

Наступна риса – можливість реверсивності усного перекладу, коли переклад здійснюється як з рідної на іноземну мову, так і з іноземної на рідну (наприклад, ділові переговори).

Сприйняття та аналіз оригіналу, зміна мовного коду та вихід готового інформаційного продукту – іншими словами, усі складові процесу перекладу під час виконання усного перекладу мають здійснюватися з максимальною швидкістю. Для цього перекладачу необхідно мати сформовані (треба зауважити, бездоганні) вміння аудіювання, механізму транскодування та відпрацьовані навички спонтанного мовлення.

Приймання перекладачем вихідного повідомлення з метою його подальшого передавання адресату в перекодованому вигляді – це і є сприйняття та розуміння усного мовлення (аудіювання). Особливість аудіювання вихідного повідомлення за умов послідовного перекладу полягає у неможливості будь-якого тривалого аналізу повідомлення, яке отримує перекладач. Він має миттєво оцінити звуковий матеріал, що надходить. Отже, для перекладацького аудіювання характерною рисою є короткочасність сприйняття та одноразовість подання вихідного повідомлення.

Але в процесі навчання послідовного перекладу необхідно звернути увагу на один з факторів, що ускладнює процес аудіювання: перекладач записує необхідну інформацію під час сприйняття вихідного повідомлення. Тобто відбувається одночасна реалізація двох видів мовленнєвої діяльності, що потребує від перекладача навичок синхронізації аудіювання з письмом, і цей фактор має бути врахованим при створенні системи вправ для підготовки майбутніх фахівців не тільки на заняттях з усного перекладу, а й практичного курсу іноземної мови у перші роки навчання, де відбувається загальна філологічна підготовка.

Методика навчання усного перекладу перш за все має орієнтуватися на проблему висвітлення ціннісних характеристик перекладацької діяльності взагалі і діяльності усного перекладача зокрема. Це потребує досить тривалої та диференційної підготовки, яка базується на комплексному підході до проблем поетапного засвоєння та розвитку навичок одночасного слухання та письма, умінь розподіляти увагу, швидкості пошуку відповідностей. Але система навчання має максимально враховувати специфіку особистості здобувача та його майбутньої професійної сфери діяльності.

Методична система організації навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері має трактуватися в єдності таких компонентів: цілі, підходи, принципи, зміст, методи, організаційні форми і засоби навчання.

Загальною *метою* навчання магістрів-філологів усного перекладу та очікуваними результатами освітнього процесу в заданих умовах має стати *формування професійної компетентності перекладача у сфері зовнішньоекономічної діяльності*

ті, яку ми розуміємо як здатність перекладача креативно використовувати когнітивні ресурси своєї мовної свідомості для вирішення професійних завдань інтерпретації смислу в ситуаціях міжкультурної комунікації.

Для якісної підготовки усного перекладача-професіонала необхідно визначити номенклатуру знань, навичок та умінь, індивідуальних якостей, сформувані які можливо, лише витративши значні зусилля навчального, виховного та професійно-тренувального характеру. Досягти такого результату в нашій країні в межах дворівневої, адаптованої до системи західної, університетської підготовки досить непросто. До необхідних знань, навичок та вмінь маємо додати певні індивідуальні якості здобувачів, які мають відповідати необхідним передумовам особистості майбутнього, підкреслюємо, усного перекладача-професіонала. Такі передумови особистості виявляються у здобувачів вже у довузівський період формування майбутнього професіонала – перш за все це такі риси характеру, як зацікавленість та екстравертність.

Сфера діяльності перекладача – міжмовна усна комунікація у різних галузях та умовах – фактично безмежна. Протягом усієї професійної діяльності він має постійно розширювати свої предметні та мовні знання. Отже, перекладачеві треба увесь час займатися самоосвітою, мати природне задоволення від набуття нових знань, умінь знаходити інформацію за допомогою різних джерел, бути відкритим для нового досвіду та вражень. Отже, перекладач увесь час має самовдосконалюватися.

На наш погляд, не буде перебільшенням твердження, що усний перекладач має проявляти певний артистизм, здатність до перекладацького перевтілення, коли йдеться про «виконання ролі» носія іншої мови та учасника міжкультурної комунікації.

Крім цього, доцільно звернути увагу на той факт, що в реальності перекладач зазнаватиме не тільки успіхів у здійсненні усної міжкультурної комунікації, але й з невдачами. І саме викладачу належить сформувані в студента конструктивну реакцію на невдачу, допомогти проаналізувати причину поразки та використовувати негативний досвід як стимул до накопичення знань та розвитку навичок, які дозволять запобігти невдачам у майбутньому.

Таким чином, сучасна система підготовки перекладачів ставить чимало питань перед викладачами й організаторами навчального процесу. Вирішення цих проблем має спиратися на раціональне та гармонійне поєднання досвіду іноземних шкіл перекладу, вимог ринку освітніх послуг і власного досвіду підготовки професійних перекладачів, що в цілому передбачає формування високоосвіченої і професійно спроможної особистості сучасного перекладача.

Підготовка усного перекладача у вищому навчальному закладі має бути комплексною і включати не тільки вивчення професійно спрямованих і факультативних курсів, а й психологічну підготовку і формування особистості перекладача на різних етапах її розвитку.

Вихід нашої країни на Європейський ринок та стрімкий розвиток міжнародних відносин не тільки відкривають перед перекладачами нове поле для діяльності, але й ставлять їх в умови гострої конкуренції, що спричиняє посилення і без того жорстких вимог до представників цієї професії.

Наблизитися до виконання таких вимог можливо, лише максимально врахувавши їх у формі, змісті та методах навчання майбутніх перекладачів. Для цього в процесі професійної підготовки майбутніх перекладачів необхідно створити умови, які б вимагали від студентів спонтанної реакції на непередбачувані теми, повороти діалогів, мовленнєві формулювання та культурно обумовлені ситуації. У навчальному процесі бажано дотримуватися певної пропорції між підготовленими і непідготовленими видами та формами діяльності, що допоможе сформувати у здобувачів необхідні професійні навички, уміння та здатність до ситуативних експромтів.

Сьогодні в навчанні перекладу, незважаючи на значну суспільну затребуваність такої діяльності та її популярність, досить часто використовують систему методичних підходів, що не стільки заперечує апріорні знання, але в більшості випадків ґрунтується виключно на досвіді та індуктивних висновках. Основне завдання монографії – розробка питань, пов'язаних з науковим обґрунтуванням методичної системи навчання усного перекладу здобувачів другого рівня освіти і репрезентацією результатів наукового дослідження.

Завжди складно висувати ідеї, особливо у випадку, коли вони претендують на певну наукову новизну і теоретичну значущість. Важко також дібрати характеристики емоцій, яких зазнає той, хто намагається подати свою систему поглядів з надією на її сприйняття і подальше функціонування. Але ж підсумовуючи результати наукової праці, констатуємо: перед читачем відкривається багатосторінкова спроба автора висунути та обґрунтувати концепцію сучасної системи підготовки майбутніх перекладачів у новому тисячолітті. Положення монографії так чи інакше розкривають велику кількість шарів гуманітарного знання, пов'язаного з феноменом усного перекладу як діяльності (лінгвістики, психолінгвістики, філософії, когнітивістики, культурології, міжкультурної комунікації, методики навчання, перекладознавства тощо).

Автор висловлює сердечну подяку за натхнення, безцінні поради та допомогу у створенні монографії науковому консультанту, доктору педагогічних наук, професору, завідувачу кафедри методики викладання іноземних мов й інформаційно-комунікаційних технологій Київського національного лінгвістичного університету Софії Юр'ївні Николаєвій.

Свою щирю подяку автор висловлює президенту Університету імені Альфреда Нобеля Борису Івановичу Холоду за можливість наукового пошуку і творчої праці над дослідженням у колі колег – представників наукової школи перекладу Університету імені Альфреда Нобеля та її натхненному засновнику – кандидату педагогічних наук, професору Ніні Марківні Петренко.

Було б несправедливим обійти словами вдячності шановних рецензентів монографії – доктора філологічних наук, професора, директора Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету Артура Грантовича Гудманяна; доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри методики викладання іноземних мов й інформаційно-комунікаційних технологій Київського національного лінгвістичного університету Оксану Борисівну Бігич; доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри практики англійської мови та методики її викладання Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка Ірину Павлівну Задорожну, які уважно ознайомилися з працею

та виклали свої пропозиції, що сприяло уточненню низки положень монографії.

Автор щиро вдячний президенту Всеукраїнської спілки викладачів перекладу (ВСВП), доктору педагогічних наук, професору, професору кафедри перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Леоніду Миколайовичу Черноватому, чиї наукові праці стали зразком формулювання ідей та їх презентації науковому співтовариству.

Щирі слова подяки автор висловлює своїм колегам, викладачам кафедри англійської філології та перекладу Університету імені Альфреда Нобеля за допомогу та підтримку в процесі роботи над монографією. Особливу вдячність автор висловлює професору кафедри англійської філології, доктору філологічних наук Анні Аркадіївні Степановій за її цінні зауваження та пропозиції, яка ознайомювалася, надихала автора та сприяла вдосконаленню і просуванню дослідження на різних етапах.

Нарешті, окрема подяка моїй родині за любов і підтримку в наукових починаннях.

Розділ 1

ПЕРЕДУМОВИ РОЗРОБКИ КОНЦЕПЦІЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІЙНИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

1.1. Професійна підготовка перекладачів у сучасних умовах: вимоги ринку перекладацьких послуг

У сучасному світі перекладацька діяльність стала повноцінним учасником виробничого процесу зі своїм набором галузевих стандартів та інструментарієм спілкування з клієнтами за допомогою сучасних прийомів маркетингу та інших ринкових способів просування послуг кінцевому споживачу.

Епоха, в яку ми живемо, – це епоха інформації. Комп'ютер та Інтернет спричинили революційні зміни в усіх сферах життя, зокрема і в процесах ведення бізнесу. Один із сегментів ринку зазнав значних змін, і цей сегмент пов'язаний з перекладом документів.

Щоб бути успішним та вижити в умовах глобальної конкуренції, сучасний бізнес не може обмежитися тільки локальним ринком. Замість цього необхідно прагнути до міжнародної присутності. Якщо компанія планує вихід на міжнародний рівень, їй знадобиться допомога. А основою будь-яких міцних ділових відносин є якісна комунікація.

Ступінь орієнтованості освітніх програм на ринок праці стає ключовим показником ефективності вищої освіти загалом та підготовки студентів окремих спеціальностей зокрема. Цей процес може бути реалізований завдяки систематизованій взаємодії освіти та працедавців. Формалізуватися цей процес може у вигляді критеріїв та вимог до випускників стосовно їх придатності здійснювати практичну діяльність. Сьогодні ми спостерігаємо суттєве зростання актуальності внеску бізнесу в процес визначення завдань та змісту освіти. Поділяючи точку зору Н.В. Шестак, необхідно зауважити, що в процесі розвитку освіти як такої мають брати участь дві сторони – працедавці та академічне товариство, дії яких мають бути узгодженими з метою підготовки конкурентоспроможних фахівців [28, с. 25].

У комерційній перекладацькій діяльності, як і в будь-якому виді бізнесу, єдиним методом заохочення та утримання клієнта є висока якість продукції та послуг. Сучасні стандарти вимагають розробки нової освітньої програми, що базуватиметься

на компетентнісному підході, пріоритетною орієнтацією якого є самовизначення, самоактуалізація, розвиток індивідуальності та соціалізація. Вирішення цих проблем визначає параметри та властивості освітніх послуг, найважливішими з яких є бажані характеристики майбутнього контингенту студентів; цілі навчання та адекватне співвідношення між фундаментальними, соціально-економічними, спеціальними, тобто прикладними знаннями; тривалість та етапи навчання; технології навчання та контроль його результатів; характеристики професорсько-викладацького складу; типи навчальних засобів тощо.

Для вирішення питань розробки нових освітніх стандартів і програм для підготовки майбутніх перекладачів необхідно зробити маркетинговий аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища перекладацької індустрії. Аналіз зовнішнього середовища передбачає вивчення ринку перекладацьких послуг у країнах Європи, США та в Україні з метою врахування вимог цього ринку, ретельне вивчення груп потенційних споживачів освітніх послуг, а також адаптацію навчального процесу до потреб ринку послуг перекладу з подальшим коригуванням навчальних планів та програм підготовки майбутніх перекладачів.

Необхідно чітко уявляти, що таке якість перекладацьких послуг, та виділити основні методи та процедури досягнення такої якості. На ринку перекладів головним критерієм визначення якості є довгострокові партнерські відносини. Необхідно зауважити, що послуги перекладу відрізняються від інших послуг тим, що кожне наступне замовлення є логічним продовженням попереднього.

За оцінками експертів, галузь перекладу та локалізації спочатку інтенсивно розвивалася в США. На сьогодні у зв'язку з перерозподілом глобальної економіки провідну роль у цій сфері почала відігравати Європа, яка являє собою перспективне багатомовне середовище. З тієї ж причини динамічні темпи розвитку можна спостерігати й на азіатському ринку перекладів.

Більшість солідних західноєвропейських перекладацьких компаній – це компанії з досить високим рівнем упорядкування, які надають високоякісні послуги з перекладу на ринку, що весь час розширюється. Протягом 10–15 років такі компанії отримували значний прибуток у країнах з високим рівнем розвитку, пропонуючи послуги перекладу виключно на французь-

ку, італійську, німецьку, іспанську, а також деякі інші іноземні мови. Зараз ситуація змінюється, і такі зміни, з погляду керівників провідних компаній з лінгвістичних послуг, пов'язані з тим, що на цьому ринку підвищується конкурентоспроможність, з'являється все більше нових компаній, а багато західно-європейських компаній не готові до більш агресивної політики продажів та маркетингу. До цього необхідно зазначити, що у зв'язку з появою так званої офшорної перекладацької діяльності знижується вартість перекладацьких послуг, і країнам з високим рівнем розвитку все складніше пропонувати конкурентоспроможні ціни на послуги перекладу.

Раніше у перекладацькій діяльності спостерігалася тенденція до локалізації. Компанія отримувала одного або двох великих клієнтів, довго з ними співпрацювала, поглиблено вивчала їхній бізнес та документацію, вважаючи, що цього достатньо для безтурботного існування за рахунок стабільних замовлень від цих клієнтів.

Зараз утворився новий ринок, який характеризується більшим ступенем зрілості та конкурентоспроможності. Все більше поширюється тенденція до локалізації бізнесу мовами країн, що розвиваються, а саме: переведення бізнесу великих компаній, які займаються міжнародною діяльністю, до країн з низьким рівнем розвитку з метою отримання послуг тієї ж якості, що і в розвинутих країнах, але за меншу ціну.

Згідно з даними незалежної компанії *Common Sense Advisory*, сукупний обсяг світового ринку лінгвістичних послуг та перекладу в 2013 р. досяг 34 млрд дол. США, при цьому частка перекладацьких послуг становила 15% від загального обсягу ринку [34, с. 14]. За результатами аналізу фахівців порівняно з минулим роком ринок лінгвістичних послуг зріс на 5,13%. Отже, незважаючи на глобальну фінансову кризу, ринок продовжує демонструвати зростання, але його темпи стали більш помірними (у 2013 р. – зростання на 12,17%, а в 2011 – на 7,14%). Експерти також звертають увагу на той факт, що продовжує зростати попит на лінгвістичні послуги і технології [34, с. 14].

Агентство *Common Sense Advisory (CSA)* опублікувало рейтинг 30 найбільших перекладацьких компаній світу та зробило новий прогноз розвитку ринку перекладу до 2013 р. Раніше рейтинг розповсюджувався на 25 компаній, але, зважаючи на

розширення самого ринку і зростання його прозорості, агенція збільшила кількість компаній до 30 [25].

Дані свідчать про те, що 2008 р. був досить успішним для багатьох постачальників перекладацьких послуг. За рік прибуток 25 кращих компаній, що з'явилися в рейтингу агенції за 2007 р., зріс у середньому на 19,7%, що є дещо меншим порівняно з попереднім роком, за який показники компаній зросли у середньому на 26,68%. Отже, за даними табл. 1.1 можна побачити скоригований прогноз обсягу ринку.

Таблиця 1.1

**Прогнозована виручка перекладацьких компаній за 2009–2013 рр.,
млн дол. США**

Реґіон	Обсяг ринку	2009 р. млн дол. США	2010 р. млн дол. США	2011 р. млн дол. США	2012 р. млн дол. США	2013 р. млн дол. США
Європа	43%	6,468	7,331	8,409	9,703	10,781
США	40%	6,074	6,884	7,896	9,111	10,123
Азія	12%	1,735	1,965	2,255	2,601	2,891
Решта	5%	722	818	939	1,083	1,203
Загалом	100%	15,000	17,000	19,500	22,500	25,000

Джерело: Common Sense Advisory [25].

З іншими даними про найбільші перекладацькі компанії та ринок перекладу можна ознайомитися на сайті *Common Sense Advisory* (англійською мовою) [34].

На думку провідного аналітика *Common Sense Advisory* В. Хеджа, все більша кількість іммігрантів, туристів та міжнародних бізнесменів буде впливати на діяльність судів, лікарень, готелів та інших комерційних та державних структур, спонукаючи їхніх співробітників розмовляти іноземними мовами [34, с. 14].

Розглянемо загальну структуру перекладацької галузі, яка склалася на сьогодні. За даними аналітиків *ABBYY Language Services* щодо трендів локалізації за 2013 р., на ринку працює близько 30 000 професійних компаній, які пропонують різні лінгвістичні послуги [24]. Ринок сильно фрагментований – приблизно 30 компаній забезпечують 20% обігу всієї галузі. На ринок значно впливає глобалізація ринку – раніше компанії хотіли працювати на одному-двох локальних ринках, зараз же бажанням є 10 та більше.

Другим фактором є вибухове зростання виробництва контенту, що забезпечує Інтернет з усіма компонентами. Простежується неперервний потік інформації замість окремих проєктів. Раніше необхідно було збирати матеріали, перекладати, готувати та публікувати для локалізації сайтів – тільки після цього проєкт вважався завершеним. Сьогодні потік проєктів для локалізації може бути неперервним завдяки постійній необхідності оновлення. За таких обставин важко говорити про один проєкт, скоріше, все є неперервною локалізацією, яка стає частиною усього виробничого процесу.

Серед інших факторів відзначаються фундаментальне протиріччя «терміни – вартість – якість», скорочення виробничого ланцюга з розвитком технологій – керівники проєктів окремої компанії отримують можливість контролювати процес напряму. Не менш значною тенденцією є централізація і послідовне управління лінгвістичними активами – корпоративними глосаріями, базами пам'яті перекладів, інструментами машинного перекладу, за допомогою яких з'являється можливість економити час та підвищувати продуктивність праці перекладацької діяльності.

І останнім важливим трендом для ринку локалізації вважається інтеграція хмарних рішень (розміщення усіх необхідних матеріалів, корпоративних глосаріїв, баз *Translation Memory* та самих проєктів у «хмарі») та краудсорсингу (використання умовно безкоштовних ресурсів).

Сьогодні **український** ринок як відображення всіх процесів, що відбувалися в країні за останні 26 років, значно змінився. Цьому сприяли зміни в соціальному, економічному та політичному житті між різними країнами, мода на загальну комп'ютеризацію бізнес-процесів в економіці з використанням останніх досягнень високих інформаційних технологій, більшість з яких потребують перекладу.

На перший план почали виходити такі фактори, як еволюційна адаптованість професії до нинішніх реалій, якість, професіоналізм, їхній вплив на розвиток українського ринку перекладацьких послуг.

Ринок перекладацьких послуг в Україні за різними оцінками зростає на 20% щорічно, що значно випереджає світові темпи зростання, які складають 8% [19]. Такі темпи пояснюються

тими ж причинами, що були виділені для світового сегмента перекладацької індустрії: зростання ІТ-ринку та Інтернет-технологій, вихід на український ринок нових міжнародних компаній, таке загальне явище, як глобалізація.

За оцінками фахівців [19], найбільш затребуваною послугою в агенціях та бюро перекладів є технічний переклад, на який припадає приблизно 68% усіх замовлень. Далі йде локалізація веб-сайтів – 20%. Решта 12% припадає на усний переклад та переклад аудіо- та відеоматеріалів.

Необхідно зауважити, що культура ринку перекладів у західних країнах створювалася десятиріччями, в Україні ринок лінгвістичного сервісу почав формуватися лише на початку 90-х років минулого сторіччя, про що свідчать неоднорідність цінової політики на його послуги, перешкоди у пошуку клієнтів. Це підтверджує і той факт, що та кількість українських перекладацьких агенцій, що розпочинали свою діяльність як спеціалізовані заклади у тій чи іншій сфері, для того, щоб вижити в умовах ринку, були вимушені стати універсальними, інакше кажучи, виконували переклади з європейських та азіатських мов незалежно від тематики. Іноді вони займаються й так званним супроводжуючим сервісом: проставляють апостиль, виконують консульську легалізацію документів, пропонують юридичні послуги або представництво у суді, надають в оренду обладнання для синхронного перекладу тощо.

Звісно, причинами динамічного розвитку ринків перекладу є глобалізація та розвиток світової торгівлі, вихід компаній на нові ринки збуту, розвиток високих технологій та аутсорсинг, в результаті якого компанії передають роботу професійним перекладацьким структурам.

Розглянемо **основні етапи** розвитку українського ринку перекладів:

1990–1998 рр. – з'являються перші перекладацькі компанії, цей період відзначається низькою конкуренцією і відсутністю в будь-яких джерелах інформації про ринок.

1998–2004 рр. – формуються великі компанії, ринок поширюється і стає більш прозорим, але неструктурованим. Створюється Всеукраїнська громадська організація «Асоціація перекладачів України» – АПУ (1999 р.), проводяться науково-практичні семінари перекладачів.

2004–2008 рр. – починає зростати конкуренція. Збільшується кількість компаній, що надають перекладацькі послуги, яких тільки в місті Києві налічується більше 100. Зростає ринок перекладачів – приватних підприємців. З метою захисту ринку перекладацьких послуг почала діяти система добровільної сертифікації перекладачів у рамках національних професійних об'єднань. Розроблені й широко використовуються Стандарт СТТУ АПУ 001-2000 «Кваліфікація і сертифікація перекладачів. Загальні вимоги» та Стандарт СТТУ АПУ 002-2000 «Послуги з письмового та усного перекладу. Загальні правила і вимоги до надання послуг» [23]. В Україні після успішного старту міжнародного фестивалю-конкурсу «Вибір року» вперше включено номінацію «Бюро перекладів року» (2007). Відбувається Перша Українська конференція перекладачів послідовного та синхронного перекладу. Відзначається Міжнародний день перекладача (30 вересня).

2008 – по теперішній час – конкуренція зростає. На ринок виходить все більша кількість компаній, що надають послуги не тільки перекладу, а й пропонують мовну підготовку бажаючих вивчати іноземні мови. Ринок залишається неструктурованим і дещо стихійним. Перекладацька діяльність стає повноцінним учасником виробничого процесу зі своїм набором галузевих стандартів та інструментарієм спілкування з клієнтами за допомогою сучасних прийомів маркетингу та інших ринкових способів просування послуг кінцевому споживачу. Цей етап можна визначити як період високої конкуренції, розшарування «гравців» на великих, середніх та малих залежно від факторів достатності людських, фінансових, технологічних та інших необхідних ресурсів, здатних впливати на процеси, що мають місце на цьому ринку. Але ринок відзначається слабкою інформаційною відкритістю, тільки починають визначатися лідери, поширюється глибинне розшарування, на яке значно впливає падіння курсу гривні.

Згідно з даними підсумків щорічних Всеукраїнських науково-практичних семінарів перекладачів, сьогодні можна спостерігати таку ситуацію на ринку перекладацьких послуг: у Києві, як майже в будь-якій столиці, сконцентровано найбільше гравців цього ринку – близько 150 перекладацьких компаній,

що складає приблизно 40% загальної кількості таких компаній в Україні. В таких містах, як Харків, Дніпро, Львів, налічується ще 30% перекладацьких компаній, решта – зосереджені по всій країні. Такий розподіл зумовлений високою активністю ділового життя в зазначених містах, наявністю виробництв, відстанню до державних кордонів, торговельними та дипломатичними відносинами.

За даними системи СПАРК-Інтерфакс, у 2012 р. в Україні було зареєстровано 604 юридичні особи з кодом КВЕД 74.85 «Надання секретарських послуг та послуг перекладу» [12]. Цікавим є рейтинг компаній-лідерів на українському ринку, який наведено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Найбільші бюро перекладів в Україні за 2013 р. [12]

№ з/п	Назва компанії	Виручка за 2013 р, млн дол.	Штат співробітників	Місто	Рік заснування	Профіль
1	ELEKS Localization	2,811	133	Львів	2004	Локалізація, субпідряди
2	InText	2-3	41	Дніпро	2002	Більше 90% субпідряди, технічний переклад
3	ТРИС	2-4	170	Київ	1993	30-40% – роздріб, 10-20% – іноземні замовники, решта – внутрішній ринок
4	Донецьке обласне бюро перекладів	1,07	29	Донецьк	1996	60/40% – роздріб, 75% – внутрішній ринок
5	Профпереклад	0,9	25	Київ	2008	50% – медицина, 25% – техніка, 25% – юридичний
6	Technolex Translation Studio	0,75 (оцінка)	20	Київ	2010	Більше 90% субпідряди

Закінчення табл. 1.2

№ з/п	Назва компанії	Виручка за 2013 р., млн дол.	Штат співробітників	Місто	Рік заснування	Профіль
7	Promova	0,4	13	Харків	2004	Більше 90% субпідряди
8	Майвік Солюшнс	0,4	12	Київ	2004	Локальний ринок
9	Уeranoff	0,28	6	Київ	2002	70/30% – субпідряди і внутрішній ринок
10	Yus Augmentive	0,25	12	Київ	2008	Субпідряди, локалізація, технічний переклад
11	Техпереклад	0,221	2	Київ	2009	Промислова електротехніка, субпідряди
12	А.В.С. – перекладацький підрозділ	-	28	Київ	2003	Медицина, техніка, юридичний
13	Translatel	-	25	Кіровоград	1998	Субпідряди, локалізація, технічний переклад
14	Today.kharkov.ua	-	20	Харків	2009	Внутрішній ринок
15	Aspect-Ukraine	-	18	Харків	2011	Субпідряди, локалізація, технічний переклад
16	Лінгвістичний Центр	-	9	Львів	1997	Субпідряди, локалізація, технічний переклад
17	Апрель	-	8	Київ	1998	Внутрішній ринок, роздріб
18	Task Force	-	7	Київ	2002	Внутрішній ринок
19	100 мов	-	5	Київ	2002	Внутрішній ринок
20	Glebov	-	4	Київ	2009	Внутрішній ринок

Дані табл. 1.2 зібрані за допомогою анкетування в січні – березні 2014 р. й телефонного інтерв'ювання керівників компаній у квітні – травні 2014 р. Першими йдуть компанії, що надали фінансову інформацію за 2013 р. в порядку зменшення виручки, далі – за кількістю штатних співробітників у порядку зменшення [12].

У запропонованій системі ранжування є дані офіційної статистики ЄГРЮЛ за 2012 р. щодо юридичних осіб, які працюють на ринку перекладацьких послуг в Україні, але не брали участь в анкетуванні. За даними джерела, з 604 юридичних осіб у поданому списку зазначені не всі перекладацькі компанії країни, а серед вказаних – приблизно половина не є перекладацькими взагалі [12].

Цікавими є висновки фахівців щодо ситуації на ринку перекладацьких послуг за останній рік, які наведено в табл. 1.3. На кінець 2016 р. інформації про перекладацьку індустрію в Україні недостатньо. У дослідженні 2016 р. незалежної агенції СПАРК-Інтерфакс, що спеціалізується на маркетингових дослідженнях ринку перекладацьких послуг, взяли участь усього 16 компаній на відміну від попередніх років. Як відзначають експерти, інформація відсутня стосовно великих гравців ринку: «Аспект-Україна», «Лінгвістичний Центр», ELEKS, «Лінго», А.В.С., «Веди», НТП, «Гольфстрим» та «Трис». Офіційні податкові дані юридичних осіб у СПАРК-Інтерфакс не оновлювалися й датуються 2013 р. [26].

Таблиця 1.3

Найбільші українські перекладацькі компанії 2015 р. [12]

№ з/п	Назва компанії	Виручка за 2015 р., млн грн	Зростання за рік, %	Виручка, млн дол. США, курс 21,81 грн	Місто розташування центрального офісу	Профіль
1	InText	-	-	Більше 1,6	Дніпро	Субпідряди 90%
2	Translatel	22	-	1,01	Кропивницький (Кіровоград)	Субпідряди
3	Профпереклад	Більше 21,81	-	1-2	Київ	Фармація – 25%, субпідряди – 25%, промисловий та юридичний переклад – по 10%

Закінчення табл. 1.3

№ з/п	Назва компанії	Виручка за 2015 р., млн грн	Зростання за рік, %	Виручка, млн дол. США, курс 21,81 грн	Місто розташування центрального офісу	Профіль
4	Technolex Translation Studio	17	85	0,78	Київ	Софт - 55%, електроніка - 15%, промисловий переклад - 10%
5	Містер КРОНОС	12	247	0,55	Київ	Держсектор - 60%, фінанси - 10%
6	Обласне бюро перекладів	10,4	30,1	0,47	Київ	Нафтогаз - 30%, роздріб - 20%, медицина - 20%, фінанси - 15%
7	Апрель	10,3	186	0,47	Київ	Роздріб - 40%, юридичний переклад - 25%, фінанси - 20%
8	Promova	7,6	60	0,35	Київ	Субпідряди
9	Yeranoff	7,1	86	0,325	Київ	Субпідряди
10	МСП «Філін»	3	300	0,137	Київ	Роздріб - 30%, транспорт - 10%
11	Task Force	2,9	40	0,133	Київ	Інформація відсутня
12	Майвік Солюшинс	1,8	-	0,082	Київ	Інформація відсутня
13	Традос	1,7	-	0,077	Київ	Інформація відсутня
14	Кофеїн - translateit.com.ua	-	8,1	Менше 0,125	Дніпро (Дніпропетровськ)	Інформація відсутня
15	Азурит	Дані уточнюються	-	-	Київ	Техніка, медицина - 60%, юридичний переклад - 30%

За даними системи СПАРК-Інтерфакс, у 2016 р. спостерігається скорочення ринку стосовно субпідрядів, одночасно по-

силюється конкуренція. Ймовірною причиною такої ситуації фахівці зазначають меншу кількість перекладів на замовлення іноземних перекладацьких компанії або зміну підрядників.

На тлі загального погіршення економіки України показники компаній внутрішнього ринку, навпаки, зростають («Проф-переклад», «МІСТЕР КРОНОС», «Апрель» та МСП «Філін»). Така тенденція, незважаючи на кризу, пояснюється зростанням зовнішньоекономічної активності бізнесу і населення, особливо з початком дії Угоди України з ЄС. На сьогодні прогнози розвитку ринку перекладацьких послуг позитивні.

Отже, підсумовуючи вищесказане, необхідно зазначити, що український ринок перекладацьких послуг є відносно невеликим, близько \$80–100 млн на рік. Він відрізняється більш низькими розцінками, що значно впливає на розвиток виробничих ланцюгів, формалізацію систем менеджменту якості та проведення маркетингових досліджень. За загальною характеристикою ринок перекладацьких послуг залишається на стадії розвитку і відзначається інформаційною непрозорістю. У кращому стані перебувають компанії, які виконують переклади для іноземних бюро, а компанії, що орієнтовані на внутрішній ринок, значно відстають, зважаючи на кризову ситуацію.

Найрозповсюдженішою парою мов перекладу є англійська-російська (українська). За даними галузевих експертів, на цю пару мов припадає 50–75% загального обсягу послуг перекладу на українському ринку. Східні мови становлять такий сегмент ринку, який не має високого попиту за рахунок високої ціни та недостатньої кількості фахівців.

Розглянемо ринок перекладацьких послуг зсередини. Тенденції українського ринку щодо використання видів перекладу можна побачити у такому поділі: найбільш популярним є письмовий переклад текстів економічної, правової та медичної тематики, їх частка складає приблизно 48%. Друге місце посідає послідовний усний переклад, здебільшого – ділової сфери (20%), на третьому місці – письмові переклади інструкцій і технічних текстів (9%), четверте місце – знову усний переклад, частково синхронний, який супроводжує конференції, семінари, симпозіуми та інші значні заходи – 5% [20]. Останнім часом популярними стали переклад та локалізація комп'ютерних програм, ігор, а також локалізація й адаптація Інтернет-сайтів.

У секторі B2B економіки ринок усних перекладів вважається динамічним та перспективним, хоча й перебуває на стадії свого становлення. Сьогодні послуги усного перекладу активно формуються й одночасно перебудовуються відповідно до економічних реалій суспільства в цілому. Такі дані отримані завдяки проведенню у країні регіональних, всеукраїнських та міжнародних заходів, а саме: форумів, конференцій, семінарів, конгресів тощо. Економічні та політичні заходи створюють чималий попит на якісний усний переклад, основна мета якого – забезпечити на відповідному рівні проведення міжнародних зустрічей.

Послідовний усний переклад є однією з найпопулярніших послуг, на які є постійний попит. Суть такого перекладу – послідовне передавання інформації у вигляді фрази або речення іноземною мовою та переклад з мови-оригіналу. Цей вид перекладу нагадує синхронний, але, на відміну від нього, не потребує використання технічних засобів та залежить виключно від професіоналізму перекладача. Під час здійснення такого перекладу перекладач перебуває біля того, хто говорить, або групи тих, хто говорить. Цей вид перекладу використовується при необхідності проведення переговорів, конференцій, неформальних зустрічей, інших ділових заходів. Така послуга має на меті усунення усіх перешкод, які виникають при спілкуванні різними мовами, допомагає людям зрозуміти один одного, обговорити важливі проблеми, дійти певного консенсусу, домовитися про певні речі.

Серед сфер застосування усного послідовного перекладу необхідно зазначити його використання в процесі перекладу телефонних переговорів, які сьогодні стають більш популярними.

І зовсім нова сфера застосування усного послідовного перекладу – *Skype* переклад. У деяких джерелах навіть можна зустріти використання такого словосполучення – класичний усний послідовний переклад та новітній переклад переговорів в онлайн-режимі за допомогою програми *Skype*. Компанії надають вже розраховані розцінки послуги онлайн-перекладу за допомогою *Skype*. На відміну від замовлення усного перекладача до свого офісу, клієнт може користуватися послугами перекладача, який перебуває в офісі бюро перекладів. Клієнт має

можливість бути в зручному для нього місці, використовуючи ноутбук для переговорів. До того ж клієнт може проводити переговори одразу з кількома іншомовними партнерами, що перебувають у різних кутках земної кулі. За умови наявності програми *Skype* у всіх учасників переговорів сам зв'язок буде безкоштовним. Послуги онлайн-перекладача по *Skype* значно дешевші, ніж виклик усного перекладача до офісу клієнта, до того ж клієнт має великий вибір у часі для проведення переговорів. Єдиною вимогою є мінімальний час послуги – 30 хвилин. Навіть оплату за послуги можна здійснити за допомогою електронного переказу грошей.

Отже, сьогодні ринок сучасного усного перекладу потребує зміцнення інфраструктури та створення принципово нових, альтернативних моделей процесу надання послуг.

Головним питанням будь-якої індустрії, у тому числі і перекладацької, завжди була і залишається якість. Якісний перекладацький сервіс – головна умова інвестиційної привабливості країни. Таким чином, тема забезпечення якості перекладу і надання перекладацьких послуг є однією з ключових.

1.2. Стандарти підготовки перекладачів. Система навчання усного перекладу в контексті сучасних досліджень

Протягом останнього часу вимоги щодо підготовки фахівця у галузі перекладу зазнали суттєвих змін: з елітної та специфічної професія перекладача перетворилася на масову. Сьогодні зросли вимоги до професійної компетентності перекладача, з'явилася необхідність у підготовці фахівців, які могли б повноправно конкурувати на європейському й міжнародному ринках праці. У зв'язку з цим необхідно враховувати роль національних і міжнародних професійних організацій перекладачів. Крім того, необхідно враховувати міжнародні стандарти підготовки фахівців з перекладу.

У сучасному діловому світі перекладацький процес є частиною так званого повного циклу, який починається та закінчується замовником. Іншими словами, неможливо забезпечи-

ти той рівень перекладу, якого вимагає замовник, без урахування певних стандартів якості. І фахівцям перекладацької індустрії, і викладачам перекладу в навчальних закладах необхідно знати основні вимоги, які закладені до нормативних документів. Почнемо з короткого огляду стандартів, які існували в європейських країнах, а потім поступово перейшли до нашої національної галузі.

До введення загальноєвропейського стандарту 15038 у 2006 р. перекладачі у своїй діяльності керувалися такими нормативними документами:

- італійський стандарт *UNI 10574 Standard*, за допомогою якого було визначено вимоги до перекладацьких послуг та окреслено діяльність компаній, які надають ці послуги;

- австрійські стандарти *Önorm D 1200* та *Önorm D 1201 Standard*, які описували послуги перекладу, вимоги до таких послуг та угоди, які пропонують послуги письмового та усного перекладу;

- німецький стандарт *DIN 2345 Standard*, який визначав послуги перекладу, угоди про надання перекладацьких послуг та робочих процедур, які при цьому використовуються;

- данський стандарт *Taalmerk Standard*, який описує у загальних рисах послуги перекладу;

- міжнародний стандарт *ISO 12616 Standard*, що визначив термінологію, яка використовується у сфері перекладу [14].

Новий загальноєвропейський перекладацький стандарт *European EN 15038 (translation-services standard: European Quality Standard BS EN 15038:2006)*, що набув чинності у 2006 р., замінив стандарти 30 країн Європейського комітету з питань стандартизації (*CEN – European Committee for Standardization*) [33]. Він спрямований на узагальнення термінології, що використовується в галузі перекладу, на визначення основних вимог до так званих постачальників мовних послуг, а також прав та обов'язків споживача перекладу та його постачальників.

EN 15038 зазначає додаткові послуги, які можна отримати окрім перекладу, приділяє багато уваги адміністративним процедурам, документації, функціям фахівців, задіяних у реалізації перекладацького проекту [33]. Переклад з мови оригіналу на мову перекладу цей стандарт визначає як перенесення умовних визначень вихідної мови на еквівалентні або такі, які

підходять як умовні визначення цільової мови. Обов'язковою умовою є перевірка готового перекладу спочатку самим перекладачем, а потім іншим фахівцем. Щодо вимог до самого перекладача, то він повинен мати глибокі знання перекладацької справи та певний ступінь підготовки з відповідною кваліфікацією [33].

У свою чергу, стандарт США *ASTM F2575-06 Standard Guide for Quality Assurance in Translation* («Стандартизовані директиви із забезпечення якості перекладів») є основою для замовників та перекладачів, які надають свої послуги, і визначає параметри, що мають бути враховані до початку реалізації перекладацького проекту [30]. Він не містить певних особливих вказівок щодо рекомендацій зі здійснення перекладу або поліпшення його якості. У кожному випадку рекомендації відповідно до цього стандарту є індивідуальними.

Початок розробки цього стандарту визначається 1998 р., коли група представників перекладацької індустрії вирішила створити загальнонаціональний перекладацький стандарт. Підкомітет ASTM – Американського товариства з випробувань матеріалів (нафти і газу) – з питань письмового перекладу включав представників перекладацьких компаній, індустрії незалежних перекладачів, державних установ, професійних асоціацій, наукових кіл і приватного бізнесу, які є споживачами перекладацьких послуг. Представники Підкомітету з-поміж суттєвих факторів, які зумовлюють якість перекладу, виділили три основних компоненти надання перекладацьких послуг: технічні умови проекту (*Project Specifications*), сам процес перекладу (*Translation Process*) і процедура контролю якості (*Quality Control*). На жаль, цей стандарт основну увагу приділяє вимогам проектних специфікацій, інакше кажучи, технічним умовам, які ухвалені як замовником, так і постачальником послуг. Більш суб'єктивні критерії, які менше піддаються кількісному вимірюванню, не потрапили до фокусу цього документа.

Пізніше, у 2000 р. з'явився документ, розроблений Підкомітетом *ASTM F15.34*, у якому розглядалися питання усного перекладу [31].

Саме факт наявності стандартів якості й самого робочого процесу дає можливість забезпечити гідні умови праці перекладача й необхідну якість перекладу. Безумовно, цей процес

не є простим, до того ж необхідно зауважити, що створення односторонніх стандартів є практично неможливим завданням. Але існують основні принципи, які допомогли б фахівцю створити високоякісний кінцевий продукт перекладацької праці, а викладачам навчити майбутніх фахівців професійного перекладу.

Розглядаючи питання існування національних документів, які регламентують перекладацьку діяльність, необхідно згадати загальноросійський стандарт ГОСТ 7.36-2006 «Система стандартів по інформації, бібліотечному и издательскому делу. Неопубликованный перевод. Координация, общие требования и правила оформления», який встановлює загальні вимоги й правила оформлення перекладу [22]. Цікаво, що його дії не підпорядковуються переклади ділового листування із закордонними організаціями, переклади анотацій і рефератів, приватних документів громадян. Щодо письмових перекладів інших документів, точніше текстів технічного характеру, існують рекомендації, які узагальнюють досвід перекладачів, вимоги нормативних документів, внутрішніх інструкцій низки перекладацьких компаній тощо, які мають назву «Письменный перевод – Рекомендации переводчику и заказчику» [15]. Головна мета цього документа – забезпечити високу якість письмових перекладів за рахунок уніфікації вимог до перекладу, більш формальні відносини між замовником та перекладачем на етапах підписання та виконання угод про виконання письмових перекладів та доповнити комерційні умови вищезазначених угод. У 2004 р. Союзом перекладачів Росії (СПР) було опубліковано Рекомендації перекладачу та замовнику – також для письмових перекладів [15]. Незважаючи на той факт, що Рекомендації СПР не є галузевим стандартом, їх положення дійсно мають нормативний вигляд.

У березні 2000 р. було затверджено та зареєстровано Стандарт Асоціації перекладачів України (АПУ) СТТУ АПУ 002-2000, у якому зафіксовано загальні правила і вимоги щодо надання послуг з письмового та усного перекладу [23]. У цьому стандарті розробники посилаються на такі документи:

- ГОСТ 7.36-88 Неопубликованный перевод. Координация, общие требования и правила оформления [22];
- СТТУ АПУ 001-2000 Кваліфікація і сертифікація перекладачів. Загальні вимоги [23].

Як перекладачам, які працюють в умовах глобалізації, так і викладачам ВНЗ, які готують майбутніх фахівців, необхідно знати основні положення цих документів. Для початку розглянемо структуру цих документів (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Структура документів щодо стандартів послуг перекладу

Стандарт асоціації перекладачів України (АПУ)	Рекомендації Союзу перекладачів Росії (СПР)	Європейський перекладацький стандарт European EN 15038:2006	Standard Guide for Quality Assurance in Translation ASTM F2575-06
Преамбула	Преамбула	Foreword	Scope
Галузь використання	Область применения	Introduction	Referenced documents
Нормативні посилання	Термины	Scope	Terminology
Визначення понять	Организация перевода	Terms and Definitions	Significance and use
Загальні вимоги	Общие положения	Basic requirements	Introduction to Translation
Обов'язки виконавця	Выбор переводчика	General	Selecting a Translation Service Provider
Приймання і оформлення замовлень	Договоренности между заказчиком и переводчиком	Human resources	Description of Project Phases
Надання послуг (виконання робіт)	Документирование	Human resources management	Specifications Phase
Відповідальність виконавця послуг (робіт)	Исходный текст	Professional competences of translators	Production Phase
Методи контролю	Переводной текст	Professional competences of revisers	Post-Project Review
Додаток А (обов'язковий)	Общие положения	Professional competences of reviewers	Keywords
-	Полнота	Continuing professional development	-
-	Оформление	Technical resources	-
-	Элементы текста, требующие передачи в переводе по особым правилам	Quality management system	-

Продовження табл. 1.4

Стандарт асоціації перекладачів України (АПУ)	Рекомендації Союзу перекладачів Росії (СПР)	Європейський перекладацький стандарт European EN 15038:2006	Standard Guide for Quality Assurance in Translation ASTM F2575-06
-	Новые термины	Project management	-
-	Примечания переводчика	Client-TSP relationship	-
-	Проверка, сдача и приемка перевода	General	-
-	Заявление о соответствии	Enquiry and feasibility	-
-	Приложение 1. Образцы заказов на перевод	Quotation	-
-	Приложение 2. Определение объема текста для подсчета размера вознаграждения при выполнении письменных переводов	Client-TSP agreement	-
-	Приложение 3. Некоторые особенности применения правил пунктуации в различных языках. Римские и арабские цифры	Handling of project-related client information	-
-	Приложение 4. Единицы физических величин	Project conclusion	-
-	Приложение 5. Написание китайских и японских имен и географических названий по-русски	Procedures in translation services	-
-	Приложение 6. Стандарты СИБИД, стандарты по оформлению книг и документов	General	-

Продовження табл. 1.4

Стандарт асоціації перекладачів України (АПУ)	Рекомендації Союзу перекладачів Росії (СПР)	Європейський перекладацький стандарт European EN 15038:2006	Standard Guide for Quality Assurance in Translation ASTM F2575-06
–	Приложение 7. Системы транслитерации кириллических алфавитов латинским	Managing translation projects	–
–	Приложение 8. Требования к оформлению документов, предназначенных для нотариального заверения	Preparation	–
–	Приложение 9. Правила написания названий химических соединений	Administrative aspects	–
–	Приложение 10. Включение сканированных изображений в текст перевода. Работа с формулами	Technical aspects	–
–	Приложение 11. Пересчет размерностей при переводе технических текстов	Linguistic aspects	–
–	Приложение 12. Сокращения на чертежах	Translation process	–
–	Приложение 13. Шаблон для подготовки профессионального резюме переводчика	Translation	–
–	–	Checking	–
–	–	Revision	–

Закінчення табл. 1.4

Стандарт асоціації перекладачів України (АПУ)	Рекомендації Союзу перекладачів Росії (СПР)	Європейський перекладацький стандарт European EN 15038:2006	Standard Guide for Quality Assurance in Translation ASTM F2575-06
-	-	Review	-
-	-	Proofreading	-
-	-	Final verification	-
-	-	Added value services	-
-	-	Annex A (informative) Project registration details	-
-	-	Annex B (informative) Technical pre-translation processing	-
-	-	Annex C (informative) Source text analysis	-
-	-	Annex D (informative) Style guide	-
-	-	Annex E (informative) Non-exhaustive list of added value services	-
-	-	Bibliography	-

У результаті аналізу цих документів можна констатувати, що їх структури дещо схожі, є традиційні розділи, де розглядаються галузі застосування, а також розділи, присвячені забезпеченню якості перекладу, вибору виконавців замовлення на переклад, відносинам замовника та виконавця й етапам або фазам перекладацького проекту.

Розглядаючи галузь використання, зауважимо, що вищезазначені стандарти (європейські, американські та російські) застосовуються лише до послуг письмового перекладу. Стандарт АПУ застосовується як до письмового, так і до усного перекладу. Рекомендації СПР обмежують галузь застосування ви-

ключно офіційними, діловими (у широкому сенсі) та науково-технічними текстами. Сюди не включено тексти художніх творів. В європейських та американських стандартах таких обмежень немає. Європейський та американський стандарти не застосовуються до усного перекладу, про що спеціально зазначено в цих документах. Інший стандарт *ASTM F2089 – 01 (2007) Standard Guide for Language Interpretation Service* був створений для усного перекладу і опублікований у 2007 р. [29].

Однак перш ніж вести мову про стандарти усного перекладу, проаналізуємо найважливіші моменти вищезначених стандартів для письмового перекладу. Адже положення цих стандартів мають стати основою для розвитку дидактики перекладу та допомогти осмисленому створенню сучасних програм підготовки перекладачів, що відповідають вимогам часу.

Цінність міжнародних стандартів полягає у висновку, який можна зробити з їх аналізу: якісні послуги перекладу передбачають якісні процеси надання цих послуг, починаючи з кваліфікації перекладача, усіх учасників процесу перекладу та закінчуючи документованою системою заходів забезпечення якості. Перш за все стандарт, спрямований на забезпечення єдності термінології у галузі перекладу, містить загальні вимоги до постачальника перекладацьких послуг (людські й технічні ресурси, контроль якості й управління перекладацькими процесами), а також загальні правила взаємодії замовника і постачальника, їх взаємні права й обов'язки. Стандарти розкривають вимоги до переліку супутніх послуг, які пропонують перекладацькі компанії, особлива увага приділяється управлінським процесам, документації, процесам контролю якості, а також вимогам до фахівців, які контролюють кожен етап роботи над перекладом.

Галузь застосування зумовлює й наявність певних розділів документів. У Рекомендаціях СПР наведено визначення для 10 термінів, у стандарті АПУ – 8, в європейському стандарті – 19, в американському – 49 термінів, багато з яких доповнені поясненнями. Привертає увагу той факт, що в документах АПУ, СПР та EN терміни в основному використовуються для цілей документів, в багатьох випадках вони перегукуються («вихідна мова/текст» (АПУ), «исходный язык/текст» (СПР), «*source language/text*» (EN) та інші), в стандарті ASTM наводиться де-

тальний опис термінології, яка належить до перекладацької галузі, а це вже має **освітнє** значення.

Далі в європейському й американському документах розглядаються відносини між замовником і постачальником перекладацьких послуг – обробка замовлення, комерційна пропозиція, варіанти домовленостей між замовником та постачальником перекладацьких послуг, робота з проектною інформацією замовника, завершення проекту.

Наступним кроком визначаються технологічні процеси, необхідні для надання перекладацьких послуг: управління перекладацькими проектами, підготовка, адміністрування, технічні й мовні аспекти, процес перекладу, текст перекладу, перевірка перекладачем, вичитка, перевірка технічним редактором, остаточне редагування, видача замовлення. Необхідно звернути увагу на той факт, що в стандартах EN та ASTM зафіксований так званий узагальнений виконавець – постачальник перекладацьких послуг (*Translation Service Provider*), який може бути представлений або індивідуальним перекладачем, або організацією, у той час як в Рекомендаціях СПР та Стандарти АПУ саме перекладач вважається персональним виконавцем замовлення.

Важливу роль у стандартах EN і ASTM відводиться редагуванню тексту перекладу. В ASTM для означення редактора використовується загальний термін *editor*, в стандарті EN визначаються обидва виконавці функцій редагування – редактор-лінгвіст (*reviser*) і редактор-спеціаліст (*reviewer*).

У цих документах увага приділяється також додатковим послугам, які пропонуються разом з виконанням перекладу: локалізація (обробка певного продукту в культурному, технічному й лінгвістичному плані відповідно до умов місцевості, де цей продукт буде продаватися та використовуватися), DPT (*Desktop Publishing*) – настільна редакційна система верстання – «вирівнювання текстів» для введення до перекладацької пам'яті, створення й адміністрування баз термінологічних даних тощо.

Додатки до стандартів EN A, B, C, D, E є інформативними і стосуються реєстрації проектних даних, технічної підготовки перекладу, аналізу оригіналу, правил стилю, списку додаткових послуг. Додатків у Рекомендаціях СПР 13, в них наводять-

ся детальні зразки форм та вимоги до оформлення документів, правила пунктуації у різних мовах, одиниці фізичних величин та хімічних сполук, системи транслітерації та скорочення в кресленнях тощо. У стандарті АПУ додаток один, який є обов'язковим, у ньому є нормативні посилання на ISO 2384:77 Документація. Оформлення перекладів; ISO 1086:75 Книги. Оформлення титульних сторінок; Типові норми часу на переклад і переробку науково-технічної літератури та документації. Міністерство України. Національний центр продуктивності. Краматорськ-1977.

Процес роботи над перекладом згідно з європейськими стандартами має складатися з таких дій: реєстрація проекту, призначення осіб, які працюватимуть над проектом, підготовка технічних ресурсів, попередня обробка тексту (сканування, розпізнавання, зміна формату файла), аналіз тексту оригіналу, створення термінологічного глосарію й посібника зі стилістики, безпосередньо сам процес перекладу, перевірка, редагування, коректорська правка й остаточна вичитка.

Розглянемо питання стосовно виконавця перекладацького проекту, який ми вважаємо найважливішим елементом для забезпечення якості перекладу. Згідно з Рекомендаціями СПР [15] та стандартом АПУ [23] замовник сам обирає виконавця, сам знайомиться з резюме перекладача, звертаючи увагу на профільну освіту, загальний і професійний досвід, перекладацьку компетентність, технічне оснащення й можливість виконувати переклад у певний термін.

Європейський стандарт вимагає від постачальника перекладацьких послуг документа, який описує процедуру вибору виконавців: перекладача, редактора-лінгвіста (*reviser*) і редактора-спеціаліста (*reviewer*). Перелік необхідних компетенцій перекладача схожий з пунктами резюме з Рекомендацій СПР: перекладацька, лінгвістична, дослідницька, культурна й технічна компетенції. Але в стандарті EN [33] необхідно надати інформацію щодо наявності: а) вищої перекладацької освіти або б) іншої вищої освіти та не менше двох років підтвердженого перекладацького досвіду, в) або не менш п'яти років підтвердженого перекладацького досвіду.

Американський стандарт демонструє більш послідовний підхід. Замовник оцінює компетентність постачальника пе-

рекладацьких послуг подібно до схеми, що описана у європейському стандарті, тільки після оцінювання своїх потреб у відношенні до конкретного проекту й вимог до перекладу, а саме: тип та розмір проекту, необхідність у ресурсах та управлінні проекту тощо. Окремий інтерес становлять примітки й роз'яснення щодо компетенцій виконавця, у пункті про лінгвістичну компетенцію є вимоги до обмежених термінів дії тестів та сертифікацій.

Що ж стосується Стандарту АПУ, то в пункті 7.5.4. кваліфікація перекладачів має відповідати вимогам, встановленим у стандарті СТТУ АПУ 001, який регламентує питання кваліфікації персоналу, що виконує усні та письмові переклади, і визначає систему сертифікації його відповідності [23].

Для забезпечення високої якості кінцевого продукту, який відповідає узгодженим специфікаціям (*agreed-upon specifications*), стандарт *ASTM* описує етапи, що мають пройти замовник і постачальник послуг. Усі ці етапи поділені на три фази: узгодження специфікацій (*specifications phase*), виробнича (*production phase*) та післяпроектна перевірка (*post-project phase*). За формою ці фази схожі із стадіями перекладу: передперекладацький аналіз, переклад, післяперекладацький аналіз або редагування. На етапі узгодження в американському стандарті увагу приділено параметрам вихідного тексту, параметрам цільового тексту та процедурним параметрам. Рекомендації СПР пропонують узгоджувати усі параметри замовлення самому перекладачу, у той час як *ASTM* передбачає широкий діапазон постачальника перекладацьких послуг, починаючи від одного перекладача, закінчуючи перекладацькими компаніями. Європейський стандарт вимагає у постачальника перекладацьких послуг документів з управління перекладацькими проектами.

Виробничий процес згідно з американським стандартом можна подати у вигляді такого ланцюжка: менеджер проекту знайомиться з узгодженими специфікаціями, щоб спланувати роботу і розподілити ресурси, приймає від замовника термінологічну базу або створює глосарій для проекту, обирає перекладачів та інструменти для роботи. Згідно з європейським стандартом підготовка до перекладу включає адміністративні, технічні аспекти, передперекладацьку обробку документів

(*pre-translation processing*), лінгвістичні аспекти, аналіз вихідного тексту, термінологічну роботу і посібник зі стилю (*style guide*). У процесі виконання перекладу перекладач звертає увагу на узгодженість термінології, граматику, лексику, стиль, місцеву специфіку (*locale*), форматування, цільову аудиторію (*target group*) та призначення перекладу (прагматику). У Рекомендаціях СПР [15] дуже детально описуються вимоги до тексту перекладу, цьому присвячено кілька додатків.

Редагування, згідно із стандартом *ASTM* [29], рекомендується проводити у два етапи: спочатку редактор порівнює текст перекладу з вихідним текстом, потім редактор вичитує текст перекладу в цілому, перевіряє загальне узгодження і те, як він читається (*overall coherence and readability*). Потім іде форматування, вичитування коректури й перевірка (*proofreading and verification*). У Рекомендаціях СПР [15] редагуванню як важливому процесу перекладацького проекту особливої уваги не приділяється, надаються рекомендації перекладачеві щодо перевірки перекладу перед тим, як передавати його замовнику. Європейський стандарт, навпаки, вважає лінгвістичне редагування (*revision*) обов'язковою стадією виконання проекту. Редагування або перевірка спеціалістом (*review*), вичитування коректури (*proofreading*) та остаточна перевірка (*final verification*) виконується за згодою із замовником. Деякі стадії процесу, у тому числі й додаткові послуги (*added value services*), детально розглядаються у додатках до стандарту *EN* [33].

Як бачимо, підходи до редагування як важливого етапу в стандартах відрізняються. Так, стандарт *EN* [33] зобов'язує постачальника перекладацьких послуг залучати окремого редактора, *ASTM* [29] вважає етап редагування важливим, допускає виконання замовлення на переклад одним фахівцем, але особливу увагу приділяє узгодженню точних специфікацій. Рекомендації СПР виносять редагування за межі застосування документа. У стандарті АПУ редагування лише згадується у розділі 9, де йдеться про методи контролю.

Особлива цінність стандартів проявляється в тому, що всі вони чітко формулюють основні складові фахової компетентності перекладача. *Перекладацька* компетентність включає в себе здатність провести оцінювання труднощів у розумін-

ні тексту, а також здатність передати текст мовою перекладу згідно з домовленістю між замовником і постачальником перекладацьких послуг та обґрунтувати причини своїх рішень. Але перелік компетентностей перекладача є лише в американському та європейському документах.

Дослідницька (пошукова) компетентність – це здатність ефективно набувати додаткових лінгвістичних і спеціальних знань, які необхідні для розуміння вихідного тексту й створення тексту перекладу. Дослідницька компетентність також потребує досвіду у використанні пошукових інструментів і здатності розробляти необхідні стратегії для ефективного використання джерел інформації, які вже наявні.

Культурна компетентність – це здатність використовувати інформацію про місцеву специфіку (іншими словами, культурне середовище), стандарти поведінки й систему цінностей, які характеризують культури мов перекладу й оригіналу.

Предметна компетентність – це здатності й уміння, що необхідні для професійної підготовки і виконання перекладів. Ця компетентність включає здатність використовувати сучасні технічні засоби.

Ці компетентності дуже важливі для розробки та створення системи навчання перекладу у вищих навчальних закладах, хоча в сучасній методиці перелік компетентностей не завжди збігається із зазначеними у стандартах. І без урахування основних положень стандартів провідних міжнародних і європейських спільнот неможливо ефективно готувати майбутніх фахівців у галузі перекладу в глобалізованому світі.

Стосовно навчання саме усного перекладу, необхідно зауважити, що на сьогодні існує, на наш погляд, два нормативні міжнародні документи, один з яких був розроблений спеціально для послуг з усного перекладу (*Standard Guide for Language Interpretation Services – SG LIS*) [29] та затверджений у 2007 р. американською асоціацією перекладачів (*ASTM*) [33], а другий (*National Standard Guide for Community Interpreting Services – NSG CIS*) розроблений у Канаді для служби усного перекладу в системі охорони здоров'я також у 2007 р. [36]. Почнемо із структури документів, яка нагадує стандарти для письмового перекладу, що розглядалися вище (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Структура стандартів усного перекладу

Standard Guide for Language Interpretation Services	National Standard Guide for Community Interpreting Services
Scope	Scope of Standard Guide
Professional Judgment Caveat	Introduction and Acknowledgements
Definitions of Interpretation	Definitions
Referenced Documents	Interpreter's Qualifications
Terminology	Responsibilities of Clients
Summary of Guide	Responsibilities of Interpreting Service Providers (ISP)
Significance and Use	Role and Responsibilities of Interpreters
Interpreter Qualifications	Settings
Needs Analysis	Annex 1. LITP Standards of Practice and Ethical Principles
Elements Common to All Interpreted Events	Annex II. Language Classification / Working Languages
Settings	Annex III. Professional Associations. Translators, Terminologists, Conference Interpreters and Court Interpreters
Technological Requirements	Annex IV. Healthcare Interpreting
Code of Ethics and Professional Conduct	Annex V. Legal Interpreting
Responsibilities of Providers	Bibliography. Publications
Responsibilities of Clients	–
Keywords	–

Проаналізувавши ці документи, можемо констатувати, що їхні структури дещо схожі: є традиційні розділи щодо галузей застосування і термінів; розділи, присвячені вибору виконавців замовлення на переклад, відповідальності клієнтів та перекладачів, відносинам замовника та виконавця та місцям проведення усного перекладу.

Необхідно зауважити, що ми розглядаємо стандарт *SG LIS* [29] з освітньою метою. Галузь застосування цього стандарту – для послідовного і синхронного перекладів. 23 терміни, які розглядаються у підпункті 5, однозначно розшифровують усі необхідні поняття, на яких будується діяльність усного перекладача. Крім того, у цьому підпункті наводяться дві та-

блиці рівнів компетентності в говорінні й аудіюванні зі шкалою від 0 (нульова компетентність) до 5 (компетентність освіченого носія мови).

У підпункті 6 наголошується на меті усного перекладача, яка передбачає ліквідацію в учасників спілкування у реальному часі мовного бар'єру, режимі усного перекладу (синхронний/послідовний), напрямі перекладу (з/на мову) та місці здійснення усного перекладу. Підпунктом 7 визначається важливість застосування цього стандарту, наводяться аналіз цілей і місця проведення заходу, технічні вимоги, кодекс етичної і професійної поведінки та відповідальності як постачальника послуги перекладу, так і клієнта. Окрім споживачів послуг усного перекладу, цей стандарт стосується й закладів, які займаються професійною підготовкою майбутніх перекладачів. Цінність міжнародного стандарту *SG LIS* полягає у такому висновку: щоб надати якісні послуги перекладу, необхідно налагодити якісні процеси надання таких послуг [29].

Перш за все стандарт спрямований на забезпечення єдності термінології у галузі усного перекладу, містить загальні вимоги до кваліфікації усного перекладача, а також правила взаємодії замовника і постачальника, їх взаємні права й обов'язки. Головне завдання – *забезпечення якісного усного перекладу*, для чого необхідно врахувати кваліфікацію усного перекладача, його уміння й здатності, провести аналіз його майбутнього завдання, типу перекладу, технічних вимог, морального кодексу і професійної поведінки, відповідальності виконавця і замовника/клієнта.

Розглянемо спочатку вимоги до кваліфікації усного перекладача (пункт 8). Перш за все *усний переклад* визначено в стандарті як *складне завдання*, що потребує відмінного знання мов, певних здатностей та володіння певними вміннями, специфічними для усного перекладу, та знань необхідної тематики і предмета перекладу. Білінгвізм не є достатнім для здійснення усного перекладу (8.1). Щодо вимог необхідних знань мов, стандарт дає чітку вказівку на володіння робочими мовами на високому професійному рівні (п. 8.2 *SG LIS*) [29].

Далі стандарт визначає необхідні здатності і вміння (п. 8.3 *SG LIS*) [29], які мають бути підтверджені документами за результатами навчання усного перекладу, тестування, сту-

пеня, сертифікації та професійного досвіду. Усний переклад передбачає:

- уміння зосереджувати увагу, щоб прослухати повідомлення з максимальною концентрацією для повного і точного аналізу змісту повідомлення протягом всього часу;

- аналітичні уміння для трактування повного і точного змісту повідомлення в умовах жорсткого часового обмеження;

- здатність запам'ятовувати повідомлення тривалий час для передавання його мовою перекладу точно і повно в умовах стресу;

- уміння швидко та ефективно знаходити відповідне висловлювання з метою передавання мовою перекладу;

- уміння робити записи в процесі послідовного перекладу та для синхронного перекладу у разі використання мовних пар з великою кількістю граматичних відмінностей;

- культурне усвідомлення для розуміння, точного й повного передавання повідомлення, включаючи специфічні культурні посилання та концепти;

- здатність говорити чітко та розбірливо, для того щоб аудиторія могла слухати й розуміти перекладача з мінімальними зусиллями;

- уміння поводитися відповідно до оточення, щоб не відволікати клієнта від повідомлення мовою оригіналу. Доречна поведінка перекладача відображає його професіоналізм та включає уміння передавати емоційне навантаження без переключень слів спікера;

- здатність пристосовуватися для перекладу у різноманітних ситуаціях;

- витривалість для забезпечення високоякісного перекладу протягом тривалого часу;

- уміння долати стрес з метою урівноваження процесу перекладу та відповідних факторів: емоційно заряджена тематика та ситуації, подорожі та публічні виступи, що є невід'ємною частиною усного перекладу [29].

Щодо наступного підпункту про предмет перекладу, у стандарті приділяється особлива увага знанням термінології та поглибленим знанням однієї чи кількох галузей спеціалізації (пп. 8.4 SG LIS) [29].

Пункт 9 *SG LIS* [29] стосується аналізу потреб з описанням факторів, які клієнти, перекладачі та постачальники перекладацьких послуг мають взяти до уваги в процесі планування послуг перекладу (рис. 1.1).

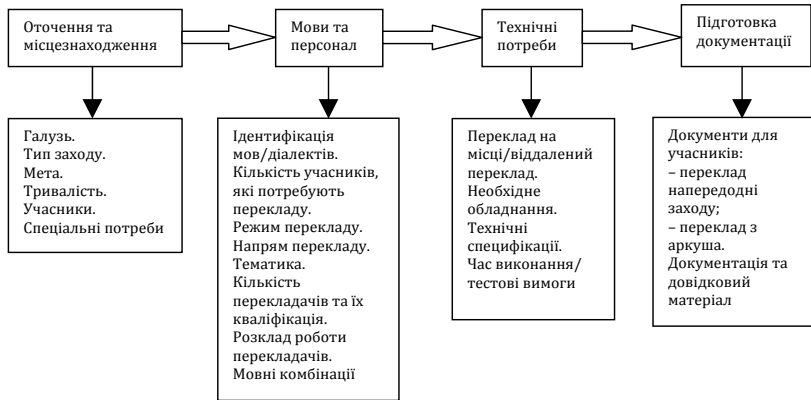

Рис. 1.1. Процедура аналізу потреб

Чітко має бути визначена ситуація або оточення, в межах якого відбудеться переклад. При визначенні оточення перш за все враховується галузь (бізнес чи виробництво, охорона здоров'я, правознавство, державний сектор), далі тип заходу (прес-конференція, екскурсія, інформаційне інтерв'ю, прямий ефір, переговори, масштабна нарада або збори, невелика нарада, презентація або телефонний переклад), мета і тривалість заходу, кількість осіб, які потребують перекладу (велика аудиторія, велика група, мала група тощо), переклад у відділеному режимі, телефоном або відеоконференція.

Аналіз потреб визначає вимоги до приміщення, де проводитиметься захід (відповідне освітлення, кімната для перекладачів, комфортність робочого місця тощо), і до кожного типу заходу: нарада/збори, судова процедура/слухання, телефонний переклад.

Наступний підпункт визначає необхідність певних пар мов, кількість спікерів та слухачів, режимів перекладу (синхронний/послідовний, з обладнанням або без нього), кількість необхідних перекладачів, їх кваліфікація та мовні комбінації, розклад роботи перекладачів, гендерні питання.

Підпункт 9.5 (SG LIS) [29] визначає технічні вимоги з детальним описом необхідної якості звуку, кабінок, мікрофонів та спеціального обладнання для перекладу).

В останньому підпункті (9.6) описується підготовка необхідних документів та матеріалів для перекладачів з обов'язковим визначенням необхідності перекладу, який має бути здійснено до початку заходу (письмово), під час проведення заходу (переклад з аркуша усно) та після завершення заходу (письмово).

Цей стандарт пропонує зразок такого переліку вимог для підготовки до усного перекладу у сфері охорони здоров'я [36]:

Перелік вимог для підготовки усного перекладу у галузі охорони здоров'я

Інформація про співрозмовника

Прізвище та ім'я клієнта/пацієнта _____

Час _____

Дата, адреса _____

Точне місце розташування (лікарня, відділення, дім) _____

Переклад у віддаленому/віч-на-віч режимі _____

Бажана стаття перекладача _____

Забезпечення конфіденційності _____

Тематичні матеріали _____

Соціокультурні особливості _____

Кількість учасників _____

Кількість перекладачів _____

Тривалість розмови _____

Мова

Мови для перекладу _____

Різновид, діалект, акцент тощо _____

Специфічна тематика та/або термінологія _____

Режим/тип усного перекладу

Синхронний _____

Послідовний _____

З аркуша _____

Тип зустрічі/бесіди

Медичний огляд _____

Хірургічна процедура _____
Психічне здоров'я _____
Інше (адміністрація, фармакологія, лабораторія тощо) _____

Підготовка

Документація _____
Інструктаж _____
Інше _____

Необхідне обладнання

Аудіовізуальне _____
Телефон _____
Бездротовий телефон _____
Відеоконференція _____
Інше _____

У наступних, 10-му та 11-му, підпунктах стандарту *SG LIS* [29] детально розглядаються елементи, які є загальними для усіх заходів, що потребують усного перекладу, та описуються ситуації (оточення) і вимоги до послуг усного перекладу в галузі бізнесу та виробництва, охорони здоров'я, юриспруденції (судові засідання та слухання). Чітко визначаються ступені відповідальності в різних типах заходів, або ситуаціях спілкування (екскурсії, прес-конференції, аудиторне навчання, інформаційне інтерв'ю, передачі в прямому ефірі, переговори, масштабні наради та збори, маленькі наради, презентації, телефонний переклад). У 12-му підпункті встановлюються технічні вимоги для різних режимів усного перекладу (послідовного та синхронного). 13-й підпункт визначає важливі елементи кодексу етики та професійної поведінки, які зумовлені стандартами та дають чітке уявлення про лінію поведінки перекладача у різних ситуаціях спілкування.

Два наступних підпункти визначають відповідальність постачальника, перекладача і клієнта. В останньому, 16-му, підпункті наводяться ключові слова, що були використані в стандарті *SG LIS* [29].

Отже, роль та цінність проаналізованих вище міжнародних та національних стандартів послуг перекладу є важливими саме для можливості коригування сучасних вимог потенційних роботодавців до підготовки перекладачів у вищих навчальних закладах.

З метою подальшого визначення компонентів національного стандарту спеціальності «Переклад», який на цей час ще не затверджено, доцільно враховувати досвід провідних західних країн та міжнародні тенденції у підготовці перекладачів, культурні умови їхньої діяльності. Тому в наступному підрозділі проаналізуємо ситуацію з існуючими освітніми програмами (ОП) спеціальності «Філологія» (Переклад) з метою урахування та визначення основних компонентів національного стандарту.

1.3. Сучасні професійні стандарти та кваліфікаційні рамки майбутніх фахівців з перекладу

Для вирішення проблем, пов'язаних з формулюванням та реалізацією мети навчання магістрів-філологів, необхідно ретельно проаналізувати ситуацію, що склалася у вищій освіті, та розробити ключові орієнтири для реалізації освітньої програми в предметній галузі «Переклад» (зокрема усний переклад).

Функції галузевого стандарту зі спеціальності «Переклад» на сьогодні виконує освітня програма (ОП). В країні не існує формального стандарту для зазначеної спеціальності, а ОП складається кожним вищим навчальним закладом окремо як тимчасова для проходження процедури акредитації спеціальності [27]. Аналіз ситуації, на думку фахівців, свідчить, що зміст численних ОП та ОКХ (освітньо-кваліфікаційних характеристик випускника вищого навчального закладу), які були обов'язковими документами в минулому й створювалися різними університетами, дуже схожі [27, с. 18–19]. Не будемо шукати причини такого стану, спробуємо зосередитися на визначенні конкретних компонентів ОП для предметної галузі «Переклад» рівня магістратури.

Можливість розробляти та впроваджувати освітні стандарти й вимоги університетами самостійно має певні переваги. У різних країнах світу існує різне уявлення про сутність поняття «стандарт»: від вимог, які регулюють освітній процес,

до опису кращих практик. Ми плануємо працювати над створенням стандарту підготовки магістрів з усного перекладу згідно з кращим досвідом (*Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. ENQA, 2009, The CDIO standards, v.2.0 2011, та ін.*) [37], який відрізняється від окремих загальних стандартів, що присвячені рекомендаціям з різних аспектів організації освітнього процесу (проектуванню результатів навчання, освітнім технологіям, оцінці успішності освоєння освітніх програм, удосконаленню професійної майстерності викладачів, матеріально-технічному забезпеченню навчання тощо) [17].

Перспективним підходом до формування освітніх стандартів й освітніх програм підготовки майбутніх перекладачів ми вважаємо компетентнісний. Такий шлях використовують провідні університети Німеччини, Великої Британії, США, Канади та інших країн. За допомогою цього підходу виявляється можливість вирішити потрійне завдання: визначення результатів навчання, модернізації освітнього процесу і розробки адекватних способів оцінювання цих результатів.

За основу ми взяли ключову ідею проекту «Тьюнінг» – гармонізація освітніх структур у Європі, який, на наш погляд, найбільш повно відповідає сучасним тенденціям в освіті. Методологія «Тьюнінгу» стала основним академічним інструментом у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти [5].

У цьому проекті нас приваблює ключова позиція розробників щодо питання уніфікації освітніх програм університетів за допомогою створення єдиної системи [7]. Але не тієї, що жорстко визначає структуру, зміст або вимоги до організації освітнього процесу, а, навпаки, такої, що дає змогу університетам шукати точки зближення та взаєморозуміння на основі ідей Болонського процесу й компетентнісного підходу. З метою створення ОП підготовки магістрів спеціальності «Філологія» (Переклад) у контексті сучасних реформ поряд зі специфічними завданнями, які вирішує академічна спільнота, важливу роль мають відігравати академічні моделі випускників та їхніх кваліфікацій, які затребувані сьогодні ринком і суспільством.

Як уже зазначалося, за основу ми взяли проект «Тьюнінг», який був перевірений на кількох континентах та виявився успішним [4, с. 3]. Методологія цього проекту повністю відповідає контексту Болонського процесу і вважається основним академічним інструментом процесу створення єдиного європейського простору вищої освіти [10, с. 12]. Необхідність забезпечити поєднання, зіставлення й конкурентоспроможність освітніх програм на європейському просторі виникла з потреб студентів, які отримали можливість міжнародної мобільності, що, у свою чергу, й зумовило підвищення попиту на надійну і об'єктивну інформацію щодо освітніх програм різних вищих навчальних закладів.

Використовуючи цей проект для розробки ОП із спеціальності «Філологія» (Переклад), за основу ми взяли опорні точки (точки прив'язки) з метою зробити навчальну програму порівнянною, сумісною та прозорою. Відповідно до ключових орієнтирів проекту «Тьюнінг» точки прив'язки формулюються у термінах кінцевих результатів навчання та компетентностей. Як відомо, кінцевими результатами є знання, розуміння та здатність виконувати студентом певні дії після завершення навчання. Згідно з цим проектом кінцевим результатом вважається рівень компетентності, якого має досягти випускник [4, с. 3].

Компетентності – це динамічне поєднання когнітивних, метакогнітивних умінь, навичок, знань та розумінь, розумових та практичних умінь і навичок та етичних цінностей. Крім того, що компетентності набуваються в усіх навчальних дисциплінах програми підготовки майбутнього фахівця, вони ще мають бути оцінені на різних етапах програми. Набуття компетентностей, які поділяються на предметні або фахові (специфічні для сфери навчання) та загальні (спільні для усіх курсів програми), відбувається комплексно й циклічно впродовж усієї програми. Отже, необхідний перелік загальних та фахових компетентностей випускника та відповідних до цього переліку узагальнених результатів навчання надасть можливість створити таку освітню програму підготовки магістрів спеціальності «Філологія» (Переклад) зі спеціалізацією в усному перекладі, яка передбачатиме академічну мобільність, інтегроване навчання на основі системи академічних кредитів, обмін освітніми модулями, взаємне визнання дипломів й можливість

отримання дипломів одразу кількох вищих навчальних закладів за один термін навчання (програми подвійних дипломів).

З метою розробки навчальної програми для підготовки магістра спеціальності «Філологія» (Переклад) було враховано такі ключові моменти:

1. Відповідність основним умовам:

– визначення суспільної потреби в цій програмі на регіональному/національному/міжнародному рівні;

– доцільність програми з академічної точки зору (спільні точки прив'язки);

– наявність необхідних для реалізації програми ресурсів всередині відповідного навчального закладу та поза ним.

2. Визначення профілю програми на здобуття ступеня магістра.

3. Опис цілей програми і кінцевих результатів навчання (у термінах знань, розумінь, здатностей, навичок і умінь), яких необхідно досягти.

4. Визначення загальних та фахових компетентностей, яких необхідно досягти.

5. Навчальний план: зміст (тематика) та структура (модулів і кредити).

6. Розробка модулів та вибір видів навчальної діяльності, які дозволяють досягти визначених результатів навчання.

7. Визначення підходів до викладання й навчання (типи методів, методики та формати), а також методів оцінювання.

8. Розробка системи оцінювання для забезпечення постійного поліпшення якості.

Ми вважаємо таку модель для розробки, впровадження та забезпечення виконання навчального плану підготовки магістра спеціальності «Переклад» доцільною, зважаючи на той факт, що вона базується на припущенні, що програми можуть і мають бути вдосконаленими не тільки на основі зворотного зв'язку, а також на основі прогнозування й врахування сучасних тенденцій розвитку суспільства, професії і відповідної академічної галузі.

Існує міжнародна тенденція готувати письмових та усних перекладачів окремо. Це пояснюється багатьма факторами, зокрема вузькою спеціалізацією перекладачів, які працюють на міжнародному ринку. У наукових колах така тенденція вважа-

ється суперечливою [27, с. 19], зважаючи на специфіку українського ринку праці та вимоги роботодавця, які тільки починають враховувати міжнародні стандарти. На етапі підготовки магістрантів ми вважаємо за доцільне зробити таке відокремлення та поділ спеціалізації майбутніх фахівців на усних та писемних перекладачів. Це не означає вузьку підготовку тих, хто навчається, але під час перекладознавчої підготовки для студентів, що спеціалізуються на усному перекладі, можна перерозподілити кількість навчальних годин на користь відповідної практики, і навпаки.

Отже, спочатку зупинимось на визначенні предметної галузі усного перекладу. У стандарті *SGLIS (Standard Guide for Language Interpretation Services)* [29], який було детально проаналізовано у підрозділі 1.2 нашого дослідження, *усний переклад* визначено як складне завдання, що потребує відмінного знання мов, володіння певними вміннями та здатностями, які є специфічними для усного перекладу, та знань необхідної тематики і предмета перекладу. Білінгвізм не є достатнім для здійснення усного перекладу [29].

1.3.1. Визначення предметної галузі

Програма «Переклад» як частина університетської лінгвістичної освіти має на меті готувати фахівців з усного та письмового перекладу, які зможуть забезпечити професійну комунікацію у всіх предметних галузях. У межах цієї програми ми виділяємо три базових компоненти: перший складається з всебічної мовної підготовки, мета якого – професійне володіння випусником двома (трьома) іноземними мовами. До цього компонента входять теоретичні і практичні мовні й лінгвістичні курси. Другий компонент складається з курсів, спрямованих на навчання письмового та усного перекладу. Третій компонент охоплює лінгвокраїнознавчі курси, об'єктом вивчення яких є соціально-культурні, політичні й економічні реалії й умови проживання у країнах мов, що вивчаються.

До програми навчання в магістратурі включено теорію перекладу, яка узагальнює лексичні, граматичні, прагматичні й стилістичні проблеми перекладу, практику усного й письмо-

вого перекладу, аналіз тексту та його редагування, курс з міжкультурної комунікації або новітньої світової культури й літератури. Зважаючи на той факт, що практична складова перекладу як процесу діяльності базується на роботі з іноземними мовами, вищеозначена галузь співвідноситься із мовною освітою та із загальною лінгвістикою, теоретичні курси якої були включені до програми підготовки бакалаврів.

Мета ж програми «Переклад» для підготовки магістрів має прикладне використання іноземної(их) мови(в) для забезпечення міжкультурної комунікації. У певних професійних сферах (економіка, юридична справа тощо) переклад потребує знань певної термінології. До вибіркових дисциплін додаються курси, які охоплюють таку предметну галузь.

Теоретичний компонент курсу «Перекладознавство» охоплює систему понять та наукових підходів, що пояснюють процес перекладу у різних аспектах: змістовому, формальному, трансформаційному, прагматичному тощо.

1.3.2. Професійна діяльність випускника та вимоги до особи усного перекладача у сфері зовнішньоекономічної діяльності

Професійна діяльність випускника полягає у мовному посередництві в культурній, зовнішньоекономічній, соціально-політичній, науковій, освітній сферах, а також у міжкультурній комунікації у різних галузях професійної діяльності, таких як ЗМІ, менеджмент, маркетинг, міжнародна економіка, юриспруденція, економіка, інформаційний бізнес тощо.

Усний перекладач згідно з вимогами міжнародного стандарту *SGLIS (Standard Guide for Language Interpretation Services)* [29] має ліквідувати в учасників спілкування у реальному часі мовний бар'єр у режимі усного перекладу (синхронний/послідовний), напряму перекладу (з/на мову) та місці здійснення усного перекладу.

Для цього майбутньому фахівцю необхідні здатності та вміння (пп. 8.3 *SG LIS*) [29], які мають бути підтверджені документами за результатами навчання усного перекладу, тесту-

вання, ступеня, сертифікації та професійного досвіду. Усний перекладач:

- має бути уважним, щоб прослухати повідомлення з максимальною концентрацією для повного і точного аналізу змісту протягом всього часу;

- за допомогою аналітичних умінь має трактувати повний і точний зміст повідомлення в умовах жорсткого часового обмеження;

- бути здатним запам'ятовувати повідомлення тривалий час для передавання його мовою перекладу точно і повно в умовах стресу;

- має швидко та ефективно знайти відповідне висловлювання мовою перекладу;

- має робити записи в процесі послідовного перекладу та для синхронного перекладу у разі використання мовних пар з великою кількістю граматичних відмінностей;

- має розуміти, точно і повно передавати повідомлення, включаючи специфічні культурні посилання та концепти;

- має чітко та розбірливо говорити, для того щоб аудиторія могла слухати і розуміти перекладача з мінімальними зусиллями;

- має поводитися відповідно до оточення, щоб не відволікати клієнта від повідомлення мовою оригіналу. Відповідна поведінка перекладача відображає його професіоналізм та включає вміння передавати емоційне навантаження без переключень слів спікера;

- має пристосовуватися для перекладу в різноманітних ситуаціях;

- має демонструвати витривалість для забезпечення високоякісного перекладу протягом тривалого часу;

- має долати стрес з метою урівноваження процесу перекладу та відповідних факторів: емоційно зарядженою тематикою та ситуацією, подорожами та публічними виступами, що є невід'ємною частиною усного перекладу.

Особливу увагу в процесі підготовки усних перекладачів необхідно приділяти етичним аспектам роботи, які детально описані в міжнародних стандартах, сумлінності, професіоналізму і конфіденційності, що, в свою чергу, мають бути включені до програми підготовки.

За допомогою Кодексу етики і професійної поведінки, якого повинні дотримуватися усі перекладачі, можна визначити обов'язки перекладача для громадськості, клієнтів, колег і професії. Перекладач повинен: чесно, з повагою і професійно спілкуватися з усіма сторонами процесу; забезпечити ефективну і продуктивну комунікацію в тій чи іншій професійній ситуації і докласти всіх зусиль, щоб умови праці на місці дозволили йому надавати якісні послуги усного перекладу; забезпечити послуги професійного усного перекладу відповідно до конкретного оточення, в якому він працює, але яке не перебуває в протиріччі з професійними принципами і не підриває і/або дискредитує професію; запитати відповідну документацію і/або довідкову інформацію, щоб дозволити йому адекватно підготуватися до завдання; ділитися професійними знаннями, досвідом та інформацією, співпрацювати з колегами; уникати будь-якої поведінки, яка може дискредитувати професію або створювати видимість непристойності або невинуватості упередженості; одягатися відповідним чином, згідно з вимогами того оточення, в якому він працює.

Перекладач не повинен привертати зайву увагу до себе в процесі виконання його/її професійних обов'язків.

Кодекс етики включає питання конфлікту інтересів, конфіденційності, компетентності, неупередженості, точності та професійного розвитку.

Щоб не виникало конфлікту, усний перекладач повинен відмовитися від будь-якого завдання, де можуть проявитися конфліктні питання. Перекладач повинен відмовитися від будь-якого попереднього контракту, який може спричинити навіть прояв недоречності.

Важлива увага приділяється питанням конфіденційності: перекладач не повинен розголошувати інформацію, отриману в ході усного перекладу. Конфіденційність може бути порушена тільки у виняткових випадках (наприклад, коли збереження певної інформації може призвести до тілесних ушкоджень або смерті).

Що стосується компетентності, то перекладач не повинен свідомо погоджуватися на завдання, яке виходить за межі його можливостей, або для виконання якого у нього не вистачає адекватного розуміння предмета перекладу і/або культурного

контексту. У ситуаціях, коли перекладач не може легко відмовитися від виконання завдання, він повинен інформувати клієнта про вищезгадані обмеження.

З метою дотримання перекладачем неупередженості необхідно підтримувати нейтральне ставлення до завдання під час виконання усного перекладу. Якщо немає можливості дотримуватися об'єктивності, перекладач повинен повідомити сторони, які беруть участь у процесі міжкультурної комунікації, і відмовитися від виконання роботи з метою захисту клієнта та збереження професійної цілісності.

Дуже важливими є вимоги точності викладення змісту тексту перекладу. Перекладач повинен виконувати усний переклад, зберігаючи з максимальною можливістю точність змісту повідомлення, без прикрашання або опущення і відповідно до вимог конкретного оточення, в якому працює усний перекладач.

Перекладач несе особисту відповідальність за свій професійний розвиток. Він повинен підтримувати свої професійні навички, можливо, удаватися до додаткової освіти з метою удосконалення своїх робочих мов (другої або третьої іноземної), а також знань інших дисциплін, які стосуються певної галузі. Для цього перекладач може відвідувати семінари, професійні зустрічі, здійснювати обмін досвідом з колегами-професіоналами, залишатися в курсі проблем сучасної літератури та розробок у своїй професійній галузі.

1.3.3. Основні види професійної діяльності випускника магістратури спеціальності «Філологія» (Переклад)

Кваліфікацію перекладача у вищих закладах освіти в Україні до 2016 р. можна було одержати, навчаючись за спеціальністю «Переклад» на рівні бакалавра (чотири роки), потім продовжити навчання на рівні спеціаліста (один рік, скасовано, останній випуск – у 2016–2017 навчальному році) або магістра (один рік до 2016 р., з 2016 – півтора або два роки).

З 2016 р. кваліфікацію «Перекладач з двох іноземних мов» можна отримати, вступивши до магістратури після закінчення

навчання на бакалавраті за будь-якою, включаючи філологічну, спеціальності, склавши для цього вступні іспити (фаховий екзамен з теорії та практики перекладу основною іноземною (англійською) мовою та екзамен з другої іноземної мови).

З 2017 р. в Україні остаточно залишається дворівнева система професійної вищої освіти «бакалаврат – магістратура». Як правило, система підготовки майбутнього перекладача являла собою досить жорстку освітню конструкцію, на наш погляд, цілком доцільну, мета якої була зберегти єдине освітнє середовище та маркування певних рівнів професійної підготовки дипломованих фахівців. Основна освітня програма підготовки філолога-перекладача мала чітку логіку, передбачаючи вивчення таких циклів дисциплін:

- загальні гуманітарні та соціально-економічні дисципліни, які були спрямовані на отримання майбутніми фахівцями універсальних знань та умінь, що дозволяло сформувати необхідний запас знань про різні сфери суспільства;

- загальнопрофесійні дисципліни, які включали предмети загальної лінгвістичної підготовки;

- дисципліни спеціальної підготовки, до яких входили дисципліни спеціальності, в процесі вивчення яких формувалися спеціальні перекладацькі навички й уміння;

- факультативні дисципліни, які доповнювали професійну підготовку майбутнього перекладача.

Жорсткості цій програмі додавали дисципліни національного компоненту, гнучкість досягалася за рахунок дисциплін так званого вільного вибору університету й студента. Сучасні реформи надають змогу орієнтуватися на компетентнісну модель професійної підготовки, коли процес навчання перекладу як спеціальності буде зумовлений вимогами майбутньої сфери діяльності випускника, що відкриває для університетів додаткові перспективи розвитку.

На основі аналізу широкомасштабного опитування роботодавців, викладачів університетів, випускників вищих навчальних закладів, проведеного з метою визначення найбільш важливих загальних компетентностей для академічних галузей, нами зроблено висновок, що основними видами професійної діяльності випускників другого магістерського рівня є ро-

бота перекладача в державних установах, приватних організаціях і компаніях, міжнародних установах, ЗМІ та видавництвах.

Завдання, які має вирішувати майбутній перекладач:

– здійснювати адекватний усний і письмовий переклад, реферування й редагування у різних професійних сферах;

– бути посередником в процесі здійснення успішної комунікації між різними учасниками (переговори, бесіди, виступи тощо);

– здійснювати навчання іноземних мов та перекладу в середній та вищій школах.

Після визначення основних видів професійної діяльності вважаємо за доцільне перейти до розгляду результатів навчання та компетенцій майбутніх випускників.

1.3.4. Компетентності випускників та результати навчання студентів магістратури спеціальності «Філологія» (Переклад)

У зв'язку зі змінами структури ринку праці й самого характеру професійної діяльності, що зумовлено високим темпом оновлення технологій, постійним розвитком і нетривалістю численних проектів та іншими факторами, в основі сучасних професійних стандартів і кваліфікаційних рамок перебувають узагальнені компетентності, якими мають володіти працівники згідно з видами й завданнями професійної діяльності.

До загальних компетентностей відносять три типи:

Інструментальні – когнітивні (пізнавальні), методологічні, технологічні та лінгвістичні здатності;

Міжособистісні – індивідуальні здатності типу соціальних навичок (соціальна взаємодія та співпраця);

Системні – здатності, уміння та навички, що стосуються систем у цілому (поєднання розуміння, сприйнятливості та знань; необхідні попередньо набуті інструментальні та міжособистісні компетенції).

На основі аналізу результатів опитування роботодавців, випускників спеціальності «Переклад», фахівців галузі, викла-

дачів та вимог міжнародних стандартів галузі для спеціальності «Переклад» другого (магістерського) рівня вищої освіти ми виділяємо такі загальні компетентності (табл. 1.6):

Таблиця 1.6

**Перелік загальних компетентностей
для випусників магістратури спеціальності «Переклад»**

Мітка	Формулювання
ЗК 1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу
ЗК 2	Здатність до пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел
ЗК 3	Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професії
ЗК 4	Здатність спілкуватися рідною мовою як усно, так і письмово
ЗК 5	Здатність спілкуватися першою, другою (третьою) іноземними мовами
ЗК 6	Здатність працювати у команді
ЗК 7	Навички міжособистісної взаємодії
ЗК 8	Цінування та повага різноманітності та мультикультурності
ЗК 9	Здатність працювати автономно
ЗК 10	Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів)
ЗК 11	Здатність працювати в міжнародному контексті
ЗК 12	Здатність вчитися і бути навченим
ЗК 13	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації
ЗК 14	Здатність приймати обґрунтовані рішення
ЗК 15	Прихильність безпеці

Відбір загальних компетентностей було здійснено у результаті застосування критерію їх релевантності до професійної діяльності перекладача. У першу чергу ми акцентували увагу на таких компетентностях, як знання та розуміння предметної галузі та розуміння професії, здатність спілкуватися рідною мовою як усно, так і письмово, здатність спілкуватися першою, другою (третьою) іноземною мовою. Вони є базовими, необхідними для успішної діяльності перекладача. Для цієї професії, сутність якої полягає у здійсненні ефективної іншомовної комунікації, основними є такі компетентності, як навички міжособистісної взаємодії, цінування та повага різноманітності та мультикультурності, здатність працювати в міжнародному контексті. Успішну роботу перекладача неможливо

здійснювати без такої компетентності, як здатність до пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел. На думку фахівців, якість перекладу дуже часто залежить від певної попередньої підготовки, вивчення відповідної термінології, пошуку важливої інформації з використанням різних джерел тощо. Ще один важливий фактор – перекладач має працювати у різних умовах, які передбачають роботу в команді й автономно, що зумовлює наявність таких компетентностей, як здатність працювати автономно, здатність працювати у команді. Здатність вчитися і бути навченим є не менш важливою, бо вимога безперервного професійного вдосконалення є однією з основних для успішної роботи перекладача. Етичні аспекти роботи перекладача, а саме: відповідальність за об'єктивність і конфіденційність інформації, реальна оцінка власних фахових знань й умінь стосовно рівня професійних завдань, етичні вимоги до професійної поведінки, передбачають наявність такої компетентності, як здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). До цього переліку також увійшли компетентності, які визначають результат будь-якої діяльності взагалі і перекладацької зокрема – здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу, здатність до адаптації та дії в новій ситуації, здатність приймати обґрунтовані рішення, прихильність безпеці.

Крім загальних компетентностей, для підготовки кваліфікованих перекладачів необхідно скласти перелік фахових (спеціальних предметних) компетентностей, що є основоположними для тієї багатофункціональної діяльності, які характеризують цю професію (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Перелік фахових компетентностей для випускників магістратури спеціальності «Переклад»

Мітка	Формулювання
СК 1	Володіння граматикую, лексикою і фонетикою першої іноземної мови на рівні С 2
СК 2	Володіння граматикую, лексикою і фонетикою другої іноземної мови на рівні С 1
СК 3	Здатність використовувати іноземну/іноземні мову/мови для успішної комунікації в усній і письмовій формах

Закінчення табл. 1.7

Мітка	Формулювання
СК 4	Здатність створювати власні тексти першою та другою іноземними мовами в усній та письмовій формі відповідно до умов та ситуацій спілкування
СК 5	Здатність використовувати системні знання мови оригіналу й мови перекладу, системні знання сучасного перекладознавства у самостійному науковому дослідженні і всебічно застосовувати їх у написанні випускної кваліфікаційної роботи
СК 6	Здатність керувати перекладацькими проектами, включаючи координацію діями співробітників, створення технічних завдань, визначення вартості й термінів виконання проекту, визначення видів роботи та її сегментування, створення текстових корпусів, керування системами перекладацької пам'яті тощо
СК 7	Здатність використовувати соціокультурні знання про країни мов, що вивчаються, з метою успішної комунікації та переробки інформації іноземними мовами
СК 8	Володіння теоретичними основами використання мови, включаючи фонетичні, граматичні, лексичні аспекти мови й мовлення
СК 9	Розуміння основних етапів розвитку перекладознавства
СК 10	Розуміння основних етапів розвитку культури та літератури країн мов, що вивчаються, здатність аналізувати літературні тексти
СК 11	Здатність зіставляти факти рідної та іноземних мов
СК 12	Володіння засобами автоматизації перекладу та використання інформаційно-комунікативних технологій для фахівців з усного/письмового перекладу, навичками термінологічного пошуку
СК 13	Уміння письмово перекладати усі основні види текстів з мов В, С на мову А з визначенням відповідних перекладацьких трансформацій, та з мови А на мову В і С
СК 14	Уміння перекладати і локалізувати всі основні види текстів, надавати необхідні коментарі й довідки
СК 15	Здатність здійснювати усний послідовний односторонній/двосторонній переклад з мови В та С на мову А та з мови А на мову В та С, а також синхронний переклад з мови В на мову А
СК 16	Здатність передавати текст оригіналу за допомогою стилістичних адаптацій різного виду у мові перекладу
СК 17	Здатність передавати текст оригіналу за допомогою прагматичних стратегій, які орієнтовані на читача тексту перекладу згідно з нормами мови перекладу й критеріями адекватного перекладу
СК 18	Здатність редагувати тексти перекладу та робити огляд усіх основних видів тексту на мовах В, С, А
СК 19	Уміння створювати нові тексти на базі даного тексту (рерайтинг) мовою перекладу
СК 20	Уміння створювати незалежні тексти у таких сферах спілкування, як ділова комунікація, реклама тощо, мовами В, С, А

Відбір цих професійних компетентностей зумовлений намаганням відобразити та поетапно розкрити весь спектр завдань, з якими щоденно стикається перекладач протягом виконання своєї роботи.

Обов'язковою, базовою для решти компетентностей є мовна (СК 1, СК 2, СК 3, СК 4, СК 20). Функціональне ядро утворюють перекладацькі компетентності усного та письмового перекладу (СК 13 – СК 15). Ключовими для успішної реалізації перекладацької діяльності є компетентності прагматичної і стилістичної адаптації (СК 16, СК 17). Не менш важливою для перекладача є компетентність СК 11, здатність зіставляти факти іноземної та рідної мов. Фонові знання майбутніх фахівців відіграють важливу роль у професійній діяльності (СК 7, СК 10). У процесі навчання для послідовної та логічної дослідницької роботи затребуваною буде компетентність СК 5, СК 8 та СК 9. Для виконання подальших самостійних перекладацьких проектів необхідною стане компетентність СК 6. Сучасний стан предметної галузі вимагає вирішення численних завдань, що проявляється у компетентності з редагування СК 18 та рерайтингу (створення нового тексту на базі даного) СК 19. І останній фактор: сучасний перекладач має володіти засобами автоматизованих систем перекладу й використовувати інформаційно-комунікативні технології (СК 12).

Вважаємо за доцільне подати компетентності студентів магістратури спеціальності «Філологія» (Переклад) у вигляді табл. 1.8.

Таблиця 1.8

Перелік компетентностей випускника магістерської програми за спеціальністю «Філологія» (Переклад)

Група компетентностей	Зміст компетентностей	Шифр
1. Інтегральна компетентність (ІК)	Здатність ідентифікувати, ставити та розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у галузі бізнесу, зовнішньоекономічних відносин або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів лінгвістичної і перекладацької науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов	ІК-1
2. Загальні компетентності (ЗК)	2.1. Інструментальні компетентності 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.	ЗІК-1

Продовження табл. 1.8

Група компетентностей	Зміст компетентностей	Шифр	
	2. Здатність до пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел.	ЗІК-2	
	3. Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професії.	ЗІК-3	
	4. Здатність спілкуватися рідною мовою як усно, так і письмово.	ЗІК-4	
	5. Здатність спілкуватися першою, другою (третьою) іноземними мовами	ЗІК-5	
	2.2. Міжособистісні компетентності		
	1. Здатність працювати у команді.	ЗМК-1	
	2. Навички міжособистісної взаємодії.	ЗМК-2	
	3. Цінунання та повага різноманітності та мультикультурності.	ЗМК-3	
	4. Здатність працювати автономно.	ЗМК-4	
	5. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів)	ЗМК-5	
	2.3. Системні компетентності		
	1. Здатність працювати в міжнародному контексті.	ЗСК-1	
2. Здатність вчитися і бути навченим.	ЗСК-2		
3. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.	ЗСК-3		
4. Здатність приймати обґрунтовані рішення.	ЗСК-4		
5. Прихильність безпеці	ЗСК-5		
3. Спеціальні компетентності (СК)	3.1. Особливі компетентності		
	1. Володіння граматиною, лексикою і фонетикою першої іноземної мови на рівні С 2.	СОК-1	
	2. Володіння граматиною, лексикою і фонетикою другої іноземної мови на рівні С 1.	СОК-2	
	3. Здатність використовувати іноземну/іноземні мову/ мови для успішної комунікації в усній і писемній формах.	СОК-3	
	4. Здатність створювати власні тексти першою та другою іноземними мовами в усній та письмовій формі відповідно до умов та ситуацій спілкування.	СОК-4	
	5. Здатність використовувати системні знання мови оригіналу й мови перекладу, системні знання сучасного перекладознавства у самостійному науковому дослідженні і всебічно застосовувати їх у написанні випускної кваліфікаційної роботи.	СОК-5	
	6. Здатність керувати перекладацькими проектами, включаючи координацію діями співробітників, створення технічних завдань, визначення вартості й термінів виконання проекту, визначення видів роботи та її сегментування, створення текстових корпусів, керування системами перекладацької пам'яті тощо.	СОК-6	
	7. Здатність використовувати соціокультурні знання про країни мов, що вивчаються, з метою успішної комунікації та переробки інформації іноземними мовами.	СОК-7	
	8. Володіння теоретичними основами використання мови, включаючи фонетичні, граматичні, лексичні аспекти мови й мовлення.	СОК-8	

Закінчення табл. 1.9

Група компетентностей	Зміст компетентностей	Шифр
	9. Розуміння основних етапів розвитку перекладознавства.	СОК-9
	10. Розуміння основних етапів розвитку культури та літератури країн мов, що вивчаються, здатність аналізувати літературні тексти.	СОК-10
	2.2. Специфічні компетентності	
	1. Здатність зіставляти факти рідної та іноземних мов.	ССК-1
	2. Володіння засобами автоматизації перекладу та використання інформаційно-комунікативних технологій для фахівців з усного/письмового перекладу, навичками термінологічного пошуку.	ССК-2
	3. Уміння письмово перекладати всі основні види текстів з мов В, С на мову А з визначенням відповідних перекладацьких трансформацій, та з мови А на мову В і С.	ССК-3
	4. Уміння перекладати і локалізувати всі основні види текстів, надавати необхідні коментарі й довідки.	ССК-4
	5. Здатність здійснювати усний послідовний односторонній/двосторонній переклад з мови В та С на мову А та з мови А на мову В та С, а також синхронний переклад з мови В на мову А.	ССК-5
	6. Здатність передавати текст оригіналу за допомогою стилістичних адаптацій різного виду у мові перекладу.	ССК-6
	7. Здатність передавати текст оригіналу за допомогою прагматичних стратегій, які орієнтовані на читача тексту перекладу згідно з нормами мови перекладу й критеріями адекватного перекладу.	ССК-7
	8. Здатність редагувати тексти перекладу та робити огляд усіх основних видів тексту на мовах В, С, А.	ССК-8
	9. Уміння створювати нові тексти на базі даного тексту (рерайтинг) мовою перекладу.	ССК-9
	10. Уміння створювати незалежні тексти у таких сферах спілкування, як ділова комунікація, реклама тощо, мовами В, С, А	ССК-10

1.3.5. Результати навчання випускників освітньої програми другого рівня у предметній галузі «Переклад»

Випускники освітньої програми предметної галузі «Переклад» кваліфікаційного рівня «магістр» мають продемонструвати певний рівень знань, навичок, умінь і здатностей. Загальні результати навчання випускника магістратури проявляються в компетентностях, яких він набуває або розвиває у процесі опанування модулів освітньої програми. Це те, що

має знати, розуміти і виконувати випускник після опанування освітньої програми [32; 36].

Згідно з підходами проекту «Тьюнінг», результати навчання передбачають визначення рівнів їх сформованості й сформульовані відповідно до чинних стандартів вищої освіти і Європейської рамки кваліфікацій. Це є результати, що вимірюються та пов'язані з методами оцінювання, які визначені за методологією проекту «Тьюнінг». Отже, випускник магістратури освітньої програми «Переклад» демонструє:

- володіння першою іноземною мовою на рівні С 2 та другою іноземною мовою на рівні С 1 в усному та письмовому різновидах у широкому спектрі контекстів й соціального оточення;

- володіння граматикую, лексикою і фонетикою іноземних мов на рівні, що є достатнім для здійснення комунікації першою іноземною мовою на рівні С 2 та другою іноземною мовою на рівні С 1 в усному та письмовому різновидах мовних регістрів;

- системне знання всіх аспектів теорії перекладу;

- поєднання всіх аспектів теорії перекладу в незалежному науковому дослідженні;

- знання основних напрямів і тенденцій зарубіжної літератури та культури з метою їх аналізу в процесі обговорення проблем, що досліджуються;

- термінологічні знання у відповідних галузях.

Студенти, які опанували програму другого рівня вищої освіти предметної галузі «Переклад», досягають мінімального рівня володіння першою іноземною мовою С 2 і другою іноземною мовою С 1 згідно із загальноєвропейською шкалою (*Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*) та повинні бути здатними:

- визначати прагматичний й стилістичний потенціал тексту оригіналу;

- аналізувати інформацію з використанням відповідних методів, виявляти елементи, яких не вистачає, обробляти отриману інформацію та встановлювати зв'язки із знаннями, що вже існують;

- володіти національною мовою на рівні, необхідному для ефективного функціонування у професійному середовищі;

- глибоко розуміти й використовувати теоретичні аспекти перекладознавства;
- використовувати програмне й технічне забезпечення в процесі усного перекладу типу В, С→А та А→В, С, знаходити та використовувати новітні досягнення в галузі автоматизації перекладу, створювати й поновлювати спеціалізовані глосарії;
- приймати власні рішення з прагматичної адаптації тексту оригіналу в процесі перекладу;
- визначати види помилок і знаходити правильні способи їх виправлення, визначати стратегічні проблеми редагування та знаходити творчі шляхи їх вирішення;
- визначати та застосовувати стратегії редагування текстів у різних ситуаціях, контекстах та видах роботи;
- стисло викладати інформацію з різних джерел, писемних і усних, реконструювати аргументи й описи в логічно послідовному новому тексті.

Випускники програми магістратури предметної галузі «Переклад» мають уміти:

- продуктивно працювати у команді, встановлювати діалог з іншими учасниками для виконання поставлених завдань, уникати конфліктів;
- використовувати іноземну мову/мови для успішної комунікації в усній та письмовій формі в процесі роботи, сприяти відкритому та щирому міжкультурному спілкуванню;
- продуктивно працювати самостійно або в команді, розуміти й поважати різноманітність та мультикультурність робочого оточення (колег та клієнтів), забезпечувати, таким чином, соціальну взаємодію й залучення до соціального життя;
- використовувати узгоджені норми поведінки й міжнародного етикету для перекладача-професіонала й ситуативно використовувати знання культурно-комунікативних особливостей, які дозволяють подолати вплив стереотипів під час контакту з представниками різних культур;
- розпізнавати усі типи інформації (референтну, предикативну, темпоральну, модальну, оцінну, емотивну, прагматичну, яка стосується реєстру, дейксису, теми/реми) у мовах А, В, С й передавати її відповідно до норм мови перекладу в усному двосторонньому послідовному перекладі;

– забезпечувати лексичну, граматичну, синтаксичну й стилістичну еквівалентність у процесі перекладу $B, C \rightarrow A$ та $A \rightarrow B, C$ для усіх типів тексту;

– визначати перекладацькі завдання, розподіляти їх між кваліфікованими перекладачами й координувати виконання завдання;

– незалежно організовувати свою діяльність;

– дотримуватися часових меж та виконувати завдання у встановлений термін;

– визначати проблеми й розробляти шляхи їх вирішення, розвивати ідеї, реалізувати плани та працювати над різними способами втілення їх у життя.

Загальні результати навчання студентів магістратури спеціальності «Філологія» (Переклад) можна подати в табл. 1.9.

Таблиця 1.9

Опис запланованих результатів навчання (РН)

Шифр	Результати навчання
Знання	
РН-1	Демонструє володіння першою іноземною мовою на рівні С2 та другою іноземною мовою на рівні С1 в усному та письмовому різновидах у широкому спектрі контекстів і соціального оточення
РН-2	Демонструє володіння граматику, лексику і фонетику іноземних мов на рівні, що є достатнім для здійснення комунікації першою іноземною мовою на рівні С2 та другою іноземною мовою на рівні С1 в усному та письмовому різновидах мовних реєстрів
РН-3	Демонструє системне знання усіх аспектів теорії перекладу
РН-4	Поєднує усі аспекти теорії перекладу в незалежному науковому дослідженні
РН-5	Демонструє знання основних напрямів та тенденцій історії, культури, зарубіжної літератури країн мов, що вивчаються, з метою успішної комунікації, їх аналізу в процесі обговорення проблем
РН-6	Постійно підвищує рівень термінологічних знань у відповідних галузях
Уміння	
РН-7	Визначає прагматичний й стилістичний потенціал тексту оригіналу
РН-8	Аналізує інформацію з використанням відповідних методів, виявляє елементи, яких не вистачає, обробляє отриману інформацію та встановлює зв'язки із знаннями, що вже існують
РН-9	Володіє національною мовою на рівні, необхідному для ефективного функціонування у професійному середовищі
РН-10	Глибоко розуміє й використовує теоретичні аспекти перекладознавства

Закінчення табл. 1.10

Шифр	Результати навчання
PH-11	Використовує програмне й технічне забезпечення в процесі усного перекладу типу В, С→А та А→В, С, знаходить та використовує новітні досягнення в галузі автоматизації перекладу, створює і поновлює спеціалізовані глосарії
PH-12	Приймає власне рішення з прагматичної адаптації тексту оригіналу в процесі перекладу
PH-13	Визначає види помилок і знаходить правильні способи їх виправлення, визначає стратегічні проблеми редагування та знаходить творчі шляхи їх вирішення
PH-14	Визначає та застосовує стратегії редагування текстів у різних ситуаціях, контекстах та видах роботи
PH-15	Стисло викладає інформацію з різних джерел, писемних і усних, реконструює аргументи й описи у логічно послідовному новому тексті
Комунікація	
PH-16	Продуктивно працює у команді, встановлює діалог з іншими учасниками для виконання поставлених завдань, уникає конфліктів
PH-17	Використовує іноземну мову/мови для успішної комунікації в усній та письмовій формі в процесі роботи, сприяє відкритому та щирому міжкультурному спілкуванню
PH-18	Продуктивно працює самостійно або у команді, розуміє й поважає різновид та мультикультурність робочого оточення (колег та клієнтів) забезпечує, таким чином, соціальну взаємодію й залучення до соціального життя
PH-19	Використовує узгоджені норми поведінки й міжнародного етикету для перекладача-професіонала й ситуативно використовує знання культурно-комунікативних особливостей, які дозволяють подолати вплив стереотипів під час контакту з представниками різних культур
PH-20	Розпізнає усі типи інформації (референтну, предикативну, темпоральну, модальну, оцінну, емотивну, прагматичну, яка стосується реєстру, дейксису, теми/реми) у мовах А, В, С і передає її відповідно до норм мови перекладу в усному двосторонньому послідовному перекладі
PH-21	Забезпечує лексичну, граматичну, синтаксичну й стилістичну еквівалентність у процесі перекладу В, С→А та А→В, С для усіх типів тексту
Автономність і відповідальність	
PH-22	Визначає перекладацькі завдання, розподіляє їх між кваліфікованими перекладачами й координує виконання завдання
PH-23	Незалежно організовує свою діяльність
PH-24	Дотримується часових меж та виконує завдання у встановлений термін
PH-25	Визначає проблеми й розробляє шляхи їх вирішення, розвиває ідеї, реалізує плани та працює над різними способами втілення їх у життя

Взаємозв'язок загальних, фахових (спеціальних предметних) компетентностей і результатів навчання демонструє табл. 1.10, де: ЗІК – загальні інструментальні компетентності; ЗМК – загальні міжособистісні компетентності; ЗСК – загальні системні компетентності; СОК, ССК – спеціальні компетентності; РН – результати навчання.

Таблиця 1.10

Матриця «Компетентності – результати» випускника магістратури спеціальності «Філологія» (Переклад)

Шифр	Загальні компетентності	Результати навчання. Студент
ЗІК 1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу	Аналізує інформацію з використанням відповідних методів, виявляє елементи, яких не вистачає, обробляє отриману інформацію та встановлює зв'язки із знаннями, що вже існують
ЗІК 2	Здатність до пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел	Стисло викладає інформацію з різних джерел, писемних і усних, реконструює аргументи й описи у логічно послідовному новому тексті
ЗІК 3	Знання та розуміння предметної галузі та розуміння професії	Постійно підвищує рівень термінологічних знань у відповідних галузях
ЗІК 4	Здатність спілкуватися рідною мовою як усно, так і письмово	Володіє національною мовою на рівні, необхідному для ефективного функціонування у професійному середовищі
ЗІК 5	Здатність спілкуватися першою, другою (третьою) іноземними мовами	Демонструє володіння першою іноземною мовою на рівні С 2 та другою іноземною мовою на рівні С 1 в усному та письмовому різновидах у широкому спектрі контекстів і соціального оточення; володіння граматикую, лексикою і фонетикою іноземних мов на рівні, що є достатнім для здійснення комунікації першою іноземною мовою на рівні С 2 та другою іноземною мовою на рівні С 1 в усному та письмовому різновидах мовних реєстрів
ЗМК1	Здатність працювати у команді	Продуктивно працює в команді, встановлює діалог з іншими учасниками для виконання поставлених завдань, уникає конфліктів
ЗМК 2	Навички міжособистісної взаємодії	Продуктивно працює самостійно або в команді, розуміє й поважає різноманітність та мультикультурність робочого оточення (колег та клієнтів) забезпечує, таким чином, соціальну взаємодію і залучення до соціального життя

Продовження табл. 1.10

Шифр	Загальні компетентності	Результати навчання. Студент
ЗМК 3	Цінування та повага різноманітності та мультикультурності	Використовує узгоджені норми поведінки і міжнародного етикету для перекладача-професіонала, ситуативно використовує знання культурно-комунікативних особливостей, які дозволяють подолати вплив стереотипів під час контакту з представниками різних культур
ЗМК 4	Здатність працювати автономно	Незалежно організовує свою діяльність
ЗМК 5	Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів)	Використовує узгоджені норми поведінки і міжнародного етикету для перекладача-професіонала, ситуативно використовує знання культурно-комунікативних особливостей, які дозволяють подолати вплив стереотипів під час контакту з представниками різних культур
ЗСК 1	Здатність працювати у міжнародному контексті	Використовує іноземну мову/мови для успішної комунікації в усній та письмовій формі в процесі роботи, сприяє відкритому та щирому міжкультурному спілкуванню
ЗСК 2	Здатність вчитися і бути навченим	Постійно підвищує рівень термінологічних знань у відповідних галузях
ЗСК 3	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації	Використовує узгоджені норми поведінки й міжнародного етикету для перекладача-професіонала, ситуативно використовує знання культурно-комунікативних особливостей, які дозволяють подолати вплив стереотипів під час контакту з представниками різних культур
ЗСК 4	Здатність приймати обґрунтовані рішення	Визначає види помилок і знаходить правильні способи їх виправлення, визначає стратегічні проблеми редагування та знаходить творчі шляхи їх вирішення
ЗСК 5	Прихильність безпеці	Визначає проблеми й розробляє шляхи їх вирішення, розвиває ідеї, реалізує плани та працює над різними способами втілення їх у життя
СОК 1	Володіння граматикою, лексикою і фонетикою першої іноземної мови на рівні С 2	Демонструє володіння граматикою, лексикою і фонетикою іноземних мов на рівні, що є достатнім для здійснення комунікації першою іноземною мовою на рівні С 2 в усному та письмовому різновидах мовних реєстрів

Продовження табл. 1.10

Шифр	Загальні компетентності	Результати навчання. Студент
СОК 2	Володіння граматикую, лексикою і фонетикою другої іноземної мови на рівні С 1	Демонструє володіння граматикую, лексикою і фонетикою іноземних мов на рівні, що є достатнім для здійснення комунікації другою іноземною мовою на рівні С 1 в усному та письмовому різновидах мовних реєстрів
СОК 3	Здатність використовувати іноземну/ іноземні мову/ мови для успішної комунікації в усній і письмовій формах	Використовує іноземну мову/мови для успішної комунікації в усній та письмовій формі в процесі роботи, сприяє відкритому та щирому міжкультурному спілкуванню
СОК 4	Здатність створювати власні тексти першою та другою іноземними мовами в усній та письмовій формах відповідно до умов та ситуацій спілкування	Стисло викладає інформацію з різних джерел, писемних й усних, реконструює аргументи й описи у логічно послідовному новому тексті
СОК 5	Здатність використовувати системні знання мови оригіналу й мови перекладу, сучасного перекладознавства у самостійному науковому дослідженні і всебічно застосовувати їх у написанні випускної кваліфікаційної роботи	Демонструє системне знання усіх аспектів теорії перекладу; поєднує усі аспекти теорії перекладу в незалежному науковому дослідженні; глибоко розуміє й використовує теоретичні аспекти перекладознавства
СОК 6	Здатність керувати перекладацькими проектами, включаючи координацію діями співробітників,	Визначає перекладацькі завдання, розподіляє їх між кваліфікованими перекладачами й координує виконання завдання; незалежно організовує свою діяльність; дотримується часових меж та виконує завдання у встановлений термін; визначає проблеми й розробляє шляхи

Продовження табл. 1.11

Шифр	Загальні компетентності	Результати навчання. Студент
	створення технічних завдань, визначення вартості й термінів виконання проекту, визначення видів роботи та її сегментування, створення текстових корпусів, керування системами перекладацької пам'яті тощо	їх вирішення, розвиває ідеї, реалізує плани та працює над різними способами втілення їх у життя
СОК 7	Здатність використовувати соціокультурні знання про країни мов, що вивчаються, з метою успішної комунікації та переробки інформації іноземними мовами	Демонструє знання основних напрямів і тенденцій історії, культури, зарубіжної літератури країн мов, що вивчаються, з метою успішної комунікації, їх аналізу в процесі обговорення проблем, що досліджуються
СОК 8	Володіння теоретичними основами використання мови, включаючи фонетичні, граматичні, лексичні аспекти мови й мовлення	Демонструє системне знання усіх аспектів теорії перекладу; глибоко розуміє й використовує теоретичні аспекти лінгвістики та перекладознавства
СОК 9	Розуміння основних етапів розвитку перекладознавства	Глибоко розуміє й використовує теоретичні аспекти перекладознавства; демонструє системне знання усіх аспектів теорії перекладу
СОК 10	Розуміння основних етапів розвитку культури та літератури країн мов, що вивчаються, здатність аналізувати літературні тексти	Демонструє знання основних напрямів і тенденцій зарубіжної літератури та культури з метою їх аналізу в процесі обговорення проблем, що досліджуються

Продовження табл. 1.10

Шифр	Загальні компетентності	Результати навчання. Студент
ССК 1	Здатність зіставляти факти рідної й іноземних мов	Аналізує інформацію з використанням відповідних методів, виявляє елементи, яких не вистачає, обробляє отриману інформацію та встановлює зв'язки із знаннями, що вже існують
ССК 2	Володіння засобами автоматизації перекладу та використання інформаційно-комунікативних технологій для фахівців з усного/письмового перекладу, навички термінологічного пошуку	Використовує програмне й технічне забезпечення в процесі усного перекладу типу В, С→А та А→В, С, знаходить та використовує новітні досягнення в галузі автоматизації перекладу, створює та оновлює спеціалізовані глосарії
ССК 3	Уміння письмово перекладати усі основні види текстів з мов В, С на мову А з визначенням відповідних перекладацьких трансформацій, та з мови А на мову В і С	Забезпечує лексичну, граматичні, синтаксичну й стилістичну еквівалентність в процесі перекладу В, С→А та А→В, С для усіх типів тексту
ССК 4	Уміння перекладати і локалізувати усі основні види текстів, надавати необхідні коментарі й довідки	Приймає власне рішення з прагматичної адаптації тексту оригіналу в процесі перекладу; забезпечує лексичну, граматичну, синтаксичну й стилістичну еквівалентність в процесі перекладу В, С→А та А→В, С для усіх типів тексту
ССК 5	Здатність здійснювати усний послідовний односторонній/двосторонній переклад з мови В та С на мову А та з мови А на мову В та С, а також синхронний переклад з мови В на мову А	Розпізнає усі типи інформації (референтну, предикативну, темпоральну, модальну, оцінну, емотивну, прагматичну, яка стосується регістру, дейксису, теми/реми) у мовах А, В, С й передає її відповідно до норм мови перекладу в усному двосторонньому послідовному перекладі

Закінчення табл. 1.10

Шифр	Загальні компетентності	Результати навчання. Студент
ССК 6	Здатність передавати текст оригіналу за допомогою стилістичних адаптацій різного виду в мові перекладу	Визначає прагматичний й стилістичний потенціал тексту оригіналу; забезпечує лексичну, граматичну, синтаксичну й стилістичну еквівалентність у процесі перекладу B, C→A та A→B, C для усіх типів тексту
ССК 7	Здатність передавати текст оригіналу за допомогою прагматичних стратегій, які орієнтовані на читача тексту перекладу згідно з нормами мови перекладу й критеріями адекватного перекладу	Визначає прагматичний й стилістичний потенціал тексту оригіналу; забезпечує лексичну, граматичну, синтаксичну й стилістичну еквівалентність у процесі перекладу B, C→A та A→B, C для усіх типів тексту
ССК 8	Здатність редагувати тексти перекладу та робити огляд усіх основних видів тексту на мовах B, C, A	Визначає види помилок і знаходить правильні способи їх виправлення, визначає стратегічні проблеми редагування та знаходить творчі шляхи їх вирішення; визначає та застосовує стратегії редагування текстів у різних ситуаціях, контекстах та видах роботи
ССК 9	Уміння створювати нові тексти на базі даного тексту (рерайтинг) мовою перекладу	Стисло викладає інформацію з різних джерел, писемних і усних, реконструює аргументи й описи у логічно послідовному новому тексті
ССК 10	Уміння створювати незалежні тексти у таких сферах спілкування, як ділова комунікація, реклама тощо, мовами B, C, A	Приймає власне рішення з прагматичної адаптації тексту оригіналу в процесі перекладу; стисло викладає інформацію з різних джерел, писемних і усних, реконструює аргументи й описи у логічно послідовному новому тексті

Отже, основним змістом освітньої програми підготовки магістрів спеціальності «Переклад» є вдосконалення умінь мовленнєвого спілкування двома іноземними мовами (мови В і С) і розвитку умінь професійного перекладу (письмового та усного) у відношенні до рідної мови (А) та двох іноземних (В і С). Зміст програми спрямовано на розвиток мовної, мовленнєвої, комунікативної, перекладацької компетентностей, компетентності прагматичної адаптації, компетентності редагування і створення нового тексту на базі даного та ІТ-компетентності.

Методи навчання базуються на підходах, що орієнтовані на вирішення завдань та проблем. У їх рамках використовується формат семінарів, практичних занять, робота у групах, індивідуальних проектах, обговорення, практика письмового та усного перекладу в умовах, максимально наближених до реального середовища й поставлених завдань. Також викладачі використовують спеціалізоване професійне обладнання і програмне/технічне забезпечення (системи перекладацької пам'яті). Мають широко використовуватися вебінари, відео-конференції й віддалений переклад (Скайп-переклад). Ці підходи сприяють розвитку у студентів здатності до прагматичної адаптації, іншими словами уміння передавати багаторівневу структуру вихідного тексту або висловлювання за допомогою перекладацьких технологій, які орієнтовані на реципієнта.

У процесі навчання використовуються різні *форми роботи*: аудиторна (лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття), позааудиторна (індивідуальна робота, написання та захист курсових робіт, стажування/практика, науково-дослідна (дипломна) робота, самостійна робота. Можливе застосування електронного навчання і дистанційних освітніх технологій. Самостійна робота здійснюється із залученням онлайн-ресурсів, відеозаписів і технічних засобів.

Використовуються такі *методи навчання*: проблемне, проблемно-пошукове, інтерактивне навчання (диспути, дискусії, «круглі столи», тренінги, мозкові штурми, презентації, ділові й рольові ігри тощо).

Оскільки професійного перекладача відрізняє не тільки бездоганне знання іноземних мов, але й рідної, важливою складовою навчання є розвиток здатності до зіставлення та аналізу рідної та іноземних мов. Цьому будуть сприяти навчання у

закордонних ВНЗ, практика або стажування, а також введення програм подвійних дипломів.

Процес набуття та розвитку професійних компетентностей оцінюється за допомогою:

- завдань з перекладу (аналіз та порівняння існуючих перекладів, виконання власних перекладів на матеріалі різних жанрів і стилів);
- індивідуальних і групових дослідницьких проектів (вивчення лінгвістичних явищ вихідної мови та їх вплив на прийняття перекладацьких рішень, створення різних спеціалізованих глосаріїв у тематичних галузях);
- написання есе й текстів різних жанрів (листи, рецензії, мемо тощо) іноземними мовами за заданою тематикою;
- реферування текстів;
- редагування готових перекладів;
- презентації;
- тестування;
- участь у науково-практичних студентських конференціях;
- усний захист дослідницьких проектів;
- моделювання перекладацьких ситуацій і сценаріїв, спрямованих на занурення у реальне перекладацьке або мовне середовище (переклад конференцій, ділових переговорів, виставок тощо);
- перекладацька практика.

Результати навчання, рівень набутих знань, навичок, умінь і здатностей оцінюється під час атестації, форми якої визначаються освітньою програмою і навчальним планом підготовки магістрів спеціальності «Філологія» (Переклад).

Атестація – це встановлення відповідності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів вищої освіти за спеціальністю «Переклад», що передбачає визначення рівня здатності вирішувати складні завдання і проблеми у перекладацькій галузі професійної діяльності.

Атестація осіб, які здобувають ступінь магістра, здійснюється атестаційною комісією, до складу якої можуть включатися представники роботодавців та їх об'єднань.

Атестація здійснюється за допомогою засобів контролю ступеня досягнення кінцевої мети освітньо-професійної під-

готовки з дотриманням дидактичних принципів формування і реалізації системи засобів діагностики.

Атестація здійснюється на підставі оцінки якості засвоєння освітньої програми, рівня професійних знань, умінь та навичок, ступеня сформованості загальних та спеціальних компетентностей.

До атестації допускаються студенти, які успішно виконали усі вимоги навчального плану рівня вищої освіти «магістр». Атестація здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Філологія» (Переклад) проводиться у формі комплексних екзаменів з теорії та практики перекладу, з другої/третьої іноземної мови та захисту кваліфікаційної роботи магістра.

1.4. Формування мовної особистості майбутніх перекладачів як стратегічний орієнтир професійної лінгвістичної освіти

В умовах переходу до глобалізації економіки сучасного суспільства, використання інноваційних технологій, зростання інтернаціоналізації освітніх процесів повсюдно зростає потреба у висококваліфікованих кадрах, які змогли б здійснювати якісний супровід міжнародного співробітництва.

Лінгвоінформаційний період (90-ті рр. XX ст. – до теперішнього часу) характеризується повноцінним науковим вивченням проблеми формування вторинної мовної особистості перекладача. Визначальний вплив на розробку досліджуваної проблеми на цьому історичному етапі справили такі процеси: по-перше, процес інформатизації, який у повному обсязі охопив сучасне суспільство, як наслідок інтеграції інформаційних комунікаційних технологій в освіту; по-друге, зміна парадигми освіти з потреби знань на компетентність [6, с. 127–132]. Вищезазначені тенденції, по суті, формують соціальне замовлення на перекладачів як мовних посередників у різних сферах діяльності.

На сьогодні в галузі професійної лінгвістичної освіти як стратегічний орієнтир освітньої політики на перший план ви-

сувається ідея формування мовної особистості як фактора системоутворення процесу підготовки перекладачів, фахівців з міжкультурної комунікації та іноземної мов.

Затребуваність у професійних перекладачах неминуче приводить до підвищення якості їх підготовки. Багато дослідників у цій галузі відзначають необхідні умови досягнення нової якості освіти, серед яких виділяють компетентнісний підхід, міжкультурну комунікацію, інформатизацію освіти як процес забезпечення освітнього процесу методологією, технологією і практикою розробки та використання сучасних інформаційних технологій [21, с. 96–102]. Тобто професійну компетентність перекладача можна уявити як інтегративну характеристику особистості фахівця, яка об'єднує в собі поряд з лінгвістичними і професійно-спеціалізованими компетенціями ще й загальнокультурні, психологічні та інформаційні. Весь цей набір компетенцій дозволяє перекладачу здійснювати професійну діяльність на високому рівні [21, с. 124].

Необхідно ще раз підкреслити, що сьогодні на ринку праці затребувані не знання самі по собі, а готовність і прагнення фахівця на практиці застосовувати ці знання і уміння. У сукупності з особистими якостями претендента ці вміння і знання дозволять успішно виконувати складні професійні завдання. Нам необхідно розглянути критерії і фактори, які створять основу формування у майбутніх перекладачів професійно важливих якостей, необхідних для здійснення їх професійної підготовки. Отже, мова йде про професійну компетентність перекладача, що виконує важливу соціальну функцію посередника між різномовними і різнокультурними спільнотами чи окремими їх представниками.

Успішність міжкультурної комунікації в першу чергу залежить від професіоналізму перекладача. У рамках різних регістрів спілкування, офіційних чи неофіційних, можливе виникнення конфліктних ситуацій, і, як наслідок, прояв негативних емоцій. Тут виникає питання про специфічні вимоги до особистості перекладача, що забезпечують ефективне виконання ним його професійної діяльності.

Феномен лінгвокультурної особистості вважається у сучасній методичній науці одним з центральних понять. Поняття мовної особистості в методиці було введено Ю.М. Карауловим,

потім детально розроблене в працях І.І Халєєвої (вторинна мовна особистість), Л.П. Крисіна, В.П. Фурманової (культурно-орієнтована особистість), Г.В. Єлізарової, М.К. Колкового, П.В. Сисоєва (полікультурна мовна особистість) та інших.

Згідно з концепцією трирівневої організації «мовної особистості», розробленою Ю.Н. Карауловим, існує три рівні в структурі мовної особистості:

1) лексикон (вербально-семантичний рівень), який включає в себе лінгвістичні компетенції (структуру та систему мови оригіналу і мови перекладу);

2) тезаурус (лінгвокогнітивний рівень), в якому укладено образ світу або систему знань про світ;

3) мотиваційний рівень (прагматикон), який відображає систему мотивів, цілей, установок і цінностей [9, с. 37].

Усі три рівні являють собою єдність змінної та інваріантної складової, що забезпечує ефективність міжмовної лінгвокомунікативної діяльності, яка лежить в основі професійної компетентності філолога-перекладача. На думку дослідників, інваріантна частина є результатом історичного розвитку нації, виступає носієм етнічного начала і володіє типовим (усередненим) характером. Її можна подати у вигляді бази, на яку накладаються змінні характеристики (риси), властиві будь-якій індивідуальності [2, с. 29–31].

Культурно-мовна особистість є, перш за все, суб'єктом, який володіє знанням системи мови і здатністю робити мовні вчинки. Його мовна свідомість може бути описана через тезаурус, тобто деяку систему, яка складається із суми мовної інформації, що надходить. Це такий рівень свідомості, на якому усі розумові категорії, образи, уявлення знаходять мовне оформлення.

Під час формування лінгвокультурного типу особистості перекладача, перш за все у нього має сформуватися тезаурус, властивий стандартизованому представнику вихідної культури з його симетричними утвореннями усіх рівнів. У реальному житті в процесі перекладу перекладач взаємодіє не тільки з вихідним текстом (тобто в його свідомості відбувається не тільки сприйняття інформації), але і з мовними особистостями автора і адресата перекладу, що говорить про процеси переробки і відображення дійсності як остаточного продукту перекладу.

Отже, для вирішення лінгвістичних завдань перекладач повинен володіти як мінімум двома асоціативно-вербальними мережами; для вирішення екстралінгвістичних завдань – розширеним і збагаченим тезаурусом. Стає очевидним, що перекладачу необхідно досягти певного ступеня спільності його свідомості з образом свідомості партнерів по комунікації. Перекладач повинен не просто долучитися до нових картин світу, а вміти їх осмислювати, розуміти, засвоювати і сприймати. Іншими словами йдеться про пізнання і залучення перекладача до концептуальних систем іншої реальності.

У процесі міжкультурної комунікації перекладач одночасно виконує роль посередника, який добирає еквіваленти мовних явищ з огляду на їх культурну обумовленість, і роль самостійного комуніканта, який бере активну участь у мовній взаємодії з метою забезпечення її можливості, оптимізації комунікативного процесу і гармонізації відносин сторін. Іншими словами, крім володіння іноземною мовою, перекладач повинен бути обізнаним з культурними особливостями країн мови, мати уявлення про відмінності в концептуальних картинах світу носіїв мов, вміти поставити себе на місце іншої людини, намагаючись побачити світ її очима, володіти такими якостями, як толерантність і уміння вирішувати конфлікти, що дещо трансформує особистість перекладача як посередника, набуваючи якості партнера із спілкування.

Уявлення про професійні і особистісні характеристики фахівця дозволяє задати вимоги до системи навчання (процесу реалізації освітньої програми, умов навчання, що забезпечує якісний результат), на їх базі скласти картину освіти для конкретної спеціальності (у нашому випадку підготовки майбутніх перекладачів) в цілому. Таким чином, ще до початку навчання необхідно створити так званий професійний портрет випускника, який буде складатися з набору компетентностей і компетенцій, характерних для кожної конкретної спеціальності.

До того ж процес формування професійної компетентності перекладача відбувається паралельно зі створенням «своєрідної мовної особистості» [11, с. 323], яка відрізняється від звичайної наявністю певних компонентів. За В.Н. Комісаровим, такими компонентами є: мовна компетенція, комуніка-

тивна компетенція, текстоутворююча компетенція, технічна компетенція, особливі особистісні характеристики і морально-етичний компонент [11].

Поле діяльності перекладача-професіонала – міжкультурна комунікація у різних галузях і умовах. У зв'язку з цим перекладачеві доводиться працювати з текстами різноманітної тематики, які належать до різних галузей знань, фахівцю слід бути високоосвіченим, ерудованим, начитаним, володіти знаннями у великому обсязі. Більш того, професійному перекладачу необхідно постійно поповнювати свої знання, збагачувати словниковий запас, шукати нову нелінгвістичну інформацію, використовуючи енциклопедії, довідники, Інтернет та інші джерела. Без перебільшення можна сказати, що однією з визначальних якостей особистості перекладача є прагнення і здатність до постійного самовдосконалення.

Крім цього, в процесі професійної підготовки перекладача необхідно розвивати конструктивну реакцію студента на невдачі. Він повинен вміти аналізувати причину такої невдачі і використовувати свій негативний досвід як поштовх до набуття знань і розвитку вмінь, що дозволяють у подальшому їх уникати. Така лінія поведінки неможлива без внутрішньої мотивації, яка підкріплюється у процесі професійної підготовки. У навчальному процесі такими факторами можуть бути перегляд відеозаписів різних значних заходів за участю авторитетних перекладачів, навчальні ролики, створені спеціально для формування професійних умінь перекладача, знайомство зі спеціальною літературою, де можна знайти інформацію мемуарного плану тощо.

У цьому контексті особливо хотілося б виділити евристичний потенціал особистості перекладача, який забезпечує можливість прийняття оптимального рішення в умовах дефіциту часу і вихідної інформації. Як учасник складного виду мовної комунікації, перекладач не може дозволити собі відмовитися від виконання професійних обов'язків у момент здійснення своєї посередницької функції, тому що це призведе до негативних наслідків не тільки в конкретній ситуації, але і для його професійного статусу в цілому.

Особливу увагу необхідно приділити відмінностям у концептуальній картині світу, які обумовлені тим, що кожний ет-

нос має власне уявлення про світ, культуру (матеріальну, духовну, організаційну та поведінкову). Ці відмінності ведуть до труднощів досягнення еквівалентності навіть щодо тих одиниць, які зовні здаються подібними. Люди різних культур по-різному висловлюють радість, любов, відчай і сум. Для них час тече по-різному, по-іншому звучить і забарвлюється в кольори світ. Однакові об'єкти можуть викликати різні асоціації, тобто можуть по-іншому зіставлятися з культурним досвідом народу. Усе це обумовлює неповторність світовідчуття, особливості ціннісних світів, співвідношення між ціннісними системами, що є найважливішою умовою міжкультурної комунікації між етносами.

Для подолання перекладачем напруженості і конфліктності між різними національними спільнотами велике значення має об'єктивне і точне знання цих систем і співвідношення між ними. У мовній картині світу існує цілий пласт лексичних одиниць емоційно-образного відображення дійсності з конотацією різного плану, використання яких зумовлене національно-культурним контекстом. І передавання стилістичних, образних і оцінних аспектів у процесі перекладу відіграє не менш важливу роль, ніж передавання предметно-логічного змісту.

У процесі формування професійної компетентності перекладача відбувається розвиток особливого типу особистості, яка відповідає морально-етичним особливостям цієї професії. Перекладацька діяльність, перш за все, будується на довірі замовника/рецептора до виконавця. Замовник повністю покладається на професіоналізм і чесність перекладача, на об'єктивність і відповідність результату оригіналу вихідного тексту. Фахівець несе повну відповідальність за якість своєї роботи, він повинен усвідомлювати і пам'ятати про ризики, які можуть супроводжувати несумлінно виконане завдання.

Поведінці перекладача притаманні тактовність, стриманість, вміння зберігати таємницю, оскільки, беручи участь в особливо важливих переговорах або працюючи із засекреченими документами, особистим листуванням тощо, він може отримати доступ до інформації, яку не можна розголошувати [18, с. 131]. Професійний портрет фахівця в галузі перекладу включає усі перелічені вище компоненти професійної компетентності перекладача. Проте не варто забувати, що набір профе-

сійних і особистих якостей перекладача, необхідних для успішної роботи у своєму профілі, варіюється залежно від того, якими видами перекладу він займається.

Наше дослідження стосується підготовки саме усних перекладачів, і ми спробуємо виділити ще спеціальні вміння для усного перекладу. За визначенням І.О. Зимньої, усний переклад є складним комплексним вторинним видом мовленнєвої діяльності, яка реалізується у формі аудіювання, письма-фіксації, діалогічного говоріння з включенням монологічних висловлювань [8, с. 36]. Такий переклад завжди здійснюється у рамках міжкультурної комунікації, іншими словами, в процесі спілкування людей, що говорять різними мовами, з метою взаємодії партнерів. У процесі перекладу перекладач слухає, чує і сприймає інформацію, емоційне забарвлення, ставлення, комунікативні наміри, виражені засобами вихідної мови, при цьому зберігаючи ідею усного висловлювання або за допомогою письмової фіксації, або без неї, і завершує процес формулювання цих думок засобами іншої мови.

Ми повністю поділяємо думку дослідників про те, що перекладачеві практично будь-якого профілю обов'язково потрібні висока працездатність і хороша фізична форма, а наявність у перекладача рис характеру і нервово-психічних якостей, що відповідають обраному профілю перекладацької діяльності, робить цю діяльність більш успішною і викликає меншу кількість негативних емоцій і психологічних перевантажень.

У той же час в усіх видах і жанрах перекладу, незалежно від особистісних якостей, профпридатність перекладача визначається, перш за все, наявністю у нього сформованої професійної компетентності, що формується в процесі навчання перекладу у вищому навчальному закладі і потім закріплюється під час практичної перекладацької діяльності. Рівень професійної компетентності безпосередньо залежить від ступеня розвиненості умінь і компетенцій, її складових. Деякі уміння можуть стати автоматичними або напівавтоматичними і здійснюються перекладачем інтуїтивно, деякі ж потребують постійної практики і закріплення.

Професійна компетентність є тим визначальним фактором, який відрізняє випускника перекладацької спеціальності від інших, наприклад, перекладача у сфері професійної діяль-

ності або просто лінгвіста. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне виділення цієї компетентності як найбільш важливого компонента професійного портрета лінгвіста-перекладача, оскільки саме високий рівень професійної компетентності забезпечує належну якість роботи, що виконується, і, відповідно, ступінь успішності перекладача у професійній діяльності.

Місія перекладача полягає у наданні допомоги окремим особам або групам осіб, які розмовляють різними мовами, бажать більше дізнатися один про одного, краще зрозуміти один одного, налагодити взаємоповагу і, якщо вони того бажать, дійти згоди. Цей вид діяльності характеризується як посередницький [1]. Переклад серед різноманітних видів посередництва визнається особливим і найдосконалішим з них [13, с. 11]. «Посередницька» або «медіативна» діяльність сучасного перекладача включає три аспекти: міжмовний, міжкультурний та міжособистісний.

Акцентуючи увагу на міжособистісному аспекті, важливо розглянути ситуації перекладу, які завжди є процесом взаємодії окремих суб'єктів, кожен з яких має свої мотиви, потреби, інтереси, ідеали, схильності, життєві установки, емоції. Перекладач, беручи участь у соціальній взаємодії, активізує комунікативно-когнітивну діяльність учасників міжкультурної комунікації [1], виступає як «друге я» кожного, хто говорить. Таким чином, він залучається до міжособистісного спілкування, надаючи групу посередницьких послуг, які визначаються як міжособистісне посередництво. Залежно від виду перекладу міжособистісне співробітництво може відбуватися у безпосередньому контакті з комунікантами (послідовний переклад, лінійний переклад) або дистанційно (синхронний переклад у кабіні, телефонний переклад), з учасниками, що перебувають в однопартнерських відносинах (переклад переговорів) або виконують асиметричні ролі (переклад у соціальній сфері) [1, с. 68].

Для більш повного осмислення професійного портрета фахівця у галузі усного перекладу необхідно визначити рольовий репертуар і функції усного перекладача. Отже, усний перекладач виступає як:

– «споживач / інтерпретатор», який інтерпретує мовну поведінку учасників міжкультурної комунікації, пояснює ситуацію спілкування;

- «виробник», який конструює і виробляє текст мовою перекладу;
- «практичний психолог», який коригує свою мовну поведінку, враховуючи міжособистісні відносини, психологічний стан і психологічні реакції учасників міжкультурного спілкування;
- «організатор», який організує умови для своєї роботи, пристосовується до умов і виду перекладу;
- «дослідник», який збирає інформацію з тематики перекладу і проводить попередні термінологічні дослідження (опитування фахівців, підбір і вивчення необхідної літератури, складання глосаріїв, зіставлення термінологічних систем);
- «адаптер», який адаптує текст повідомлення для розуміння його представниками іншої культури;
- «коректор», який проводить коректорську правку свого тексту, відстежуючи реакцію тих, хто слухає [1, с. 69].

Різні види і ситуації усного перекладу висувають на перший план різні, іноді суперечливі перекладацькі функції. Так, перекладач конференцій, що забезпечує міжнародне співробітництво на вищому рівні, відповідає моделі «неупередженого професіонала». Він не дає поради і не висловлює особисту думку, нічого не скорочує і не додає в повідомленні, дотримується суворої конфіденційності, додержується кодексу етики і деонтології [1].

Перекладач, який працює у соціальній сфері, не завжди є об'єктивним. Активно беручи участь у комунікації, він не просто перекладає висловлювання, а керує ситуацією вербального взаємодії. Перекладач ставить запитання, уточнює, погоджується, втішає, переконує, звинувачує, заперечує [1, с. 69]. Виділення відповідних ролей, які виконуються перекладачем, має важливе значення як з теоретичної точки зору (для уточнення об'єкта і напрямів наукових досліджень), так і з практичної. У нашому випадку це необхідно для встановлення вимог до перекладачів у процесі їх професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Ще однією важливою рисою професійного портрету перекладача є його толерантність як компетентнісна складова мовної особистості в умовах полікультурного і поліетнічного середовища. У сучасних психолінгвістичних дослідженнях толе-

рантність описується як особливий тип терпіння в конфлікто-небезпечній ситуації. У лінгводидактичному плані толерантність передбачає не тільки «уміння бачити і розуміти «іншу» культуру крізь призму своєї культурної ідентичності, а й транслювати це вміння за допомогою своєї професійної діяльності представникам приймаючої лінгвокультури» [21, с. 75].

Формування і розвиток мовної особистості перекладача в процесі навчання у вищому навчальному закладі можна умовно подати у вигляді етапів, що складаються із стадій, які послідовно змінюються: стадія етноцентризму, що відображає оцінні судження «добре» або «погано» щодо досліджуваної культури; стадія культурного самовизначення, тобто суб'єктного позиціонування власного «Я» у всьому різноманітті культур; стадія полілогу культур, у рамках якої майбутні перекладачі готові ставити себе на місце інших, проявляти ініціативу при встановленні міжкультурних контактів, прогнозувати і розпізнавати соціокультурні прогалини, що ведуть до створення помилкових стереотипів, неправильної інтерпретації фактів досліджуваної культури, міжнаціональних конфліктів.

У той же час студенти-перекладачі повинні бути готові брати на себе відповідальність за усунення будь-якого міжкультурного непорозуміння, виступати як повноцінні представники рідної культури, прагнути до самоосвіти і переконливого самостійного функціонування у полікультурному світі. При цьому важливо акцентувати увагу майбутніх перекладачів на використанні мови у певних соціальних і культурних ситуаціях. Так, знання ціннісно-нормативних засад поведінки, правил спілкування необхідне не тільки для вибору правильного мовного реєстру, а й розуміння контексту мовної культури.

Для оптимізації цього процесу необхідно, щоб університетська мовна підготовка взагалі – а підготовка майбутніх перекладачів зокрема мала полікультурну спрямованість, що включає в себе ціннісно-культурне розмаїття тематичного наповнення навчально-методичних матеріалів у рамках професійної підготовки за кожним типом досліджуваної культури (етнічної, історичної, соціальної, конфесійної, професійної, географічної, гендерної тощо), тим самим створюючи сприятливі умови для ціннісно-культурного орієнтування студентів [3].

В умовах професійної мовної підготовки для вирішення завдань з розвитку полікультурних ціннісних орієнтацій майбутнім перекладачам можуть пропонуватися проблемні культурологічні завдання, за допомогою яких перекладачі як полікультурні суб'єкти у рідному середовищі отримують розуміння того, що групова належність може змінюватися залежно від контексту комунікації та інтеракції. Подібні завдання сприяють виявленню студентами культурних подібностей між представниками найрізноманітніших культурних груп. Такі завдання (наприклад, виділення і пояснення національно маркованих мовних одиниць) допомагають майбутнім фахівцям визначити своє місце, роль і значення в глобальних загальнолюдських процесах, а також розвивати у цілому відповідальність за міжнародні події, що відбуваються у світі [3].

Засвоєння студентами-лінгвістами на конкретних прикладах співвідношення мови і суспільства, мови і культури, мови та історії, розуміння ними контексту лексичних одиниць, які необхідно перекласти, веде до вміння надати лінгвокраїнознавчий коментар до досліджуваного матеріалу; знання культурної специфіки першої (англійської), другої (третьої) іноземних мов дозволяє інтерпретувати культурологічні події і факти, здійснювати виділення необхідної інформації. Ефективним засобом формування полікультурних ціннісних орієнтацій є використання автентичних матеріалів, елементів національної культури і особистий комунікативний досвід в процесі навчання професійного міжкультурного спілкування.

Отже, як основа методики формування і розвитку мовної особистості перекладача може розглядатися система, яка найбільш повно відображає умови і засоби, необхідні для вдосконалення мовної особистості студента, майбутнього фахівця міжкультурної комунікації у рамках вищого навчального закладу. До практичних видів роботи для першої стадії етноцентризму, що відображає оцінні судження «добре» або «погано» щодо досліджуваної культури, можна віднести інтерпретацію і аналіз дискурсів, які є нетиповими для рідної лінгвокультури, порівняльний концептуальний аналіз, ланцюгову асоціативну нитку, інтерпретацію фотоілюстрацій з позицій носія іншої культури тощо.

На другій стадії культурного самовизначення, суб'єктного позиціонування власного «Я» у всьому різноманітті культур, можна використовувати невідготовлені так звані асоціативні монологи, вправи, спрямовані на реконструкцію базових психологічних механізмів і аспектів соціалізації, конструювання внутрішнього контексту, перехресне коментування.

На третій стадії полілогу культур особлива увага приділяється ситуативному контексту взаємодії з метою виявлення і помилок і запобігання їм.

В основі формування і розвитку мовної особистості перекладача перебувають як загальнодидактичні (свідомість, активність, наочність, доступність, індивідуалізація), так і специфічні принципи (нейтралізації, релятивізму, внутрішньої контекстуальності, поліфонічності, врахування власної культури, лінгвокультурності). У процесі навчання добре себе проявляють тренінгові методики, відомі як методика рефлексії (*self-awareness inventories*), методика порівняльного лінгвокультурного аналізу (*linguistic awareness methods*), методика асоціації слова, методика рольової гри або гри-симуляції (*simulation games*), методика ситуативного аналізу (*culture assimilator*), інформатизація освіти.

Отже, формування мовної особистості перекладача як системоутворюючий фактор процесу підготовки фахівців з міжкультурної взаємодії є стратегічним орієнтиром у сучасній вищій професійній мовній освіті. Необхідними умовами досягнення нової якості вищої освіти і підготовки висококваліфікованих перекладачів є: компетентнісний підхід, когнітивний і міжкультурний, інформатизація освіти. Формування мовної особистості перекладача у навчальному процесі допоможе випускникам бути затребуваними на ринку праці і з успіхом застосовувати отримані знання і професійні уміння. Основними факторами формування і розвитку культурно-мовної особистості перекладача є професійна компетентність і особливі особистісні та морально-етичні характеристики фахівця.

Рівень професійної перекладацької компетентності безпосередньо залежить від ступеня розвиненості умінь і компетенцій (мовної, комунікативної, створення тексту, технічної). Фахова професійна компетентність є найбільш важливим компонентом професійного портрета філолога-перекладача. Для

більш повного осмислення професійного портрета визначено рольовий репертуар і функції перекладача. Формування і розвиток мовної особистості перекладача у навчальному процесі подані у вигляді етапів, що складаються із стадій етноцентризму, які послідовно змінюються, культурного самовизначення і полілогу культур, яким відповідають певні види практичних робіт.

Використання сучасних технологій і методик має забезпечувати пріоритетний розвиток мовної особистості майбутніх перекладачів, мотивувати в них прагнення до професійного самовиховання, самовдосконалення, збагачення власного моно- і полікультурного світогляду і досвіду. У процесі оволодіння спеціальністю «філолог-перекладач» студенти повинні розвивати базові компетенції, а також здобувати нові уміння та здатності, щоб до закінчення навчання досягти такого рівня професійної компетентності, який дозволить їм стати успішними і конкурентоспроможними фахівцями у своїй галузі.

Розділ 2

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ЯК СПЕЦІАЛЬНОСТІ

2.1. Міжкультурне ділове спілкування як сфера професійної діяльності перекладача

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) за словниковим визначенням – це сукупність різних форм і методів торгово-економічної та фінансово-виробничої взаємодії суб'єктів різної державної приналежності на світовому ринку з метою використання переваг міжнародного поділу праці для досягнення більш високої ефективності функціонування суб'єкта, що бере у ньому участь, і національного господарства у цілому [91].

Світовий ринок розглядається як складова світового господарства, що представлена системою експортно-імпортних операцій з обміну товарами й послугами між продавцями (постачальниками) і покупцями (замовниками). Необхідно зауважити, що в процесі розвитку сучасного світового ринку спостерігається широке розповсюдження різних форм науково-технологічного обміну, торгівля виключними правами на результати інтелектуальної діяльності, зростає частка товарообігу, який обслуговує стабільний виробничо-технологічний сектор, що є, перш за все, сектором високих технологій.

Крім того, важливою рисою зовнішньоекономічної діяльності як такої є факт тісного переплетіння економіки й політики, комерції та дипломатії, торгівлі й виробництва, науки й фінансів. Розвиток ЗЕД приводить до збільшення темпів зростання національного доходу, оптимізації макроекономічних пропорцій, прискорення технічного прогресу, підвищення ефективності інвестицій та вирішення соціальних проблем [91].

Для визначення переліку сфер та ситуацій ділового спілкування з метою навчання майбутніх перекладачів, необхідно чітко уявляти, які напрями включає ЗЕД: зовнішню торгівлю; міжнародне виробниче співробітництво; міжнародне науково-технічне співробітництво; міжнародне валютно-фінансове співробітництво; міжнародну інвестиційну діяльність; економічне й технічне сприяння менш розвиненим країнам. Для більшості країн світу головна форма ЗЕД – це зовніш-

ня торгівля (*foreign trade*), яка являє собою сукупність операцій з вивезення (експорту) та ввезення (імпорту) товарів (послуг) для окремо взятих країн. Інструментарієм розвитку зовнішньої торгівлі є аукціони, підрядні торги, консигнаційні операції, міжнародні ярмарки, торговельно-виробничі виставки, валютно-економічні форми угод (лізинг, бартер, зустрічна закупівля, компенсаційні угоди), ф'ючерсні операції.

Необхідність міжнародного співробітництва робить значущими уміння ділового спілкування для випускників вищих навчальних закладів як складного процесу, який містить кілька аспектів: комунікативний – передавання інформації; інтерактивний, що передбачає взаємодію співрозмовників, та перцептивний, який пов'язаний із взаємосприйманням.

Комунікативний аспект є найважливішою рисою спільної мовленнєвої діяльності співрозмовників в процесі ділового спілкування. Він передбачає володіння єдиною системою кодифікації та декодифікації інформації, яка одержується. Потреба в комунікативному та інтелектуальному розвитку особистості майбутніх фахівців, їх підготовка до професійних контактів із зарубіжними спеціалістами, досягнення рівня загальної та професійної культури, який відповідав би світовому, як мета навчання повинні знайти своє відображення в освітніх програмах вищої професійної освіти України. В умовах, що склалися, проблема формування комунікативних та інших умінь ділового іншомовного спілкування стає актуальним напрямом методичної науки і потребує розробки нових підходів до навчання перекладу в нових економічних і культурних умовах. Нова методологія як базис для методики навчання перекладу має вибудовуватися з урахуванням якісних змін у розвитку зовнішньоекономічного середовища і, відповідно, специфіки дій та ролі (функцій) перекладача в нових економічних умовах.

Ділове спілкування фахівців має свою специфіку та відрізняється мотивами, умовами, змістом спілкування, переліком соціально-комунікативних ролей. Ця специфіка багата в чому зумовлена роллю та місцем професійного спілкування іноземною мовою фахівця в структурі його трудової діяльності та характером співвідношення між мовленнєвою діяльністю як засобом спілкування і його основними професійними функціями.

Цілком ясно, що в кожному окремому випадку зміст та методика навчання мають відображати загальні риси професійного спілкування та специфічні особливості завдань, умов та проблем спілкування фахівців конкретної професії. Тому дослідження специфіки професійного спілкування фахівців, які працюватимуть у зовнішньоекономічному секторі, практично неможливе без розглядання загальної проблеми взаємозв'язку професійно-трудової та мовленнєвої діяльності в процесі комунікації.

Феномен спілкування є багатограним. З тим чи іншим ступенем повноти він вивчається і в теоретичному, і в практичному аспектах в працях психологів, філософів, психолінгвістів, методистів та ін. Про спілкування написано безліч статей, книг, запропоновано багато різних моделей спілкування. Аспекти проблеми спілкування як філософської категорії, що характеризує взаємодію людини зі світом, знайшли своє відображення в працях видатних філософів (Л.П. Буєвої, М.С. Кагана, Ю.Д. Прилюка та ін.). Їх дослідження пов'язані із соціально-філософською рефлексією суспільства. Взаємодія суб'єктів спілкування розглядається з точки зору функціонування суспільства, становлення та розвитку особистості. Проблема спілкування пов'язана з проблемами діяльності, спілкування, соціалізації особистості [12; 31; 32; 67].

Одним з найважливіших моментів вивчення спілкування в рамках інформаційно-інструментального підходу до проблеми спілкування у вітчизняній соціальній філософській науці було визначення термінів «комунікація» та «спілкування». Ю.Д. Прилюк на основі глибокого семантико-етимологічного аналізу зробив висновок про тотожність цих термінів в романно-германській, тюркській, угро-фінській та китайській мовах. В латинській мові «спілкування» означає саме «комунікацію». Він запропонував термінологічну ієрархію процесу комунікації, де комунікація (обмін інформацією) – це найширше поняття, більш вузьке поняття – соціальна комунікація, або, іншими словами, обмін інформацією в суспільстві. Обмін же інформацією в суспільстві на вербальному рівні – це спілкування [67, с. 36].

Дослідження феномену спілкування в рамках інформаційно-інструментального підходу означає, що спілкування – це засіб,

за допомогою якого індивід може керувати процесами, які відбуваються навколо нього.

Спілкування у рамках іншого підходу – екзистенційно-феноменологічного – можна визначити як єдність протилежних елементів – природного та соціального – в процесі реалізації суб'єкта як сутності, яка ставиться до себе свідомо. Основний напрям екзистенційно-феноменологічної парадигми спілкування орієнтований на суб'єктивність в людині, а мета філософської рефлексії спілкування становить виявлення дійсності та можливості спілкування [6].

Спілкування як феномен культури перебуває в полі зору практично всіх гуманітарних наук, які вивчають поведінку людини, її життєдіяльність у соціокультурному оточенні. Проблеми спілкування в психології присвячені праці таких вчених, як О.О. Бодалева [9], О.О. Леонтьєва [49], Б.Ф. Ломова [51], Б.Д. Паригіна [61] та ін. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виявити численні визначення понять «спілкування».

Психологічний словник визначає спілкування як взаємодію двох чи більше людей при обміні між ними інформацією пізнавального або афективно-оцінювального характеру [70, с. 232].

Аналогічне трактування пропонується і в лінгвістичному енциклопедичному словнику, який визначає спілкування як специфічну форму взаємодії людей в процесі їх пізнавально-трудової діяльності [50, с. 233].

Англо-російський термінологічний довідник з методики викладання іноземних мов теж пропонує визначення спілкування, як передавання та повідомлення інформації пізнавального та афективно-оцінювального характеру, обмін знаннями, навичками та вміннями в процесі мовленнєвої взаємодії двох чи більше осіб [39, с. 29].

Подібного визначення спілкування дотримуються О.О. Бодалев [9, с. 5] та Є.І. Пассов [62, с. 47]. А.А. Леонтьєв розглядає спілкування як процес встановлення та підтримки контакту між людьми всередині певної соціальної спільності (групи, колективу, суспільства), пов'язаних якимись психологічними відносинами. По суті, цей процес соціальний, він виникає лише завдяки суспільній необхідності та реалізує суспільні відносини. За О.О. Леонтьєвим, спілкування – це багатоповерхова кон-

струкція: діяльність – взаємодія – спілкування – контакт [49, с. 121–132]. І.О. Зимня вважає, що спілкування – це форма взаємодії людей, які здійснюють різні види діяльності в процесі суспільно-трудова відносин [28, с. 44].

Різні погляди існують і щодо причин, які спонукають людей починати спілкування. Аналіз вищезгаданих концепцій показує тісну кореляцію процесів діяльності та спілкування та дає можливість стверджувати, що спілкування та діяльність є нерозривними. У психолого-педагогічній літературі існує велика кількість різних класифікацій спілкування. Теоретичні класифікації можна характеризувати як логічні і досить абстрактні. Так, О.О. Леонтьєв називає такі характеристики спілкування, за якими можна виділити типи (види) спілкування: орієнтація спілкування – соціально орієнтоване та індивідуально орієнтоване спілкування; психологічна динаміка спілкування (навчання, інформування та переконання); семіотична спеціалізація спілкування (матеріальне та знакове спілкування) [49]. О.О. Бодалєв виділяє міжособистісне спілкування, підкреслює його значущість та вважає його необхідною умовою людського буття [9].

Крім міжособистісного, можна виділити: спілкування ситуативне (продавець та покупець у магазині), спілкування ділове і рольове (підлеглий – керівник), спілкування особи та спільності людей, спілкування двох або більше спільностей між собою [23].

З наведених визначень можна виділити основні суттєві характеристики феномену «спілкування», а саме: соціальну важливість, обумовленість, здатність служити за допомогою мови взаємодії осіб, які здійснюють різні види діяльності в процесі суспільно-трудова відносин. Іншими словами, спілкування як особливий вид діяльності, як правило, «обслуговує» всі інші види людської діяльності (трудова, мовленнєва, перетворювальна, пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна) [31].

Дослідники виділяють такі сторони спілкування: комунікативна, інтерактивна та перцептивна. Аналогічно, Б.Ф. Ломов визначає три функції спілкування: інформаційно-комунікативну, регуляційно-комунікативну та афектно-комунікативну [51]. Перцептивна сторона спілкування розглядає закономірності процесу сприймання людини людиною. Мова йде про

міжособистісну перцепцію (міжособистісне сприймання, про пізнання людини людиною). Інтерактивна сторона спілкування передбачає обмін «діями», планування загальної діяльності, за якого діяльність стає спільною, а її носієм є вже не окрема людина, а ціла група.

Особливу увагу слід приділити третій стороні комунікації – комунікативній. У визначенні комунікативної компетенції не існує однастайності. Таке положення впливає з того факту, що у визначенні суті самого процесу комунікації немає повної ясності. Слідом за Н. Хомським з 1965 р. комунікація визначається як спілкування між П-особами, де П дорівнює двом або більше двох. Комунікація може відбуватися також і всередині людини (персональна комунікація). У цьому випадку вона відбувається за допомогою внутрішнього мовлення і так званої кодової мови мислення. Крім того, комунікація може відбуватися і між організаціями, установами, спільнотами, державами та ін. Тоді той, хто говорить, виступає не від себе особисто і висловлює не свою думку.

Складність та багатогранність комунікації можна пояснити різноманітністю її засобів. Для успішності комунікації головною умовою є наявність достатньої комунікативної компетенції (КК). Суті та характерним особливостям компонентного складу КК присвячена низка праць багатьох дослідників [18; 29; 38]. Більшість лінгвістичних досліджень проблеми спілкування орієнтована на осмислення одиниці інтеракції – діалогу, в якому виділяють два основних елементи: мовленнєвий акт комунікації та акт інтеракції.

Три провідні функції мови – комунікативна (функція спілкування), когнітивна (функція пізнання) та емоційна (функція впливу) проявляються в різних аспектах мовлення і в різних текстах по-різному. Психолінгвісти та соціолінгвісти дотримуються думки, що основою формування комунікативних умінь спілкування є ситуативність. Ця проблема, на думку В.В. Соколової, пов'язана з проблемою комунікативної поведінки, тобто сукупності правил і традицій спілкування конкретної лінгвокультурної спільності [76]. Професійно-комунікативна компетентність суб'єкта спілкування – це поєднання професійної культури мовлення, комунікативних вмінь, комунікативної поведінки, комунікативної культури в комунікативних ситуа-

ціях. В.В. Соколова розробила спеціальний понятійно-категоріальний апарат комунікації. Так, за В.В. Соколовою, культура мовленнєвого спілкування – це сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують цілеспрямовану взаємодію людей на основі адекватного вибору засобів спілкування в умовах усної та писемної комунікації; комунікативні уміння – це адекватне використання усіх засобів згідно з метою, умовами та адресатом повідомлення; комунікативна поведінка – це сукупність традиційних вербальних та невербальних засобів спілкування в соціумі, які реалізуються в процесі комунікації; культура мовлення – це сукупність знань, умінь та навичок для оптимального використання їх у процесі спілкування [76].

На нашу думку, з точки зору особистісно орієнтованого підходу до проблеми спілкування дуже цікавими є наукові результати прагмалінгвістики. Виникнення її, на думку Б.Б. Поршнева, означає становлення комунікативно-прагматичної дослідницької парадигми [66, с. 84]. Становлення прагмалінгвістики є свідченням про перенесення акценту із семантики (зміст спілкування) на прагматику (умови та мета спілкування). Прагмалінгвістика символізує зовсім новий підхід до мови, її використання в дискурсі, який входить до суспільної діяльності суб'єктів у процесі міжособистісного спілкування. Прагмалінгвістика спирається на досягнення соціолінгвістики, етнографії, етнолінгвістики, її головними об'єктами є фактори особистості мовного спілкування та їх відображення в дискурсі.

Здійснений аналіз феномену спілкування дозволив на основі даних філософії, педагогіки, психології, лінгвістики та прагмалінгвістики врахувати багатоплановість цієї проблеми та запропонувати наше тлумачення. Спілкування є процесом, спрямованим на встановлення та зміцнення міжкультурної взаємодії (у всіх сферах і проявах) людей, та виконує такі функції: комунікативна – як передавання інформації за допомогою вербальних та невербальних засобів; інтерактивна – як обмін діями; перцептивна, пов'язана із сприйманням суб'єктів спілкування; прагматична, що впорядковує поведінку і діяльність учасників спілкування, погоджує їх спільні цілі; герменевтична – як установка на розуміння співрозмовника, його настрою,

намірів, цілей спілкування; кореляційна щодо взаємовідносин країн, націй, соціальних шарів, релігійних груп тощо.

Через те, що основною метою нашого дослідження є специфіка навчання магістрів-філологів усного перекладу у зовнішньоекономічній сфері, вважаємо за доцільне детально зупинитися на розкритті змісту поняття «ділове спілкування», а запропоноване вище визначення спілкування дозволяє це зробити.

У спеціальній літературі, яка вивчає проблематику ділових відносин, спеціалістів, які працюють у зовнішньоекономічній сфері, відносять до розряду бізнесменів або підприємців, іншими словами, ділових людей, залучених до підприємницької діяльності. Таким чином, сфера зовнішньоекономічних відносин охоплює більш широку сферу бізнесу чи підприємництва, пов'язану з вирішенням загальних ділових питань (ділову сферу).

Найважливіший фактор, що зумовлює шанси досягти успіху в бізнесі, службовій або підприємницькій діяльності, є вміння поводитися з людьми. Ще в 1930-ті роки Дейл Карнегі помітив, що успіх тієї чи іншої людини в її фінансових справах, навіть у технічній або інженерній сферах відсотків на п'ятнадцять залежить від її професійних знань, а відсотків на вісімдесят п'ять – від її вміння спілкуватися з людьми.

У такому контексті легко можна пояснити спроби багатьох дослідників сформулювати та визначити поняття «ділове спілкування». У результаті проведеного аналізу та порівняння літератури, пов'язаної з розглядом питань ділового спілкування, можна зробити висновок про схожість точок зору на особливості цього феномену. В спеціальній літературі виділяються такі особливості ділового спілкування:

- основне завдання ділового спілкування – продуктивне співробітництво;
- партнери є особистостями, що багато значать один для одного;
- суб'єктів ділового спілкування відрізняє взаєморозуміння у вирішенні питань [81].

За основу ми взяли визначення Г.Г. Харисової, яке, на наш погляд, повно відображає усі особливості, властиві діловому спілкуванню. «Ділове спілкування – це акт соціальної взаємо-

дії, підсумковою метою якого є комерційний і некомерційний обмін продуктами матеріального, інтелектуального та психофізіологічного (мається на увазі праця) характеру» [81, с. 11].

У процесі ділового спілкування відбувається сприймання партнерами одним одного, обмін інформацією, їх взаємодія. Іншими словами, ділове спілкування функціонує у сукупності своїх трьох характеристик: спілкування як сприймання, комунікації та взаємодії.

Процес ділового спілкування був глибоко висвітлений у психолого-педагогічній літературі і в розгорнутому вигляді може являти собою такі етапи:

- встановлення контакту;
- орієнтація в ситуації (люди, обставини);
- ознайомлення з проблемою;
- обговорення та обмірковування проблеми;
- вибір рішення;
- прийняття рішення та доведення його до відома партнерів.

Важливим моментом у вивченні ділового спілкування представники психологічної та педагогічної науки вважають проблему етики ділового спілкування. Джен Ягер у своїй роботі виділяє шість основних принципів етики ділового спілкування або, як їх частіше називають на Заході, заповідей *personal public relation* (дуже наближено, на нашу думку, можна перекласти як «діловий етикет»): 1. *Пунктуальність* (робіть усе вчасно). Тільки поведінка людини, яка виконує усе вчасно, є нормативною. Запізнення заважають роботі та означають, що на людину не можна розраховувати. Принцип роботи «усе вчасно» поширюється на усі службові завдання. Спеціалісти, які вивчають організацію та розподіл робочого часу, радять додавати зайвих 25 відсотків до терміну, який, на ваш погляд, потрібен для виконання дорученої роботи. 2. *Конфіденційність* (не говоріть зайвого). Таємниці закладу, корпорації або конкретної угоди необхідно зберігати не менш дбайливо, ніж секрети особистого характеру. 3. *Люб'язність, доброзичливість та привітність*. У будь-якій ситуації необхідно поводити себе з клієнтами, замовниками, покупцями та колегами чемно, привітливо та доброзичливо. 4. *Увага до тих, хто вас оточує* (думайте про інших, а не тільки про себе). Увагу потрібно поширити на колег,

керівників та підлеглих. Поважайте думку інших, намагайтеся зрозуміти, чому в них склалася та чи інша точка зору. Завжди прислухайтесь до критики та порад колег, керівників та підлеглих. 5. *Зовнішній вигляд* (одягайтеся, як треба). Головний підхід – увійти до вашого оточення по роботі, а в середині цього оточення – до контингенту працівників вашого рівня. Необхідно виглядати найкращим чином, тобто одягатися із смаком. 6. *Грамотність* (говоріть та пишіть добре). Внутрішні документи або листи, які йдуть за межі установи, мають бути викладені правильною мовою, а усі власні імена та назви передані без помилок. Не можна використовувати брутальних слів. Навіть якщо ви лише використовуєте слова іншої людини, ті, хто вас оточують, будуть сприймати їх як частину вашого власного лексикону [87].

Норми етики виступають регулятором ділових відносин, вони також відображають наші уявлення про добро та зло, справедливість чи несправедливість тощо. У будь-якому виді спілкування кожний суб'єкт спілкування спирається на моральні та культурні норми. Залежно від їх розуміння та урахування суб'єкти спілкування зможуть спростити ділове спілкування, зробити його більш ефективним, або, навпаки, ускладнити чи навіть зробити неможливим. У XXI ст. ролі етики у бізнесі буде приділятися більше уваги [92, с. 41]. Етичні норми відображають принципи того, як треба поводитися. Але, на жаль, у моралі те, що треба робити, не завжди збігається з тим, що існує у житті.

Специфіка ділового спілкування полягає в тому, що вона має за основу та ставить за мету певний вид діяльності з виробництва будь-якого продукту. Партнери з ділового спілкування виступають у статусних ролях, які визначають нормативні та етичні критерії.

Аналіз вищезазначених психолого-педагогічних праць дозволяє визначити ділове спілкування як процес взаємодії суб'єктів, які виступають у певних соціально-комунікативних ролях, та засіб діяльності особистості і суспільства, пов'язаний з вирішенням актуальних для своїх професійних справ завдань.

Таким чином, іншомовне професійне ділове спілкування – це соціопсихологічна взаємодія як мінімум двох суб'єктів, які виконують професійні завдання за допомогою впливу на інте-

лект, погляди, поведінку та емоції один одного та національний характер [51, с. 127]. Таке розуміння іншомовного професійного спілкування на перший план висуває проблему формування умінь здійснювати контакти іноземною мовою, взаємодію та реалізацію комунікативних цілей та завдань. При цьому необхідно звернути увагу на той факт, щоб у процесі навчання майбутніх перекладачів усного перекладу у зовнішньоекономічній сфері знайшла своє відображення основна властивість міжкультурного спілкування – мовленнєворозумова взаємодія партнерів, а також нерозривний зв'язок продуктивної та рецептивної діяльності суб'єктів комунікації – тих, хто говорить та слухає, пише та читає.

В аналізі феномену професійного ділового міжкультурного спілкування ми дотримуємося позицій суб'єктно-суб'єктивного підходу. Такий підхід нерозривно пов'язаний із поняттям одиниці спілкування. Дослідники довели, що такою одиницею може виступати смисловий блок – відносно закінчений акт обміну думками в процесі двосторонньої взаємодії суб'єктів. Отже, професійно-іншомовну комунікацію можна уявити як серію комунікативних актів, які реалізуються фахівцями у формі усних або писемних іншомовних висловлювань різних видів у конкретних ситуаціях ділового спілкування.

Таким чином, з метою вирішення головної проблеми нашого дослідження на основі поняття міжкультурного мовленнєвого спілкування як процесу ділової взаємодії суб'єктів, а також за допомогою результатів аналізу публікацій з філософії, соціології, психології, психолінгвістики, лінгвістики та прагмалінгвістики, узагальнюючи дані проведених письмових опитувань фахівців, спостережень за мовленнєвою професійною іншомовною діяльністю випускників ВНЗ, спробуємо сформулювати визначення поняття «міжкультурне ділове спілкування».

Під **міжкультурним професійним діловим спілкуванням** ми розуміємо функціонування серії усних/писемних комунікативних актів, які складаються з тієї чи іншої послідовності смислових блоків, кожний з яких містить інформацію про предмет професійної діяльності та є закінченою частиною міжособистісної взаємодії суб'єктів (для одного з яких мова, за допомогою якої здійснюється комунікація, є іноземною), спрямованою на встановлення та розвиток зовнішньоекономіч-

них зв'язків між виробничими та бізнес-організаціями як досягнення тієї чи іншої комунікативної мети. Професійне ділове спілкування є багаторівневим процесом, який має різні форми (усну та писемну) та характеристики.

Специфіка міжкультурного професійного ділового спілкування зумовлена ще й числом індивідів, які беруть у ньому участь. Згідно з результатами дослідження Б.Ф. Ломова, можна виділити індивідуальне (міжособистісне), групове (міжгрупове) та публічне (міжсоціумне) спілкування [51]. У системі ділового іншомовного спілкування відбуваються різні мовленнєві усні чи писемні контакти (між двома спеціалістами, між спеціалістом і неспеціалістом, спеціалістом та групою колег, між кількома колективами/командами/відділами, які здійснюють спільну трудову діяльність). Подібні контакти зумовлюють необхідність володіння фахівцями різними комунікативними вміннями міжособистісного та міжгрупового спілкування.

У процесі групового спілкування фахівцю потрібно проявити специфічні *уміння* оперування інформацією та регулювання міжособистісних відносин. До *специфічних умінь* оперування інформацією в *груповому* спілкуванні ми відносимо уміння: *отримати, оцінити, організувати та здійснити взаємний обмін інформацією між особами, які складають робочу групу, а також уміння вирішити проблему, тобто прийняти рішення на інформаційній основі*. Специфічні уміння регулювання міжособистісних відносин групового спілкування треба розглядати, на наш погляд, з двох позицій: з боку лідера групового спілкування і з боку кожного члена групи. З боку лідера до таких *умінь* відносять *розподіл функцій членів групи та координацію їхньої діяльності для досягнення певної мети*. З боку кожного члена групи специфіка *уміння* регулювати міжособистісні відносини полягає в *досягненні взаєморозуміння, урахуванні особливостей індивідуальності партнера, адекватному виконанні ролі, взаємостимулюванні та контролі*. Враховуючи усе вищезгадане, ми, погоджуючись з Б.Ф. Ломовим, вважаємо, що такий досвід дозволяє членам групового спілкування досягти основної мети – укладення взаємовигідної угоди [51, с. 132].

За характером відносин між комунікантами міжкультурне професійне ділове спілкування може бути *офіційним та неофіційним*. Ступінь офіційності зумовлений місцем, де від-

бувається комунікативний акт, діловими цілями, досягнення яких пов'язане з функціонуванням офіційної установи, підприємства, компанії тощо, ступенем знайомства учасників спілкування, їх ролями, обумовленими місцем у соціальній структурі суспільства.

Одна з важливих характерних рис професійного спілкування фахівців – це його функціональний аспект. У рамках нашого дослідження особливу увагу треба приділити вивченню вищезгаданих функцій, різноманітність яких дає можливість їх класифікації з методичною метою. Найбільш релевантною для вирішення проблеми нашого дослідження ми вважаємо класифікацію Б.Ф. Ломова, яка відображає суттєві сторони процесу мовленнєвої взаємодії індивідів [51]. У цій класифікації треба виділити такі основні функції, які, на наш погляд, є важливими для іншомовного спілкування фахівців:

1. Інформаційно-комунікативна (пов'язана з передаванням та прийманням інформації);
2. Регуляційно-комунікативна (регуляція, яку здійснюють комуніканти стосовно один одного – від виникнення мотивів до зміни системи поглядів, поведінки, а також організації спільної діяльності);
3. Афективно-комунікативна (перевага емоційної сфери людини, виявлення емоційного стану співрозмовника(ків) та керування ним) [51].

Оскільки вищезгадані функції спілкування, як свідчать спостереження, мають специфічні риси в процесі професійних ділових контактів іноземною мовою, вважаємо за необхідне розглянути кожну з них.

Інформаційно-комунікативна функція професійного ділового спілкування збігається з основною метою професійної діяльності фахівця, і, як відзначалося вище, полягає в одержанні, обробці та передаванні різних видів інформації, а також в її формуванні, розвитку, уточненні та деталізації.

Інформація, яка циркулює в процесі професійного ділового спілкування фахівців, є фактичною – змістовно-фактуальною та змістовно-концептуальною, яка відображає предмет професійної діяльності, а також динаміку спілкування. Інформаційна взаємодія між спеціалістом та його партнером по спілкуванню може бути успішно реалізована за умови точної орієнтації фа-

хівця на: а) тип мовленнєво-розумової індивідуальності іншомовного комуніканта (фахівець/фахівець) та подальший вибір мовних засобів, які є адекватними його мовленнєвому досвіду, а також на: б) здатність того, хто говорить чи пише, конкретизувати в процесі комунікації інформацію про об'єкт чи явище. У цьому полягає специфіка інформаційно-комунікативної функції професійного спілкування.

Регуляційно-комунікативна функція професійного спілкування охоплює процес мовленнєвого контакту спеціаліста з партнером та регулює виникнення мотивів, поведінку та систему оцінок комунікантів залежно від характеру інформації. Призначення цієї функції в іншомовному професійному діловому спілкуванні полягає в керуванні (регуляції) під час спілкування з метою вирішення професійно значущих питань за допомогою впливу на комуніканта в необхідному напрямі.

Афективно-комунікативна функція професійного ділового спілкування полягає в зміні комунікантами модальності, інтенсивності свого емоційного стану залежно від певних факторів. Результатом такої зміни може бути зближення або поляризація, взаємне посилення або послаблення такого стану. Усе це, безумовно, позначається на зовнішньомовленнєвій формі висловлювання комунікантів. При цьому, на думку сучасних психологів, у професійному спілкуванні (як усному, так і писемному) інтуїція, симпатія, м'якість, консенсус, категоричність, взаєморозуміння набувають особливого значення. Іноді основною причиною виникнення проблем у професійному спілкуванні фахівців виступає не професійна некомпетентність, а емоційна незрілість. У такому випадку стає слабкішою афективно-комунікативна функція спілкування, і, відповідним чином, гіршими стають його результати. Найважливіше призначення цієї функції – встановлення контактів у процесі спілкування комунікантів.

Таким чином, можна стверджувати, що мовленнєве ділове спілкування являє собою комунікативний процес, який реалізує вищезгадані функції. Це положення дозволяє зробити висновок, який є, на наш погляд, важливим для розробки ефективної методики навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері: мета процесу форму-

вання готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності у сфері міжкультурного ділового спілкування – розвиток умінь, які дозволять реалізувати вищезгадані функції залежно від конкретних умов спілкування.

Отже, ми спробували проаналізувати психолінгвістичні та методичні концепції міжкультурного професійного ділового спілкування, аналіз яких дозволяє розкрити суть феномену професійного ділового спілкування іноземною мовою, структуру та особливості його функціонування. Базові положення становитимуть основу експериментального дослідження формування фахової перекладацької компетентності у майбутніх перекладачів.

2.2. Проблеми поняття ділового дискурсу у сучасній лінгвістиці

На цей момент майже не існує сфери людської діяльності, в якій ділове спілкування, або бізнес-комунікація, не відігравало б значної ролі, оскільки його основною функцією є передавання інформації, спрямоване на отримання взаємної вигоди. Бізнесова комунікація як процес соціальної взаємодії у пізнавально-трудовій діяльності та засіб корекції як обов'язкова складова усіх без винятку бізнесових дій виконує «цементуючу» роль у ділових відносинах (підписання угод, усна чи письмова домовленість тощо). Іншими словами, якість володіння діловою комунікацією може стати запорукою успішних бізнесових втілень.

Важливість бізнес-комунікації у сучасних умовах полягає ще й у тому, що в процесі ділових відносин комунікативні сторони не тільки обмінюються інформацією стосовно бізнес-інтенцій, але відбувається процес сприйняття одного бізнес-партнера іншим. Саме тут вкрай важливу роль відіграють мовні засоби оформлення ділового спілкування. Бізнес-відносини самі по собі не є простим процесом, тому важливість бізнес-комунікації полягає в умінні зрозуміло висловити бізнес-наміри. Чим простіше одна сторона висловлює свої думки, тим

зрозумілишими вони є для іншої, а цей фактор може стати запорукою довіри та довгострокових бізнес-відносин.

Вивчення сучасних лінгвістичних процесів неможливе без зв'язків класичної лінгвістичної науки з дослідженнями структурної лінгвістики, філософії мови, психології, комп'ютерної лінгвістики, лінгвогеографії, соціолінгвістики, прагмалінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокібернетики та інших сфер мовного пізнання.

Бізнес-комунікація передбачає поєднання категорій бізнесу та мови. Наскільки успішними є їхнє поєднання, настільки успішним може бути їхнє впровадження.

З метою розробки та створення методики навчання студентів магістратури усного перекладу у зовнішньоекономічній сфері необхідно розглянути лінгвістичні особливості сучасного ділового дискурсу для встановлення системи взаємозв'язку й взаємодії різних мовних рівнів у межах цього мовного феномену.

За останні десятиріччя питанням вивчення дискурсу як лінгвістичного феномену приділяється все більше уваги з боку дослідників, які представляють різні гуманітарні галузі: філософів, психологів, культурологів, соціологів, лінгвістів, фахівців із семіотики тощо. Неоднозначний термін «дискурс», який був введений представниками французької школи (М. Фуко, П. Вейн, Ж. Лакан, Ж. Делеза, Ф. Гваттарі) у 60-ті роки ХХ ст., зараз є невід'ємною частиною усіх гуманітарних шкіл, які фокусуються на вивченні й аналізі функцій мови і мовленнєвої діяльності.

На думку спеціалістів, найбільш загальноприйнятним розумінням дискурсу є концепція про те, що дискурсом вважається зв'язний текст у поєднанні з різними факторами (психологічними, прагматичними, когнітивними, соціокультурними тощо), які впливають на його появу і сприйняття [85, с. 12].

Дослідження проблеми сутності, структури, функціонування і типології дискурсу є одним з основних напрямів світової лінгвістики. На сьогодні існує велика кількість праць сучасних дослідників, присвячених висвітленню різних аспектів дослідження дискурсу [4; 5; 8; 13; 14; 22; 36; 37; 41; 52; 59; 60; 69; 86].

Н.Д. Арутюнова визначає дискурс як «текст, взятий в аспекті подій, мовлення, що розглядається як цілеспрямоване

соціальне явище, дія, як компонент, що бере участь у взаємодії між людьми і механізмах їх свідомості. Дискурс – це мовлення, «занурене у життя» [4]. *Головними особливостями дискурсу є його раціональність, тобто він передбачає осмисленість, доцільність, чітку постановку проблем, які обговорюють, використання певних методів для обґрунтування певних тверджень, пошуку істини та інше [35]. Отже, дискурс виявляється особливою розумово-мовленнєвою діяльністю, що має логічно визначену структуру «мета-метод-результат». Мета* визначає чітку спрямованість розумово-мовленнєвої діяльності суб'єктів, учасників дискурсу, тобто те, заради чого вони ведуть дискурс – *пошук істини, розв'язання певних проблем, досягнення консенсусу [34]. Предметна сфера, яку охоплює поняття дискурс, є надзвичайно широкою і включає практично будь-які прояви мовленнєвої діяльності людини. А.Д. Белова запропонувала класифікацію дискурсів з урахуванням двох основних чинників: сфер функціонування і характеру комунікації. За сферами комунікації виділено такі типи дискурсу: академічний, бізнес-дискурс, дипломатичний, політичний та ін. За характером комунікації – спонтанний, підготовлений, офіційний, неофіційний, чоловічий, жіночий, дитячий, людей похилого віку, аргументативний, конфліктний та ін. [8, с. 12].*

У сучасних дослідженнях наводиться така типологія дискурсу:

- науковий (О.М. Ільченко, Н.О. Мішанкіна, Т.В. Радзієвська);
- бізнес-дискурс (Ю.В. Данюшина, Л.П. Науменко);
- юридичний (Н.Є. Коваль, Л.Є. Попова, Л.В. Колеснікова);
- PR-дискурс (Т.Ю. Махортова);
- Інтернет-дискурс (Н.О. Ахренова, Л.Ф. Компанцева);
- дипломатичний (Т.О. Волкова, Н.В. Кащшин, О.В. Метелиця);
- журналістський (Є.С. Гладковська, Е.В. Чепкіна);
- історичний (Т.Ю. Бледних, Н.М. Єлуфімова, Д.О. Маркова);
- аргументативний (Т. Ван Дейк, А.М. Баранов, А.Д. Белова, В.З. Дем'янков, Н.К. Пригаріна);
- рекламний (І.Я. Балабанова, Т.Ю. Ковалевська, І.О. Лисичкіна, С.Ю. Тюріна, І.М. Шукало);
- публіцистичний (О.В. Удоладова, К.С. Серажим, Й.А. Стернін, О.В. Федорова) та ін. [40, с. 57].

Для лінгводидактики проблема співвідношення понять дискурсу та тексту є досить важливою, оскільки ракурс її розгляду обумовлює побудову освітніх моделей з різними цілями навчання, зокрема відіграє досить важливу роль у вирішенні питання відбору навчально-мовленнєвого матеріалу.

Основні тенденції співвідношення понять дискурсу і тексту можна подати в такій типології [85].

Перший тип, який за словами А.А. Кибрик, називається лінгвістичним, охоплює дослідження, що уточнюють або розвивають традиційні для лінгвістики поняття тексту, мовлення, діалогу крізь призму дискурсу [37]. У межах цього підходу поняття «дискурс» використовується як синонім поняття «стиль», у результаті чого створюється досить велика кількість теорій, що вивчають мовні риси окремих авторів або «мовних особистостей» у зв'язку із їхнім соціальним статусом та особистісно-психологічними характеристиками. Як підсумок, необхідно зазначити, що автори усіх досліджень у межах лінгвістичного підходу в процесі вивчення дискурсу спираються на його соціо-лінгвістичні особливості, вважаючи, що саме така комбінація є найбільш адекватною і дозволяє виявити найважливіші ознаки дискурсу.

У межах *другого* типу дослідницьких концепцій поняття дискурсу розглядається як семіотичне явище. Представники цієї типології ототожнювали терміни «дискурс» і «семіотичний процес» [19; 20], що у подальших дослідженнях дозволило ввести у поняття дискурсу коди синтагматичного та прагматичного вимірів.

Третій тип досліджень теорії об'єднує різні концепції, які сконцентровані на аналізі діалогічного характеру дискурсу. За цією типологією дискурсом вважається мовлення або текст, який розміщено у контексті діалогу, у свою чергу, діалог є абсолютно природною дискурсивною формою мовленнєвої взаємодії. Діалог органічно вписаний у соціально-культурний контекст, і, оскільки він є механізмом текстотворення і протопедичної ситуації спілкування, він і перетворює текст у дискурс [7; 43].

За *четвертим* типом найбільш важливою характеристикою дискурсу є його соціальна природа. За визначенням М. Фуко та його послідовників, дискурс – це особливий тип висловлювань, який притаманний певній соціальній і політич-

ній спільноті. Тому дискурс являють собою тексти, створені, перш за все, за чіткими інституційними рамками, які встановлюють певні обмеження на акти висловлювань і характеризуються відповідною історичною, суспільною, когнітивною установкою [74, с. 551].

Як особливий ідеальний вид комунікації, який максимально ізольований від соціальної реальності з її традиціями та комунікативними моделями, дискурс вивчається дослідниками у наступному, *п'ятому*, варіанті типології дискурсу. Лінгвісти, які дотримуються цього підходу, критично вивчають та обґрунтовують дії й погляди учасників комунікації [80].

Представники *шостого* типу напрямів, аналізуючи природу дискурсу, орієнтуються на вивчення комунікативної поведінки усіх сторін – учасниць комунікативної ситуації [10; 78; 79]. У фокусі уваги дослідників дискурс перебуває як діяльність «комунікативна подія», як певна комунікативна стратегія мови з трьома основними функціями: креативною, яка пов'язана з позатекстовою діяльністю суб'єкта; реферативною, що співвідноситься з позатекстовою реальністю змісту висловлювання; і рецептивною, яка співвідноситься з позатекстовою діяльністю реципієнта висловлювання.

Співвідношення тексту й дискурсу з позицій комунікативної лінгвістики розглядається з боку структурних компонентів мовленнєвої комунікації. Вважається, що будь-яка комунікація має три складові: діяльність (сукупність матеріальних умов побуту, в межах яких відбувається комунікація), текст (сукупність правил лінгвістичної та екстралінгвістичної організації змісту комунікації) і дискурс (сукупність вербальних форм для організації й оформлення змісту комунікації) [68, с. 11–12]. Таким чином, текст та дискурс разом із ситуацією реальної дійсності становлять єдину систему – процес комунікації.

Необхідно зазначити, що деякі дослідники розглядають дискурс і текст у термінах *видо-родових відносин*. Відповідно до одного підходу, дискурс розуміють як одиницю тексту, що являє собою складну змістовну єдність, яка на рівні мови реалізується у послідовності речень, пов'язаних між собою смисловими відносинами, а за іншим підходом, текст розглядається як одиниця реалізації дискурсу. Тут дискурс виступає як єдність складових процесу й результату. У відношенні до мовленнєво-

го спілкування дискурс вважається соціально детермінованим типом його здійснення, мовленнєва діяльність є засобом спілкування, а текст – формою спілкування. Текст у вигляді певної форми характеризується темою мовленнєвого повідомлення, мовленнєвим жанром, композиційною будовою та специфікою мовних засобів. При цьому необхідно зауважити, що текст і дискурс є взаємопов'язаними категоріями. Дискурсом вважається сукупність текстів, що були створені у процесі комунікації, текст – це результат дискурсу, іншими словами, дискурс знаходить своє вираження у тексті і через текст [41; 42; 55].

Однією з найважливіших розробок дискурсу є когнітивно орієнтовані дослідження, згідно з якими дискурс можна аналізувати та інтерпретувати як метод організації позамовної і мовної інформації у текстовому вигляді. Різні тексти, на думку вчених, є реалізацією складної системної діяльності, яка пов'язана з породженням та обробкою інформації [45, с. 29]. Також, згідно з концепцією когнітивного розуміння дискурсу, доцільно звернути увагу на той факт, що, незважаючи на комунікативну природу, дискурс є сплавом, поєднанням мовної форми, знань та комунікативно прагматичного контексту [1; 2]. У той же час дискурс є важливим лінгвокультурним явищем, але, на відміну від мовленнєвих актів і традиційного розуміння тексту як послідовного ланцюжка висловлювань, дискурс є соціальною діяльністю.

На думку М.Л. Макарова, у когнітивному конструюванні дискурсу задіяні метакомунікативні компоненти внутрішньої організації дискурсу, елементи дейксису (соціальний дейксис, мовні символи рольових та соціальних відносин співрозмовників), дейксис дискурсу (мовні індекси, які маркують його структуру та допомагають орієнтуватися у тексті) [52, с. 160]. Отже, у межах такого підходу дискурс об'єднує в собі всі характеристики, які властиві і мовленню, і тексту. Таким чином, поняття «речення» належить до тексту, а «висловлювання» – до дискурсу. На думку М.Л. Макарова, подібне розмежування має сенс і є методологічно обумовленим, оскільки перше належить до рівня мови, а друге – мовного спілкування [52, с. 89].

Отже, підсумовуючи усе вищесказане, необхідно підкреслити, що сьогодні дискурс є предметом міждисциплінарного аналізу, зважаючи на методологічну неоднозначність підходів до розуміння суті дискурсу. Для нашого дослідження вивчення

та аналіз розглянутих концепцій дозволяє прийняти таку позицію: дискурс не є проміжним ланцюгом між мовленням, спілкуванням та мовною поведінкою. Текст виступає як вербальна форма понятійного змісту дискурсу, його мовна репрезентація, кінцевий продукт, що впливає на процеси мислення адресата за комунікативним та прагматичним наміром автора. Дискурс є зовнішнім середовищем, в якому формується текст, а текст виступає як теоретична конструкція, яка доступна для лінгвістичного аналізу. Іншими словами, дискурс є складним феноменом, матеріалізованим продуктом мовленнєвої діяльності, результатом якої виступає текст.

Згідно з типологією дискурсу виділено два основних типи: *особистісно орієнтований* (персональний) і *статусно орієнтований* (інституціональний) дискурси. Персональний реалізується у неформальному спілкуванні, характеризується діалогічністю, еліптичністю й значною кількістю невербальної інформації. Вважається, що інституційний дискурс – це мовленнєва взаємодія людей, які реалізують свої статусно-рольові можливості у межах суспільних інститутів, обов'язковою складовою яких є спілкування. Такий дискурс характеризується так званою шкалою соціальних відносин, спрямованістю мовленнєвих потоків на вирішення окремих проблем і впливом на соціальну інтеракцію людей, інтенційність мовленнєвого потоку та його моделювання [35; 36; 44; 46; 52].

Але, на думку фахівців, незважаючи на поділ дискурсу на інституційний й персональний, доцільно враховувати той факт, що спілкування як таке є неоднозначним феноменом, і в особистісно орієнтованому дискурсі присутні риси статусно орієнтованого і навпаки. Отже, розглядаючи характеристики та особливості інституційного дискурсу, беремо до уваги той факт, що такий тип є поєднанням статусно-рольових й персональних елементів [35; 36].

Наступним кроком буде аналіз ділового дискурсу як інституційної категорії з метою виділення сукупності його основних характеристик з позицій функціональної лінгвосинергетики, у фокусі уваги якої перебувають процеси формування функціонального простору дискурсу, різні види функціональних зв'язків між компонентами дискурсу, вербальні засоби у процесі їхньої взаємодії на шляху до комунікативної мети [63].

Ділова комунікація відбувається відповідно до прийнятих у діловому світі норм і правил, крім того, вона регламентується досить жорсткими стандартами. Основним завданням ділової комунікації є вирішення різних ділових питань, обмін професійними даними й фактами. Основною метою ділового спілкування, на думку спеціалістів, є встановлення умов співробітництва, досягнення ділової домовленості між сторонами-партнерами або одностороннє визначення позиції за якимось певним питанням [86].

У результаті проведеного аналізу необхідно зауважити, що сьогодні дослідники не мають єдиної думки щодо трактування поняття «діловий дискурс». Деякі західні автори вважають, що діловий дискурс належить до професійного. Вони використовують ці поняття як взаємозамінні [85, с. 36]. Але більшість дослідників відзначають, що вивчення дискурсивних характеристик ділової комунікації проводиться недостатньо [14; 24; 53; 54; 57; 58; 86; 88; 89; 90]. Отже, можна побачити, що такі терміни, як «мова для спеціальних цілей», «ділова мова», «діловий дискурс» використовуються паралельно, й різниця між ними остаточно не визначена. Спираючись на сучасні дослідження, можна зробити висновок, що діловий дискурс – це складне багатоаспектне утворення, яке вивчається з різних позицій.

З точки зору функціональної лінгвосинергетики англійський діловий дискурс є складною відкритою нелінійною прагма-семантичною системою, що самоорганізується, має постійну взаємодію із зовнішнім середовищем та проходить етапи хаотизації й упорядкування, які постійно чергуються [64; 65; 82]. Необхідно зауважити, що при цьому метою існування такої системи є забезпечення конструктивної співпраці і партнерських відносин комунікантів, пошук шляхів спільного вирішення проблем, модифікація ситуації спілкування на користь учасників спілкування, здійснення прагматичного впливу на співрозмовників. Усе це забезпечено стабільним адекватним обміном дискурсивної системи смислів із зовнішнім середовищем (комунікативною ситуацією й свідомістю комунікантів), яка визначає особливості й жанр дискурсу.

У нашій роботі ми розглядаємо бізнес-дискурс як професійно орієнтований дискурс. М.К. Любимова визнає, що бізнес-дискурс обмежений рамками професіональної діяльності

бізнесменів та має чітку структуру: *установлення контакту, орієнтація в ситуації, обговорювання питання або проблеми та пошук оптимального рішення, прийняття рішення, вихід з контакту* [21, с. 5]. Л.П. Науменко вважає, що бізнес-дискурс є частиною макроекономічного дискурсу та актуалізується в чотирьох основних сферах: *комерції, виробництві, фінансах і посередництві* [59, с. 122]. На думку Г.Г. Буркитбаєвої, бізнес-дискурс характеризується специфічним напрямом, який виділяє 3 сфери: *професійну, академічну та публічну* [14, с. 140].

Ю.В. Данюшина виділяє такі *підтипи* функціональної *типології* бізнес-дискурсу:

– *навчально-академічний бізнес-дискурс* – виконує освітню функцію (в навчальних посібниках, довідниках, дослідженнях різних аспектів бізнесу, економіки, менеджменту, а також у тренінгах, навчальних кейсових ситуаціях, в бізнес-консалтингу та коучингу);

– *дискурс бізнес-медіа* – виконує інформаційно-полемічну функцію (у друкованих та електронних ЗМІ з бізнес-проблематики);

– *публічний бізнес-дискурс* – виконує функцію аргументативного впливу (наприклад, дискурс звітів і нарад, виступів керівників компаній, презентації, PR та реклама тощо);

– *документний бізнес-дискурс* – виконує регулятивну функцію (внутрішня і зовнішня ділова кореспонденція, корпоративна документація, статuti компаній та організацій тощо);

– *дискурс професійного ділового спілкування* – виконує інформаційно-персуазивну (впливову) функцію (переговори, спілкування з клієнтами, колегами, в тому числі, виробничо-технічний бізнес-дискурс, а також бізнес-сленг і арго, наприклад, специфічна мова біржових трейдерів – переважно, усний), виконує інформаційно-інструментальну функцію [22].

У нашому дослідженні з метою створення методичної системи навчання магістрів усного перекладу у зовнішньоекономічній сфері використання основних положень прагматичного та функціонально-синергетичного підходів до ділового дискурсу, що обслуговує цю сферу діяльності, сприятиме підвищенню ефективності медіаційної діяльності у бізнес-комунікації, учасникам якої необхідно:

– здійснювати прагматичний вплив на співрозмовника, зберігаючи при цьому партнерські стосунки;

- подавати свою точку зору у найвигіднішому світлі, уникаючи при цьому згадування недоліків або маскуючи їх за допомогою різних мовних засобів;
- виявляти завуальовані ознаки конфлікту або наміри сторін, які вони не виявляють відкрито;
- у деяких випадках не висловлювати своє негативне ставлення до предмета розмови або її учасників у прихованій формі.

Якщо майбутні перекладачі обізнані із структурою та функціональною перспективою побудови ділового дискурсу, вони зможуть вдало обирати й комбінувати різнорівневі лінійні й нелінійні мовленнєві засоби, елементи дискурсу й функціональні зв'язки між висловлюваннями в оптимальній послідовності.

Далі розглянемо діловий англомовний дискурс як інституціональну категорію та виділимо його основні структурні й лінгвістичні характеристики.

2.3. Структурні характеристики англомовного ділового дискурсу та особливості комунікативних стратегій його реалізації

У час стрімкого розвитку глобалізованого світу зовнішньо-економічна діяльність виходить на перший план у процесі вирішення питань, що зумовлюють життєдіяльність світової спільноти в цілому. Як бачимо, для аналізу складного і комплексного феномену, яким, безумовно, є діловий дискурс, необхідно враховувати певні теоретико-методологічні передумови. Перш за все наше дослідження базується на положеннях функціональної лінгвосинергетики, які дозволяють розуміти функціональний простір ділового дискурсу як систему прагма-семантичних властивостей мовлення, що саморегулюється.

Підготовка майбутніх перекладачів, які мають високий кваліфікаційний рівень для роботи з галузевим діловим пере-

кладом, отримує сьогодні новий імпульс у зв'язку із соціальним замовленням суспільства. Бізнес-комунікація охоплює досить різнопланові ділові сфери, тому особливістю дискурсу ділового спілкування вважається його багатофункціональність. Ситуації ділового спілкування, які включають різні аспекти ділового життя суспільства (транспорт, промислове обладнання, послуги готельного та ресторанного бізнесу, інформаційні технології, економіку й фінанси, управління, маркетинг та рекламу, зв'язки з громадськістю тощо), обслуговує саме діловий дискурс. Іншими словами, можна стверджувати, що дискурс ділового спілкування включає елементи інших видів інституційного дискурсу.

На думку дослідників, інституційний діловий дискурс – це статусно-рольова мовленнєва діяльність людей, загальною рисою якої є ділові відносини, що спрямовані на отримання прибутку та базуються на нормах і правилах спілкування ділової спільноти. Продуктом ділового дискурсу є регламентований текст, який актуалізує лінгвістичні й екстралінгвістичні фактори [85, с. 37].

Найважливішими рисами ділового дискурсу вважаються:

1. Загальна ділова картина світу, яка є найголовнішою характеристикою інституційної комунікації.

2. Діяльність, спрямована на отримання прибутку за умов співробітництва, досягнення ділової домовленості між двома й більше зацікавленими сторонами або одностороннього визначення позиції щодо певного питання.

3. Специфічні учасники – спеціалісти й керівники усіх рівнів, чия професійна діяльність пов'язана з торгівлею, виробництвом, послугами, фінансовими розрахунками, транспортними питаннями, інформаційними технологіями; ділові люди, які займаються бізнесом; підприємці; науковці, які займаються науковими бізнес-розробками та підготовкою спеціалістів і здійснюють консалтингові та експертні послуги; різні клієнти; люди, які виявляють зацікавленість у бізнесі.

Крім того, необхідно наголосити на певній асиметричності ділового спілкування, яка зумовлена самим соціальним інститутом, що створює стандарти відповідної комунікативної поведінки як адресанту, так і адресату ділового дискурсу. Ця асиметричність проявляється у певних комунікативних ролях: на-

приклад, агент – агент, тобто два рівноправних представники; агент – клієнт, іншими словами, нерівні статусно сторони.

4. Специфічний соціальний хронотоп, що властивий для ділового дискурсу і відображає його специфіку, а не тривимірний простір і астрономічний час.

5. Специфічні цінності – отримання прибутку, ефективне управління, створення партнерських відносин, моніторинг конкурентного середовища, відбір й підготовка кадрів тощо.

6. Специфічні стратегії ділового дискурсу – переговори, презентації, доповіді, співбесіди, інтерв'ю, тренінги, ділові збори, телефонні розмови, статті у спеціальних ЗМІ тощо [85, с. 38–39].

Перелічені риси вважаються *основними параметрами* ділового дискурсу, які характеризують його як особливий тип інституціонального дискурсу і зумовлюють структуру й зміст його текстів.

Розглянемо сфери ділового дискурсу, оскільки кожна сфера ділового спілкування встановлює специфічні вимоги до лексичного, граматичного, стилістичного, прагматичного, структурно-композиційного оформлення висловлювань учасників комунікації та відображає специфіку концептуалізації комунікантами реалій певної сфери ділової взаємодії [77, с. 111].

Дослідники виділяють *три основні, найбільш стабільні сфери функціонування інституціонального ділового дискурсу*: професійну, академічну й публічну [85, с. 40]. Такий поділ зумовлений соціолінгвістичними параметрами, а саме: комунікантами, комунікативними ситуаціями, які, у свою чергу, відображаються у мові. Кожна із сфер характеризується своїми користувачами, галуззю застосування й типами текстів.

Професійна сфера, яка безпосередньо обслуговує процес ділової діяльності, перебуває у центрі. Вона чітко структурована і, як правило, складається з п'яти основних фаз: орієнтація у ситуації, встановлення контакту, обговорення питання або пошук оптимального рішення, прийняття рішення, вихід з контакту [85, с. 41]. Тут реалізуються функції усіх трьох рівнів комунікації: фатична (на рівні перцепції), інформаційна й впливова функція взаємодії (на рівні комунікації).

Далі виокремлюється академічний інституціональний дискурс, завданням якого є науковий аналіз практичної діяльнос-

ті, нові розробки усіх складових ділової діяльності, здійснення експертних, консалтингових послуг, підготовка кадрів тощо. Діловий академічний дискурс реалізується у вигляді доповіді, статті, реферату тощо. Основні функції цієї сфери – створення, отримання та зберігання спеціальних знань [85, с. 42], а діловий дискурс тут виконує інформаційну функцію ділового спілкування, яка превалює над фактичною і впливовою.

І останній тип – публічний інституціональний дискурс, призначенням якого є розповсюдження інформації про професійну діяльність, обмін досвідом і заохочення прибічників. До цього типу входять усі пов'язані з діловою тематикою матеріали ЗМІ. Ця сфера ділового дискурсу, на відміну від професійної та академічної, характеризується імпліцитною оцінкою викладення, що обумовлено особливістю сприйняття даних матеріалів адресатами. Обов'язковою є орієнтація на партнера, урахування його точки зору тощо [85, с. 43].

Існує ще один підвид запропонованої класифікації інституціонального дискурсу, так званий прикордонний, який реалізується у неформальному спілкуванні ділових партнерів (діловий обід, культурна програма тощо) [77, с. 113].

Дослідники виділяють певну низку характерних особливостей комунікативних стратегій інституціонального ділового дискурсу, які реалізують інтенції авторів висловлювання. Саме ці стратегії забезпечують комунікативний ефект спілкування [77, с. 113].

У цьому дослідженні ми використовуємо термін «комунікативні стратегії» у розумінні, в якому він існує у теорії дискурсу, як тип поведінки одного з комунікантів, зумовлений планом досягнення комунікативної мети, реалізованої у комплексі мовленнєвих і немовленнєвих дій, що відображають концептуально-тематичні установки автора висловлювання у ситуації інтеракції [30; 77, с. 116].

Беручи до уваги різноманітність комунікативних стратегій, які поділяються на загальні й спеціальні, основні й допоміжні, конвенційні й маніпулятивні, кооперативні й некооперативні, зосередимося на стратегіях, які використовуються у ситуаціях ділового спілкування. Загалом у діловій комунікації дослідники виділяють *чотири комунікативні стратегії*: співробітництво, суперництво, авторитарність і підпорядкування [85]. Поділяємо точку зору деяких дослідників, які об'єднують

усі виділені комунікативні стратегії інституціонального ділового дискурсу у дві основні групи: *аргументативні та маніпулятивні* [21]. Такий вид спілкування, на думку В.С. Григор'євої та М.К. Любимової, підпорядковується загальним принципам, які були виділені Г.П. Грайсом у теорії мовленнєвих актів (постулатам кількості, якості, релевантності і способу, які регулюють обсяг, зміст, доречність й організацію інформації, що передається) [21]. Отже, слідом за Л.В. Курчак, зауважимо, що специфічною рисою бізнес-комунікації є реалізація не тільки функції передавання інформації і навіть не функції спілкування між різними суб'єктами, а, в першу чергу, функції аргументативного впливу. Відповідно, у зовнішньоекономічній діяльності ми маємо справу з комунікативно-аргументативним полем, яке вважається основою будь-якої комунікативної системи бізнесу [48, с. 14].

Основна мета ділової діяльності, яка реалізується, наприклад, у переговорах як однієї з форм бізнес-комунікації, – це досягнення домовленості і визначення умов їх реалізації, здійснення впливу на громадську думку, отримання інформації про позиції та інтереси партнерів, інформування партнерів про свої інтереси, внесення коректив до існуючих домовленостей і пролонгація або денонсація раніше узгодженої домовленості. Іншими словами, основними стадіями зовнішньоекономічної ділової діяльності вважаються підготовка, проведення й аналіз. Під час опису процесу виділяють такі етапи: початковий (дослідницький, дискусійний, діагностичний), аргументативний (визначення загальних меж майбутньої угоди), заключний (узгодження позицій й опрацювання домовленостей) [48, с. 11].

Аналіз досліджень питань мовленнєвих актів з позицій прагматодіалектичної теорії аргументації дозволяє дійти висновку, що в інституціональному діловому дискурсі найчастіше зустрічаються мовленнєві акти, що: 1) реалізують аргументативні стратегії; 2) використовуються для побудови маніпулятивних стратегій; 3) належать до одиниць куртуазних стратегій [47; 48; 77, с. 124].

Наведена типологія базується значною мірою на теорії мовленнєвих актів Дж.Р. Серля [75]. У своєму дослідженні Л.П. Тарнаєва стверджує, що для побудови аргументації використовуються асертиви і декларативи (пропонування послуг, товарів,

поради, рекомендації, акцентування уваги, роз'яснення, заохочення до дискусії, погодження, запит інформації, прохання тощо). Другу групу становлять мовленнєві акти, які реалізують маніпулятивні стратегії, директиви й комісиви (позитивне оцінювання власної позиції й дискредитація позиції партнера, недовіра, вимога, відмова, пресинг фактором часу, попередження, застереження тощо). До групи куртуазних стратегій відносять переважно комісиви (вибачення, подяка, комплімент, запрошення, прощання, привітання, звертання до учасників спілкування, представлення партнерів тощо) [77, с. 119].

Л.В. Курчак зазначає, що в аргументативному дискурсі використовується *п'ять* типів мовленнєвих актів, перший з яких складається з асертивів, прототипом яких вважається твердження [48]. Другим типом мовленнєвих актів є директиви (прохання, наказ або запрошення). Запитання при цьому є специфічною формою прохання. Інші приклади директивів – заборона, рекомендації і спонукання. Функцією директивів є спонукання партнерів, які висунули свою точку зору, щоб захистити її або підтримати. Третій тип мовленнєвих актів складається з комісивів. Завдяки їм адресант бере на себе обов'язки зробити що-небудь, або утриматися від будь-яких дій. Зразками є обіцянка, ухвалення, зобов'язання, погодження. Функції комісивів – (не) прийняття точки зору, (не) прийняття аргументації, (не) прийняття прохання: захистити точку зору, рішення почати нову дискусію, погодження прийняти роль антагоніста або протагоніста, погодження з правилами дискусії й рішення почати нову дискусію. Четвертий тип мовленнєвих актів складається з експресивів, за допомогою яких адресант виявляє свої почуття. До цієї групи входять співчуття й привітання. І останній, п'ятий, тип мовленнєвих актів складається з декларативів. Виконання цих мовленнєвих актів створює реальність завдяки тому, що вони активізують певні ситуації у справах. Основна функція полягає у сприянні розумінню, зазначаючи спосіб інтерпретації мовленнєвих актів, які можуть викликати неясність. Прикладами мовленнєвих декларативів є визначення, перебільшення та роз'яснення [48, с. 19].

Іншими словами, аргументативний дискурс можна подати як структуру, яка складається з низки мовленнєвих актів, кожний з яких має свою функцію. Розподіл мовленнєвих актів

та їх послідовність на прикладі ділових переговорів наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Розподіл мовленнєвих актів та їх послідовність
на прикладі ділових переговорів**

I. КОНФРОНТАЦІЯ	
АСЕРТИВ	Висловлення точки зору
КОМІСИВ	Прийняття або неприйняття точки зору, підтвердження неприйняття точки зору
ДИРЕКТИВ	Прохання здійснити мовленнєвий декларатив
МОВЛЕННЄВИЙ ДЕКЛАРАТИВ	Визначення, уточнення, перебільшення тощо
II. ПОЧАТКОВА СТАДІЯ	
ДИРЕКТИВ	Прохання захистити точку зору
КОМІСИВ	Прийняття прохання захистити точку зору. Погодження з правилами дискусії. Рішення почати дискусію
ДИРЕКТИВ	Прохання виконати мовленнєвий декларатив
МОВЛЕННЄВИЙ ДЕКЛАРАТИВ	Визначення, уточнення, перебільшення тощо
III. АРГУМЕНТАЦІЯ	
ДИРЕКТИВ	Прохання висунути аргументацію
АСЕРТИВ	Аргументація
КОМІСИВ	Прийняття або неприйняття аргументації
ДИРЕКТИВ	Прохання здійснити мовленнєвий декларатив
МОВЛЕННЄВИЙ ДЕКЛАРАТИВ	Визначення, уточнення, перебільшення тощо
IV. ЗАВЕРШЕННЯ	
КОМІСИВ	Прийняття або неприйняття точки зору
АСЕРТИВ	Підтвердження або відмова від точки зору. Встановлення результатів дискусії
ДИРЕКТИВ	Прохання здійснити мовленнєвий декларатив
МОВЛЕННЄВИЙ ДЕКЛАРАТИВ	Визначення, уточнення, перебільшення тощо

Стадія конфронтації представлена асертивами, які виконують функцію створення реальності, називають дійсний стан справ, далі висловлюють точку зору антагоніста і протагоніста.

Стадія початку обговорення складається із директивів, комісивів і декларативів, функція яких – прийняти роль протагоніста і висловити його точку зору. Наступну стадію представлено директивами, які виконують функцію стимулювання партнера до реакції, асертивами, функція яких – твердження, і декларативами, які виконують функцію створення реальності за допомогою висловлювання точки зору антагоніста й погодження протагоніста з цією реальністю. І остання стадія визначення й підтвердження позицій й ролей комунікантів може мати вихід або у позитивне, або у негативне вирішення конфлікту. Заключна стадія представлена асертивами і комісивами, функція яких полягає у неприйнятті точки зору антагоніста або частковому погодженні з нею і встановленні результатів переговорів.

Усі мовленнєві акти, а точніше групи тверджень, що були здійснені адресантами, можна інтерпретувати по-різному, зважаючи на їх мовну багатозначність. Знання мовних одиниць, які використовуються для обговорення професійних проблем, є вирішальними факторами успішної бізнес-комунікації. Іншими словами, діловий дискурс, представлений у вигляді моделі, на наш погляд, дозволить виявити й пояснити роль мовних структур у ментальних процесах розуміння й продукування усіх типів текстів, що обслуговують сучасну ділову комунікацію.

Однак дослідники відзначають, що мовленнєві акти, які використовуються для висловлювання одного і того ж комунікативного наміру, у різних мовах мають різне лексичне й граматичне наповнення. Автори праць, пов'язаних з вивченням специфіки англomовного ділового дискурсу, наголошують на тому, що мовленнєві акти вибачення і комплімента є обов'язковими стратегіями ввічливої поведінки й успішної ділової комунікації. У ситуації вибачення можна помітити такі комбіновані мовленнєві акти, як пояснення причини, визнання відповідальності за здійснені дії, пом'якшення ситуації, підтримка солідарності тощо. У ситуації подяки використовуються мовленнєві акти аргументації, комплімента, установки на майбутню співпрацю [73, с. 13; 85].

Розглядаючи логіко-композиційну організацію текстів ділового дискурсу, необхідно зауважити, що комунікативним стратегіям англomовного інституціонального дискурсу властивий так званий дедуктивний спосіб викладення думок від

загального до конкретного. Ці риси проявляються в усіх трьох типах інституціонального дискурсу – професійному (переговори, презентації, доповіді тощо), академічному й публічному (науково-популярні матеріали, доповіді, статті тощо).

Дослідники також відзначають лінійний розвиток основної думки абзацу тексту англомовного ділового дискурсу. При цьому велика увага надається концепту ключового речення (*topic sentence*) і способам розкриття його змісту [77]. Кожне наступне висловлювання (речення) допомагає розкрити головну думку, яка сконцентрована у головному реченні, деталізує і роз'яснює його зміст. Зауважимо, що головна думка розкривається за допомогою прикладів, подальших деталей, порівнянь або контрасту, хронологічним переліком, класифікаціями тощо. Початок тексту має особливе значення: це може бути цитата, незвичний факт, алюзія на історичну подію, прислів'я або приказка. Усе побудовано таким чином, щоб привернути увагу реципієнта [77, с. 145].

Розглядаючи логіко-композиційну організацію текстів англомовного ділового дискурсу, необхідно звернути увагу на тема-рематичне оформлення висловлювання та відмінності в англійському й українському інституціональному дискурсі. Це необхідно враховувати в процесі створення методичної системи навчання майбутніх перекладачів з метою подолання складностей та запобігання помилкам у процесі перекладу моноремних та диремних висловлювань англомовного дискурсу [11; 83].

Отже, інституціональний дискурс – це мовленнєва взаємодія представників різних соціальних груп або інститутів, він функціонує в одній з найважливіших сфер міжкультурного спілкування – бізнес-комунікації, яка виходить на перший план у процесі вирішення питань зовнішньоекономічної діяльності, що зумовлює життєдіяльність усієї світової спільноти. Специфічними можна вважати такі характеристики інституціонального дискурсу: поділ учасників на клієнтів та агентів, характеристика спілкування певною соціальною дистанцією (виконанням соціальних ролей), побудова простору дискурсу за принципом лінійності (повторення та ступінчастість), критеріями певного типу дискурсу, якими вважаються змістовність і логічність.

У наступному підрозділі розглянемо лінгвістичні складові змісту текстів англомовного ділового дискурсу.

2.4. Лінгвістичні складові змісту текстів англомовного ділового дискурсу

Розглянувши основні характеристики дискурсу взагалі й англійського ділового дискурсу зокрема, визначимо особливості його тезаурусу. У процесі ділової комунікації відбувається постійний обмін текстуально організованою смисловою інформацією, який здійснюється в умовах певного соціально-економічного і культурного контексту, а продукти такої діяльності – тексти ділового дискурсу – стають частиною предметного світу, який оточує людину, невід’ємним елементом її професійного досвіду і основою практичної діяльності.

Т.О. Ширяєва зазначає, що діловий дискурс – це складний об’єкт, що має ряд інституційних і когнітивно-лінгвістичних особливостей, які відрізняють його від усіх інших типів дискурсу. Діловий дискурс – це процес творчого спрямування правил і норм, який диктується і пізнається через складну і багатомірну «професійну» картину світу, актуалізовану через базові поняття ділової культури, професійно спрямовані ідеї та концепти, норми інституційної та міжособистісної поведінки, що детермінують ділове спілкування, ціннісні орієнтації; схеми, формули; спеціальний тезаурус (наприклад, слова-сигнали). Усе це знання, які вербалізуються в текстах професійної спрямованості на лінгвокогнітивному рівні. Діловий дискурс являє собою цілеспрямовану статусно-рольову мовну діяльність людей, загальною характерною рисою яких є ділові відносини (виробництво товарів, фінансування цього виробництва, надання грошових позик, торгівля, страхування, комерція, продаж продукції і різні послуги, такі як бухгалтерський облік, розподіл і ремонт товарів, купівля, продаж товарів або послуг, попередні переговори за цими видами ділових відносин), що охоплюють не тільки організації всередині, але і зв’язки між організаціями, а також комунікацію між організаціями та окремими індивідами, що базується на нормах і правилах спілкування, прийнятих у діловому співтоваристві [85].

До особливостей ділового дискурсу відносять стабільність, традиційність і стандартизованість, оскільки сферою його за-

стосування є ділові відносини між людьми, установами та державами. Оскільки діловий дискурс, як уже зазначалося, характеризується суворою точністю, об'єктивністю, конкретністю, лаконічністю, відсутністю образності та емоційності, то і вибір засобів для нього буде визначатися цими ж особливостями. Зокрема використання інтернаціональних лексичних одиниць не буде продиктоване прагненням до реалізації основних прагматичних установок, оскільки в діловому стилі зміст має виключати двозначність і можливість різночитання.

Кожен з ділових мовних жанрів має свої конкретні комунікативні завдання і мету (обговорити, скласти думку, прийняти рішення тощо), але в той же час зауважимо, що ці завдання і цілі ділового професійного спілкування належать певному колу фахівців, ділових людей, причому в процесі ділового спілкування цілі і завдання нерідко переплітаються, доповнюючи, «підтримуючи» один одного.

З точки зору структури діловий дискурс являє собою обмін репліками, що включають, поряд зі спонтанною промовою, шаблонні фрази, дискурсивні формули, прецедентні тексти, комунікативні стереотипи тощо. Зі сказаного випливає, що діловий дискурс, як правило, вирізняється своєю відносною стійкістю і замкнутістю. Це пояснюється його специфічною функціональною спрямованістю: міжнародні договори, державні акти, юридичні закони, постанови, статuti, інструкції, службове листування, ділові папери тощо. Незважаючи на відмінності у змісті та різноманітність жанрів, діловий дискурс в цілому характеризується рядом загальних рис. До них, зокрема, належать: стислість, компактність викладу, економне використання мовних засобів; стандартне розташування матеріалу, нерідко обов'язковість вживання властивих цьому стилю кліше; широке використання термінології, номенклатурних найменувань, наявність особливого шару лексики і фразеології, включення в текст складноскорочених слів, абревіатур.

Отже, виділяють такі основні ознаки англомовного ділового дискурсу:

1. Логічна основа. Найважливішим рисами є послідовність і точність викладу фактів, документальність, об'єктивність оцінок, гранична чіткість, емоційно-експресивна нейтральність висловлювань.

2. Цей дискурс відрізняється суворими вимогами до лексики й фразеології (широке використання професійної термінології, канцеляризмів, абревіатур, відсутність діалектизмів, жаргонізмів, просторічних виразів, слів із суфіксами суб'єктивної оцінки тощо).

3. Діловий текст характеризується як зростанням стандартизації мови (вживання усталених словесних формул, часті повтори слів, зворотів, конструкцій), так і своєрідністю синтаксису (прямий порядок слів: підмет перед присудком і якомога ближче до початку речення; означення – перед означуваним; додаток – після керуючого слова; обставинні слова – якомога ближче до пояснюваного; вставні слова вживаються на початку речення тощо).

4. Високий ступінь одноманітності, стандарту форми, суворе регламентація розміщення та будови тексту [59, с. 124].

2.4.1. Терміни як характерна риса лексичного складу ділового дискурсу

Кожна галузь знання оперує власними термінами, які й становлять суть термінологічної системи цієї науки. При визначенні терміна підкреслюють його функціонально-смысловий бік і дають таке визначення: термін – це слово або словосполучення з історично умотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відображає одне поняття у спеціалізованій галузі знання чи виробництва [56, с. 191].

В.І. Карабан визначає термін як мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки [33, с. 54].

У лінгвістичних працях з цієї проблеми наголошується, що термін – це лексико-номінативна одиниця мови, що співвідноситься з поняттям спеціальної професійної сфери [33, с. 54]. Науковці також виділяють «узагальнюючу особливість» терміна як його когнітивно-дефінітивну значущість», яка виражається в тому, що термін стає «носієм та зберігачем» спеціальної інформації, належної до певної терміносистеми [15–17].

Дослідження структурно-семантичних зв'язків між термінами передбачає нерозривність пов'язаних між собою двох

планів: стабільний інваріантний семантичний компонент парадигматичного плану системи мови і вираження змінних компонентів із синтагматичного плану мовлення, які визначають відповідно різні смисли вживання слова-терміна. Такі системні взаємозв'язки між термінами розкривають суть «переходу» того самого слова-терміна від одного смислу до іншого. Багато авторів, що досліджували терміни, робили спробу класифікувати ці одиниці. Так, М.І. Мостовий поділяє термінологію на номенклатуру і професіоналізми [56, с. 191–192].

Науковець виділяє ще один різновид терміна – торговельний знак або паронім. В умовах масового виробництва і в необхідності збувати товар виникла ціла наука утворення торговельного знака. Його застосування пов'язане з дослідженням мотивації поведінки перспективного покупця. У процесі утворення пароніма враховують як психологічні фактори припущення і переконання, так і мнемонічні, семантичні, аналогові та інші особливості слова. При найменуванні об'єкта чи виду послуг до уваги беруться комбінаційні особливості звучання і значення форми, змішані імітаційні процеси. Торговельний знак розрахований на сприймання широкими колами населення, а тому до складу знака залучається добре відоме загальноновживане слово. При цьому враховується і та обставина, як до цього слова ставиться споживач [56, с. 192].

І.В. Арнольд приділяє увагу тому, що сукупність термінів тієї або іншої галузі утворює її термінологічну систему. Обсяг і зміст відображеного терміном поняття фіксуються в спеціальній літературі та входять до системи професіонального знання в цій галузі. Для того щоб слово стало терміном, у нього має бути визначення в спеціальній літературі. Таке визначення називається дефініцією. Але це не означає, що кожен термін має одну дефініцію. Різні автори, користуючись одним і тим же терміном, дають йому різні дефініції. Причиною такого розмаїття є те, що визначення відповідає різним завданням того чи іншого напряму в лінгвістиці та відображає ставлення автора до предмета дослідження [3].

Крім термінів, на лексичному рівні в кожному з різновидів інституційного англомовного дискурсу функціонують загальноновживана й спеціальна лексика. До спеціальної належать сло-

ва й словосполучення, що не мають властивості терміна ідентифікувати поняття і об'єкти в певній галузі, але вживаються виключно у цій сфері спілкування. Спеціальна лексика може включати як похідні від термінів слова, так і низку загальноживаних слів, що функціонують виключно у фіксованих словосполученнях, тим самим вважаються спеціалізованими.

Звичайно, основу інституційного англомовного дискурсу, як і будь-якої іншої спеціалізованої сфери спілкування, становить термінологічний шар.

Отже, лексичний матеріал англомовного бізнес-дискурсу можна поділити на дві групи:

1. Слова у своєму прямому номінативному значенні – «звичайні бізнес-терміни», які використовуються у повсякденному житті: *business* (бізнес, комерційна діяльність), *goods* (товари), *client* (клієнт), *product* (продукт, виріб), *consumer* (споживач), *deal* (угода, договір), *cash* (готівка) та ін.

2. Слова спеціалізовані, які мають термінологічне значення «професійні бізнес-терміни», які використовуються в бізнес-сфері: *equilibrium price* (рівновагова ціна – ціна, яка забезпечує рівність попиту та пропозиції на ринку), *recession* (регрес, спад, зниження, падіння (виробництва, цін), *distribution channel* (канал розподілу), *capital flow* (рух капіталу), *free market* (вільний ринок), *to cut spending* (урізати витрати) та ін.

Найважливішими функціями термінів є інформативно-пізнавальна, комунікативна, яка забезпечує взаєморозуміння між представниками певної галузі знань, і функція накопичення професійних знань. Отже, *бізнес-термін* номінує чітко визначені поняття, які стосуються сфери діяльності у бізнесі з комунікативною функцією передавання певної змістової інформації, а отже – максимальну інформативність при мінімальних мовних зусиллях.

Бізнес-терміни, об'єднані інтегральною семою, утворюють різні лексико-тематичні групи: 1) назви осіб-учасників бізнес-діяльності: *shareholder*, *business executive*, *businessman*; 2) бізнес-структури (компанії, філії та ін.): *SMEs (Small & Medium Size Enterprises)* – підприємства малого та середнього бізнесу; *PLC – Public Limited Company* (Публічна компанія з обмеженою відповідальністю); *Ltd – Limited* (компанії з обмеженою відповідальністю в Англії та Ірландії можуть використовувати тіль-

ки цю абрєвіатуру); *Corp.* – *Corporation* (корпорація – підприємство, статутний капітал якого поділений на акції); *LDC* – *Limited Duration Company* (компанія з обмеженим терміном), *LP* – *Limited Partnership* (компанія з обмеженою відповідальністю) та інші; 3) професії та рід занять: *management, administration, leader; manager; chief*; 4) бізнес-процеси: *style of management, staff management techniques, marketing, communication strategy; communication tactics*; 5) елементи бізнес-обліку: *accounting, SWOT analysis – Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats*; 6) показники вимірювань у бізнес-операціях: *BSC (Balanced scorecards)* – сбалансована система показників: *Value-added tax (VAT) in %, price per share – £ (фунтів стерлінгіє)*; 7) властивості, ознаки: *negotiation, professional ethics, public speech, protocol, persuasion, reception* та інші.

Ще однією особливістю англомовного ділового дискурсу, що проявляється на морфологічному рівні, є словотвірна модель. Словотвірна система мови бізнесу на базі бізнес-термінології виявляє чотири основні способи морфологічного словотвору: афіксація, словоскладання, конверсія, скорочення (лексичні та графічні) та синонімію як семантичне явище, яке вважають однією з найважливіших системоутворюючих категорій в лексиці англомовного бізнес-дискурсу [71].

Афіксальний спосіб словотворення в термінології бізнесу виявляє тенденцію до виокремлення і закріплення словотвірних афіксів, що є найбільш характерним принципом термінотворення. Іменникові деривати утворюються за допомогою суфіксації та передають: значення дії, процесу, стану, властивостей, якостей у бізнесі: дієслівна основа із суфіксом **-tion**: *rationalization*, значення особи за родом занять, професії: іменник із суфіксами **-er** (-or): *inventor, subcontractor*; позначають предмети, документи похідні іменники на **-er**: *blotter, voucher*; позначають різні грошові виплати: дієслівна основи із суфіксом **-ity, -age**: *annuity, salvage, shortage, wreckage*; передають абстрактне значення стану: основа прикметника з суфікси **-acy** (-cy): *bankruptcy, redundancy* та ін. Проявляється стійка тенденція до вираження загальних понятійних категорій, що свідчить про явне прагнення бізнес-термінології до структурно-мовної системності: за значенням процесу, стану, професією, документообігу.

Префіксальний спосіб творення термінів англомовного бізнес-дискурсу не є поширеним, але він сприяє модифікації основи, до якої приєднується префікс і має значення: заперечення властивості чи якості, незавершеність дії, значення спільності роботи, співпраці: утворюються від основ дієслів чи іменників з префіксом **un-, under-, re-, over-, de-, under-, co-; in-, super-: unacceptable, unadjusted, unbalance, unemployed, unsocial; underdevelopment, underimporting; reappraisal; overcapitalization, overcharge; deflation, devaluation; underselling; coproduction; increase; supernumerary.**

Таким чином, аналіз афіксального способу словотворення в термінології бізнесу виявив тенденцію до виокремлення і закріплення словотвірних афіксів, що є найбільш характерним принципом термінотворення. Найбільшу активність у термінології англомовного бізнес-дискурсу виявляє суфіксальний спосіб термінотворення.

Словоскладання також виявляється широко розповсюдженим явищем в англомовному бізнес-дискурсі. Перевагу в бізнес-словосполученнях мають продуктивні моделі N+N через морфологічну простоту англійських іменників: *accuracy analysis* – аналіз точності; *access control* – обмеження в'їзду; *tax bearer* – платник податків. Складні терміни являють собою словосполучення, за яким закріплене певне термінологічне значення. Переважна більшість термінів – це означення і означуваний компонент, і означення займає в словосполученні початкову позицію: *backrooms deals* – закулісні угоди; *debit memorandum* – дебетовий запас; *maintenance expenditure* – поточні витрати [71]. Словоскладання є активною, мобільною та відкритою формою словотвору.

Ще одним способом словотвору бізнес-термінології є *синонімія*, яка викликана постійним розвитком наук, що супроводжується появою нових понять *acclimatization – acclimation* (стяжіння) – включення (іммігрантів) в економічне життя; наявністю застарілих назв, які функціонують з новими; можливістю паралельного вживання терміна та його дефініції (дефінітивна синонімія); паралельним вживанням власне англійських та іншомовних термінів з тим самим значенням; синхронним існуванням двох варіантів найменувань – повного й короткого [72, с. 259].

Аналізуючи смислову структуру слова, виділяють *три групи* синонімів бізнес-лексики: 1) *повні* (абсолютні) – мають не лише тотожний сигніфікат, але й денотат: наприклад, коли денотати всіх лексичних одиниць повністю збігаються: *quick ratio – acid-test ratio – liquid ratio – quick asset ratio – liquidity ratio – short-term liquidity ratio* – коефіцієнт критичної ліквідності; 2) *неповні* синоніми, тобто термінологічна одиниця, семантична тотожність яких здійснюється не в повному обсязі значень: *accounting equation – бухгалтерська збалансованість, balance sheet identity – балансова тотожність*; 3) *контекстуальні синоніми* – слова, які зближуються за своїм значенням і вступають в синонімічні відношення лише в умовах певного контексту: *discount – reduction; proceeds – earnings; comprehensive – extensive – audit* [84, с. 13]. Компонентами синонімічних рядів можуть бути лексичні, структурні, словотвірні синоніми. Вплив закону мовної економії приводить до явно вираженої тенденції до паралельного існування повної форми терміна і скорочення як його варіанта [72, с. 266].

Так звані «*word families*» («словникові сім'ї») збагачують англомовну бізнес-мову синонімічним «партнерством слів», наприклад: термін «бренд» (*brand*), який позначає «торгова марка», сформувалися в синонімічні «партнерства слів» – *brand leader* (лідер серед торгових марок), *classic brand* (відома торгова марка з довгою історією), *luxury brand* (торгова марка, яку асоціюють з дорогою, високоякісною продукцією), *brand loyalty* (відданість або перевага певної торгової марки іншим брендам), *brand awareness* (обізнаність споживачів про торгову марку), *brand stretching* (використання успішного і відомого імені бренду для запуску нової продукції в новій категорії), *stand-alone brand* (індивідуальний бренд), *corporate or family brand* (сімейний бренд).

Але найбільш складним та рідкісним процесом, який особливо вплине на проблему навчання перекладу термінів, є *полісемія* (багатозначність) – наявність термінів, які мають різні значення у бізнес-галузі: *notice* – 1) попередження, 2) сповіщення про готовність судна до завантаження; 1) заставне право, 2) відповідальність, 3) вимога, 4) особа, що перебуває на піклуванні; 5) ціна витрат. Отже, спосіб словотворення термінології у бізнес-дискурсі – це *абсолютна* (розширювання значення

еквівалентів) та *часткова* (розширювання значення аналогів) *синонімія* [71].

З розвитком всесвітньої цифрової економіки простежується тенденція до створення економних структур. Скорочення є одним з видів економії мовних засобів, що є функціонально виправданим у межах бізнес-текстів. Ще одним способом словотвору англомовного бізнес-дискурсу є *скорочення* – (*clipping*) – як прояв мовної економії англомовної бізнес-мови та компресії довгих мовних формул у семантичну єдність.

«Процес скорочення» і «скорочені слова» позначаються такими термінами: скорочення, скорочені одиниці, скорочені слова, складноскорочені слова, усічення, усічені слова, частково скорочені слова, абрєвіація, абрєвіатури, контрактури, стяжіння, акроніми. Література бізнес-дискурсу є сферою широкого вживання різних скорочень, як тих, що увійшли до мови і зафіксовані у словниках, так і авторських, оказіональних, що створені тільки на конкретний випадок і зафіксовані лише в одному тексті. Цілком зрозумілі і вимоги до них це: *скорочення інформації, стислість в передаванні цієї інформації, зручність у вимові*.

Наявність *лексичних та графічних* скорочень є однією з типологічних ознак, притаманних бізнес-дискурсу. Основна відмінність їх полягає в тому, що перші мають звукову форму повноправного слова, а графічні її не мають, і у вимові повністю відтворюється зміст скорочення [26; 27].

2.4.2. Лексико-фразеологічні характеристики англомовного інституціонального комунікативного простору

Незважаючи на вже виділені лінгвістичні характеристики інституціонального англомовного дискурсу, на його системність, наявність термінологічного шару, однозначність, певну стилістичну нейтральність та відсутність експресії, слід визнати, що діловий інституціональний дискурс має деякі винятки. Аналіз аутентичних джерел, довідників та словників свідчить про ще одну особливість, а саме: наявність значної кількості фразеологічних одиниць (ФО). Англомовний дискурс

ділового спілкування, як усного, так і писемного, відзначається досить високим ступенем ідіоматичності, що дійсно становить певну складність для перекладчів, які працюють у зовнішньоекономічній сфері діяльності.

Фразеологічний шар ділового англомовного дискурсу складається із загальноновживаних одиниць фразеології англійської мови. Такі фразеологізми зустрічаються у текстах як ділового інституційного дискурсу, так і будь-якого іншого. Незважаючи на цей факт, такі фразеологічні одиниці можуть використовуватися у контексті міжкультурного ділового спілкування у певній специфічній ситуації (*a black tie event* – офіційна зустріч, *to take into account* – взяти до уваги). Друга складова фразеологічного шару бізнес-лексикону являє собою бізнес-ідіоми, специфіка яких полягає у тому, що сфера використання їх – суто бізнес.

Дослідники виділяють як найбільш частотні такі фразеологічні одиниці, що вживаються у інституціональному англомовному діловому дискурсі:

1) ФО, які створені на основі метафоричної моделі війни, що має прояв у частотному вживанні термінів армійської та військової тематики: *battle of the brands* / битва торгових марок; *target market* – цільовий ринок; *price war* – цінова війна;

2) ФО, що відображають символічне сприйняття кольору: *white-collar worker* – службовець компанії, *green audit* – екологічний аудит;

3) ФО, що відображають символічне сприйняття цінних металів: *golden share* – кількість акцій, якими володіє одноосібний інвестор; *golden handshake* – виплата співробітнику, який виходить на пенсію як подяка за його послуги;

4) ФО, в основу яких покладено зооморфні метафори: *bull market* – ситуація на фондовому ринку, коли підвищується курс акцій; *bear market* – ситуація на фондовому ринку, коли курс акцій знижується;

5) ФО, які відображають міфологічний шар носіїв мовної свідомості англосаксонської культури: *Dutch auction* – аукціон, на якому поступово знижуються ціни, поки не знайдеться покупець (*Dutch* завжди має оцінну конотацію з різним ступенем негативної оцінки); *white knight*, *black knight*, *grey knight*.

Ще однією особливістю англійського бізнес-лексикону є наявність у ньому значної кількості одиниць, створених на

основі метафоричного переосмислення з емотивними і/або оцінними конотаціями, що створює певні труднощі в процесі перекладу, тому що відчувається певний вплив англомовної концептосфери на перекладача. Англомовні ФО несуть у собі певну інформацію про національні особливості світосприйняття носіями англійської мови.

Посилене вживання так званих економічних метафор суб'єктами інституційного комунікативного простору вказує на активізацію метафоричного осмислення економічних реалій партнерами з міжкультурного спілкування. Метафоричність є однією з важливих ознак фахового мовлення комунікантів, оскільки економіка дає людині значну кількість сучасних уявлень про світ. Серед функціональних елементів економіки метафорична репрезентація охоплює такі базові поняттєві сфери: «*Service*» (сервіс), «*Money*» (гроші), «*Product*» (продукт), «*Inflation*» (інфляція), «*Price*» (ціни), «*Profit*» (прибуток) тощо.

Інституційний комунікативний простір у зовнішньоекономічному англомовному дискурсі набуває відображення в таких поняттєвих визначеннях, як «*State*» (держава), «*Market*» (ринок), «*Financial and credit institutes*» (фінансова та кредитна установа), «*Property*» (майно), «*Contract*» (контракт), «*Taxes*» (податки), «*Enterprise*» (підприємництво), «*Competition*» (конкуренція), «*Employment*» (зайнятість), «*Banruptcy*» (банкрутство) тощо. Метафоричність в інституційному комунікативному просторі істотно впливає на інтелект, почуття й волю комунікативних спільнот.

Мовним та особливим матеріалом сучасного англомовного бізнес-дискурсу, що вирізняє його серед інших типів дискурсу, є прецедентні метафори (***precedent metaphors: precedent names, precedent utterances, precedent texts, precedent phenomena***): прецедентні метафори: прецедентні імена, прецедентні висловлювання, прецедентні тексти, прецедентні феномени). Вони додають бізнес-мові живого, образного характеру, не позбавляючи англомовний бізнес-дискурс точності, а підвищуючи його прагматичний вплив, що зумовлено їх достовірністю та високим асоціативним потенціалом (наприклад: «*As rich as Rockefeller*» – «Багатий як Рокфеллер» (асоціація з одним із найбагатших людей в історії); «*Doing nothing for others is the*

undoing of ourselves» – Benjamin Franklin – «Нічого не робити для інших – це згубити себе» (вислів Бенджаміна Франкліна, його заклик до благодійності).

Прецедентні метафори в бізнес-дискурсі вживаються здебільшого у публічному інституціональному дискурсі (бізнес-медіа та рекламі): з одного боку, це прояв творчої індивідуальності, а з іншого – використання вже існуючих традицій у вираженні думки. Вони використовуються, щоб надати бізнес-текстам популярного характеру, зробити їх доступними, зрозумілими, цікавими [60].

У результаті аналізу текстів інститутивного економічного дискурсу можна стверджувати, що частіше зустрічаються розгорнуті (поширені) метафори, відповідно прості метафори зустрічаються рідше. За видами найбільшу кількість становлять звичайні та оригінальні метафори, стерті метафори, метафори-кліше, адаптовані зустрічаються дуже рідко. Найбільша кількість метафор виконують інформаційну функцію, далі функції наведені за ступенем зменшення: образна, передбачувальна, номінативна і концептуальна. Частіше за все метафора в англомовному інституціональному діловому дискурсі виражена порівнянням, далі йде уособлення, алюзія, гіпербола, метонімія, дуже рідко зустрічаються каламбур (іронія) і чиста алюзія.

Отже, можна зробити висновок, що метафоричні моделі частіше за все розгорнуті (поширені), за видом або звичайні, або оригінальні, виконують інформаційну функцію, виражені порівнянням, мають конотативну функцію, виражені епіфорою (апеляцією до уяви) та за своєю функцією належать до другорядних (побічних).

2.4.3. Роль емфазу в англомовному усному діловому дискурсі

Діловий дискурс у будь-якій мові являє собою досить стандартизований тип мовлення, що пояснюється стереотипністю ситуацій, які виникають під час ділового спілкування і самим характером бізнесових відносин. Адже важливим чинником успішного ділового співробітництва є спроможність партнерів до максимального лаконічного і водночас по-

вного і точного викладу інформації, яка повинна надаватися у найстисліший термін.

Тому норми як англійського, так і українського ділового тексту, передбачають використання певного коду – обмеженої кількості лексичних одиниць, здебільшого штампів, готових мовних трафаретів. Дотримання такого коду сприяє економії часу та зусиль адресата, а нейтральний стиль викладу – відсутність двозначних або емоційно забарвлених слів – найкращим чином відповідає цілям ділової комунікації. Слово в діловому мовленні актуалізує здебільшого лише своє денотативне значення, що забезпечує однозначність, ясність та чіткість повідомлення [25, с. 57].

Хоч діловому дискурсу, основні ознаки якого було розглянуто вище, не дуже притаманна експресивність та емоційність, в усній його формі можна зустріти велику кількість емфатичних конструкцій різного типу. Отже, в англомовному усному інституціональному діловому дискурсі для підкреслення та надання емоційно-експресивного характеру висловлюванню широко використовуються емфатичні конструкції. Емфаза являє собою відокремлення якогось елемента висловлювання. Емфатичні конструкції – це конструкції, обороти, поєднання лексико-граматичних елементів, які природно сприймаються в протиставленні з нейтральними. Вони мають розглядатися не як відступ від норми чи її порушення, а як закономірне явище експресивного та емоційного мовлення. Емфатичні конструкції можуть не лише підкреслювати окремі члени речення, але також надавати експресивного забарвлення всьому реченню. Основна функція емфази у тексті – посилення емоційної виразності та виділення якогось члена речення. В англійській мові емфаза досягається переважно за допомогою граматичних засобів (зокрема синтаксичних), а в українській – лексичних.

В англомовному діловому дискурсі емфаза часто зустрічається у вигляді інверсії або емфатичної конструкції з попереднім *It*. Різний ступінь виразності інверсії в англійській і українській мовах природно викликає необхідність у передаванні інверсії частіше за все не граматичним, а лексичним шляхом, що відповідає нормам української мови.

Існує кілька типів інверсії:

а) на початку речення можуть стояти обставини часу з негативним значенням, за ними йдуть допоміжне дієслово і підмет:

At no time was the President aware of what was happening. – Президент так і не зрозумів, що відбувається.

Not until much later did she learn who her real leader was. – І тільки набагато пізніше вона дізналася, хто був її справжнім начальником;

б) інверсія також можлива після деяких обмежувальних прислівників та союзів: *hardly... when, no sooner ... that* – лише ... як, як тільки..., одразу...; *seldom, rarely* – рідко, не часто; *little* – як же мало; *never* – ніколи; *not only... but also, only* – не тільки ...а й, тільки:

Hardly had Java been introduced when the advanced manufactures began moving it into the mobile phones. – Тільки-но винайшли мову програмування Ява, передові виробники почали її впровадження в мобільні телефони;

в) часто на перше місце в реченні виноситься дієприкметник теперішнього часу, що входить до складу форми *Continuous*, та дієприкметник минулого часу або прикметник, який є частиною складеного присудка. Переклад таких речень слід починати з додатка або обставини, що стоять після виділеного слова:

Flying with the Prime Minister were members of the British parliament and some members of the business community. – Разом з прем'єр-міністром прилетіли деякі члени британського парламенту і кілька представників ділових кіл;

г) зворотний порядок слів використовується в емоційних реченнях, які починаються сполучниками *so, neither, nor*. Сполучники *neither* або *nor* перекладаються «а також не», і «не», при цьому заперечення стосується дієслова:

Nor should we forget the importance of this word. – А також ми не повинні забувати важливість цього слова;

д) у реченні на першому місці може бути прикметник, за яким стоять сполучники *as* або *though*. Українською мовою може перекладатися з використанням «хоча не», «як не»:

Silly though it may seem... – Яким безглуздим це б не здалося...

Іноколи інверсія може передаватися синтаксичним (перебудуванням речення) та лексичним шляхом (за допомогою різ-

них підсилювальних слів, наприклад, «тільки», «дуже», «досить», «надто»).

Емфаза також передається й граматичними конструкціями з *It*, яке стоїть на початку речення. Емфаза таких конструкцій зазвичай передається лексичними засобами.

Емфатичні конструкції «*It is/was/will be ..... that/which/who*» виступають як засіб інтенсифікації значення одного з елементів синтаксичної конструкції, може виділяти будь-який член речення, що стоїть між компонентами цього сполучення, крім присудка. В процесі перекладу такої конструкції емфаза передається за допомогою таких слів, як «саме», «тільки», «якраз», «лише» та іншими:

It is this principle that will be the focus of our discussion. – Саме цей принцип буде в центрі нашого обговорення.

Ознакою того, що *that* – частина емфатичного звороту, є можливість прибрати «рамкову конструкцію» *is...that* без зміни смислу речення, лише усунувши емфазу.

До граматичних емфатичних конструкцій можна також віднести конструкції з так званим *Condensed Relative* з відносним займенником *what* у підрядних підметових або додаткових реченнях. Як нам відомо, у граматичних посібниках не відзначається емфатичний характер цих конструкцій, але в процесі перекладу потрібно його враховувати. Слід зауважити, що в цьому випадку підрядні речення підмета є більш емфатичними, ніж підрядні додаткові:

Many employees have a strong sense of what ought to be not only in relation to their departments but in the company as a whole. – Багато співробітників чітко розуміють, що саме має бути змінене не тільки у їх відділах, але і в компанії в цілому.

Емфаза також може утворюватися морфологічними засобами. Цій меті служать, наприклад, ступені порівняння прикметників та прислівників, особливо часто слова «much» і «little»:

The audience last night may also have been less than enthusiastic about the Chair's attitude towards Company spending. – Присутні, можливо, також без будь-якого захвату поставилися до вчорашнього виступу голови ради директорів, в якому він висловив своє ставлення до витрат компанії.

Особливою структурною формою вираження емфазы є найвищий ступінь порівняння прикметника з прийменником *at*:

Hertfordshire is England at its quietest. – Хартфордшир – найбільш затишний куток Англії.

Тут найвищий ступінь виступає в абсолютному, а не відносному значенні, виражаючи найбільший ступінь володіння будь-якою якістю певним об'єктом, здатним видозмінюватися.

Дуже цікавим є поєднання моделі *as ... as* з невизначеними займенниками *any, anybody, anything*, які відіграють роль підсилювачів у цьому випадку. Ззовні це поєднання сприймається як вираження рівності якості. Насправді ця модель виявляється уявним порівнянням. Ця невідповідність звичної форми та замкнутого в ній змісту створює особливу емоційність і експресивність. Проте є певна різниця між звичайним способом вираження найвищого ступеня і цією моделлю. Останню можна було б назвати модифікованим найвищим ступенем. За своїм значенням вона не є абсолютним синонімом найвищого ступеня як такого, вона висловлює зазвичай менш категоричне твердження:

Her appearance on the meeting has been as exhilarating as anything that has happened since the beginning of the campaign. – Її поява на заході була найяскравішою подією з початку рекламної кампанії.

Деякі дослідники відзначають, що в ряді випадків, в поєднанні з деякими прикметниками або прислівниками, модель *as...as* повністю втрачає елемент порівняння та не означає ні рівність якості, ні її найвищий ступінь, а служить вираженням емфази і має чітко відчутну емоційну забарвленість:

The unemployment rate reached as much as 15 percent at that time. – Рівень безробіття в той час піднявся на цілих 15 відсотків.

У процесі перекладу цього речення емфаза передана підсилювальним словом «цілих».

Заперечні емфатичні конструкції за своєю природою є більш емоційними і експресивними, ніж стверджувальні. У багатьох випадках емфаза, яка присутня в такій конструкції, потребує особливої уваги та особливого передавання в процесі перекладу. Це пояснюється тим, що категорія заперечення несе в собі особливе логічне навантаження. Вона показує, що зв'язок між двома компонентами, вираженими підметом і присудком, реально не існує. Заперечення може стояти біля при-

судка і біля інших членів речення. Найбільш звичайним способом вираження заперечення є постановка заперечення перед присудком. Заперечення біля інших членів речення завжди більш емфатичне, особливо коли воно належить до групи підмета або додатка, вираженого іменником. Сильним засобом, що притягає логічний наголос до будь-якого компонента речення, є заперечення «no».

Найбільш розповсюдженими є випадки наявності в реченнях заперечних емфатичних конструкцій з «no» перед іменниками. У такому випадку дієслово-присудок виступає в стверджувальній формі. «No» утворилося в результаті злиття заперечення з неозначеним артиклем *a, an* чи неозначеним займенником *any*. Заперечення «no» перед іменниками робить усе речення заперечним, і часто в перекладі використовується слово «ніякий». В деяких випадках у процесі перекладу заперечення ставиться перед дієсловом [11, с. 49].

В конструкціях *it is not until... that* та *not...until* міститься подвійне заперечення, і це дозволяє перекладати їх стверджувальними реченнями, при цьому вводяться слова *тільки, лише*:

It was not until recently that the report was published. – Тільки **нещодавно** звіт був опублікований.

Проблема передавання англійської емфази українською мовою має не тільки теоретичне, але й практичне значення, особливо це має бути враховане в навчальному процесі підготовки майбутніх фахівців.

Отже, роблячи висновок, необхідно підкреслити, що знання специфіки англійської інституціональної ділової дискурсу, який є проявом функціонування безпосередньої сфери діяльності майбутніх перекладачів, належить до обов'язкових кваліфікаційних характеристик мовної особистості перекладача взагалі і усного перекладача зокрема. Успішність кожної конкретної ситуації міжкультурного ділового спілкування безпосередньо залежить від умінь перекладача коректно інтерпретувати смисл висловлювання у процесі його фахової діяльності.

Розділ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

3.1. Психологічна модель перекладу та роль білінгвізму в процесі підготовки перекладачів у багатомовному суспільстві

Доступність сучасних наукових педагогічних знань перш за все відображає потребу в розширенні сприйняття специфічного розвитку особистості, її внутрішнього світу, думок та досвіду в спілкуванні з іншою людиною. У зв'язку з цим завдяки аналізу ідей екзистенціальної психології формування нового педагогічного мислення набуває нового значення, висвітлюючи проблеми самореалізації особистості, креативності, засвоєння іноземних мов і культур, розвитку духовності і свідомості.

Зважаючи на факт переходу до багатомовного суспільства, міжкультурної інтеграції на національному та багатонаціональному рівнях, глобалізації, ситуацію з подолання бар'єру мовної різноманітності вирішити непросто, але можливо завдяки перекладу, де потрібен професіонал, який виконує роль посередника, або людина, здатна розшифрувати значення слів представника іншої культури. Лінгвістичне й культурне розмаїття, створюють нові проблеми у сфері перекладацької науки і підготовці професійного письмового/усного перекладача, особливо в процесі пошуку нового, пов'язаного з білінгвізмом, підходу, який можна спостерігати в Україні.

Стрімкий розвиток перекладознавства з другої половини ХХ ст. й до сьогодні дав поштовх до створення численних підходів, моделей, концептів та термінів (ґрунтовні та вичерпні дослідження у цій сфері викладені у працях Ф. Поххакера (2004), Г. Жила (2000), Г. Гарцоне і М. Вієцци (2002), К. Шефнера (2004), Е. Гентцлера (1993), М. Бейкер (1996), Р. Т. Белла (1995), Д. Робінсона (2003), Б. Хатіма (1997), С. Баснетт (1995), Дж. Мандея (2001), І.Д. Меламеда (2001), А. Честемана (1997) та інших). Перекладознавство стало лабіринтом ідей та відкриттів, в яких важко знайти послідовність і стосовно яких до-

сильно нечасто досягали чіткого консенсусу. Численність ідей та роздумів щодо розвитку перекладознавства, народження яких обумовлено стрімким процесом взаємопроникнення культур, міцно пов'язані з розумінням нової досить відповідальної ролі перекладача у сучасному світі, а отже – з важливістю визначення аспектів формування його особистості як професійного завдання методики навчання перекладу. У зв'язку з цим назріла потреба у розробці нових методологічних засад як основи вибудовування сучасних підходів до підготовки майбутніх перекладачів. Вважаємо, що в сучасних умовах така методологія має враховувати напрацювання лінгвістики, психології, теорії міжкультурної комунікації, педагогіки – галузей гуманітарного знання, де сконцентровані проблеми взаємовідношень мови, мислення та свідомості. Такою сферою є психолінгвістика.

З метою визначення навичок, знань та досвіду, що може бути виявлений в процесі підготовки майбутніх перекладачів в університетах, спробуємо розглянути статус професійного перекладача в новому багатомовному і багатокультурному світі, щоб розробити інтегровану модель навчання перекладача, визначити її можливі недоліки і створити альтернативу.

Багатомовність є нормою життя для сотен мільйонів людей по всьому світу. Цей факт визначає, що багатомовність являє собою головну рису людського суспільства і має розглядатися викладачами для розвитку сучасного викладання мов і культур і, зокрема, підготовки усного/письмового перекладача.

Це втілення мовленнєвого розмаїття має створити позитивне розуміння серед людей. Для розвитку мультимовної ситуації існує багато причин, хоча частіше – це результат власного вибору людини, бо така система може бути створена в результаті певних обставин. Наприклад, люди стали біженцями і повинні вчити мову нової для них країни проживання. Іншим фактором може стати релігія, коли людина прагне жити в країні через її велике релігійне значення.

Ми повинні розуміти, що існують також інші фактори, наприклад, культурні, коли люди хочуть отримати більше інформації. Більш того, не варто відкидати й економічні фактори, коли люди покидають свої домівки, шукаючи кращу роботу та

зарплату. Їм доводиться вивчати мову нового місця проживання. Такі природні чинники, як посуха, виверження вулкану та пожежі, створюють ситуації масштабного переселення людей з одного місця на інше. Завдяки тому, що люди опиняються в новому оточенні, виникають нові ситуації мовленнєвого контакту.

Не дивно, що реалізація ситуацій багатомовності пробудила по всьому світові багато питань про поняття мови, що позначилося на процесі планування вивчення й використання мови. Різноманітність не завжди є джерелом соціального протистояння між людьми, які мешкають у межах однієї географічної території, але вона не повинна бути причиною сутичок між цивілізаціями.

Різноманітність може бути чинником єдності і сили, якщо дотримуватися балансування мови. Вдалі приклади цього можна побачити в країнах з більш ніж однією мовою спілкування, де дві (чи більше) мови на державному рівні мають однаковий суспільно-політичний статус. Як приклад візьмемо Швейцарію, де люди розмовляють французькою, німецькою та італійською мовами; ця країна розглядається як успішне багатомовне суспільство або навіть як диво єдності в різноманітності. Південна Африка в її новому самобутньому державному устрої управління – інший гарний приклад, де місцеві мови були визнані і захищені законом.

Питання мови було і все ще залишається одним з головних чинників національної солідарності і культурної єдності. Воно також виступає чинником розбіжності і конфліктів між расами, починаючи зі світанку історії. Існує один дійовий завершальний прийом, щоб здолати цей бар'єр, і полягає він у перекладі. І хтось має відігравати роль посередника-партнера, щоб розшифрувати значення зміст повідомлення і доносити його до аудиторії, і навпаки.

Сьогодні усний та письмовий переклад становить глибоку сферу вивчення не тільки для лінгвістів, але й для викладачів перекладу. Професія усного або письмового перекладача знає істотних змін і стає більш привабливою. Все більше студентів у нашій країні та у всьому світі відвідують студентські й аспірантські курси. Навіть люди, які вже здобули інші професії перекаваліфуються як усні й письмові перекладачі частково

для того, щоб отримати перспективи в кар'єрі, частково, щоб спеціалізуватися в обраній галузі. Існує досить велика кількість усних і письмових перекладачів, які працюють позаштатними співробітниками, успішно поєднуючи кар'єру з власним стилем життя і сімейними обов'язками. Перекладачі часто отримують роботу з гнучким графіком і відносно незалежність у професійному плані, завдяки чому можуть застосувати свої знання і навички в різноманітних сферах діяльності.

Незважаючи на той факт, що професії усного і письмового перекладача значно відрізняються, нерідко можна почути, як усних перекладачів називають письмовими. Більш того, в українській мові є тільки одне слово, що позначає цю професію. Необхідно додати прикметник «усний» до слова «переклад» для того, щоб зрозуміти, що мається на увазі.

Визначення саме по собі досить наочно розмежує письмовий і усний переклад, підкреслює обмеження в часі, єдину презентацію тексту оригіналу разом з єдиною реалізацією тексту перекладу і неможливість коригування останнього. Усі ці моменти характеризують усний переклад. Отже, обставини, за яких відбувається процес усного перекладу, відрізняються від тих, за яких здійснюється письмовий переклад. Обмеження, з якими працює усний перекладач, мають значний вплив на процес передавання інформації впродовж усного перекладу. Щоб додати більше, нам потрібно виокремити критерій якості усного перекладу, що відрізняється від письмового [53, с. 41].

Зважаючи на одноразову презентацію тексту усного перекладу і жорсткі часові рамки, перекладачеві необхідно вирішити ситуацію на місці й швидко, необхідно використовувати стратегії найближчої перспективи порівняно з довгостроковими стратегіями письмового перекладача, в якого є перевага обирати найкраще вирішення проблем, що виникають у процесі перекладу тексту. У ситуації усного перекладу питання коректної граматики, нормативної мови, стилю оригінального тексту можуть відходити на другий план. Головною метою усного перекладача є *досягнення миттєвої комунікації*.

Іншим обмеженням для усного перекладу вважається лінійність. Усний перекладач не отримує текст перекладу повністю, а працює з неповними його частинами. Частина інформації, що необхідна для передавання оригінального тексту, ще

не відома усному перекладачеві на момент, коли він починає перекладати. Це також додає додаткового тиску на усних перекладачів, що намагаються зменшити випадки неправильної інтерпретації, які можуть виникати за наявності неповного тексту.

Як показує досвід, в усного перекладача обмежені знання теми, в якій клієнт є експертом. Беручи до уваги той факт, що знання усного перекладача можуть покращуватися з часом, витраченим на роботу за певною тематикою, цих знань може бути недостатньо порівняно зі знаннями експерта, який постійно має справу з новітніми розробками. Основний недолік виявляється в ситуаціях, коли мовці змінюють свій вокабуляр, і перекладач через нестачу знань у тематиці обговорення може втратити послідовність або навіть викривити зміст висловлювання.

Говорячи про професію усного або письмового перекладача, перш за все необхідно пояснити людям, що прагнуть стати фахівцями у цій сфері, вимоги до цієї професії. За останнє десятиліття, дослідниками і викладачами усного перекладу була надрукована велика кількість емпіричних праць. У них прослідковується думка, що майбутнє усного перекладу досить туманне, бо кожен може побачити, як зростає кількість людей, які використовують англійську мову і не потребують послуг перекладу. Існує й інша ситуація, коли є можливість заохотити природних білінгвів і використовувати їхні послуги.

Цей факт породжує питання, чи можуть природні білінгви виконувати переклад краще, ніж ті люди, що вчили другу мову пізніше. Ми згодні з тим, що це питання досить дискусійне, і точної відповіді на нього не існує, але наступна проблема є важливою. Перш за все, природні білінгви дуже часто не знають двох мов на достатньому рівні, щоб перекладати. По-друге, вони не завжди компетентні в культурі мови перекладу. І, насамкінець, в них часто відсутні аналітичні лінгвістичні навички, необхідні для роботи з текстом.

Правда, носії штучного білінгвізму можуть не мати таких глибоких знань сленгу, колоквіалізмів та діалектів, які є в природних білінгвів. Також носії штучного білінгвізму не здатні швидко перекладати в двох напрямках. Зрештою, важливо від-

значити, що природні білінгви краще знають нюанси і тонкощі обох мов, ніж ті, що вчили другу мову пізніше.

За винятком дискусій стосовно пріоритету природного або штучного білінгвізму, необхідно розуміти, що мета багатомовної освіти та розвитку багатомовної компетенції має раціонально враховувати глобальні інституційні цілі. Феномен національного інституційного субординованого білінгвізму потребує більш детального аналізу, беручи до уваги співвідношення мов комунікації та впровадження загальних та специфічних методологічних і педагогічних принципів.

У процесі вивчення кожної нової мови важливо враховувати вищезазначену перевагу володіння двома або трьома мовами. Зараз зрозуміло, що існує певна ієрархія у взаємопов'язаному процесі вивчення мов, що визначає стратегії вивчення та викладання мови як результат психолінгвістичної субординації. Таким чином, кожна нова мова краще вивчається на основі попередньо засвоєних мов.

Говорячи про підготовку перекладачів та необхідні навички кандидатів такої підготовки, потрібно відзначити припущення багатьох дослідників, що говорять про необхідність бути білінгвом, для того щоб перекладати. Це здається досить логічним, беручи до уваги той факт, що перекладачі працюють з двома (або більше) мовами, і, таким чином, лінгвістична компетенція у двох мовах сприймається як факт. Тим не менше складність поняття білінгвізму, визначення рівня знання мови білінгвами та створення профілю білінгва зумовлює певні складності стосовно того, що розуміється під цим припущенням.

Можна стверджувати, що аспект білінгвізму щодо підготовки перекладача не достатньо детально вивчався дослідниками, а сприйняття білінгвізму перекладачами – ще менше. Поштовх до вивчення надали дискусії між викладачами перекладу, дослідниками та перекладачами, в яких порушувалося питання стосовно того, яким повинен бути білінгв, щоб якісно перекладати, особливо стосовно недомінантної мови. Передбачається, що перекладачі мають високий рівень білінгвізму.

Ключовим питанням, на якому ми сконцентруємо увагу, буде позитивна чи негативна роль знання двох мов майбутнього перекладача, що є білінгвом, чи можуть ці мови бути ефективно використаними у процесі навчання.

На основі аналізу ґрунтовних та вичерпних досліджень можемо виділити щонайменше три досить різні концепції білінгвізму. Згідно з *першою* концепцією, запропонованою Леонардом Блумфілдом (1993) і Майклом Халлідеем (1964), білінгвізм є винятковим феноменом, який навряд чи можна знайти в реальності.

Відповідно до *другої* концепції білінгвізму, запропонованої Ейнаром Хогеном (1956), яка є абсолютно протилежною попередній, цей феномен є більш звичайним, ніж дивним.

Третя концепція білінгвізму, що посідає серединну позицію між вищезазначеними, має на увазі той факт, що білінгвізм має місце, коли людина використовує або повинна використовувати дві мови – або два варіанти однієї мови – в повсякденному житті [46]. Це також означає, що компетенція в кожній з двох мов (або варіацій) може значно різнитися і щодо різноманітних навичок (говоріння, письма, читання та слухання), і щодо змісту висловлювання (наприклад, погода, свято), так само, як і сфера комунікації (повсякденний діалог, запит до бюро реєстрації автомобілів) [46].

Серед вчених існує думка, що в національному інституціональному середовищі ситуація стає більш складною через конкретний тип білінгвізму: рівень володіння мовами та їх взаємозв'язок не є статичними і змінюються за кількісними та якісними показниками [41]. Більш того, робота студента разом з його лінгвістичним та інтеркультурним досвідом має свій прогресивний характер. У такому випадку студенти можуть пройти крізь різні рівні вивчення мови та показати різноманітні рівні загального володіння мовою [41].

Аналіз вищезазначених феноменів, який є основою мовної діяльності, підтверджує, що студентам необхідно оволодіти базовою мовою, що є обов'язковою передумовою розвитку видів мовленнєвої діяльності. Важливо прояснити роль другої мови як проміжного зв'язка між вербальним мисленням та природним розвитком лінгвістичної компетенції.

Для того, щоб визначити діапазон, в якому може бути використана білінгвальна або багатомовна компетенція студентів у вивченні іноземних мов, потрібно визначити рівень володіння другою мовою (M2).

Потенційно студент може «піднятися», проходячи через усі рівні білінгвізму, з найнижчого до найвищого. З цієї причини ми можемо визначити гранично методологічну важливість – мобільний динамічний характер субординованого білінгвізму. Встановлення цього фактора є дуже важливим для створення методології, орієнтованої на практичну діяльність, та аналізу процесу вивчення/викладання на концептуальному рівні в теорії та практиці [53, с. 42].

Зазначена проблема є досить важливою, особливо при дослідженні того, яка мова (M1 або M2) має виступати як позитивна підтримка у вивченні нової мови, а вплив якої з мов треба зменшити. Проблема того, як зробити ефективним використання мовного досвіду, що вже є у студента, потребує подальшого дослідження.

Подолання міжмовного та інтрамовного трансферу, покращання адекватності автоматизму функціонування мовних одиниць в процесі розвитку багатомовної компетенції та отримання міжкультурного досвіду можуть бути успішно досягнені за допомогою дидактичного викладання.

Щоб зрозуміти природу цієї проблеми, необхідно розглянути психологічну модель перекладу, тому що ця модель відображає реальні дії перекладача та характеризує весь перекладацький процес. Вона визначає напрямок внутрішнього мислення перекладача та стадії переходу від оригінального тексту до тексту перекладу. В психолінгвістиці очевидно, що в білінгвів (тут ми використовуємо цей термін, маючи на увазі під ним будь-кого, хто достатньо вільно володіє другою мовою) використовується та ж система розпізнавання слів, що й для M1. З точки зору моделі інтерактивної активації це означає, що існують загальні коди літерних рівнів, а репрезентації двох мов на рівні слова перебуває в одній системі [43; 47].

Говорячи про підготовку перекладачів, ми маємо на увазі студентів університету, яким 20–25 років. Дорослі можуть використовувати свої широкі знання, щоб сприяти комунікативному розвитку завдяки вищим розумовим функціям та вже існуючому коду в M1. Таким чином, дорослі переходять від мови, що вивчається, через M1 в автоматичну мову (мислення M2), в той час коли діти переходять від автоматичної мови (мислення M1) до мови, що вивчається (через знання M1).

Для того, щоб зрозуміти M2, дорослі можуть мимоволі фільтрувати нову мову через M1. Внаслідок цього **навчати дорослих другій мові – це одне, а уникати внутрішнього мислення M1 – зовсім інше. У цьому випадку дорослі, використовуючи M1 як посилання, будуть автоматично порівнювати M1 та M2 свідомо або ні. У цьому процесі вони зазвичай використовують переклад для їх внутрішньої мови, як спосіб засвоїти та запам'ятати слова або вирази M2. Це стосується початківців та студентів із середнім рівнем знання мови. Хоча на високому рівні студенти можуть досягти «автоматичного (або несвідомого) перекладу».**

Розглянемо інший аспект мовного контролю у білінгвів, що називається «парадоксальним ефектом переключення» і був задокументований Р. Меутерем та А. Алпортем [45], а також проаналізований М. Лі та Дж. Вільямсом [41].

Існує думка, що переключатися зі «слабкої» мови на «сильну» важче, ніж із «сильної» на «слабку». Р. Моутер та А. Алпорт зазначають, що це простіше, тому що для того, щоб використовувати «слабку» мову, необхідно більше пригнічувати «сильнішу» (це зрозуміло, якщо результат міжмовного змагання є реальним, як зазначено вище) [45]. Проте для того, щоб використовувати «сильнішу» мову, необов'язково дуже пригнічувати «слабшу». Факт того, що асиметрія переключення зникає у більш збалансованих білінгвів, підтверджує це пояснення. Таким чином, ці дослідження доводять факт впливу небажаної мови. Доречні процеси здатні взаємодіяти, якщо перебувають в одній системі. У той самий час можна спостерігати доказ існування механізму контролю, що накладає так звану «заборону» на небажану мову [45].

З точки зору семантичного впливу небажаної мови існує припущення, що перекладацькі зв'язки між словами створюють шлях, завдяки якому ці твердження стають активними. Дослідження перекладу окремого слова також звертаються до прямих перекладацьких зв'язків між словами.

Процес перекладу слова з однієї мови (M1) на іншу (M2) може виконуватися одним з двох способів:

а) розуміння концепту, що міститься у слові M1 та знаходження найкращого слова M2, що відображає цей концепт (це буде мати значення концептного посередництва);

б) використання вивчених зв'язків між лексичним відображенням слів у M1 та M2. Щоб відрізнитися від (а) цей зв'язок має бути несемантичним (тобто встановленим через просту суміжність M1–M2 перекладацьких пар у процесі навчання). Це належатиме лексичній асоціації.

За даними досліджень, можливо виявити ці дві гіпотези шляхом порівняння часу, необхідного на читання слів M1, переклад слів M2 та називання явищ на M1 та M2. Вчені стверджують, що для того, щоб назвати явище, необхідно активувати відповідний концепт та певне слово, що відображає цей концепт.

Відповідно до точки зору концептного посередництва, переклад виконується у такий же спосіб (за винятком того, що концепт активується словом). Називання явищ M2 та переклад слова з M1 на M2 виконуються одночасно. Навпаки, якщо переклад виконується за допомогою лексичної асоціації, не має потреби в активації концепту та знаходженні відповідного слова M2, і, таким чином, переклад виконується швидше, ніж називання явищ.

Частково докази цього виходять з того факту, що навіть ті білінгви, які відносно швидко використовують мову, швидше перекладають з M2 на M1, ніж з M1 на M2 (хоча для цього існують інші можливі пояснення концептів M1/M2, такі як легкість пов'язування концептів зі словами M1). Інші докази виходять з «ефекту семантичного блокування». Якщо потрібно назвати явища одне за одним в тому випадку, коли низка явищ виходить з однієї категорії, їх називання стає більш повільним.

Дж. Кролл та Е. Стюарт довели, що такий самий феномен блокування зберігається в перекладі з M1 на M2, демонструючи, що переклад виконується через концептуальний рівень (слова M2 активуються з концептуального рівня, так, як у називанні явищ), хоча цей ефект не зберігається, коли потрібен переклад з M2 на M1. Таким чином, у цьому процесі відбувається значно менше концептуального втручання [39].

Постає природне запитання, чому існує ця асиметрія. Дж. Кролл та А. де Гроот наводять дві причини: (i) коли слова M2 вивчаються вперше, вони зазвичай пов'язуються з еквівалентами M1, та (ii) зв'язки між словами та концептами M1 сильніші, ніж ті, що між словами та концептами у M2, таким чином, для M2 є сенс використовувати каркас, особливо на почат-

кових етапах навчання (згадаймо дискусію стосовно ролі фолології в отриманні значення від друку) [38]. Ці аргументи добре застосовуються до навчання на початкових стадіях, але все ще залишається питання, чому асиметрія спостерігається і в білінгвів, які достатньо швидко оволодівають мовою.

Подальші проблеми спричинені тим фактом, що переклад з M2 на M1 не застрахований від семантичного впливу. Перш за все він відображає ефекти словесної конкретики (конкретні явища легше перекладати, ніж абстрактні) [38]. По-друге, В. Ла Хей та інші виявили, що переклад одного слова спрощує одночасна презентація семантично зв'язаної картини. Це спрощення було сильнішим для M2–M1, ніж для M1–M2 перекладу [40].

По-третє, Дж. Вільямс виявив, що переклад з M2 на M1 спрощується, коли семантично зв'язані слова блокуються [55] (що контрастує з невдалою спробою Дж. Кролла та Е. Стюарта знайти будь-який ефект у цій умові [39]). Зрештою, К. Прайс та інші не виявили жодної різниці в мозковій активності стосовно напряму перекладу [48]. Таким чином, модель асиметрії набула незначної підтримки. Досі невідомо, чи впливає на це мовленнєве походження учасників. Дж. Вільямс також наводить докази того, що навіть на початкових етапах вивчення слова, люди не формують перекладацькі зв'язки зі словами M1 [41; 55]. Такі зв'язки мають означати, що слова M2 із самого початку успадковують значення перекладацького еквівалента M1, проте це не трапляється. Скоріше, вони припускають, що нові вивчені слова M2 одразу асоціюються з концептуальною інформацією, що є активною в процесі їх вивчення.

У багатомовному світі усвідомлення ролі розумових та нейронних процесів, що стосуються процесу перекладу, є дуже важливим. Синхронний та послідовний переклад являють собою дуже важке завдання з обробки мови, складний мисленнєвий процес. Це завдання потребує тимчасового зберігання та виділення значень для великої кількості одиниць вхідної мови, тоді як усний перекладач формулює мовою перекладу значення щойно обробленого сегмента тексту оригіналу. Тим не менше обидва типи усного перекладу недостатньо вивчені в аспекті того, як це відбувається на нейронному рівні. Незважаючи на це, досить важливо використовувати всі отримані результати в процесі розробки методологічних передумов

процесу навчання. Отже, для того щоб працювати ефективно, перекладачам необхідно мати достатній рівень володіння двома (або більше) мовами. Беручи до уваги аспекти білінгвізму та їх взаємозв'язок з перекладом, можемо стверджувати, що вони недостатньо використовуються у дослідженнях. Тим не менше можна знайти деякі праці, в яких були згадані відношення та відмінність між професійністю білінгвів та перекладацькою компетенцією [26; 30; 32; 34; 44; 47; 50; 51]. Так, А. де Грут та І. Крістоффелс порівняли завдання одномовного та синхронного перекладу, щоб виявити контроль білінгвів над своїми мовами [33, с. 189–201].

Вільне володіння двома мовами та розуміння двох культур дозволяють перекладачам аналізувати значення повідомлення мовою оригіналу та шукати послівні еквіваленти в мові перекладу (семантична еквівалентність), щоб забезпечити успіх будь якої комунікативної взаємодії. До того ж дуже важливо відзначити, що мінімальний рівень білінгвізму для перекладачів потрібен у формі подвійного словникового запасу, еквівалентного мовам, що використовуються.

Мови білінгвів змінюються, як і їхні життя. Білінгви можуть забути одну зі своїх мов, якщо покинуть групу мовців, з якими вони використовували цю мову. У той же час перекладачі, на відміну від інших білінгвів, повинні мати високий рівень володіння двома мовами, володіти широким спектром лінгвістичних сфер та підтримувати знання мов на високому рівні.

Ми не будемо обговорювати припущення, що всі білінгви є гарними перекладачами або що тільки деякі можуть бути професіоналами. Ми поділяємо думку Ф. Грожана, який зауважив відмінність між природними і штучними білінгами [34]. Отже, можна побачити, що, крім збалансованого вільного володіння щонайменше двома мовами, перекладачам також необхідно мати функціональні знання в широкому спектрі соціальних, соціокультурних та професійних сфер, для того щоб ефективно передавати повідомлення двома різними мовами.

Результати цього дослідження мають значення для вимог щодо підготовки перекладачів і також можуть застосовуватися більш широко для майбутньої освіти та практики перекладачів. Перекладачів навчають та оцінюють в напрямках обох мов, тому що подвійна спрямованість необхідна у більшій частині

перекладацького контексту. Результати нашого дослідження породжують питання, чи мають проблеми білінгвізму більш детально враховуватися у процесі підготовки перекладачів, та чи потрібно включати розуміння білінгвізму до змісту курсу. Наше дослідження підкреслює потребу подальшого вивчення зв'язку між білінгвізмом та перекладом з метою розробки більш детальної картини перекладу та білінгвізму.

Дослідження має важливі висновки для формального оцінювання перекладачів перед їх вступом на програми професійної підготовки. Перевірка на рівень володіння двома мовами є необхідною, проте для розробки критеріїв такої оцінки необхідно розуміти складність профілю білінгва. Розуміння індивідуальних характеристик студентів-перекладачів з точки зору соціолінгвістики та психолінгвістики може сприяти кращому розумінню лінгвістичних вимог до перекладу.

3.2. Особливості дій психологічних механізмів у процесі усного послідовного перекладу

На думку дослідників, виявлення психологічної основи перекладу вважається необхідною передумовою пізнання його сутності [19]. Розглянемо професійно значущі для усного перекладу психологічні процеси. Перехід від мовної свідомості до білінгвального стану має три різновиди: а) мовний зсув (коли одна мова повністю замінюється на іншу); б) переключення (дві мови використовуються наперемінно залежно від вимог ситуації); в) злиття двох мов в єдину мовну систему [5, с. 10]. На основі знання про два типи операцій в процесі здійснення мовленнєвої дії – універсальних (загальних для будь-яких мовленнєвих дій незалежно від мови) і неуніверсальних (різних у різних мовах) [14], можна дійти висновку, що *особливістю білінгвізму перекладача є існування у його свідомості психологічного механізму, функціонування якого забезпечує постійне співвідношення як універсальних, так і неуніверсальних компонентів мовленнєвої дії в одному мовленнєвому акті.*

Отже, на думку фахівців, *структура мовленнєвих дій перекладача* суттєво відрізняється від інших типів білінгвів тим, що «рецептивні і продуктивні мовленнєві дії об'єднані в один загальний процес, та відбувається одночасне формування й формулювання однієї думки за допомогою різних мовних засобів, крім того, думка є заданим предметом мовленнєвої діяльності перекладача» [14; 21, с. 169]. Ця діяльність мотивована необхідністю замкнути акт двомовної комунікації, іншими словами, задовольнити потребу у спілкуванні інших людей [9].

Визначаючи усний переклад як вид перекладацької діяльності, ми ґрунтуємося на позиціях загальної теорії діяльності і теорії мовленнєвої діяльності (Л.С. Виготський, А.М. Леонтьєв, М.І. Жинкін, І.О. Зимня, О.О. Леонтьєв та інші). Стосовно усного послідовного перекладу ланцюжок дій може бути поданий таким чином: перекладач сприймає на слух фрагмент вихідного повідомлення, робить запис у момент його вимови і на основі запису породжує повідомлення мовою перекладу. При цьому *внутрішнім мотивом перекладача* є аналіз, розуміння і запам'ятовування інформації мовою перекладу, максимально близько до авторської програми, що співвідноситься з метою-результатом.

У мовленнєвій діяльності перекладача виділяють три типи психологічних механізмів: *загальнопсихологічні* (сприйняття, пам'ять, осмислення); *специфічно діяльнісні* (регуляція діяльності, увага, ймовірнісне прогнозування мовлення, що сприймається, та попереджуючий синтез мовлення, що породжується); *специфічні перекладацькі* (для усного перекладу – компресія, перекодування, декомпресія, переключення тощо) [7, с. 46].

На думку дослідників, першою фазою дискурсної діяльності перекладача є процес *сприйняття* вихідного тексту, що реалізується на двох рівнях: а) власне сприйняття і б) розуміння [4; 20; 21; 51]. Сприйняття розглядається як процес відображення у свідомості людини зовнішніх ознак предметів і явищ, що відбувається за допомогою органів відчуття, і завершується створенням образу предмета, який було сприйнято, і оперуванням цим образом. У результаті сприйняття процес обробки сенсорної інформації запускає в дію асоціативні механізми співвідношення отриманої інформації із тією, що вже існує в минулому досвіді.

Специфіка сприйняття мовлення перекладачем залежить від характеру мовленнєвих дій перекладача в процесі перекладу. Під час перекладу усного тексту перекладач інтегрований у процес розгортання мовлення. До того ж усний перекладач обмежений фактором часу. До особливостей усного сприйняття мовлення перекладачем відносять короткостроковість, одноразовість та дискретність. Повнота розуміння залежить від ритму, кількості та довжини пауз, темпу мовлення, а отримання інформації відбувається окремими порціями в процесі розгортання ланцюжка мовних одиниць у мовленні автора висловлювання [10, с. 103].

Якщо розглянути процес пристосування для прийому мовлення згідно з етапами аналізу та синтезу, отримуємо такі ланцюжки:

1. Первинний аналітичний розпад синтетичних акустичних комплексів у слуховому рецепторі на окремі ознаки звука (спектри і первинне квантування інтенсивності) і перехід цих ознак на нові сигнали – нервові імпульси.

2. Утримання сигналів, що надійшли, на час прийому окремого простого повідомлення (фрази).

3. Вмикання механізмів постійних розрізнячів, виокремлення основної частоти від спектра, виділення мовленнєвих форм і на підставі цього – первинний синтез слова у тембрах.

4. Впізнання слова із складу лексики, що був засвоєний, за категоріальними й індивідуальними прикметами і у зв'язку з цим повний синтез окремого слова.

5. Синтез слів до системи повідомлення за засвоєними правилами граматики й логіки.

6. Розрізнення ступенів інтонаційного квантування за висотою, гучністю і довжиною і у зв'язку з цим перевизначення словесних комплексів відповідно до ситуації.

7. Розуміння думки окремого повідомлення й утримання її через будь-який замітник.

Отже, таким є шлях застосування для прийому мовлення, який починається з аналізу, а закінчується синтезом [8, с. 241].

У дослідженнях відзначається, що сприйняття як процес переробки інформації відбувається як «знизу-вгору» (від стимулу через аналізатори), так і «згори-вниз» (від досвіду людини, її мислення тощо). У першому випадку інформація відо-

бражає енергетичні і просторові характеристики стимулів, у другому – сприйняття значною мірою відображає особливості суб'єкта, який сприймає певну інформацію (його мотиви, інтереси тощо) [21; 42]. Крім того, необхідно зауважити, що сприйняття є осмисленим і означеним синтезом різних відчуттів, на основі чого виділяють два етапи – розуміння і результат порівняння. У процесі усного перекладу інтервал між цими етапами скорочується до мінімуму – перекладач має приймати миттєві рішення.

Результатом слухового сприйняття є розуміння/нерозуміння вихідного повідомлення. Виділяють три рівні розуміння в процесі сприйняття мовленнєвого повідомлення:

- 1) розуміння основного предмета (про що?);
- 2) розуміння смислового змісту (що?);
- 3) розуміння мотивів, внутрішньої логіки смислового змісту (навіщо? якими засобами?) [2; 7; 9].

До найважливіших професійно значущих психічних механізмів особистості перекладача належить *пам'ять*, яку у сучасній психології визначають як «матрицю-форму психічного відображення реальності, яка полягає в закріпленні, усвідомленні, зберіганні репродукції суб'єктом свого індивідуально апостеріорного досвіду» [2, с. 49].

Для дискурсної діяльності перекладача особливу роль відіграє вербальний тип пам'яті, який являє собою переробку словесної інформації і який часто називають асоціативним, або логічним, завдяки тому, що слова зазвичай викликають цілі ланцюжки матриці асоціативно або логічно пов'язаних елементів. Дослідники характеризують функціонування вербальної пам'яті як «процес виділення із словесної тканини найбільш суттєвого і утримання не слів як таких, а думок, які з'являються у вербальному повідомленні. Це означає, що в основі вербальної пам'яті знаходиться процес перекодування матеріалу, що повідомляється» [21, с. 173].

Залежно від терміну зберігання інформації більшість психологів визнає існування трьох рівнів пам'яті: короткострокову, довгострокову і оперативну. Необхідність постійного звертання у процесі перекладу до існуючих у ментальному арсеналі перекладача знань зумовлює активне функціонування довгострокової пам'яті, обсяг та тривалість якої безмежні. Висока

активність оперативної пам'яті зумовлена необхідністю співвіднесення отриманих у процесі перекладу знань з уже існуючими. Особливе значення для усного перекладу має короткострокова пам'ять, яка характеризується «обмеженою тривалістю (близько 20 секунд) та обсягом (до 7 елементів за формулою Дж.А. Міллера)» [22, с. 70].

У процесі слухового сприйняття інформація спочатку надходить до короткострокової пам'яті, далі, за ступенем розуміння смислового сегмента переходить до оперативної пам'яті і в результаті співвідношення інформації, яка знаходиться у довгостроковій пам'яті, відбувається породження повідомлення мовою перекладу. Але в ситуації послідовного перекладу обсяг вихідного повідомлення у кілька разів перевищує обсяг короткострокової пам'яті, кількість проміжних операцій перевантажує оперативну пам'ять, що надає стресового характеру роботі перекладача, оскільки ще однією рисою пам'яті є здатність до забування [7; 9].

Роль короткострокової пам'яті в усному перекладі обговорювалася та вивчалася кількома дослідниками у галузі перекладу. В основі аналізу усного послідовного перекладу Д. Селескович лежить модель пам'яті Аткінсона-Шиффріна [24]. Дослідниця висунула ідею про те, що успішний усний переклад базується на розумінні інформації, що передається, мовою оригіналу та її переформулювання мовою перекладу. На її думку, усні перекладачі передають не просто слова оригіналу, а, скоріше, смисл мовлення у певній комунікативній ситуації, враховуючи доречність і стиль кожного слова [52]. Д. Жиль розглядає усний переклад як реалізацію трьох діяльнісних компонентів: *слухового сприйняття і аналізу, виробництва і короткострокової пам'яті*, кожний з яких відбирає частину запасу операційної потужності [31].

Слухове сприйняття і аналіз охоплює усі види діяльності, спрямовані на осмислення, від аналізу акустичного характеру звуків, які чуються, до розпізнавання певної звукової послідовності як слів мови оригіналу й тлумачення значення слова і речення.

Породження тексту являє собою кінцеву частину усного перекладу, яка включає усі операції від уявлення інформації, що передається, до планування мовлення і реалізації мовленнєвого плану.

Короткострокова пам'ять активізує всі операції, які неперервно виникають у процесі усного перекладу. По-перше, операції з короткостроковою пам'яттю необхідні у зв'язку із відрізком часу між моментом сприйняття звуків мовлення і моментом їхнього аналізу. Крім того, короткострокова пам'ять актуалізується між моментом, коли відбувається аналіз звуків мовлення і подальше їх формування у вигляді думок, і моментом породження мовлення. Блок короткострокової пам'яті може потребувати більших зусиль, зважаючи на ситуаційні складності або суто мовні фактори (наприклад, складність розуміння акценту мовця, незрозумілий виклад повідомлення внаслідок нестачі або браку логічності, або явного перенавантаження інформацією). Дослідники відзначають ще один фактор складності для запам'ятовування інформації у випадку, коли мова оригіналу відрізняється від мови перекладу синтаксично і містить вставні конструкції, змушуючи перекладача перерформулювати сегменти вже висловленого повідомлення.

Отже, три вищезазначених компоненти разом з координацією, яка необхідна для їх співвідношення, важливі і для синхронного, і для послідовного видів перекладу. Така трикомпонентна модель допомагає зрозуміти, що успішна робота усного перекладача залежить не від збільшення обсягу пам'яті, а від ефективного управління інформацією.

Безумовно, пам'ять відіграє важливу роль на кожному етапі перекладацького процесу. Саме функціонування короткострокової пам'яті передбачає:

- ефективну обробку й розпізнавання слів і упорядкування їх у блоки інформації, у разі необхідності звернення до довгострокової пам'яті для заповнення певних прогалін;
- ефективно зберігання цих інформаційних блоків;
- своєчасне звернення до певної інформації.

Недостатність короткострокової пам'яті зумовлює такі негативні наслідки:

- пропуск уточнюючої ознаки (наприклад, просто «потужний» замість «надзвичайно потужний»);
- пропуск підрядного речення;
- пропуск речення (речень).

Іншим різновидом наслідків слабкої короткострокової пам'яті можна назвати «приблизний переклад», коли пере-

кладач не пам'ятає ступеня інтенсивності дії або обирає нейтральний варіант (дещо безглуздий) сполучного слова, якщо не може згадати, що було сполучною ланкою (додавання, протиставлення або наслідок). Найгіршим випадком слабкої короткострокової пам'яті є абсолютна неточність, яку допускає перекладач у перекладі.

Можливо, менш очевидні, але не менш серйозні наслідки виникають, коли потреби пам'яті перевищують її можливості. У випадку значних відмінностей мов оригіналу й перекладу на синтаксичному рівні перекладач змушений зберігати у пам'яті великий обсяг інформації протягом довгого часу перед тим, як у нього з'явиться можливість її переформулювати. Подібна насиченість може призвести до того, що обсягу пам'яті перекладача буде недостатньо для виконання завдання. Крім того, чим більше вихідна мова насичена інформацією, тим важче перекладачеві пам'ятати усі її блоки. Особливо це стосується випадків з переліками, які насичують мовлення, оскільки складаються з елементів інформації, що йдуть один за одним без допоміжних або інших слів, які йдуть між ними менш щільно.

Для запобігання таким негативним, але природним явищам, пов'язаним з механізмом функціонування людської пам'яті, був створений перекладацький запис. Записуються назви, числа та дати, оскільки їх важко утримувати в пам'яті, особливо коли деякі з них групуються, також це правило розповсюджується на переліки, важливі технічні терміни тощо. Необхідно зауважити, що перекладацький запис не є тотожним стенограмі, на розшифровування якої витрачається більше часу, ніж на її створення. Перекладацький запис не є метою, це лише засіб, і організований він має бути таким чином, щоб швидко стимулювати вилучення всієї інформації (незалежно від обсягу) і сприяти передаванню цієї інформації адекватно до комунікативної ситуації і нормам мови перекладу. На думку дослідників, стимулювати смислове запам'ятовування покликані основні прийоми техніки перекладу: класифікація, узагальнення, символізація, відбір ключових слів, асоціації тощо [2, с. 51].

Оскільки для ефективного зберігання інформації у короткостроковій пам'яті необхідне розуміння, все, що можна вважати дивним або новим для перекладача, необхідно помічати пе-

ред тим, як аналізувати. Але чим більше перекладач робить записів, тим менше він зосереджується на слуховому сприйнятті й аналізі, що є критично важливим для ефективного усного перекладу. Звідси випливає теза про важливість розвитку перекладачами короткострокової пам'яті усіма можливими засобами, що і буде враховано в нашій методиці навчання усного перекладу.

Для навчання перекладачів велике значення має урахування *індивідуальних особливостей пам'яті* (модальності й рівня її організації). Для навчання усного послідовного перекладу важливо акцентувати увагу на тренуванні вербального і зорового видів пам'яті. Процеси пам'яті тісно переплітаються з мисленням. Краще запам'ятовування відбувається під час осмислення матеріалу, який треба запам'ятати, коли вмикаються процеси утворення логічних зв'язків.

Ще однією психологічно важливою умовою діяльності взагалі і професійної діяльності перекладача зокрема є *увага*, яку визначають як «стан психологічної концентрації, зосередженості на будь-якому об'єкті» [2, с. 175]. Увага відіграє важливу роль у процесі вичленовування з потоку мовлення концептуальних структур, які підлягають інтерпретації та подальшій вербалізації. Увага зумовлює одночасне відображення предметів і явищ та відволікання від інших. Саме одночасність вмикання/вимикання уваги, на думку фахівців, робить можливим існування усіх видів перекладу.

Для усного послідовного перекладу необхідно більш детально зупинитися на співвідношенні основних характеристик якості уваги – *обсягу, концентрації, стійкості, переключенні, вибірковості*.

Широкий обсяг уваги, під яким розуміють кількість сигналів або асоціацій, що можуть зберігатися у центрі свідомості, дозволяє перекладачеві сприймати достатньо великі смислові блоки, пов'язані між собою, які відображають сутність повідомлення, а також виділяти одразу кілька інформаційних блоків, що знаходять своє відображення у перекладацькому записі.

Концентрація уваги виражається у ступені її зосередженості на об'єкті. Перекладачеві властива концентрація уваги на домінуючих аспектах перекладу, але тренування розподілу уваги, який визначають, як «можливість концентрації на двох

або більше фокусах» [18], надає можливість одночасно здійснювати кілька дій і стежити за кількома процесами. Зазвичай усний послідовний переклад відбувається протягом тривалого періоду. За цей час концентрація знижується, що може стати причиною неповного або неправильного передавання смислу. Умовами підтримки стійкості уваги може стати перекладацький запис, оскільки в моменти впливу реакції гальмування мовленнєвих процесів у свідомості перекладача запис стає тією опорою, яка обумовлює активізацію уваги.

На думку деяких дослідників, запис сприяє необхідному для активізації стійкості уваги різноманіттю у діяльності перекладача, завдяки чому відбувається чергування слухання, письма і говоріння [2, с. 45].

З розподілом уваги, що надає можливість одночасно здійснювати кілька дій і стежити за кількома процесами, пов'язана інша її властивість – переключення, або «швидкість довільного перенесення уваги з одного об'єкта на інший» [15, с. 194]. Ця властивість вважається основою однієї з важливих навичок усного перекладача – навички переключення. У процесі здійснення перекладу особливе значення має переключення уваги з однієї мовної системи на іншу. Навичка переключення обумовлює також перенесення уваги з вербального висловлювання думок на перекладацький запис, а також подальше переключення уваги із символів та знаків на вербальне переви-словлювання мовою перекладу.

Щодо вибірковості уваги, то ця властивість передбачає здатність уваги серед різних однорідних об'єктів обирати саме той, що є у конкретний момент метою діяльності [20]. У процесі усного послідовного перекладу вибірковість проявляється у виборі найбільш значущих слів, у необхідності зняття смислової надмірності повідомлення.

Значну роль у процесі перекладу взагалі і усного послідовного перекладу зокрема відіграє психологічний механізм *ймовірного прогнозування*, який «передбачає активну участь перекладача в процесі сприймання мовленнєвого висловлювання, що знаходить вираження у висуванні гіпотез щодо подальших мовленнєвих дій автора» [11, с. 334; 17, с. 85].

Запропонована Г.В. Черновим «багаторівнева структура моделі ймовірного прогнозування в усному перекладі» до-

зволяє простежити процедуру розпізнавання смислу мовленнєвих повідомлень, які отримує перекладач [22, с. 63–71]. Ця модель має вигляд складного ієрархічно організованого механізму, який складається з трьох рівнів: перший вважається найнижчим вербальним (фонотактичний, складовий й морфотактичний), інші, найбільш важливі рівні, забезпечують таке сприймання мовлення мовою оригіналу, що дозволяє в умовах усного перекладу будувати динамічну внутрішню програму (план) висловлювання мовою перекладу. Мова йде про рівні, які становлять семантико-смысловий ярус усього механізму: просодичний, вербальний рівень лексичної сполучуваності, рівень семантико-синтаксичної сполучуваності. Другим ярусом ієрархії рівнів ймовірнісного прогнозування в усному перекладі вважається рівень тексту та рівні смислових (предикативних) відносин всередині тексту: від рівня елементарної предикації до рівня прогнозу мети повідомлення. Насамкінець, на вищому ярусі – рівнях комунікативної ситуації усного перекладу – знаходиться рівень мотиву повідомлення [22, с. 68].

Кожен більш високий рівень ймовірнісного прогнозування підвищує надійність прогнозу на центральних рівнях механізму, де відбувається «породження» внутрішньої програми висловлювання.

У процесі слухання, яке відбувається, як правило, одночасно із записом ключової інформації, постійно і паралельно на ряді рівнів проходить сприйняття кількох ключових, опорних, вербальних і семантичних елементів, а саме: набір фонем, сегменти складів, морфеми, просодичні характеристики, семантичні компоненти і їхні конфігурації, окремі слова й елементи синтаксичної структури. За цими елементами «на основі реконструювання у мозку перекладача предикативно-смыслові структури повідомлення, а також знання екстралінгвістичної ситуації усного перекладу і/або кількох її компонентів виникає внутрішня програма мовленнєвого висловлювання у перекладача. Ця програма постійно коригується, зважаючи на подальше розгортання оригінального повідомлення або сприйняття перекладачем подальших елементів та одиниць повідомлення» [22, с. 69].

Сутність ідеї про багаторівневу ієрархічно побудовану структуру механізму ймовірнісного прогнозування зводиться до того, що необхідного для сприйняття у складних умовах

усного послідовного перекладу (погана акустика приміщення, гул, розмови, велика кількість людей, різні види приміщень, транспорт тощо) ступеня надмірності не може бути досягнуто на одному рівні, а кожен більш високий рівень у цій ієрархії сприяє підвищенню ступеня надмірності повідомлення, яке сприймає перекладач у цілому, а також підвищує надмірність на нижчих рівнях ієрархії.

Отже, можна дійти висновку, що на перший план досліджень проблем перекладу виходить мовленнєва діяльність перекладача як ланка комунікаційного процесу. Прагнення зрозуміти й усвідомити мовленнєві та розумові процеси комунікативної діяльності перекладача веде до розуміння необхідності вивчення когнітивних процесів, що задіяні в обробці інформації, яка надходить ззовні до свідомості перекладача, в інтерпретації цієї інформації і передаванні її смислу засобами мови і перекладу.

3.3. Роль механізму переключення в професійній підготовці перекладача

У нашому дослідженні, розглядаючи методичні питання формування білінгвізму усного перекладача, акцентуємо увагу на розвитку так званої навички переключення, яка по праву вважається основою успішного формування професійної перекладацької компетентності. Не усі білінгви можуть бути перекладачами, багато з тих, хто володіє двома мовами на високому рівні, абсолютно не здатні перекладати. Але усі перекладачі є білінгами, при цьому їх професійна компетентність зовсім не зводиться просто до володіння двома мовами.

Білінгвізм професійного перекладача – це не лише знання двох мов, але передусім уміння знаходити і співвідносити комунікативно-рівноцінні засоби цих мов для вираження думок з урахуванням особливостей конкретного акту спілкування.

У перекладача-білінга комунікативна компетентність має порівняльно-динамічний характер, що часто пов'язано з введенням відсутньої фонові інформації в саме висловлювання або повідомлення її в примітках і виносках. Обидві мови пере-

кладача як білінгва мають словниковий склад і граматичну будову, служать засобом формування думок і передавання їх у процесі мовного спілкування з іншими людьми.

Перекладацький білінгвізм відрізняється від білінгвізму суб'єкта – не перекладача передусім тим, що він неможливий без добре сформованих автоматизмів міжмовних замінів, без сформованого механізму мовного переключення [15, с. 101–102]. І якщо білінгвізм – обов'язкова умова діяльності перекладача, то виявляється він у здатності постійно, контактено і паралельно використовувати в спілкуванні дві мови, здійснювати паралельні мовленнєві дії двома мовами.

Обидві мови використовуються для вираження однакових понятійних категорій часу, місця, якості, модальності та інших; для позначення класів предметів, окремих об'єктів та їхніх ознак, процесів і станів, що пов'язані з єдністю людського мислення і навколишнього світу. Спосіб використання кожної мови зумовлює необхідність накопичувати і враховувати:

- специфічність семантики мовних одиниць;
- розбіжності значень одиниць;
- розбіжності картин світу, різне розчленовування дійсності;
- відмінності позамовної реальності.

Усе це пов'язане з національним характером культур, що знаходить відображення в мові і обумовлене особливим баченням світу. Мова і культура пов'язані через значення мовних знаків. Культурна інформація немов би «розсіяна» у мові і відтворюється носіями мови; інакше кажучи, мовні знаки мають культурну семантику, оскільки світ змістів віддзеркалює людську культуру.

У нашому дослідженні хотілося б наголосити на проблемі необхідності формування механізму переключення як основного чинника професійних спеціальних перекладацьких умінь. Механізм переключення в перекладацькій діяльності в умовах діалогу мов і культур формується у вигляді знакових зв'язків між словами як мовними знаками з їх культурною семантикою початкової мови і їх еквівалентами в мові перекладу. Як зазначено в тлумачному перекладному словнику Л.Л. Нелюбіна: «Навичка переключення – це уміння здійснювати автоматизовані операції з пошуку і реалізації рішення спря-

мованого на перекодування наданої для передавання одиниці тексту» [16, с. 116].

Розуміти мову – означає вживати тільки ті поєднання і перетворення знаків, які прийняті в певній соціальній групі; визначати об'єкти і ситуації так, як це роблять члени групи; виражати свій власний стан так, як це роблять інші.

У процесі перекладу такі «поєднання і перетворення знаків», «знакові засоби», «очікування», «стан» у мові оригіналу і мові перекладу мають збігатися. Механізм переключення з однієї мови на іншу в процесі перекладу передбачає накладення семантичного поля початкової мови на семантичне поле мови перекладу, коли відбувається знаходження еквівалентів та відповідностей у мові перекладу.

«Мовленнєва комунікація з перекладом істотно відрізняється від звичайної ситуації білінгвізму» [16, с. 26], коли двомовний суб'єкт поперемінно, залежно від зовнішнього середовища, користується або однією, або іншою мовою. Переклад передбачає одночасну актуалізацію обох мов. Тому звичайну ситуацію білінгвізму можна визначити як білінгвізм статичний, а переклад – як білінгвізм динамічний. При динамічному білінгвізмі в контакт вступають не лише дві мови, але й дві культури, а перекладач, відповідно, є об'єктом контакту не лише мов, але і двох культур.

Існують різні види білінгвізму, серед них можна згадати:

а) змішаний, враховуючи співвідношення мовних систем, який поділяється на:

– субординований (білінгвізм, при якому наявна домінантна мова, мова мислення), тобто суб'єкт володіє однією мовою краще, ніж іншими;

– координований (при якому немає домінуючої мови, тобто білінгв володіє різними мовами рівною мірою вільно);

б) активний (суб'єкт більш-менш регулярно звертається до обох мов) і пасивний (частіше звертається до однієї з мов), враховуючи міру використання обох мов;

в) контактний (спостерігається при підтримці білінгвом зв'язку з носіями мови) і неконтактний (відсутність такого зв'язку), враховуючи наявність мовного середовища [54].

Збалансований білінгвізм перекладача обумовлений мірою сформованості перекладацьких відповідностей на лексич-

ному, фразеологічному і граматичному рівнях мови. Перекладацькою відповідністю називають «одиницю мови перекладу, яка регулярно використовується для перекладу цієї одиниці початкової мови» [3, с. 189; 6, с. 254; 12; 15, с. 77]. Перекладацькі відповідності, як правило, встановлюються між одиницями одного і того ж рівня. При цьому дуже важливо враховувати, що на будь-якому рівні, особливо на лексичному, відповідності можуть бути одиничними і множинними. Одиничні відповідності існують у термінів, власних імен, географічних та інших назв, у випадку, коли та або інша одиниця мови оригіналу перекладається тією ж одиницею мови перекладу. Велика частина одиниць початкової мови має множинні відповідності, коли для передавання їх значень використовується кілька одиниць мови перекладу, що може бути обумовлене мовним вербальним контекстом, лінгвокультурним або ситуативним контекстами, дискурсом, особливо в ситуаціях усного перекладу.

Можна припустити, що у перекладача, якщо білінгвізм вже сформований, переключення буде відбуватися під час аудіювання, осмислення, розуміння інформації та її фіксації у вигляді ключових одиниць мови перекладу у внутрішній мові, тобто будуть діяти внутрішній спосіб при зверненні до початкового тексту і паралельне включення зовнішнього письмового способу формування думки, що відтворюється «за допомогою писання-фіксації актуалізованих відповідностей, а вже після цього перехід до зовнішнього усного способу формування відтвореної думки за допомогою письмової фіксації ключовими одиницями мови перекладу в процесі створення тексту перекладу» [19, с. 301–308]. Саме на останньому етапі відбувається актуалізація не тільки всіх видів лексичних, але й необхідних граматичних відповідностей.

Таким чином, за допомогою внутрішнього мовлення «як механізму смислового комплексування» здійснюються вербальне мислення, вирішення розумових завдань вербальними засобами початковою мовою та паралельне переключення на мову перекладу з метою фіксації одиниць мови як відповідностей, що дозволяють вибудувати програму сенсокомплексів.

Мовна навичка переключення з однієї мови на іншу – це автоматизовані операції з переходу з однієї мови на іншу для перекладу одиниць мови. Ми поділяємо точку зору Р.К. Мі-

ньяр-Белоручева, який під навичкою переключення розуміє «утворення таких зв'язків між іноземним словом або виразом та його еквівалентом у рідній мові, за яких вербальна реакція на вплив іноземного слова полягає в безпосередньому виникненні його еквівалента рідною мовою і проявляється автоматизовано, без явних зусиль» [15, с. 43–44].

Перехід до усного зовнішнього способу за допомогою повного переключення з початкової мови на мову перекладу матеріалізується у вигляді усного висловлювання як результат говоріння перекладача. Формування перекладацького білінгвізму обумовлене необхідністю вирішення низки дидактичних проблем у процесі професійної підготовки усного перекладача як фахівця, починаючи з першого курсу навчання. Дуже складною і важливою дидактичною проблемою є включення як об'єкта навчання постійних двомовних мовленнєвих дій як засобу накопичення перекладацьких відповідностей, насамперед на лексичному рівні.

Нагадаємо, що усний послідовний переклад відбувається в складних умовах роботи розумових механізмів перекладача: слухове однократне сприйняття вихідного тексту, величезне навантаження на пам'ять, тимчасові обмеження для переходу з однієї мови на іншу, усне і одноразове оформлення перекладу. Порівняно з іншими видами усного перекладу у послідовного перекладу є лише одна перевага: перекладацькі операції відбуваються у ньому не одночасно, а послідовно. Саме цю обставину і використано в методі записів, мета якого – «всіляко пом'якшити існуючі екстремальні умови роботи перекладача» [15, с. 152]. «Двосторонній переклад потребує мобілізації навички постійного переключення з однієї мови на іншу. До двостороннього перекладу готують всі вправи, де переклад входить до переліку завдань» [1, с. 115].

Активний комплексний тренінг усного перекладу починається на основному етапі навчання. Серед вправ, що застосовуються у різних школах перекладу, найчастіше зустрічаються: тренінг пам'яті, тренінг переключення з мови на мову, тренування темпу, робота над лексикою, тренінг трансформації. Вибір вправ, що використовуються на кожному занятті з практики перекладу на початковому – середньому етапах навчання, обумовлений необхідністю формування ряду навичок і умінь.

Найбільш важливі з них:

- навички аудіювання;
- навички мнемотехніки;
- навички трансформації;
- навички переключення з однієї мови на іншу;
- навички управління мовними механізмами;
- навички техніки усного мовлення;
- темп перекладу.

У цьому контексті звернемо увагу і розглянемо навички переключення з однієї мови на іншу. Вміння і навички швидко переходити з однієї мови на іншу, одразу знаходити іншомовний еквівалент, поєднувати семантичні системи двох мов абсолютно необхідні в усному перекладі. Ці навички та вміння виробляються в таких вправах:

а) вправа з числівниками. Ця вправа відпрацьовує гнучкість мислення в умовах двомовності. Вправа має кілька варіантів виконання: швидке читання числівників, запис числівників, що сприймаються на слух і які читаються російською мовою, усний переклад числівників у процесі аудіювання;

б) вправа з повтореннями. Неодноразове повторення перекладу сприяє запам'ятовуванню клішованих виразів англійською мовою;

в) вправа з автоматизованого вживання суспільно-політичної лексики створює зв'язки між лексичними одиницями рідної та англійської мов;

ш) вправа з прецизійними словами.

Розглянемо проблему тренування переключення на іншу мову. Перехід на систему іншої мови, інакше влаштовану, завжди потребує психічних, емоційних, розумових і часових витрат.

У процесі усного перекладу потрібне швидке і продуктивне переключення. На щастя, це одна з тих навичок, які закріплюються надовго; але ті зусилля, що витрачаються на переключення, мабуть, ускладнюють формування інших перекладацьких навичок, наприклад, здібностей до запам'ятовування. А перекладачу всі вони потрібні в комплексі. Тому, виходячи з досвіду, нам здається доцільним спочатку виробляти окремі навички без переключення (тренування однією мовою), а потім вже з переключенням.

Такий порядок використання прийомів мнемотехніки пропонується у вправах, але спочатку студенти вчать запам'ятовувати інформацію рідною мовою, потім – іноземною, і вже тільки після цього в процесі запам'ятовування вони переключаються на іншу мову. Кожен перекладач, тренуючись самостійно за допомогою аудіо- і відеоапаратури, повинен розглядати розвиток навички переключення як одне з основних своїх завдань.

У процесі засвоєння навички переключення кожен перекладач проходить два етапи: початковий і тематичний. На початковому етапі матеріалом для вправ може бути будь-яка тематично неорганізована лексика основного словникового фонду, а також особливі групи слів, які вже зустрічалися у вправах з мнемотехніки: числівники, топоніми, особисті імена.

Усе це може зустрітись перекладачу в тексті на будь-яку тему і завжди стане в пригоді. Чудово мобілізує, наприклад, поперемінний переклад послідовності чисел то однією, то іншою мовою.

Викладач вимовляє вголос числа, а студент їх перекладає: 273, 164, 82, 314 тощо. Перше число викладач читає англійською, студент перекладає на рідну, друге читає рідною, а студент перекладає на англійську тощо. Вправа проводиться у швидкому темпі до першої помилки студента. Натренований перекладач може виконувати цю вправу як завгодно довго.

Навичка переключення на тематично організованому матеріалі починає формуватися в процесі навчання і розвивається в практичній роботі перекладача. Розширення діапазону цієї навички далі відбувається виключно за тематичним принципом. Хоча існує думка, у якій категорично стверджується, що «формування навички переключення можливе тільки за тематичним принципом» [15, с. 106]. Ми вважаємо, що без основного словникового фонду, без організації міжмовного контакту на простому матеріалі, формування навички буде ускладнене. Перша закономірність переключення – це «принцип домінантної мови»: переключення на іноземну мову формується швидше і діє надійніше.

Друга закономірність переключення – це «знаковий принцип» [15, с. 101–108]. Мається на увазі, мабуть, те, що навичка переключення формується завдяки розширенню діапазону

взаємно однозначних відповідностей. Коротше кажучи, перекладач зникає, реагуючи на слово, пропонувати весь час одну і ту ж відповідність, не витрачаючи часу на пошук і передавання денотативних відтінків. Він штучно звужує для себе широту вибору (на відміну від письмового перекладача). Усні тексти у своїй більшості відрізняються від письмових високою частотністю слів, які мають під час перекладу однозначний еквівалент. Отже, в процесі навчання на етапі одностороннього або двостороннього послідовного перекладу зв'язного тексту викладачеві доводиться час від часу нав'язувати один і той самий варіант перекладу, щоб майбутні перекладачі виробили у себе таку звичку. Опорою їй буде опанування частотної лексики.

Для навички переключення переклад з аркуша являє собою універсальну вправу. І не тільки тому, що в процесі перекладу з аркуша вельми обмеженим є час для оформлення перекладу, але і тому, що ця вправа робить навичку перекладу гнучкою, виробляє вміння використовувати це знання у різних мовних ситуаціях. Важко передбачити усі випадки використання лексичних та синтаксичних засобів іноземної мови. В процесі перекладу з аркуша студент, маючи справу не з відібраними лексичними або синтаксичними явищами, а із зв'язним, щоразу іншим текстом, стикається з найнесподіванішими мовними поєднаннями, що потребують швидкого знаходження еквівалентів у мові перекладу або адекватних замінів і аналогів. Крім того, переклад з аркуша сприяє і організації уваги, оскільки в цьому виді роботи доводиться одночасно сприймати і «віддавати» текст, тобто синхронізувати зорове сприйняття з мовленням. Ось чому вміння розподіляти увагу без особливого навантаження, що виробляється в процесі перекладу з аркуша, буде перенесене і на практику послідовного перекладу.

Робота над вправою організовується таким чином. Студентам пропонується абсолютно новий матеріал, але він містить у своїй більшості знайому лексику. Часу для попереднього читання тексту не надається. Студенти повинні відразу ж починати усний переклад, візуально сприймаючи текст оригіналу. Таким чином, залишається мінімум часу не тільки для знаходження прийняттого варіанта, але і для зорового сприйняття оригіналу. Як правило, можна попередньо ознайомитися лише з одним – двома рядками тексту. Якість оформлення усного пе-

рекладу значною мірою залежить від того, наскільки зореве сприйняття вловлює оформлення. Отже, дуже важливо навчити студентів якомога далі «візуально “відриватися”» від слова, що перекладається в конкретний момент, і не концентрувати на ньому всю свою увагу» [1].

Крім того, від студентів потрібно добиватися безперервного, але трохи уповільненого потоку мовлення під час оформлення перекладу. Це надасть можливість виграти деякий час для того, щоб стилістично побудувати більш правильно речення рідною мовою, або ж розібратися в тих чи інших труднощах розуміння і оформлення.

Тепер розглянемо тренування переключення на різні типи кодування. Практика показує, що перехід з літерного на цифрове кодування завжди завдає перекладачеві додаткових труднощів і може погіршити якість роботи навіть дуже досвідченого перекладача. Якщо в промові оратора зустрілася цифрова інформація – чекай помилку у перекладі, причому з однаковою ймовірністю і в кількісній, і у вербальній частині повідомлення. Причина в тому, що цифровий код майже завжди має незмінну, абсолютно стабільну семантику кількості і у зв'язку з цим не залежить від контексту і не виводиться з нього. Спробуйте перекласти фразу: «Число зареєстрованих абонентів кабельного телебачення становило у 2017 р. 238 700 136 осіб, а цифрового – 159 494 355 осіб». Як би добре ви не уявляли собі кабельний і цифровий зв'язок, вам не вдасться зв'язати кількість з образом.

Як показує досвід, перекладачу, перш за все, необхідно натренувати себе на надійність сприйняття цифрової інформації: на якість та швидкість, що є одним з найскладніших завдань навчання усного перекладача. Прогрес буде помітний не відразу, і стовідсоткових результатів навряд чи вдасться досягти. Причому потрібна не тільки навичка запам'ятовування лише цифрової інформації, але і навичка стабільного запам'ятовування чисел у вербальному оточенні. Оскільки ця навичка швидко втрачається, майбутньому і працюючому перекладачу доводиться відновлювати рівень постійно [1].

На початковому етапі освоюється запам'ятовування великого обсягу цифрової інформації без контексту, потім – в контексті, а потім – у супроводі інших ускладнюючих компонентів: особових і географічних назв, реалій-мір. При цьому

перекладачу необхідно знати, що при запам'ятовуванні російського чотиризначного числа піддається ризику третя цифра (наприклад, при запам'ятовуванні дати 27 вересня 1997 р. – цифра 9), німецького – четверта цифра (вона вимовляється третьою). При запам'ятовуванні ряду чисел гірше запам'ятовуються, відповідно, 3-тє, 4-те і наступні числа, краще – 1-ше, 2-ге і останнє.

Проте, окрім автоматизації самої навички переключення потрібен психологічний тренінг стійкості і надійності переключення, який може бути закріпленний лише в процесі двостороннього перекладу зв'язного тексту протягом досить тривалого часу. Двосторонній переклад зустрічається в текстових жанрах інтерв'ю, дискусії, переговорах. Однак початковий тренінг можна здійснювати на тексті та інформаційному повідомленні.

Вправою, що дозволяє перейти до двостороннього перекладу зв'язних текстів, може служити «ехо-переклад». Під час здійснення «ехо-перекладу» після прослуховування фрази перший студент перекладає її на рідну мову, другий, спираючись на переклад товариша і користуючись тим, що він запам'ятав з вихідного тексту, одразу перекладає фразу назад, на мову оригіналу. Кожен із студентів повинен витримати роботу в такому режимі задану кількість хвилин (від 5 до 20). Далі за рівнем складності перекладацьких завдань найзручніше обрати матеріал інтерв'ю, і вже потім – переговори [1].

Весь лексичний матеріал, що надходить, піддається селекції з метою виділення ключової або унікальної інформації. Це означає, що вихідний текст, що сприймається на слух, піддається постійному смислового аналізу з метою вилучення з нього так званих інваріантних одиниць (одиниць тексту, що становлять повідомлення). «Смисловий аналіз нового тексту являє собою низку операцій, які виражаються в смислового групуванні тексту шляхом його сегментації на відрізки, кожен з яких містить одне смислове ціле, у виділенні квантів інформації різної цінності, в аналізі цих квантів для вичленення ключової інформації, у пошуку наочних засобів для позначення ключової інформації» [15, с. 153].

Сказане найкраще продемонструвати на прикладі вправи, в якій зі складного речення пропонується скласти просте без порушень і перекручень змісту. У процесі переключення

з мови оригіналу на мову перекладу особливу складність можуть викликати фразеологічні відповідності, до яких теоретички перекладу відносять фразеологічні еквіваленти, фразеологічні аналоги і фразеологічні одиниці-кальки. Усний переклад фразеологічних одиниць становить значні труднощі, оскільки вони виражають національну самобутність носіїв мови, тісно пов'язані із соціальною, духовною і матеріальною культурою народу. Якщо фразеологічні відповідності не накопичено, то усний перекладач не зможе розпізнати їх і буде намагатися перекласти, як вільне поєднання слів.

Під кінець слід особливо підкреслити значущість проблеми важливих характеристик вправ для підготовки майбутнього усного перекладача, для формування перекладацького білінгвізму і мовного механізму переключення, що лежить у його основі.

До таких характеристик ми відносимо: внесення в кожную вправу в циклі дисциплін практичного курсу іноземних мов, практикуму з культури мовленнєвого спілкування і з усного послідовного перекладу; взаємопов'язане виконання аудіювання вихідного тексту і письма-фіксації тематичного та смислового розвитку змісту; виконання говоріння мовою перекладу з опорою на зафіксований письмово тематичний або смисловий розвиток змісту як програму породження тексту перекладу; включення і в першому, і в другому випадку референтного читання, тобто читання фрагментів друкованих текстів презентацій за ключовими словами і словосполученнями, що супроводжує аудіювання або говоріння, і, нарешті, взаємопов'язане використання усіх видів мовленнєвої діяльності, а саме аудіювання, письма, читання, говоріння, які супроводжують актуалізацію ситуації повного усного послідовного перекладу в рамках одиниці мовленнєвої діяльності.

Другою особливістю є необхідність постійних переходів з внутрішнього способу формування створюваної думки до зовнішнього усного способу її формулювання з опорою на зовнішній письмовий спосіб фіксованої програми. Наступна особливість кожної вправи тісно пов'язана з першою і другою і полягає в тому, що усна мовна практика здійснюється у межах діалогу двох мов при обов'язковому поєднанні іншомовного аудіювання і говоріння рідною мовою і, навпаки, аудіювання

рідною мовою та іншомовного говоріння, на основі запропонованих варіантів мовних засобів як інформаційної основи усної мовленнєвої практики за всіма видами усної мовленнєвої діяльності.

Нарешті, можна говорити про п'ять основних типів вправ, які можуть мати кілька видів:

- рецепція (аудіювання) автентичних фрагментів текстів на МО і МП;
- рецепція (аудіювання) і письмова фіксація програми змісту автентичного фрагмента текстів;
- рецепція (аудіювання), супроводжувана письмовою фіксацією програми та референтним читанням;
- рецепція (аудіювання), що супроводжується фіксацією програми, і репродуктивне говоріння, супроводжуване референтним читанням;
- рецепція (аудіювання), що супроводжується письмом-фіксацією програми, і продуктивне мовлення з опорою на зафіксовану програму змісту, план, структуру сенсокомплексів.

Наведені особливості і специфіка вправ не охоплюють всі проблеми і методичні питання формування білінгвізму усного перекладача. Особливої уваги заслуговують й інші проблеми, які потребують спеціального дослідження, наприклад, автентичний дискурс у ситуаціях усного послідовного перекладу, дія і взаємозв'язок механізмів мислення, пам'яті і вербального сприйняття у формуванні збалансованого паралельного, координативного, активного і контактного білінгвізму усного перекладача.

3.4. Когнітивні механізми усного перекладача, мовленнєва модель потенційних перекладацьких проблем та їх перекладацьке вирішення

Безсумнівно, успішний усний послідовний переклад у зовнішньоекономічній сфері діяльності потребує спеціальних знань, навичок, умінь і здібностей, які можна здобути лише за допомогою інтенсивної професійної підготовки. Будь-

який процес спілкування, у тому числі той, який відбувається за допомогою перекладача, є безперервним когнітивним процесом з переробки інформації, яка надходить ззовні до свідомості учасників спілкування. У найбільш загальному вигляді когнітивний механізм, який забезпечує обробку інформації, складається з таких розумових операцій: відбір та фільтрація, спрощення, асоціювання, комбінування і реорганізація, розстановка акцентів, заповнення прогалин, інтерпретація [13, с. 29–35].

Когнітивні структури, які з'являються на кожному з цих етапів у результаті обробки індивідом мовної і немовної інформації, є основою для *породження і сприймання* висловлювань. Обробка та інтерпретація даних, що сприймаються, передбачає активацію і використання внутрішньої, когнітивної інформації. З метою інтерпретації дискурсу в пам'яті будується його ментальне уявлення і використовується як інформація, що сприймається, так і інформація, яка міститься у пам'яті. Розуміння інформації, що надходить, вважається не пасивним процесом, а частиною інтерактивного. На кожному етапі обробки даних, що сприймаються, відбувається оперування *когнітивними структурами*, які відображають у нашій свідомості сукупність знань про зовнішню реальність. Під час перекладу в інтерактивному процесі активуються кілька *когнітивних ділянок (доменів)*, які функціонують у складній взаємодії когнітивного і комунікативного компонентів [21].

Однак розуміння й відновлення тексту включає ті навички, які вже набуті в процесі вивчення першої мови і які були вдосконалені в процесі вивчення другої або/і третьої іноземної мови. У процесі вивчення першої мови і кожної наступної механізми розуміння й відновлення обмежуються і підлаштовуються під умови та вимоги одномовної обробки інформації. Усний переклад передбачає розуміння і відтворення тексту в умовах двомовності. Згідно з когнітивною та прагматичною мовленнєвою моделлю перекладу, які були об'єктом вивчення та дослідження багатьох науковців [27; 29; 35–37], розуміння перекладачем вихідного тексту можна описати як створення «*ментальної моделі*» того, про що йдеться у тексті. Когнітивно-прагматичний аналіз дискурсу передбачає стратегічний процес тривалого і циклічного утворення висловлю-

вання (включаючи моніторинг і повтор) на основі як лінгвістичних, так і загальних знань. Перш ніж зрозуміти й вимовити перші слова, перекладач вже сформував дедуктивні смислові очікування відповідно до активації вже існуючих у нього знань про світ. Такі очікування передбачають «низхідне» (спадне) керівництво для інтуїтивного «висхідного» лінгвістичного аналізу мовленнєвих сигналів, що надходять. Отже, згідно з думкою дослідників, формування смислових дедуктивних очікувань на основі тексту можна розглядати як результат тривалої взаємодії між «висхідною» і «низхідною» обробкою інформації [29]. Формування смислу висловлювання як і розуміння відрізків тексту вважається циклічним процесом, що відповідає «низхідним» очікуванням для розуміння наступних відрізків, які, у свою чергу, можуть сприяти зворотному процесу перегляду. Формування смислу є стратегічним процесом, зважаючи на умисну орієнтацію на мету перекладу: у разі задоволення перекладачем результатом розуміння вхідного повідомлення зусиль на формування смислу витрачається менше, що значно спрощує процес створення тексту перекладу [25; 28]. Необхідно зауважити, що створення тексту перекладу, перш за все, залежить від того, як усний перекладач зміг і зможе зрозуміти текст оригіналу. Один вхідний текст, зрозумілий по-різному, передбачає створення різних повідомлень і, відповідно, різних текстів перекладу. За результатами досліджень, «принаймні 80% зусиль когнітивних ресурсів задіяні у процесі слухання та розуміння дискурсу, і тільки 20% – у створенні тексту» [49]. Але такий стан не є єдиною особливістю, яка впливає на успішність розуміння тексту. На думку дослідників, на формування або створення тексту перекладу впливає прагматика і адекватність перекладу, іншими словами, спроба перекладача підігнати свій переклад під певні очікування й вимоги, які відображають характеристики цільової аудиторії або зміну жанру [28, с. 191].

Перспектива когнітивної обробки дискурсу дозволяє сформувати модель можливих перекладацьких проблем і позначити відповідні індикатори вихідного тексту. Вищезазначені проблеми та індикатори можна ідентифікувати за трьома типами процесу породження тексту: розуміння вихідного тексту, зберігання його у пам'яті і породження, створення цільового тексту, або тексту перекладу.

Розуміння вихідного тексту може потребувати особливого напруження, зважаючи на певні характеристики тексту, аналіз якого «знизу-вгору», або «висхідний», потребує просунутих і профільних лінгвістичних знань й умінь (перекладацька проблема А1). Такі характеристики включають акцент спікера, лексику і фразеологію, використання термінів, складних граматичних структур, дискурсних маркерів або когезійних зв'язків. Проблеми розуміння тексту, які виникають в результаті таких особливостей, можна вирішити лише у випадку, коли перекладач володіє усіма необхідними лінгвістичними знаннями, так само, як і фоновими знаннями певної тематики (перекладацька проблема А2), які необхідні для «низхідної» обробки інформації у процесі взаємодії з «висхідними» труднощами перекладу.

Однак володіння необхідними лінгвістичними й тематичними знаннями не завжди є достатнім фактором: напруження, яке виникає в процесі активізації знань, може також призвести до серйозних проблем з розумінням. Висока швидкість, особлива концентрація лексики, складна організація тексту, важке інформаційне навантаження або слабка «висхідна» підтримка (іншими словами, парафраз) також може заважати перекладачеві успішно використовувати свої знання, які були б більш доступними в умовах меншого напруження (перекладацька проблема А3). Справа в тому, що прослуховування вихідного тексту і процес розуміння ускладнюються тим фактом, що зазвичай перекладач планує і водночас внутрішньо формулює відповідний цільовий текст.

Четвертий тип перекладацьких проблем пов'язаний з проблемою розуміння, яка стосується випадків, коли глибини та точності розуміння вихідного тексту недостатньо для вирішення перекладацьких проблем з метою створення адекватного цільового тексту (перекладацька проблема А4). Такі фактори включають неясну, незрозумілу лексику, заплутану й суперечливу термінологію, складні речення, лексичну, структурну й прагматичну двозначність, слабку текстову організацію й брак засобів логічного зв'язку. Будь-яка із зазначених характеристик призводить до браку ясності, яку неможливо ліквідувати, незважаючи на перекладацький ані «висхідний», ані «низхідний» підхід.

Справа в тому, що процес розуміння завжди має конкретну мету. Так, у ситуаціях одномовності неясність не створює

проблем для слухача або читача, частіше за все, її навіть, не помічають, що значно відрізняється від реальних умов процесу усного перекладу. У таких випадках, коли перекладачу для досягнення глибини й точності розуміння не вистачає «висхідних» сигналів або «низхідних» знань, дослідники виділяють три стратегії для послідовного перекладу:

- «ризикована» стратегія, коли одне із значень є домінуючим, і перекладач шукає еквівалент для створення тексту перекладу;

- «обережна» стратегія, коли уривок тексту або повідомлення перекладається так, що невизначеність і неясність зберігається у тексті перекладу;

- стратегія «пошуку відповідного значення», коли перекладач безпосередньо уточнює у спікера те, що він не зрозумів [28].

«Ризикована» стратегія певним чином вважатиметься найменш відповідним рішенням, скоріше за все знайдене рішення не буде когерентним з тим, про що піде мова у наступній частині повідомлення тексту оригіналу. Для послідовного перекладу зазвичай використовується стратегія «пошуку відповідного значення», крім того вона є невід'ємною частиною звичайної одномовної комунікації. Цікава ситуація створюється з використанням «обережної» стратегії: в деяких випадках саме така стратегія може стати єдиним можливим вибором для перекладача, хоча, на думку дослідників, вона може негативно відобразитися на якості перекладу. Неясність у тексті оригіналу, як правило, залишається і в тексті перекладу. Існують випадки, коли спікер навмисно допускає неточність або неясність з метою «перевірити» реакцію партнера. У таких ситуаціях немає сенсу брати на себе ризик вносити ясність тощо. Фахівці радять перекладати практично буквально, не вдаючись особливо у смисл. Спеціалісти скоріше за все зрозуміють знайомі терміни і будуть вдячні перекладачу за допомогу в розумінні смислових зв'язків і модальності.

За другим типом процесу дуже важливим вважається процес породження тексту, зберігання у пам'яті того, що перекладач зрозумів. Особливо це стосується випадків, коли тексти або вихідні повідомлення є довгими, мають складну тематичну організацію, важке інформаційне навантаження (перекладацька проблема Б1). У ситуаціях усного послідовного пере-

кладу існує часовий інтервал між розумінням вихідного тексту і створенням тексту перекладу. Зберігання у пам'яті відповідних фонетичних/фонологічних, лексичних або синтаксичних образних засобів (використані «висхідні» сигнали у вихідному тексті) допоможе перекладачеві повторно аналізувати зміст попереднього повідомлення або його частини, якщо в цьому є потреба (перекладацька проблема B2). Як ілюстрацію до цього згадаємо так звану ретроспективну корекцію, коли у деяких ситуаціях у зв'язку з недостатньою обробкою інформації, зберіганням у пам'яті змісту або помилкою спікера перекладач вимушений виправляти вже озвучений текст перекладу. Сюди віднесемо випадки використання експресії без конкретного контексту: назви, числа, дати, які потребують особливих технік запам'ятовування.

Отже, на додаток до адекватного розуміння вихідного тексту і його запам'ятовування створення відповідного тексту перекладу залежить від потенційних еквівалентів вихідного тексту у лексичному і граматичному запасі мовних знань перекладача. Перш за все це залежить від просунутого рівня лінгвістичних знань, які необхідні для успішного створення тексту перекладу, а саме: знання лексики, фразеології, термінів, термінологічних зворотів, граматичних конструкцій та функціональної експресивності (перекладацька проблема C1). Зокрема проблеми перекладу виникають у зв'язку з браком знань мови перекладу або недостатньою кількістю еквівалентів через лінгво-культурні розбіжності між двома мовами. Це стосується специфічних мовних сфер або культурних систем, таких як суспільство, політика, освіта, охорона здоров'я або традиції тощо (перекладацька проблема C2).

На думку дослідників, у процесі розуміння вихідного тексту наявність знань не завжди гарантує успішне створення тексту перекладу. В умовах одномовної комунікації спікер або автор визначає напрям руху тексту, з моменту пошуку значень, першого вимовленого слова до останнього. У контексті когнітивної моделі обробки мовлення звичайна фраза «це все, що я хотів сказати» має бути переосмислена та змінена на «це все те, що я сказав, і я підтверджую це». Тобто семантична компетенція (або повноваження) є ключовою умовою для успішного усного та писемного створення тексту, а стратегічний процес, яким користуються спікери для активації і використання

знань з метою створення текстів, був також адаптований відповідно до цієї умови [28, с. 194].

Розглядаючи усний переклад, необхідно зауважити, що семантична компетентність перекладача зазвичай скорочується, тому що лінгвістичні засоби вираження, які активує перекладач, мають більш-менш підходити до певного значення, він має використовувати лише ті, які вже були вжиті, і це значно відрізняється від одномовної комунікації, в результаті чого значення розгортається відповідно до засобів вираження, де спікер має повну свободу. На нашу думку, така ситуація пояснює причину, чому в умовах усного перекладу створення тексту перекладу характеризується проблемою, вилучення з пам'яті необхідної інформації і грубими перекладацькими помилками. Таким чином, усні перекладачі повинні навчитися адаптувати процес активації знань і стратегії розгортання значень до обмеження обробки даних, які виникають через проблему низького рівня семантичної компетенції або повноважень (перекладацька проблема С3).

Досить поширеною проблемою для створення тексту в умовах усного перекладу вважають постійну присутність, принаймні, деяких з фонетичних/фонологічних, лексичних і граматичних засобів вираження, які були активовані і використані як «висхідні» сигнали у вихідному тексті (перекладацька проблема С4). Процес використання адекватних засобів вираження, який вже ускладнений браком семантичної компетенції перекладача, у подальшому буде тільки ускладнюватися через передавання та втручання засобів вираження тексту оригіналу. Засоби вираження тексту оригіналу, які є активними у пам'яті перекладача, або стратегічно зберігаються з метою ретроспективного моніторингу, продовжують використовуватися паралельно з пошуком засобів вираження для створення тексту перекладу. З цієї причини у цільовому тексті може зберігатися структура речення мови оригіналу, незважаючи на більшу адекватність його зміни згідно з нормами мови перекладу. Результатом цього маємо лексичне, синтаксичне або функціональне дослівне відтворення. Отже, у той час як текст перекладу передбачає проблему його створення, він також підлягає впливу особливих характеристик мовної пари: мова оригіналу не обов'язково має такий же конфліктний потенціал для створення тексту перекладу іншими мовами.

Таким чином, спробуємо визначити мовленнєву модель потенційних перекладацьких проблем. По-перше, така модель складатиметься з трьох частин: обробка вихідного та цільового текстів, відповідні перекладацькі проблеми та індикатори цих проблем у вихідному тексті. Доцільно подати це у вигляді табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Мовленнєва модель перекладацьких проблем

Обробка тексту	Перекладацькі проблеми	Індикатори у вихідному тексті
(А) Розуміння вихідного тексту та культурного контексту	(А1) Необхідні знання МО	Акцент спікера, лексика і фразеологія, термінологія, синтаксичні конструкції, функціональна експресивність, дискурсні маркери
	(А2) Необхідні тематичні знання	Галузева тематика (технічна сфера, фінанси, банківська система)
	(А3) Стратегії обробки інформації (доступ і активація)	Швидкість, лексична щільність, текстова організація, імпліцитність (слабка «висхідна» підтримка)
	(А4) Глибина розуміння, необхідна для певних перекладацьких рішень	Двозначність, невизначеність; брак когерентності; помилки спікера
(В) Запам'ятовування вихідного тексту	(В1) Запам'ятовування змісту	Довгі відрізки вихідного тексту, складна тематична організація, важке інформаційне навантаження
	(В2) Запам'ятовування форми	Числівники, власні назви, довгі переліки; цитати
(С) Створення тексту перекладу	(С1) Необхідні знання МП	Лексика і фразеологія, профільна мова, синтаксичні структури, функціональні висловлювання
	(С2) Еквіваленти у МП	Безеквівалентна лексика, лінгвокультурні розбіжності, реалії
	(С3) Брак семантичної компетенції	(Ніяких особливих індикаторів вихідного тексту)
	(С4) Постійна наявність засобів вираження тексту оригіналу	(Спеціальні індикатори мовної пари)

Отже, запропонована модель не претендує на абсолютне вирішення перекладацьких проблем, скоріше вони розглядаються у межах параметрів, коли виникають певні труднощі (лінгвістичні, лінгво-культурологічні, розбіжності між МО і МП, характеристики спікера і перекладача тощо), або для запобігання можливим перекладацьким проблемам, що має бути враховане в нашій методиці. З метою подальшої роботи над

змістом методики навчання усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері діяльності пропонуємо виділяти певні категорії індикаторів труднощів вхідного тексту.

Реалізація мовленнєвої діяльності:

- висока швидкість, нерозбірлива вимова;
- безладні синтаксичні структури;
- заплутана організація тексту;
- акцент, діалект;
- американський, британський, австралійський, ірландський, шотландський варіанти англійської мови;
- англійська мова у неносіїв;

Лексика:

- термінологія;
- велика кількість лексики;
- абстрактні поняття;
- лексична щільність;
- брак еквівалентів у мові перекладу;
- лінгво-культурні розбіжності, реалії.

Синтаксичні структури:

- синтаксичні структури, які важко перекладати (певні типи вставних конструкцій).

Значення висловлювання:

- багатозначність;
- неясність, переносне значення слів;
- іронія, гумор.

Прагматична швидкість:

- вступні фрази;
- форми звертання;
- ввічливість.

Мовлення:

- мовленнєві маркери;
- брак зв'язності (імпліцитність);
- необхідність невербальних сигналів;
- важке інформаційне навантаження;
- брак когерентності;
- запізнілі думки або переформулювання вже сказаного.

Необхідність у використанні специфічних перекладацьких стратегій:

- передбачення, ймовірнісне прогнозування;

- фактичні помилки спікера і обмовки.

Проблеми для запам'ятовування:

- довгий перелік;
- числівники;
- власні назви;
- цитати.

За останній час погляд на діяльність перекладача змінився на його осмислення як комунікативної особистості, посередника у міжкультурній комунікації. Майбутній фахівець з перекладу розглядається як полікультурний медіатор, який допомагає заповнити когнітивні й комунікативні лакуни у спілкуванні, що виникають у процесі накладання мовних «картин світу» суб'єктів професійної міжкультурної діяльності.

Отже, в процесі дослідження й аналізу психолінгвістичного механізму усного послідовного перекладу можна дійти висновку, що, спираючись на описаний підхід, який базується на моделі обробки мовлення в процесі усного послідовного перекладу, що становить перекладацькі проблеми, пов'язані з вихідним текстом та текстом перекладу, можна розробити інструкції для навчальних вправ з усного перекладу з метою розвитку умінь впоратися з перекладацькою проблемою і знайти правильне перекладацьке рішення.

Цей розділ розкриває психологічні та психолінгвістичні основи навчання усного послідовного перекладу. Особливе значення приділяється психологічній моделі перекладу та обґрунтуванню ролі білінгвізму у процесі підготовки перекладача у багатомовному суспільстві. На основі визначених когнітивних механізмів усного перекладача з'являється можливість описання мовленнєвої моделі потенційних перекладацьких проблем та їх впливу на перекладацьке рішення.

Концепція реалізації нашої методики навчання магістрів-філологів усного перекладу у зовнішньоекономічній сфері передбачає акцент на особливостях мовної особистості перекладача як типу білінгва, який здатний до здійснення професійної діяльності з урахуванням специфіки вербальної та невербальної поведінки обох сторін перекладацького процесу та особливостей оволодіння складовими фахової перекладацької компетентності.

Розділ 4

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

4.1. Таксономічний аспект усного перекладу

З метою встановлення вимог до спеціалізації перекладачів у процесі їх професійної підготовки у вищому навчальному закладі та на ринку праці звернемося до питання таксономії усного перекладу, яке вважається актуальним не тільки з практичної точки зору, але й з теоретичної. У сучасному перекладознавстві ми знаходимо кілька класифікацій видів перекладу. Свідомий підхід до перекладацького та лінгвістичного аналізу текстів з метою їх подальшої інтерпретації або безпосередньо перекладу зумовлює знання основних принципів, напрямів, шкіл у цьому виді діяльності.

У зв'язку зі швидким розвитком міжнародних відносин зростає потреба в усному перекладі, який є затребуваним в усіх його варіаціях. Існує два основні види усного перекладу: синхронний та послідовний, але ці види можна поділити на підвиди за принципом сприйняття: зорово-усний переклад, письмовий переклад на слух та усний переклад на слух, тобто до усного перекладу ми відносимо усно-усний, письмово-усний та усно-письмовий переклад. Отже, *усний переклад* – це передавання змісту або інтерпретація інформації з однієї мови на іншу, де інформація мовою оригіналу може бути викладена як в усній формі, так і в письмовій, але при цьому переклад висловлюється тільки в усній формі, за винятком усно-письмового виду перекладу, де початковий текст в усній формі передається на письмі.

У сучасному перекладознавстві виділяють дві основні класифікації видів перекладу: за характером текстів, що перекладаються (*жанрово-стильова класифікація*), і за характером мовленнєвих дій перекладача у процесі перекладу (*психолінгвістична класифікація*). За другою класифікацією, в основі якої умови функціонування розумових механізмів, переклад поділяється на письмовий та усний (*письмово-письмовий й усно-усний*, за термінологією Л.С. Бархударова). На думку Р.К. Міньяра-Белоручева, в рамках самостійної теорії усного перекладу розглядаються особливі умови функціонування розумових механізмів [26, с. 11].

Теорія усного перекладу охоплює загальні для усіх видів цього виду перекладу проблеми. І, як показує аналіз джерел, таксономія видів усного перекладу встановлена нечітко [1; 9; 26; 40; 42].

Дослідники не мають єдиної думки щодо виділення основних характеристик усного перекладу, які зумовлюють його специфіку. *Перший фактор*, на який необхідно звернути увагу, – вихідне повідомлення зумовлює слухове сприйняття. *Другий* – вихідне та вже перекладене повідомлення надходять у нефіксованій (усній) формі. І *третій фактор* – перекладене повідомлення передбачає усне оформлення. Отже, на думку К.Р. Міньяра-Белоручева, перед усним перекладом не стоїть проблема жанрового характеру тексту, іншими словами, проблема передавання стилістичних особливостей оригіналу. Усно перекладати художні твори не має сенсу. На перше місце в усному перекладі висувається проблема функціонування навичок, умінь та допоміжних засобів перекладу (система записів, технічні установки тощо). Подальший поділ видів усного перекладу пов'язаний безпосередньо з умовами роботи перекладача [26, с. 11].

Розглянемо види усного перекладу та спробуємо описати та узагальнити умови, які становлять основу його класифікацій. По-перше, необхідно зауважити, що дослідники поділяють усний переклад на два типи – *навчальний* і *реальний*. З реальним перекладом студенти можуть зустрітися ще до початку навчання у ВНЗ (у туристичних подорожах, під час перебування за кордоном тощо). Навчальний переклад використовується з метою поглиблення знань як іноземної, так і рідної мов, а також сприяння розвитку навичок й умінь усного перекладу в процесі навчання.

На думку багатьох дослідників, навчальний переклад відрізняється від реального завищеними вимогами, за якими стоять завдання добиватися максимальної адекватності перекладу, уміння стримувати емоції і розвивати уміння презентації аудиторії тексту перекладу. У процесі використання навчального перекладу моделюються різні ситуації та відпрацьовуються можливі реакції студентів, їхня поведінка, способи виходу з несподіваних ситуацій та прийняття правильних «перекладацьких рішень», використовуються

різні перекладацькі техніки й весь комплекс професійних навичок і умінь.

Реальний переклад теж використовується протягом навчання в університеті, наприклад, під час практики або стажування. Цікаво, що, на думку А.П. Чужакіна, реальний переклад відрізняється від навчального і за ступенем підвищення або зниження вимог повної адекватності (наприклад, у сім'ї, у побуті, під час спілкування з однолітками тощо), або так званої «поблажливості» отримувача/відправника інформації [42, с. 43]. Під час здійснення реального перекладу допускаються фактори, які дещо полегшують роботу перекладача: домовленість з клієнтом про певне спрощення, скорочення висловлювання, перекладу тільки на іноземну або рідну мову тощо.

У реальному житті усно-письмовий підвид перекладу сьогодні зустрічається у край рідко, оскільки швидкість процесу передавання інформації з усної форми в письмову нижча за швидкість передавання інформації в усній формі. На практиці агенції та компанії, які надають перекладацькі послуги, можуть запропонувати цей вид перекладу для створення удіозаписів, наприклад, пісень, начитаних казок або п'єс, які не доступні у письмовій формі, а також радіопередач. Останнім часом в інтернет-середовищі особливо поширеним є усно-письмовий переклад фільмів, серіалів або телепередач, зважаючи на велику кількість серіалів та фільмів, які виходять іноземною мовою і не досяжні для перегляду рідною мовою, тому команди перекладачів інтернет-співтовариств об'єднуються для здійснення перекладів таких фільмів та серіалів. Усно-письмовий переклад також застосовується з навчальною метою як диктант-переклад, де усний текст вимовляється у сповільненому темпі, даючи можливість здійснювати письмовий переклад.

Наступним видом усного перекладу є письмово-усний підвид, коли початковий текст викладений письмово, але його переклад потрібен в усній формі. Часто такий переклад замовляють агенціям при нотаріальному засвідченні доручення, де довірцем є іноземний громадянин, у такому разі перекладачеві доручення надається у письмовій формі, і він озвучує його зміст усно. Такий сценарій має місце при укладенні угод між партнерами у нотаріуса, де один з партнерів є іноземним гро-

мадянином. Переклад з аркуша ще замовляють за необхідності швидко ознайомитися з наявним текстом іноземною мовою.

Найпоширенішим видом усного перекладу агенції вважають усно-усний, де обидва тексти викладені в усній формі. Тут виділяють три види усного перекладу: послідовний переклад та двосторонній усний переклад, синхронний переклад та шушутаж.

Послідовний переклад – це вид усного перекладу, де перекладач перекладає окрему логічно закінчену фразу або відрізок мовлення після її/його вимовлення оратором під час спеціально відведеної паузи. Різні агенції та перекладацькі компанії надають послуги з послідовного перекладу переважно для проведення конференцій, спеціалізованих тематичних ділових зустрічей та переговорів, при супроводі в туристичних поїздах, під час ведення екскурсії гідом-перекладачем, також на виставках і презентаціях продукції та послуг.

Різновидом послідовного усного перекладу вважається двосторонній переклад. У цьому випадку перекладач є сполучною ланкою на переговорах, презентаціях та під час екскурсій між сторонами, які не говорять мовами один одного, допомагаючи їм подолати мовні та культурні бар'єри в процесі спілкування. Для двостороннього усного перекладу перекладач повинен вільно володіти обома мовами перекладу, оскільки його обов'язок – знаходити кращий спосіб забезпечення гармонійного спілкування між сторонами, їх якісну взаємодію і плідність переговорів.

До двостороннього послідовного перекладу відносять переклад телефонних переговорів та онлайн-конференцій. Цей вид перекладу замовляють для того, щоб поспілкуватися з іноземними партнерами або клієнтами, колегами або друзями, переклад такої телефонної розмови зазвичай здійснюється через конференц-зв'язок за допомогою «гучномовця», або «спікерфона» на телефоні.

Синхронний переклад – це один із сучасних видів усного перекладу; саме цей вид перекладу забезпечує оптимальну якість перекладу, не перериваючи хід конференцій, переговорів або зустрічей. При синхронному перекладі перекладач перебуває в звуконепроникній кабіні та слухає спікера(ів) через навушники і одночасно перекладає іншою мовою. Перекладач

передає переклад через мікрофон, а аудиторія в залі чує переклад через навушники.

Різновидом усного синхронного перекладу є «шушутаж» (від французького слова «*chuchotage*», яке означає «нашіптування»), коли синхронний перекладач нашіптує переклад напівголосом одночасно з мовленням того, хто говорить. Синхронний переклад нашіптуванням використовується в окремих випадках і не потребує спеціального обладнання. Але слухачів може бути не більше одного-двох, а у разі шушутажа для більшої кількості людей можуть використовуватися переносні мікротелефонні апарати, які надають практично ті ж функції і можливості, що і кабіна синхронного перекладача. Послуги усного перекладу можуть знадобитися, якщо клієнт чекає іноземних гостей або партнерів для проведення переговорів, проводить презентацію своєї компанії або влаштовує виставку своїх товарів та послуг для зарубіжних інвесторів; клієнтові потрібен перекладач для запланованої поїздки за кордон, у випадку встановлення іноземного обладнання, і з цією метою до клієнта мають приїхати технічні консультанти від виробника, також клієнтові може знадобитися дипломований перекладач при укладенні угоди або оформленні доручення у нотаріуса за участю іноземних осіб.

Узагальнюючи характеристики реального перекладу, можна стверджувати, що за функціями він поділяється на *професійний* та *побутовий*. Професійний усний переклад реалізується як категорія під час офіційних переговорів, бесід, контактів, бізнес-зустрічей, різних церемоній та ритуалів, зборів, конференцій, форумів, офіційних візитів або подорожей, прийомів високих гостей (VIP), на виробництві тощо.

За останні роки побутовий переклад як різновид усного за функціями став розповсюдженим, зважаючи на зростання комунікацій між людьми, туристичних подорожей, виїздів громадян до інших країн на постійне місце проживання, експансії англійської мови та кількості людей, які її вивчають.

У свою черг, *професійний* переклад поділяється на *офіційний* та *неофіційний*. Офіційний відбувається під час проведення переговорів, зустрічей на високому рівні, конференцій, семінарів тощо, коли перекладача, який має спеціальні знання та відповідну підготовку, наділено ще й певними повноважен-

нями. Неофіційний переклад має на меті надати максимально прийнятний варіант, можливий у певній ситуації. Як правило, за необхідності, текст потім перекладається письмово з дотриманням з усіх формальностей і є офіційним документом.

Існує ще кілька думок щодо виділення значущих характеристик усного перекладу, які визначають його специфіку. По-перше, необхідно враховувати співвідношення у часі двох основних операцій перекладу: сприйняття вихідного тексту й оформлення перекладу. Такий поділ став основою для класифікації Ж. Ербера, який розрізняв два види усного перекладу: синхронний та послідовний [26, с. 132]. До синхронного він відносив зорово-усний переклад з аркуша, а послідовний поділяв на послідовний переклад з використанням та без використання технічних засобів.

По-друге, в основу класифікації перекладу покладено умови сприймання повідомлення та оформлення перекладу, за якими переклад поділяють на зоровий або переклад на слух [26, с. 132]. Оформлення перекладу можливе або в письмовій формі, або усно. Спираючись на факт, що кожен процес перекладу включає і сприйняття повідомлення, і оформлення перекладу, деякі дослідники виділяють вже чотири види перекладу: зорово-письмовий переклад, зорово-усний переклад, письмовий переклад на слух й усний переклад на слух [3]. Але така класифікація не може повністю задовольнити більшість дослідників, зважаючи на той факт, що має місце зміщення так званого реального й навчального видів перекладу.

Отже, за Л.С. Бархударовим, усний переклад поділяється на категорії: усно-усний (синхронний переклад, послідовний переклад, нашіптування), письмово-усний (переклад з аркуша) і усно-письмовий (усний переклад-диктант) [3].

На думку Г.В. Чернова, переклад з аркуша можна назвати не самостійним видом, а лише прийомом перекладу, оскільки залежно від кінцевої форми він може бути письмовим (в процесі задиктовування) і усним (при наявності письмового тексту іноземною мовою як допоміжного засобу в процесі усного перекладу) [40, с. 7]. За його класифікацією, переклад за формою мовлення на мові перекладу поділяється на письмовий та усний. За модальністю сприйняття на іноземній мові переклад поділяється на усний переклад на слух та з аркуша. За часовим

співвідношенням комунікативних актів усний переклад (на слух) поділяється на послідовний та синхронний [40, с. 7].

У традиції вітчизняного перекладознавства усний переклад поділяється на два види: **послідовний** і **синхронний**, до яких іноді додають *змішані* або *допоміжні види*: нашіптування («шушутаж») та переклад з аркуша. У деяких працях можна зустріти такі види усного перекладу, як театральний, кіно- і відеопереклад, переклад слайдів, комп'ютерний. Так, у новій повній класифікації видів і типів послідовного перекладу А.П. Чужакіна фігурують такі дихотомії: основні види професійного послідовного перекладу – абзацно-фразовий, двосторонній під запис (неформальний/офіційний (діловий), двосторонній без запису (неформальний/діловий). Комбіновані типи усного перекладу: переклад з аркуша (підготовлений/спонтанний/з диктофоном), кіно-/відеопереклад (підготовлений/без підготовки). Допоміжні типи усного перекладу (усний переклад слайдів/реферативний переклад). Комп'ютерний переклад з використанням в усному перекладі як допоміжний (посилання, перевірка, корпус текстів тощо). Усний переклад поділяється на переклад на рідну мову (у західних країнах стандарти вимагають перекладати тільки з іноземної на рідну мову)/ і з рідної на іноземну – *retour* (вітчизняні традиції передбачають навчання адекватного перекладу також і на іноземну мов) [42, с. 4; 88].

У західноєвропейській традиції усний переклад частіше поділяється переважно на *два типи*: конференц-переклад (*conference interpreting*) та переклад переговорів, або лінійний переклад (*liaison interpreting*). Конференц-переклад, у свою чергу, поділяється на такі підтипи: синхронний (*simultaneous interpreting*) і послідовний (*consecutive interpreting*). Спостерігається такий факт, що переклад переговорів або ототожнюють, або дистанціюють від перекладу-супроводження (*escort interpreting*) і перекладу в соціальній сфері (*community interpreting*). Що цікаво, деякі дослідники називають останній вид комунальним, двостороннім, культурологічним, діалоговим, контактним, суспільним, спеціальним [46; 48; 50; 52].

Автори виділяють ще деякі види усного перекладу, які мають суто практичне спрямування: медіапереклад (*media interpreting*), сурдопереклад (*sight translation interpreting*), переклад

з аркуша (*sight interpreting*), судовий (*court interpreting*) та медичний переклад (*health interpreting*).

Дослідники пропонують поділяти різні види усного перекладу залежно від сфери застосування комунікації: міжнародної або всередині однієї спільноти. За Ф. Пехакером, першій відповідає конференц-переклад, а другій – переклад у соціальній сфері [52]. Конференц-переклад являє собою переклад публічних виступів під час проведення міжнародних заходів з використанням двох або більше іноземних мов. Цей вид перекладу застосовується у конференціях, зустрічах офіційного характеру, ділових та наукових форумах тощо. Для роботи залучаються тільки висококваліфіковані професіонали, які володіють мінімум двома активними мовами, окрім рідної.

Переклад у соціальній сфері – це міжкультурне та міжмовне посередництво в різних адміністративних установах. Незважаючи на різні думки, сучасний стан справ є таким, що соціальний переклад зараз вважається професійною діяльністю, яка має широке розповсюдження й велике значення у поліетнічних суспільствах [50; 51]. Варіаціями соціального перекладу вважаються судовий й медичний переклади, так званий дистанційний або телефонний переклад і сурдопереклад. Як підкреслюють дослідники, особливістю перекладу у соціальній сфері є міноритарна роль однієї з мов комунікації.

За схемою Ф. Пехакера [52], переклад переговорів посідає особливе місце. Він відбувається у ситуаціях невеликих за обсягом ділових зборів і неформальних зустрічей з обмеженою кількістю учасників. Перекладач передає висловлювання двох осіб або двох груп, які присутні в одному й тому ж місці та об'єднані одним завданням. Такими прикладами можна вважати переклад під час візитів на підприємства, проведення робочих зборів та семінарів. До форм цього виду усного перекладу відносять переклад-супровід, лінійний переклад (міжкультурне посередництво у побутових ситуаціях зарубіжних подорожей), медіапереклад (переклад у засобах масової інформації) і телефонний переклад (переклад телефонних переговорів). Дослідники відзначають різні ролі учасників цього виду переговорів [46]. На відміну від соціального перекладу, де ролі учасників є асиметричними (соціальний працівник/біженець, суддя/підсудний, лікар/пацієнт тощо), переклад переговорів

передбачає роботу з комунікантами, які перебувають у рівних відносинах партнерів.

Поділяємо точку зору О.В. Алікіної щодо неоднорідності таксономічних категорій усного перекладу як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі [1, с. 29–32]. Такий стан справ можна пояснити мішаниною визначень таких понять, як: вид, підвид, спосіб, тип, *mode, modality, type, form* тощо, так і заплутаністю гіперо-гіпонімічних зв'язків. Якщо порівняти тенденції вітчизняних класифікацій та зарубіжних, можна простежити, що іноземні дослідники першочергову увагу приділяють перекладацьким функціям та умовам здійснення діяльності (на переговорах, у суді, на конференціях), вітчизняні ж автори схиляються до таксономії за способом здійснення перекладу (по-слідовно, із записом/без, з опорою на текст/без і т.д.).

На наш погляд, найчіткішу класифікацію усного перекладу наводить О.В. Алікіна [1, с. 32–33]. За напрямками мовних комбінацій усний переклад може бути:

- одностороннім, виконується в одному напрямі (на рідну або іноземну мову) під час перекладу монологічних виступів (лекцій, доповідей, презентацій тощо);
- двостороннім, що передбачає переключення з однієї мови на іншу в процесі перекладу діалогічних висловлювань і дискусій (переговори, інтерв'ю, бесіди, допити та ін.).

Одностороннім, зазвичай, вважається конференц-переклад, у той час як соціальний і переклад переговорів завжди здійснюється в обидві сторони.

За використанням обладнання сучасними видами усного перекладу є телепереклад (переклад, під час якого перекладач перебуває у прямому контакті з тим, хто виступає, але не з аудиторією) і телефонний переклад (переклад, під час якого перекладач або перебуває в контакті з одним із співрозмовників, або не має прямого контакту).

Темпоральна класифікація відображає поділ перекладу на різновиди залежно від часу співвіднесення з вихідним повідомленням. Таким чином, виділяють послідовний і синхронний переклад.

Послідовний переклад здійснюється після прослуховування усього фрагмента вихідного повідомлення. Послідовний переклад можна описати відповідним чином: перекладач пе-

ребуває поряд із оратором, слухає його повідомлення, записує, а під час пауз відтворює мовлення іншою мовою з опорою на свої записи.

У нашому дослідженні ми не плануємо наводити повну класифікацію усіх видів і підвидів синхронного перекладу, який є підвидом усного. Ми сконцентруємося тільки на усному послідовному перекладі і спробуємо навести усі його форми.

Серед *форм усного послідовного перекладу* виділяють:

- безпосередньо *послідовний переклад із записом*, який передбачає ведення запису у процесі сприймання вихідного повідомлення і породження перекладу на основі відповідних записів після закінчення великого фрагмента мовлення;

- *абзацно-фразовий переклад*, який здійснюється без запису з невеликими фрагментами під час пауз оратора.

Залежно від цільових настанов замовника перекладу обсяг повідомлення поділяється на два види:

- *повний послідовний переклад*, який передає усі деталі вихідного повідомлення;

- *скорочений послідовний переклад*, у процесі якого перекладач передає тільки основні ідеї вихідного повідомлення.

Необхідно зауважити, що повний послідовний переклад із записом вважається класичним видом конференц-перекладу. Саме запис як вид професійної фіксації інформації дозволяє перекладачу зняти навантаження з оперативної пам'яті, створити програму породження тексту перекладу й передати усі деталі вихідного повідомлення мовою перекладу після сприйняття вихідної інформації протягом довгого відрізка часу [1].

Абзацно-фразовий переклад (АФП) розповсюджений в усіх формах і ситуаціях соціального перекладу й перекладу переговорів, розмов і бесід. Скорочений послідовний переклад зустрічається, головним чином, під час роботи з медіадискурсом.

За цілями, яких має досягти усний переклад, виділяють власне переклад (орієнтований на реалізацію комунікативного наміру відправника) і терціарний переклад (орієнтований на реалізацію мети, яку сформульовано замовником або перекладачем) [1].

Отже, в результаті аналізу відомих класифікацій ми взяли за основу багатокритеріальну таксономію, розроблену О. В. Алікіною, яка враховує, на наш погляд, взаємовідношення

різних видів усного перекладу [1, с. 32]. За *способом* усний переклад поділяється на послідовний і синхронний.

За *формою* виділяють усний послідовний переклад із записом, абзацно-фразовий або усний послідовний переклад без запису, власне синхронний, переклад з аркуша, нашіптування, сурдопереклад.

За *сферою застосування* усний переклад буває конференцій, може здійснюватися послідовно із записом, з аркуша, синхронно, сурдоперекладом. Переклад переговорів здійснюється за допомогою абзацно-фразового перекладу та нашіптування. У свою чергу, лінійний переклад використовує АФП, нашіптування і сурдопереклад. Медіапереклад може здійснюватися за допомогою послідовного із записом, АФП і синхрону. У телефонному перекладі застосовується АФП. Телепереклад здійснюється за допомогою послідовного із записом, АФП і синхрону. Переклад у соціальній сфері – АФП та з аркуша. Судовий, медичний і адміністративний – АФП, з аркуша та сурдопереклад.

За *знаковою системою* усний переклад поділяється на аудитивний (послідовний із записом, АФП, синхрон, нашіптування та сурдопереклад), візуальний (тільки з аркуша), візуально-жестовий (сурдопереклад), аудіовізуальний (АФП та з аркуша).

За *розміщенням* переклад буває контактним (послідовний із записом, АФП, з аркуша, нашіптування, сурдопереклад) та дистанційним (АФП, синхрон і сурдопереклад).

За *напрямом* усний переклад поділяється на односторонній (послідовний із записом, синхрон, з аркуша, нашіптування, сурдопереклад), двосторонній (АФП, сурдопереклад), прямий (послідовний із записом, АФП, синхрон, з аркуша, нашіптування, сурдопереклад) і непрямий (синхрон і сурдопереклад).

За *обсягом* усний переклад може бути повним (послідовний із записом, АФП, нашіптування) та скороченим (АФП, нашіптування).

За *використанням технічних засобів* із застосуванням спеціального обладнання (кабіни та мобільного пристрою) виділяють синхронний переклад. За використанням телекомунікаційного обладнання розрізняють АФП і синхрон. Без обладнання використовується послідовний переклад із записом, АФП, переклад з аркуша, нашіптування та сурдопереклад.

Отримані комбінації різних критеріїв дозволяють нам виділити та описати *три різновиди усного послідовного перекладу*:

1. *Послідовний переклад із записом* (аудитивний, прямий, односторонній, контактний, без використання спеціального обладнання, який використовується в ситуаціях конференц- і медіаперекладу). Здійснюється в паузах поміж закінченими фрагментами вихідного повідомлення.

2. *Абзацно-фразовий переклад* (аудитивний/аудіовізуальний, повний/скорочений, послідовний, прямий, двосторонній контактний/дистанційний переклад без використання обладнання або телекомунікаційних засобів, який використовується в ситуаціях перекладу переговорів і соціального перекладу). Здійснюється у паузах між невеликими фрагментами вихідного повідомлення.

3. *Переклад з аркуша* – комбінований вид усного перекладу (візуальний/аудіовізуальний, синхронний, прямий, односторонній, контактний, переклад без спеціального обладнання, використовується у різних ситуаціях перекладу конференцій, переговорів і комунального перекладу). Здійснюється одночасно з читанням вихідного тексту.

Ще один вид усного перекладу – комбінований, він вважається новим, але активно розвивається [53]. Цей вид називається *синхронно-послідовним (SimConsec)* і вважається *гібридним способом усного перекладу*. Такий вид перекладу з'явився наприкінці 2002 р. і, як вважають дослідники, може замінити перекладацький запис. Протягом часу, коли звучить повідомлення іноземною мовою, перекладач робить запис за допомогою цифрового обладнання (диктофона або смартфона). Потім він включає диктофон на прослуховування і за допомогою навушників прослуховує вдруге повідомлення і одночасно перекладає. Ще однією перевагою такого гібридного виду усного послідовного перекладу є той факт, що перекладачу не потрібно вести запис, це дозволяє весь час підтримувати зоровий контакт з аудиторією, уважно слухати й аналізувати повідомлення на стадії рецепції послідовного перекладу. У результаті перекладач здійснює більш точний переклад, йому не треба покладатися на пам'ять або запис як допоміжний засіб для запам'ятовування і аналізу інформації. Він презентує пере-

клад більш впевнено після другого прослуховування повідомлення мовою оригіналу. Крім того, гібридний синхронно-последовний (*SimConsec*) переклад, на думку Ф. Пехаєра, запобігає компресії і потоку імпровізованого матеріалу, що є однією з характерних ознак последовного перекладу [53].

Отже, вважаємо за доцільне сформулювати певні методичні висновки, які базуються на таксономічному описі усного перекладу. До процесу професійної підготовки перекладачів необхідно вводити модифікації усного перекладу. Випускник, майбутній перекладач, має уміти перекладати последовно у різних ситуаціях, і під час конференц-перекладу, і під час ділових переговорів, і здійснювати переклад у соціальній сфері. До змісту навчання перекладачів необхідно включати усі вправи на односторонній, двосторонній, повний, скорочений, абзацно-фразовий переклад, зважаючи, перш за все, на последовний переклад із записом, включаючи усі можливі ситуації із застосуванням технічних засобів (телефонний переклад, переклад із слайдами, відеопереклад, *Skype* та гібридний *SimConsec* переклад). Крім того, необхідно зауважити, що кожен вид перекладу зумовлює рольовий репертуар перекладача, з яким майбутній фахівець має бути обізнаний для успішної реалізації своїх професійних умінь. Норми й принципи, які зумовлюють поведінку професійного перекладача, є завданням деонтології перекладу. Систематизація видів усного перекладу створює передумови не тільки для регламентування умов перекладацької діяльності, але й змісту навчання.

4.2. Принципи та методи перекладацької стратегії

4.2.1. Одиниці перекладу

Структура акту перекладу, за В.Н. Комісаровим, представлена последовністю трьох етапів: розуміння – переклад – оцінювання перекладацького рішення [20]. У практиці перекладу недостатньо враховується той факт, що етап розу-

міння тексту є неоднорідним явищем. У його складі можна виділити дві стадії: розуміння і доперекладацький аналіз тексту. По-перше, процес розуміння змісту тексту рідною мовою відбувається природно, без будь-яких зусиль, у той час як розуміння вихідного тексту іноземною мовою може викликати певні труднощі. Отже, цілком природним є той факт, що стратегія перекладу, безумовно, не є симетричною в процесі взаємодії двох мов за участі одного перекладача. Перекладач має не тільки зрозуміти зміст тексту, але й побудувати перекладацький «фрейм» і далі фактично структурувати текст під мову перекладу.

Аналіз теоретичних матеріалів дозволяє дійти висновку, що доперекладацький аналіз тексту починається з аналізу *культурно значущих* факторів (різні способи вираження прохання та спонукання до дії в англійській та українській культурах; безеквівалентна лексика; фонові інформація, яка не закріплена у безеквівалентній лексиці, а знаходить своє вираження у компонентах значень слів, відтінках слів тощо, при цьому виявляє інформаційні розбіжності між понятійно-схожими словами у двох мовах) [8; 23]. Дослідники зазначають, що саме соціально-культурна інформація вихідного тексту впливає на стратегію, яку обирає перекладач [21]

Наступний крок – аналіз *структурно значущих елементів* як один з варіантів розбіжностей у прагматичній напруженості тієї ж синтаксичної моделі у різних мовах. Наприклад, у двох мовах використовуються структури з віддієслівними іменниками, але їхній функціонально стилістичний потенціал відрізняється, зважаючи на той факт, що український віддієслівний іменник у процесі перекладу на англійську може кваліфікуватися як семантично «порожній», тому під час перекладу випускається. Наприклад, у реченні «Підписання цього контракту дозволить компанії вийти на нові ринки збуту» слова «підписання» та «збуту» у перекладі випускаються (*The contract will give the company an access to new markets*). Необхідно відзначити, що однією із структурно значущих особливостей англійської мови є роль дієслова-предиката, який вважається центром. Такий стан зумовлює низку обов'язкових перекладацьких стратегій, в основі яких лежить необхідність розгорнути латентну (приховану, вторинну) предикативність у повноцінну предикатив-

ну структуру, іншими словами речення, або вторинно-предикативну структуру з безособовою формою дієслова. Перш за все перекладачу необхідно визначити функцію певної одиниці у вихідному тексті, а вже після цього передавати структуру вихідної мови на мову перекладу.

Після розглядання структурно-функціональних проблем перекладач звертається до *аналізу проблем лексичного* (можливо, й морфологічного і навіть фонетичного) рівня.

У цілому, на думку багатьох теоретиків, аналіз передбачає структурно-функціональний підхід, який складається з аналізу речення з точки зору особливостей його структури [20]. Структурно значущі відмінності між різними мовами пояснюються на навчальному етапі навчання перекладу, оскільки вони вважаються визначними для створення адекватного перекладу (структура речення, актуальне членування речення, зіставлення граматичної структури, логічної та інформаційної структур речення тощо).

Отже, переклад, наприклад, з української на англійську можна подати як спробу знайти певний компроміс між необхідністю зберегти інформаційну структуру висловлювання, з одного боку, та вимогами системи англійської мови, згідно з якими на першому місці має стояти підмет, на другому – присудок, далі додаток та обставина – з іншого боку. Усе це змушує шукати шляхи функціональних трансформацій, для того щоб перетворити певну інформаційну одиницю залежно від її позиції у реченні.

Тісно пов'язане з проблемою перекладацької еквівалентності питання одиниці перекладу. Зазвичай теоретики перекладознавства за одиницю перекладу беруть текст [20, с. 65]. Цікавою видається точка зору О.А. Сулейманової, яка прирівнює одиницю перекладу до перекладацьких труднощів, і вважає такими одиницями морфему, слово, словосполучення та речення [35, с. 20].

З точки зору визначення стратегії пошуку одиниці перекладу в нормі фонема не інтерпретується як одиниця перекладу за винятком випадків звуко символізму та звукоудаваних одиниць, які імітують «мову» тварин, або специфічні звуки, що робить людина (шипіння, булькання тощо). Фонему або сполучення фонем має сенс розглядати як перекладацькі труднощі

тільки за умов роботи, у нашому випадку – з рекламою або із заголовками статей. У більшості випадків одиниця оригіналу фонетичного рівня передається за допомогою одиниць такого ж фонетичного рівня. У нашому дослідженні ми не розглядаємо стилістичні фігури мовлення, зважаючи на тип дискурсу та його лінгвістичні особливості.

Розбіжності між мовами на рівні морфеми визначаються розвиненою морфологією у синтетичній українській мові та її порівняною мізерністю в аналітичній англійській мові. Це зумовлює той факт, що в процесі перекладу з рідної мови необхідно враховувати елементи словотворення та зміни слів і знаходити регулярні механізми їх передавання.

Разом з тим аналіз навчальних посібників з проблем перекладу дає підстави стверджувати, що рівень морфології залишається практично не представленим. Нам видається досить важливим зупинитися саме на цій проблемі, оскільки в процесі перекладу з рідної мови на англійську з рівня морфеми (префікса) частіше за все необхідно переходити на рівень словосполучення або аналітичного слова. На підтвердження нашої позиції визначимо кілька груп дієслів з префіксами: дієслова, в семантиці яких інформація про однократність дії виражена у префіксальній морфемі (спалахнути, здригнутися, злетіти, змахнути, вискочити, підкинути тощо). В англійській мові інформація про несподіваність, раптовість дії може передаватися аналітично – за допомогою окремого слова (*suddenly*), а інформація про одноразову дію – за допомогою спеціальної синтаксичної структури: *give a start / a fly / a wave*.

Дієслова з префіксом із значенням «піднятися вгору» або «раптово почати дію» (скочити, спалахнути, спурхнути, спливити тощо) відповідають англійським дієсловам з часткою *up*: скапати – *dig up*, скипіти – *flare up, fly into a rage*, скочити – *jump up, leap up, come up*.

Окрім префіксів, перекладацькі труднощі на рівні морфеми викликають і суфікси (дівчисько – *a little girl*, слоненятко – *a little elephant*), які перекладаються словосполученням.

Отже, зважаючи на цей факт, можна вивести певні закономірності та спиратися на них в процесі перекладу українських афіксальних утворювань. Префікси із значенням результа-

тивності, закінченості дії, процесу передаються на англійську мову за допомогою:

– дієслівного часу *Present / Past Perfect* (зробив – *has done*, пофарбував – *has painted*, проаналізував – *has reviewed*, відвантажив – *has shipped*);

– предикативних сполучень (розлютитися – *drive mad*, порадувати – *make happy*, промокнути – *get soaked*);

– фразових дієслів (зрости – *rise up, go up*).

Найбільш розповсюдженим випадком міжмовної кореляції вважається рівень слова, де часто спостерігається розбіжність рівнів корелюючих одиниць перекладу. У мові перекладу слово може відповідати словосполученням різного типу (фразеологізму, зв'язаному або вільному словосполученню), наприклад: упоратися – *cope with*, які, на диво, не викликають особливих труднощів у процесі перекладу. Проблема на рівні слова, на думку дослідників, виникає внаслідок розбіжностей у семантичних структурах у вихідній мові і мові перекладу. Як зауважують дослідники, перекладачі-початківці часто припускають, що обсяг і структура значення слова рідної мови практично збігаються із структурою значення відповідного слова мови перекладу, до того ж не тільки за кількістю значень, але й за частотністю їх вживання. Те, що в одній мові вважається основним значенням слова, у другій може бути периферійним і не частотним [35, с. 34]. Саме цей фактор і є причиною так званих буквальних, дослівних перекладів. Наприклад, досить поширена фраза із словом *challenge* часто передається буквально як «виклик». Фразу *there must be a challenge in the project* потрібно перекласти як: «Проект має бути цікавим або проект не буде легким», а не дослівно: «Проект має кинути виклик».

У літературі існує ціла низка так званих «класичних» перекладів дослівних, буквальних перекладів. Часто *Law School, Medical School* перекладаються як юридична і медична школи замість факультетів; *dance around-the-clock* перекладають як танок навколо годинника замість танок протягом доби. Англійське слово *officer* означає службовця/співробітника, а не офіцера. Уже з'явилися, так звані, кредитні офіцери банків та офіцери бек-офісу замість співробітників кредитного відділу банку й відділу обробки документів.

Ще одним джерелом перекладацьких проблем вважається *інтернаціональна лексика*, яка у своїй більшості створює «хибних» друзів перекладача. На основі аналізу лінгвістичних досліджень необхідно виділити два типи відношень між англійськими та українськими інтернаціоналізмами:

- повна відповідність між словами англійської та української мов, не викликає жодної проблеми перекладу;
- відсутність відповідності у значенні між англійськими та українськими словами, що викликає особливу увагу під час перекладу.

У літературі можна знайти перелік слів-інтернаціоналізмів та «хибних» друзів перекладача. Тому перекладачу-початківцю не рекомендується повністю довіряти своїй мовній здогадці, а завжди перевіряти себе за допомогою словника.

Наступний рівень, на якому можуть виникати перекладацькі труднощі – *словосполучення*. Цей рівень відрізняється тим, що має ще менше відповідностей у двох мовах, ніж на рівні фонемі й слова. Причина цього – закони сполучуваності, які відрізняються один від одного у різних мовах, що й спричиняє основні перекладацькі помилки й викликає певні труднощі, здебільшого граматичного плану, у зв'язку з необхідністю здійснювати структурно-синтаксичні перетворювання. Словосполучення як одиниця перекладу описана практично в усіх працях дослідженнях з перекладу [2; 13; 15; 17; 18; 22; 27; 29–32; 36; 39; 44].

Розглядаючи словосполучення саме з точки зору перекладацької перспективи, слідом за С.Г. Тер-Мінасовою та О.О. Сулеймановою, ми розрізняємо два типи словосполучень: предикативні (*come to know, have an insight*) та непередикативні (*behind the wheel, within the company, compelling evidence, employment history, track record, cost-conscious clients*) [35; 37]. У процесі перекладу особливу увагу слід приділяти непередикативним словосполученням, які ми поділяємо на атрибутивні структури (прикметник + іменник) та субстантивні атрибутивні словосполучення (структури типу *N1N2...Nn*). Проблему порядку, за яким йдуть елементи у багатокомпонентних атрибутивних словосполученнях, пропонується вирішувати за запропонованим авторами загальним класифікаційним принципом, який становить когнітивну основу категоризації світу та його мов-

ного відображення. Отже, в процесі перекладу атрибутивних словосполучень як на англійську, так і на українську мови бажано зберігати порядок розташування визначень у тексті перекладу.

В українській мові досить розповсюдженими вважаються структури «прикметник + іменник» (можливі зміни, вірогідні умови); «іменник + іменник» (термін дії, збільшення вимог) і «іменник + прийменник + іменник» (ціна на нафту, плата за навчання). В англійській мові їм відповідають або атрибутивні «прикметник + іменник» (*possible approach*), або субстантивні атрибутивні (*conflict resolution*) структури.

У процесі перекладу на українську мову англійських атрибутивних структур спостерігається зворотна тенденція, до варіативності граматичних структур:

- відмінкова іменна група (з іменником у родовому відмінку): *income policy* – «політика доходів» ($N1 + N2$);
- прийменникова іменна група (іменник з прийменником): *strike warnings* – «попередження про страйк» ($N1 + prep + N2$);
- підрядне речення: *wage deadlock* – «глухий кут, в який зайшли переговори про підвищення заробітної плати».

Особливу увагу варто приділити субстантивним атрибутивним словосполученням, які досить широко розповсюджені в англійській мові завдяки їх здатності до економії мовних засобів і які відрізняються від українських різноманітністю й широтою смислових зв'язків між елементами. В українській мові означення зазвичай вказує на властивості об'єкта, який йде безпосередньо за ним. В англійському словосполученні властивості можуть належати якомусь третьому предмету або явищу, яке не вказане у словосполученні: *solid engine* – «двигун на твердому паливі», *oil countries* – «країни, що експортують нафту», *crime package* – «пакет заходів, спрямованих на боротьбу із злочинністю». Звідси впливає потенційна багатозначність англійських словосполучень, яка потребує уваги й аналізу усього контексту і в процесі перекладу – радикальної перебудови усього словосполучення.

І останній вид словосполучень – англійська іменна група, яка не має аналогу в українській мові і до складу якої можуть входити будь-які частини мови (дієслова, прийменники, числівники, вигуки, синтаксичні структури), наприклад: *two-day*

consultative group meeting, a-pay-as-you-earn income tax scheme, eight-nation economic summit meeting. За визначенням О.І. Смирницького, вони є словами нестійкого типу і створені за допомогою внутрішнього синтаксису, а їхні елементи поєднуються дефісом або беруться в лапки [34].

Речення як одиниця перекладу потребує укупності взаємопов'язаних та взаємообумовлених структурно-граматичних і логіко-інформаційних факторів. Зважаючи на відмінності у структурі фрази англійської та української мов, у процесі перекладу практично завжди виникає необхідність трансформацій. Завданням адекватного перекладу є не формальне поєднання членів речення, а встановлення кореляції між інформаційними компонентами речень вихідної мови та мови перекладу, що з урахуванням правил англійського порядку слів у реченні потребуватиме значних структурних змін під час перекладу.

Загальною закономірністю вважається той факт, що англійські речення починаються з підмета, а українські зазвичай з другорядних членів. У зв'язку з необхідністю адекватного передавання інформаційного компонента та приведення інформаційної структури у відповідність до синтаксичної українська група обставини перейде до статусу підмета і перекладатиметься як підмет: «минулого року відбулася чергова конференція» – *last year saw the annual conference*, «відповідно до результатів останніх досліджень» – *recent studies reveal*, «мені видається суперечним» – *I find it arguable*, «через туман рух зупинився» – *the fog stopped the traffic*.

Використовуючи структурно-функціональний підхід з метою навчання усного перекладу та відповідного відбору навчального матеріалу вважаємо за доцільне аналізувати спеціально підібрані (мікро) тексти, в яких можна подолати перекладацькі труднощі на різних рівнях (морфеми, слова, словосполучення). Іншими словами, у нашому дослідженні традиційне для теорії перекладу питання про одиницю перекладу ми ставимо у залежність від типу перекладацьких труднощів, що вважаємо прагматично актуальним.

Отже, виділення одиниць перекладу дозволяє оптимізувати стратегію навчання перекладу, яка побудована на відпрацюванні певних перекладацьких труднощів. А виділення без-

посередньо одиниці перекладу дозволяє встановити обсяг необхідних перекладацьких перетворень та послідовність етапів вирівнювання й встановлення відносин еквівалентності вихідного тексту і тексту перекладу.

4.2.2. Рівні еквівалентності та адекватний переклад як ключові фактори перекладацького рішення

Безумовно, однією з важливіших практичних проблем для перекладача є питання відповідності тексту перекладу (ТП) і тексту оригіналу (ТО). Найважливішими параметрами для зіставлення текстів вважається їхня структурна семантика (зміст) та потенціал взаємодії. Також тексти можуть відрізнятися один від одного комунікативним ефектом, або реакціями, на які реагує адресат.

Виходячи з аксіоми, що переклад як процес має забезпечити, перш за все, еквівалентність реакцій адресата, який отримує переклад, і адресата, який отримує оригінал, впливає фактор рівноцінності вихідного тексту і тексту перекладу за здатністю викликати реакції у своїх адресатів. Така здатність має назву «регулятивний вплив». Під час такого впливу на адресата текст певним чином змінює (регулює) стан його розуму, його емоції і поведінку, що становить головну вимогу до перекладу [23, с. 31]. Але цей критерій не є єдиним і достатнім для того, щоб текст мовою перекладу (МП) був визнаний як якісний переклад, що відповідає його суспільному призначенню. Цілком поділяємо точку зору Л.К. Латішева, який вважає, що, крім здатності викликати аналогічну реакцію, від тексту перекладу вимагається також певний ступінь подібності до вихідного тексту у вигляді використаних засобів мовного висловлювання [23, с. 32]. Без цього неможливо відокремити переклад від інших видів мовного посередництва.

Отже, невід'ємною властивістю перекладу в загальноприйнятному розумінні є певний ступінь структурно-семантичної подібності ТО і ТП. Поняття еквівалентності у теорії перекладу відображає еволюцію точок зору представників різних наукових шкіл на сутність перекладу (праців В.Н. Коміс-

сарова, Л.С. Бархударова, Л.К. Латишева, Я.І. Рецкера, Ю. Найди, Дж.К. Катфорда, В. Колера, Г. Йегера, В.Г. Гака, Ю.І. Львина, Є.В. Бреуса, Н.К. Гарбовського, О.Д. Швейцера, В.С. Виноградова та інших). Теорія перекладацької еквівалентності розвивається паралельно загальному розвитку лінгвістики.

На думку багатьох теоретиків, поворотним моментом у розвитку теорії рівнів еквівалентності стали праці Ю. Найди, який одним з перших додав до визначення еквівалентності прагматичний компонент – установку на рецептора. Наявність семантичної подібності між двома текстами вже більше не розглядається як достатня умова для еквівалентності. В його працях «динамічна» еквівалентність протиставляється поняттю «формальна відповідність», іншими словами, такий тип перекладу, в якому у мові-рецепторі механічно відтворюється форма вихідного тексту, що, відповідно, перекручує смисл повідомлення й призводить до його неправильного сприйняття. У процесі формально еквівалентного перекладу перекладач орієнтується на МО, форму й зміст вихідного повідомлення. Спроби повної відповідності граматичних форм і буквальної лексичної відповідності призводять до того, що переклади не завжди зрозумілі й потребують приміток й коментарів. Концепція динамічної еквівалентності Ю. Найди – це спроба здолати обмеженість суто формального і семантичного підходів. Динамічна еквівалентність визначається як якість перекладу, в процесі якого зміст оригіналу передається таким чином, що реакція рецептора перекладу в основному стає подібною до носія МО. Реакція має на увазі загальне сприйняття повідомлення, яке включає розуміння його смислового змісту, емоційних установок тощо.

Вид еквівалентності може уточнюватися шляхом зазначення того аспекту й певних властивостей оригіналу, які необхідно зберегти в процесі перекладу. Кожного разу під час перекладу перед перекладачем постає завдання вибудувати ієрархію цінностей, які необхідно зберегти у тексті перекладу, а на її основі – ієрархію рівнів еквівалентності.

Але всі сучасні дослідження акцентують увагу на основній вимозі – комунікативно-прагматичній еквівалентності. Саме вона передбачає передавання комунікативного ефекту тексту МО, і саме такий тип еквівалентності задає співвідношення рещтою її видів – денотативною, конотативною, текстуально-нор-

мативною і формальною (еквівалентність за В. Коллером) [49, с. 191].

Подібну точку зору на перекладацьку еквівалентність знаходимо у працях Г. Йегера, який визначає комунікативну еквівалентність як співвідношення між текстом МО і текстом МП, що виникає у випадку, коли в процесі переходу від оригіналу до кінцевого тексту зберігається або залишається інваріантною первісна комунікативна цінність тексту [47, с. 87].

Модель еквівалентності О.Д. Швейцера також ставить прагматичний рівень над семантичним і синтаксичним, при цьому семантичний поділяється на два підрівні відповідно до розрізнення у семантиці денотативного і сигніфікативного компонентів значення. І саме це необхідне ядро, без якого неможна досягти еквівалентності, становить прагматичний рівень компонентів [43].

Модель еквівалентності, за В.Н. Комісаровим, складається з п'яти ієрархічно взаємопов'язаних рівнів і вводить порівняно із моделями О.Д. Швейцера і Г. Йегера ще один рівень – лексико семантичного співвідношення [19]. З одного боку, введення лексико семантичного рівня залишає можливість застосування дослівного перекладу, а з іншого – привертає увагу до слова як до одиниці перекладу.

Отже, якщо в тексті перекладу збережена комунікативна установка, враховані культурно-релевантні особливості тексту, структурні особливості мови, переклад можна вважати адекватним, тобто таким, який зможе викликати у носія МП реакцію на запропонований текст, що буде відповідати реакції відправника тексту оригіналу.

Теорія рівнів еквівалентності набуває логічного завершення у понятті адекватності перекладу. Цей термін, запропонований А.В. Федоровим, означає стосовно перекладу відповідність оригіналу за функцією (повноцінність передавання) і виправданість вибору засобів у перекладі [38, с. 167–177]. Повноцінність перекладу складається із специфічного для оригіналу співвідношення змісту і форми шляхом відтворення особливостей цієї форми або створення функціональних відповідностей до цих особливостей. Це передбачає використання таких мовних засобів, які не завжди збігаються за формою з елементами оригіналу, але виконують аналогічну смислову і художню функцію у системі цілого [ibid].

Тут доречно скористатися прикладом У. Еко, коли в процесі перекладу з однієї мови на іншу алузії середньовічної культури передаються шляхом заміни на епос культури МП, що відповідно супроводжується переходом зовсім в іншу систему образів. Проте така заміна визнається автором ТО як абсолютно доречна і викликає у нього захоплення [45].

Іншими словами, досягнення еквівалентності на будь-якому рівні не означає автоматичного досягнення адекватності перекладу. Можна вважати переклад адекватним лише за умов, коли реакція отримувача тексту перекладу (така реакція зумовлена значною мірою ступенем культурної моделі, у рамках якої існує текст) збігається із сприйняттям повідомлення відправником оригіналу.

4.2.3. Вплив інформаційної структури повідомлення на перекладацькі стратегії

Взявши за основу поняття адекватного перекладу (див. 4.2.2), ми дійшли висновку, що перекладацька стратегія будується зверху вниз – від аналізу культурно обумовлених і прагматичних факторів до аналізу мовних структур спочатку більш високого рівня (речення) до одиниць нижчого рівня.

Семантичною (когнітивною) основою спілкування (на фоні логічної і формально-граматичної) вважається інформаційна структура висловлювання. Починаючи будувати висловлювання, людина не ставить завдання вигадувати його структуру з нуля. Будь-яка мова оперує готовими схемами побудови висловлювань, які заповнюються конкретними лексичними одиницями. Такі структурні схеми висловлювань мають свою формальну організацію і значення. Граматичні форми речення і його членів є специфічними для кожної окремої мови або групи мов і є найбільш усталеними елементами структури мови.

Далі доречно використовувати лінгвістичні терміни «формальне» та «актуальне» членування речення, де ми зосередимося на останньому, яке враховує комунікативний намір того, хто говорить, у способі організації речення і включенні його до ситуації спілкування, іншими словами, його актуалізацію.

Актуальне членування передбачає виділення ядра висловлювання (найважливішої частини, яка передає комунікативний намір відправника повідомлення), і основи висловлювання. Різниця між формальним та актуальним членуванням відображається у відмінності понять «речення» та «висловлювання», де речення – це структура, в якій думка оформлена граматично. Речення, яке має актуалізацію у конкретній мовленнєвій ситуації, звернене до адресата з певною комунікативною функцією, вже буде вважатися висловлюванням. Висловлювання може збігатися з реченням, може бути меншим, або більшим за нього. У нашому дослідженні ми використовуємо більш відомі терміни «тема» і «рема», де рема зазвичай співвідноситься з новою інформацією, яка вводиться до свідомості слухача на момент висловлювання. Тема включає в себе вже відоме, те, що перебуває у свідомості того, хто слухає, у момент висловлювання, за припущенням того, хто говорить.

З метою вирішення питань, пов'язаних з обранням певної перекладацької стратегії для реалізації ефективної мовленнєвої комунікації і здійснення перекладу, необхідно розглянути цю проблему детально. Картина актуального членування у різних мовах не збігається. У тема-рематичному оформленні висловлювання в українському і англійському діловому дискурсах існує низка невідповідностей [4; 41].

Англійські монореми (висловлювання, які містять нову або важливу інформацію, з точки зору автора) будуються за принципом розгортання думки від реми до теми, іншими словами від нової, більш значущої інформації до вже відомої або менш відомої. В українській мові еквівалентне висловлювання починається з теми. У процесі перекладу монорем з англійської мови на рідну перетворення будуть незначні: використовується зворотний порядок слів, при якому підмет займає позицію після дієслова: *The big companys plan to pour quick and large scale assistance into a few subsidiaries appeared in danger of breaking down on Monday.* – «В понеділок під загрозою зриву опинився план великої компанії про термінову широкомасштабну допомогу кільком філіям».

Дослідники відзначають випадки винесення в процесі перекладу рематичного фокусу англійської монореми в початок речення із зміщенням теми у кінець у нейтральних (неекспре-

сивних) реченнях: *But it was only this autumn that the Chair of the Board signed into company regulations amendments.* – «Тільки цієї осені голова ради директорів підписав поправки до нормативних актів компанії». В англійській мові зворот *it was only...* є розповсюдженим засобом вираження рематичного фокусу [35, с. 74–78].

Універсальним засобом виділити тему і рему є інтонація. Якщо висловлювання складається з двох частин, які протиставлені одна одній, інтонаційна пауза підкреслює й виражає таке розділення. Тема може бути виділеною за допомогою підвищення тону, що говорить про незавершеність висловлювання й передбачає, що комунікативний центр ще не звучав. Рема, як головна комунікативна частина речення, є інтонаційним центром і виокремлюється зниженням тону. Виділяють ще кілька способів визначення теми і реми:

– тема і рема визначаються своїм розташуванням у реченні (в українському розповідному реченні тема, як правило, стоїть на початку речення і часто передається обставиною місця, часу, образу дій, додатком, а рема – у кінці; в англійській мові у межах монореми рема займає початкову позицію і передається підметом, тема розташовується в кінці і передається обставиною місця, часу й додатком. В диремі (висловлювання, в якому тема впливає з попереднього висловлювання) структура речень в обох мовах збігається;

– в англійській мові **рема вводиться лексико-синтаксичними засобами типу:** *There is / are / exist / stand / come / lie / hang / appear / emerge / seem; It is / was.....who / that; It takes;* емфатичним *do: They do exist;*

– використовуються лексичні маркери (в обох мовах тему **вводять вказівні й присвійні займенники**); **неозначений артикль *a*** в англійській мові вводить рему, а означений *the* – тему; англійські заперечні займенники *no, neither, none* вводять рему; в українській мові – частка *не*, яка вживається не перед присудком; слова-актуалізатори реми (в англійській мові – *alone, just, such as, even, really, actually, awfully, rather than, exactly, precisely*; в українській – *виключно, саме, лише, тільки*).

Як відзначають дослідники, характерною особливістю англійської мови є **прагнення поєднати суб'єкт з найважливішою частиною висловлювання – ремою**. Згідно з правилами

фіксованого порядку слів суб'єкт у функції підмета може посідати виключно початкову позицію в реченні, іншими словами, бути темою. Для вирішення цього питання в англійській мові широко використовується *формальний* підмет, функція якого і полягає у збереженні фіксованого порядку слів. У процесі перекладу таких висловлювань відпадає необхідність збереження порядку слів, і формальний підмет перекладається «за фактом», тобто за допомогою тієї частини речення, функцію якої він виконує реально. В англійському реченні формальний підмет, окрім своєї традиційної функції (введення підмета в початковій позиції), фактично може виконувати функцію обставини місця, часу, образу дії, причини, додатка.

У так званих диремах (висловлюваннях, у яких тема впливає з попереднього висловлювання) структури англійських і українських речень збігаються. Незважаючи на цей факт, перекладач маже зіткнутися з проблемою, коли підмет англійського речення не завжди означає суб'єкта дії, а може вказувати на об'єкт, ознаку суб'єкта, або обставину завершення дії (місце, час, причину, мету). Як результат, підмет англійського речення може перекладатися практично будь-яким членом речення: обставиною, додатком, означенням тощо: «В понеділок суд остаточно вирішив справу про відшкодування збитків». – *Monday saw closure on the compensation.* «У Міністерстві закордонних справ відбулася українсько-американська зустріч». – *Ukrainian Ministry of Foreign Affairs hosted Ukrainian-American Talks.*

У процесі перекладу перед перекладачем неминуче постає питання про правомірність і обґрунтованість перекладацького рішення. Це передбачає, що у процесі навчання майбутнім перекладачам необхідно запропонувати алгоритм пошуку та обґрунтованості свого рішення.

У кожному різновиді ділового інституціонального дискурсу спостерігається різне співвідношення термінологічної, спеціальної і загальноживаної лексики. Для перекладача особливо важливо враховувати розбіжності між високою частотністю абстрактних іменників в українській мові і прагненням англійської мови, навпаки, конкретизувати абстрактність. Спостерігається стійка тенденція перекладати певні класи українських абстрактних слів словами більш конкретної семантики.

До слів широкої семантики лінгвісти відносять одиниці (*це, так, все, питання*), які в процесі перекладу необхідно конкретизувати.

Родові визначення (меблі) можуть замінюватися на видові (столи та стільці), де застосовується прийом конкретизації. Якщо видові назви, навпаки, замінюються на родові (*university students, seniors attending different training courses vs students*), цей прийом називається генералізацією.

Збірні іменники української мови, які означають сукупність людей (духовенство, студентство, козацтво), і ті, що означають просту множинність (студенти, священнослужителі, козаки), перекладаються на англійську мову словами, що означають просту множинність людей – **students, priests**. Іншими словами, під час перекладу абстрактні збірні іменники втрачають компонент абстрагування від фізичного втілення.

Отже, загальна стратегія перекладу українських абстрактних слів на англійську полягає в усуненні цієї абстрагованості і заміні абстрактного уявлення на конкретне. З точки зору співвідношення вихідного варіанта з результатом перекладу цю операцію можна визначити як конкретизацію. В процесі перекладу з англійської мови на українську необхідно зробити зворотну операцію – генералізацію.

4.2.4. Прийняття й обґрунтування перекладацького рішення

З метою підготовки впевненого перекладача, який добре уявляє собі перекладацьку стратегію, спробуємо виділити етапи процедури прийняття й обґрунтування перекладацького рішення.

Перший крок полягає у визначенні специфіки картини світу в двох мовах і культурах, які безпосередньо пов'язані з певною одиницею перекладу і є релевантними для перекладу. На цьому етапі необхідно враховувати культурно обумовлені компоненти:

- визначення культурних реалій, які потребують прагматичної адаптації;

- відносно низька частотність риторичного запитання;
- низька частотність віддієслівних і абстрактних іменників; прагнення визначити носія предикативної ознаки;
- прагнення уникнути використання заперечення (включаючи слово *but*), і в цілому уникати категоричності;
- прагнення до політкоректності і використання евфемізмів.

Далі визначається стилістична приналежність вихідного тексту. Після враховуються структурні особливості мов, які визначають характер опису певної ситуації при необхідності зберегти інформаційну структуру.

Другий крок складається з обрання перекладацької стратегії, яка відповідає першому кроку. Такий вибір здійснюється залежно від рівня одиниці перекладу. У випадку, коли одиниця перекладу належить рівню словосполучення, слова, морфеми, структурні перетворення полягатимуть у стратегіях згортання або розгортання (трансформації конкретизації або генералізації).

Якщо мова йде про речення (модель речення, порядок слів у ньому тощо), проводиться аналіз тема-рематичної організації висловлювання (актуального членування) у вихідній мові та її поєднання із інформаційною структурою висловлювання МП. З цією метою визначається тип інформаційної структури висловлювання (тема і рема), встановлюється, чи маємо справу з моноремою або диремою, робиться висновок щодо необхідності/відсутності структурного перетворення висловлювання (зміна порядку слів, перерозподіл функціональних характеристик частин висловлювання у зв'язку з вимогою збереження інформаційної структури), визначається необхідність членування або об'єднання висловлювання тощо.

Третій крок (тактика) передбачає встановлення формально граматичних і структурних співвідношень на основі загальнологічних операцій: випущення/додавання (відновлення), заміни/перестановки семантичних (і формальних) компонентів.

4.3. Реалізація імпліцитності у текстах англомовного ділового дискурсу та проблеми перекладу

У процесі комунікації не завжди повідомляється вся інформація. Свою думку автор може не виражати експліцитно. Відношення між формою і змістом лінгвістичного знака складні і суперечливі. Нерідко спостерігаються розбіжності формальної структури вислову з її семантичною структурою, внаслідок чого виникає імплікація.

Імпліцитний смисл є неодмінним атрибутом функціонування висловлювань у вербальній комунікації будь-якої мови. Імпліцитний смисл разом з експліцитним становить загальний смисл висловлювання. Експліцитний смисл – це мовний зміст висловлювання, який утворюється в процесі актуалізації в мові мовних значень вхідних одиниць, що дозволяє використовувати висловлювання для відображення предметів і ситуацій навколишнього світу.

Спочатку проблема імплікації була поставлена в граматиці (Є.І. Шендельс, Л.Г. Колядко), синтаксична імплікація досліджувалася у працях, присвячених проблемам семантичного синтаксису (Є.М. Старикова, Є.І. Шендельс та ін.). Вивчення імплікації на рівні речення стимулювало дослідження семантичної структури речення і комунікативних аспектів речення і тексту (Н.Д. Арутюнова, Г.Г. Почепцов та ін.), а також дослідження імпліцитності висловлювання та тексту (К.А. Долінін, І.Р. Гальперін, В.А. Кухаренко та ін.). Проблема вивчення імплікації також перебуває в центрі уваги зарубіжних лінгвістів (D. Gordon, G. Lakoff, H.P. Grice).

Довгий час було відсутнє однозначне розуміння того, що таке імпліцитний смисл, і існував ряд термінів для позначення цього явища, таких як «імплікація», «імпліцитний зміст», «імпліцитний смисл», «імплікатура». У традиційному розумінні до імплікації відносили як наявність імпліцитного смислу вислову, так і процес, і результат його виведення. У нашій роботі під імпліцитним смислом будемо розуміти весь смисл висловлювання, що мається на увазі, а під імплікацією – завершальний етап інтерпретації, виведення останньої частини імпліцитного смислу – імплікатури.

Таким чином, у формуванні смислу висловлювання беруть участь три компоненти імпліцитного смислу: пресупозиції, конкретно-контекстуальний смисл і додаткові когнітивні припущення, що створюють імплікатуру.

Термін «імплікатура» вперше був запропонований відомим лінгвістом та мовознавцем Г.П. Грайсом [12]. Імплікатура – це завершальна частина імпліцитного смислу. Для виведення імплікатури з когнітивного середовища використовуються додаткові когнітивні припущення, які часто можуть бути специфічними для конкретного акту комунікації і бути відомими тільки певним рецепторам повідомлення.

Імплікатура може постійно супроводжувати певний стимул, підтекст. Вислів одного змісту може мати висновок, який закріплений у мовній свідомості національної лінгвокультурної спільності (мовного колективу). Тоді один і той же вислів у різних контекстах дозволяє вивести визначену, постійну імплікатуру. Така імплікатура є стереотипною, вона закріплена за висловом одного виду. Висновок, закріплений за певним висловом мовним досвідом колективу, визначається як *загально-комунікативний (стереотипний)*.

В інших випадках висновок цілком може визначатися тільки ситуацією комунікації. Наприклад,

«Mr. Black, our clients insist on seeing you». – «Oh well, they know our phone number».

Тут репліка *«they know our phone number»* («вони знають наш номер телефону»), дозволяє в цьому контексті вивести ряд імплікатур, серед яких можуть бути *«Зі мною можна зв'язатися будь-якої хвилини; Я згоден»* тощо.

Отже, імплікатура – це висновок, що робиться рецептором повідомлення на підставі мовного змісту і конкретно-контекстуального смислу вислову і певних когнітивних припущень з когнітивного середовища, залучення яких обумовлюється необхідністю зробити висновок про глобальний смисл.

Імпліцитний смисл, що виводиться, розрізняється за чинниками його створення. Причини, або джерела, виникнення імплікатур включають:

1) семантико-смислову структуру всієї частини повідомлення, що раніше відбулося, – мовний висновок;

2) компоненти змісту довгострокової пам'яті (тезауруса знань про світ) – тезаурусний висновок;

3) чинники ситуативного контексту повідомлення – ситуативно-дейктичний висновок;

4) соціальні характеристики того, хто говорить, а також адресата повідомлення – прагматичний висновок.

Згідно з цією класифікацією можна говорити про обумовленість імплікатур фоновими знаннями (когнітивно-тезаурусний висновок), параметрами ситуації (ситуативно-дейктичний і прагматичний висновок) і знанням мови і змісту тексту (мовний висновок). Треба також відзначити, що ці імпліцитні смисли також бувають або контекстуальними, або загальнокомунікативними.

Розглянемо співвідношення між експліцитним та імпліцитним в англійських та українських текстах. Порівнявши тексти англійською та українською мовами, можна зробити висновок, що в англійському висловлюванні часто виражається менша кількість ознак, ніж в українському. У значення англійських висловлювань включається більша кількість елементів когнітивного середовища. Тому в процесі перекладу на українську доводиться використовувати *прийом смислової конкретизації*, що полягає у додатковій вербалізації ряду ознак ситуації, які в англійському оригіналі залишаються імпліцитними. Ці відмінності існують на рівні пресупозиційного змісту, де виявляються кілька видів імпліцитності:

1) на рівні слів:

– контекстна, пов'язана з випущенням елементів тексту, виражених у контексті;

2) на рівні словосполучень:

– висловлювання за типом *strategic negotiations*, в яких за правилами англійської мови випускається частина ознак ситуації, що виводяться англійськими рецепторами на основі знання парадигми вживання слів і на основі знання теми та контексту.

Ця частина імпліцитного смислу визначається нами як імпліцитність на рівні пресупозиційних компонентів. Вона виводиться рецепторами оригіналу і відіграє роль у структурі глобального смислу вислову.

Конкретно-контекстуальний смисл виводиться більшістю комунікантів завдяки здатності до інтерпретації смислу і при достатніх знаннях когнітивного контексту.

На етапі семантизації в процесі утворення мовного смислу вислову розбіжності між мовами в плані імпліцитності/експліцитності пов'язані з відмінностями в пресупозиціях.

Тут розбіжності зустрічаються найчастіше. У рецепторів оригіналу і перекладу може розрізнятися склад самого когнітивного середовища, елементи якого вербалізуються у висловлюванні. Багато елементів стимулу в одній мові не можуть бути семантизованими в іншій внаслідок відсутності необхідних пресупозиційних компонентів. Тому перша група чинників, що визначає відмінності між мовами на пресупозиційному рівні смислу висловлювання, пов'язана з відмінностями в самому когнітивному середовищі. Деякі елементи пресупозицій стимулу, відомі носіям англійської мови, можуть бути відсутніми в когнітивному середовищі українського читача. Часто пояснень потребують назви різного роду географічних і культурно-побутових реалій, що згадуються в оригіналі, наприклад: «*Newsweek reports*» – «Як повідомляє журнал “Ньюсуїк”» тощо.

Проблеми передавання імплікатур у перекладі пов'язані з відмінностями в когнітивному середовищі рецепторів оригіналу і перекладу. Виведення імплікатури може ґрунтуватися на елементах когнітивного середовища, що відсутні в адресата повідомлення, або на реаліях, які існують тільки для рецепторів оригіналу. Наприклад, фраза «*The goods were insured at Lloyds*» може мати визначені імплікатури для англійських рецепторів («Товар надійно застрахований», «В компанії багато грошей»), але сприйматися тільки на рівні мовного змісту рецепторами іншої культури.

Проте у більшості випадків, завдяки подібності навколишнього світу, здатності до інтерпретації смислу, рецептори перекладу в змозі вивести імплікатури оригіналу в процесі адекватного відтворення мовного змісту і передумов виведення конкретно-контекстуального смислу.

Експлікації можуть піддаватися фонові знання, невідомі представникам іншої культури. Наприклад, у процесі перекладу на англійську мову фрази «22 червня він відразу пішов на фронт» потрібно враховувати, що іноземець не знає і не зобов'язаний знати, що таке 22 червня для українського читача. Тому для збереження повного смислу висловлювання його

переклад буде скоріш за все таким: «*On the 22nd of June, when Nazis attacked his homeland, he went to the Army*».

На етапі семантизації відмінності в пресупозиціях висловлювань можуть стосуватися рівня мови та мовлення. На рівні мовної системи розрізняються обсяги значень окремих слів і граматичних конструкцій. На рівні мовлення, в дискурсі, спостерігаються відмінності в способах побудови висловлювань. Особливо це стосується випадків, коли в процесі опису ідентичної ситуації висловлювання однією мовою виражають більший або менший набір її основних ознак. При цьому ознаки, що не виражаються або мають на увазі в одній мові, можуть обов'язково виражатися в іншій.

Подібні випадки дають підстави говорити про відносну імпліцитність одних мов порівняно з іншими. Відмінності між мовами в плані імпліцитності/експліцитності легше всього виявити тоді, коли описуються однакові ситуації або в процесі порівняння перекладів.

У цьому відношенні спостереження над перекладами з англійської мови показують, що англійські висловлювання і тексти порівняно з їх українськими перекладами достатньо часто включають до своєї смислової структури менше ознак ситуації. Частина цих ознак залишається за планом вираження і домислюється англійським рецептором. Наприклад, *transmission software* – «програма передавання файлів».

Іноді українське висловлювання може бути більш імпліцитним. Проте, згідно з результатами багатьох досліджень двох мов у контексті їх зіставлення, англійська мова порівняно з українською виявляється менш імпліцитною. Наприклад:

Mode button – «кнопка вибору режиму»;

Secrecy obligations – «зобов'язання з дотримання секретності».

Необхідність експлікації в процесі перекладу на українську мову обумовлюється рядом характерних рис англійської мови. Так, уточнення значення англійського слова деколи залежить від знання тієї екстралінгвістичної реальності, яка відображається у певному висловлюванні. Тому значення окремого слова у складі англійського висловлювання потребує уточнення і доповнення в процесі перекладу.

В англійській мові є багато словосполучень, смисловий зв'язок між членами яких уточнюється за межами повідомлення: *Middle East conference* («На Близькому Сході?» чи «На тему Близького Сходу?»).

Для англійської мови характерна невизначеність морфологічних показників – у багатьох випадках зв'язок між словами «домислюється» на основі екстралінгвістичних фактів: *The road to the gates was blocked for the night* (що заблоковане?).

Таким чином, зіставлення мов виявляє відмінності в пресупозиціях, які пов'язані з відмінностями мовних структур і з відмінностями культур.

У діловому спілкуванні об'єктивно виділяють: 1) конвенціональну імпліцитність, яка в ділових текстах, зокрема через пресупозиції, реалізується в двох напрямках:

1) діалогічна імпліцитність – ситуативні пресупозиції:

– комунікативно-діалогічні пресупозиції (тема спілкування, досвід спілкування з конкретним партнером тощо);

– прагматичні пресупозиції (оцінки і непрямі мовні акти, що ініціюють будь-яку дію в ситуації спілкування);

2) соціально-культурна імпліцитність (реалізується через концепти, стереотипи поведінки, естетичні переваги) – культурні пресупозиції.

Для аналізу діалогічної імпліцитності в текстах ділового інституціонального дискурсу виділяють два моменти: процес обміну інформацією у вигляді висловлювань та урахування безпосередньої ролі комунікантів у цьому процесі.

Урахування статусу партнера із спілкування відбувається відповідно до вимог постулатів спілкування (розроблені Г.П. Грайсом), одним з яких є принцип ввічливості. Ввічливість безпосередньо пов'язана з формальністю. У діловій комунікації ступінь формальності звертань і завершальних формул має градуальний характер. Адресат повідомлення за обраною формою звертання і завершальною фразою ділового послання може судити про тональність, у якій проходить комунікація, і на цій основі робити певні висновки про форму і якість взаємодії із своїм партнером у бізнесі. Ввічливість і доцільність у використанні певних етикетних одиниць імплікує компетентність партнера, а також увагу і зацікавленість у спілкуванні. Правильне вживання етикетних одиниць сприяє встановлен-

ню бажаної тональності спілкування і каталізує діалог у вигляді текстів або фізичних дій.

Так, вживання таких етикетних одиниць можливе лише у разі знайомства відправника повідомлення з його одержувачем: *many thanks, yours, best regards*. Вживання цих одиниць у текстах англомовного ділового дискурсу є досить поширеним.

В українській мові можливості варіювання завершальних формул ввічливості дещо інші, ніж в англійській, а отже, і інші можливості імпліцитно виразити інформацію про ставлення до партнера в діловому тексті. Завершальні етикетні фрази в українській мові, що використовуються в діловому дискурсі, мають в основному формальний характер.

Вибір вітання, завершальної фрази ввічливості і тональності всього тексту ділового інституціонального дискурсу є наслідком попереднього досвіду спілкування комунікантів і передумовою продовження або припинення їх майбутніх відносин. У цьому ми бачимо реалізацію діалогічної імпліцитності.

Використання непрямих мовних актів у текстах ділового інституціонального дискурсу диктується принципами ввічливості і кооперації, що дуже важливо для діалогічного спілкування. Використання мовних актів у непрямій формі надає комуніканту значних можливостей у процесі вибору реакції у відповідь.

Прагматичні пресупозиції також беруть участь у реалізації діалогічної імпліцитності в тексті, оскільки комунікативним завданням для адресанта є спонукати адресата до дій, вигідних для автора тексту, а вислови, що містять прагматичні пресупозиції, стають інструментом для вирішення поставленого завдання.

Наприклад, прямі директиви у формі імперативу мають найвищий потенціал спонукання, вони завжди акціональні і не допускають свободи вибору дій для адресата. Високий ступінь категоричності не інтерпретується як грубість, а розглядається як оптимальний засіб досягнення цілей і навіть може інтенсифікуватися за рахунок прагматичних форматорів («*Understood?*»).

Посиленню категоричності сприяє накладання ліміту часу на виконання дії:

«...*Prepare our plan for seven days before the end of this Stock Exchange account*».

Знання, які імплікуються цим видом пресупозицій, не є постійними. пресупозиціями дискурсу, вони завжди мають певний ситуативний характер.

Наприклад, англійське речення «*We are a large music store in the centre of Poitries and would like to know more about the rewritable and recordable Cds you advertise in this months edition of «Lectron»*» імплікує інформацію про те, що компанія велика, а отже, буде розміщувати велике замовлення. На це вказують лексичні маркери прихованої інформації *large music store* та *in the centre of Poitries*.

З речення «*You can send these with your next delivery to Swansea*» ми **можемо зрозуміти, що замовлення нетермінове, завдяки тому, що товар може бути відправлений іншою партією (next delivery).**

Прагматичні пресупозиції беруть також участь у формуванні лексичних одиниць, в процесі кодування яких необхідні фонові знання та знання мови. У реченні «*You can choose from more than fifty designs, which include the elegance of «Wedgwood», the delicate pattern of «Willow», and the richness of «Brownstone» glaze*» слова *Wedgwood* та *Brownstone* є **не тільки назвами відомих компаній з виробництва фарфору, але й позначають колір матеріалу – синій і темний.**

Потрібно відзначити, що існують культурні доміанти, концепти, традиції та естетика, які завжди варто враховувати у будь-якій з форм спілкування (у побутовому або діловому дискурсі). Але в кожній національній культурі існує домінуючий пласт культурних пресупозицій, який є таким тільки для певної сфери. Цей пласт, зокрема, складається з концептів «відношення до часу, праці/роботи», а також деяких естетичних переваг і поглядів.

Отже, конвенціональна імпліцитність представлена двома напрямками і реалізується в ділових текстах головним чином через пресупозиції ділового дискурсу і ситуативні пресупозиції, які становлять зміст комунікативної компетенції ділового дискурсу в цілому.

Ще одним напрямом імплікування інформації в діловому тексті є кодуєча імпліцитність. Виділяють прості і складні способи кодування інформації у висловлюванні і в тексті. До простих способів відносять ті, в яких значення і смисл досяга-

ють узгодженості. Наприклад, абрєвіатури *c.c. (konii)*, *D/A (проти документів)* важко декодувати, якщо не володієш певними знаннями, але такі формули починають використовуватися і в українській мові, тому можна назвати їх простим кодом інформації. До складних способів ми відносимо способи кодування, які перетворюють інформацію таким чином, що для її декодування необхідне володіння кодом для розпізнавання дійсного смислу і намірів адресанта. Значення і смисл висловлювання можуть не збігатися.

Наприклад, англійське речення «*If the Purchaser fails to accept delivery of the Plant on due date, he shall nevertheless make any payment conditional on delivery as if the Plant had been delivered*» має імпліцитну інформацію, закодовану у слові *Plant*. Під час перекладу в процесі обговорення контракту виникає питання, що саме мається на увазі під словом *Plant*, чи то послуги, чи монтажні роботи.

Способами складного кодування в текстах ділового дискурсу виступає використання маніпуляцій і пароля. Так, часто використовуються риторичні запитання типу *Why pay up to £ 600.00?* З позиції адресата використання пароля для здійснення процесу спілкування є позитивною характеристикою, а використання маніпулятивної дії – негативною. Використання обох способів кодування імплікує певний пласт інформації у процесі спілкування.

У цілому маніпулятивність характерна не для всіх жанрів ділового дискурсу. Найчастіше вона зустрічається в жанрах, що обслуговують початок та організаційну частину ділового спілкування (рекламні листи, оферти, листи-пропозиції), коли відбувається презентація товару та обговорення умов його постачання. На завершальному етапі в основному використовуються інформативні жанри, в яких застосовується переважно фактична інформація про терміни відвантаження, отримання товару, суми одержаних платежів тощо. Використання маніпулятивної інформації на цьому етапі ділової співпраці можливе під час виникнення претензій до однієї із сторін.

Реалізація парольної імпліцитності в діловому дискурсі на перший план виводить такий параметр комунікативної ситуації, як код спілкування. Використання шифру в діловому спіл-

куванні свідчить про переключення розгорнутого коду на обмежений (в термінології Б. Бернстайна).

Виділяють два види мовного кодування: обмежений і розвинутий, розроблений, або розгорнутий код (*elaborated and restricted codes*), кожний з яких може бути охарактеризований у термінах передбаченості для того, хто говорить. У випадку обмеженого коду варіантність вибору різних мовних засобів для організації висловлювання або смислу дуже обмежена, і тому ступінь передбачуваності зразків елементів побудови мови достатньо великий. Цей код характеризується короткими і простими, часто синтаксично незавершеними реченнями, обмеженою лексикою з прямими значеннями.

У випадку розгорнутого коду з його синтаксичною структурою і різноманітною лексикою передбачуваність зразків побудови мови істотно зменшується. Вживання розгорнутого коду стає необхідним у процесі спілкування з людьми, які не володіють знаннями того, хто говорить, або які не поділяють його переконань. Головною умовою виникнення обмеженого коду є загальний набір близьких один одному ідентифікацій, солідарність учасників комунікативного процесу, безпосередність відносин. Розвинутий код, навпаки, ґрунтується на таких формах соціальних відносин, в яких різко підвищується роль індивідуума у виборі способів мовної організації висловлювання, внаслідок чого код стає знаряддям індивідуальної відповідальності того, хто говорить. Отже, мовний рівень носіїв обмеженого коду виявляється недостатнім для обговорення абстрактних проблем.

Потрібно відзначити, що в цілому обмежений код не є характерним для інституціонального спілкування, і можливість його використання реалізується тільки за наявності досвіду попередніх ситуацій спілкування і на основі домовленостей учасників спілкування про парольні функції певних одиниць. Таким чином, для реалізації парольної імпліцитності у текстах ділового дискурсу необхідні певні пресупозитивні знання учасників. Ці пресупозитивні знання можуть виявлятися у вигляді пароля (інформації, прихованої у шифрі), або у володінні способом розкриття цього пароля (звернення до бази даних тощо).

Тепер проаналізуємо вживаність тих чи інших видів імплікатур на основі текстів ділового інституціонального дискурсу.

Найбільш вживаними є контекстуальні конвенціональні імплікатури, що складають приблизно 44%. Це говорить про те, що в діловому дискурсі часто описується ситуація, яка через низку причин не називається прямо, а отже, імпліцитний смисл тут є лише вказівкою на імплікатуру.

Перекладацьке зіставлення англійського та українського ділових дискурсів виявляє певні відмінності у співвідношенні експліцитного та імпліцитного смислу у висловлюваннях і текстах оригіналу та перекладу. Подібне зіставлення показує, що в англійській мові, порівняно з українською, тенденція до імпліцитності розвинена більше. Тому для перекладознавства інтерес становить аналіз співвідношення експліцитного та імпліцитного смислу в текстах оригіналу та перекладу, які описують одну і ту ж ситуацію.

Окремі частини імпліцитного смислу мають свої особливості передавання у перекладі. Без знання пресупозицій неможливе розуміння висловлювання в принципі. Тому в разі недоступності пресупозиційних компонентів для рецепторів перекладу ці частини змісту піддаються експлікації, яка відбувається за допомогою: 1) конкретизації значення; 2) відновлення валентності лексичних одиниць оригіналу під час використання їх словникових еквівалентів; 3) перефразовування (з лексичними); 4) використання синонімів. Також у перекладах регулярно спостерігається заміна лексичних одиниць, що містять ці компоненти.

У більшості випадків у перекладі текстів ділового інституціонального дискурсу імплікатури оригіналу зберігаються. Іноді вони мають піддаватися експлікації. У ряді випадків для збереження імплікатур у текстах перекладу використовується заміна мовного змісту, що обумовлено нормами мови перекладу (необхідністю експліцитного вираження імплікатури у тексті перекладу; збереження загального смислу в тексті перекладу приведе до іншої імплікатури), а також відмінностями в концептуальних картинах світу і фонових знаннях між рецепторами оригіналу і перекладу (когнітивні причини). Іноді в текстах перекладу спостерігається втрата імпліцитного смислу оригіналу або його частин з причин нерелевантності імпліцитного смислу.

4.4. Специфіка перекладу емфатичних моделей в англомовному діловому дискурсі

Однією із специфічних рис англомовного ділового дискурсу є використання емфатичних моделей. Дослідження питань доцільності перекладу таких моделей у ділових текстах сприяє розв'язанню центральної проблеми теорії перекладу – визначення поняття перекладацької еквівалентності.

У багатьох дослідженнях особливості емфатичних конструкцій в англійській мові згадуються лише побіжно. Найпоширеніші способи вираження емпізи в англійській мові систематизовані в працях Т.М. Міхельсон і Н.В. Успенської [28], О.О. Зверєвої [14], але вживання й проблеми повноти передавання емфатичних конструкцій у діловому дискурсі дотепер не стало предметом спеціального дослідження. Не проаналізовані загальні положення не тільки перекладу на українську англійських емпіз в діловому дискурсі, але й немає рекомендацій щодо їх перекладу взагалі. Деякі особливості передавання англійських емфатичних конструкцій на російську мову наведені у працях В.С. Слеповича [33, с. 101] та Ж.А. Голікової [10, с. 38], О.С. Маганова [24].

Емпіза в англійській мові створюється як граматичними, так і лексичними засобами, а іноді одночасно тими й іншими. Емоційна забарвленість і експресивність як усного, так і письмового мовлення значною мірою створюється різними емфатичними засобами, які зустрічаються навіть у тих стилях, що не мають емоційної забарвленості.

Емпатичні моделі – конструкції, звороти, комбінації лексико-граматичних елементів – природно сприймаються як такі в протиставленні з нейтральними і в жодному разі не мають розглядатися як відступ від норми або її порушення. Різноманітність засобів вираження емпізи в англійській мові дозволяє виявити їхній своєрідний національно-специфічний характер і виділити певні емфатичні конструкції або моделі.

У процесі перекладу з англійської мови на українську слід враховувати відмінності у складі частин мови і відмінності в структурі морфологічних категорій і способів їх вираження. При всьому різноманітті перекладацьких труднощів, які виникають у зв'язку з такими відмінностями, можна виділити ряд загальних прийомів, уживаних у проблемних ситуаціях. Для перекладу емпатичних моделей використовуються всі типи перекладацьких трансформацій (лексичні, граматичні, лексико-граматичні).

Почнемо з лексико-граматичних трансформацій. Прийом антонімічного перекладу полягає у використанні нелексичної відповідності слова, що передається, а його антоніма. З метою уникнення протилежності змісту речення його форма обов'язково змінюється – із заперечної на стверджувальну, а зі стверджувальної на заперечну). ***Equally important are the parallel trends of privatization and liberalization, which are proving unstoppable.*** – **Не менш важливими є й ті два процеси, що йдуть паралельно, а саме: приватизація і лібералізація, які, як виявилось, неможливо зупинити.** Словосполучення *equally important* перекладене не як «рівно важливі», а як «не менш важливі», і ця комбінація в українському реченні так само винесена на перше місце.

У процесі перекладу на українську мову емпатичних речень із подвійним запереченням також використовується антонімічний переклад. ***It is not unwise to provide more than one car for a test drive.*** – **Цілком розумно надавати кілька автомобілів для проведення перевірочних випробувань.** Заперечне висловлювання мовою оригіналу стає стверджувальним у тексті перекладу.

Розглянемо прийом лексичного додавання (лексичної компенсації), який використовується для передавання емпози у діловому дискурсі.

But alongside the mainstream carriers and their alliance partners now fly the low-cost carriers ... – **Але ж поряд з основними комерційними перевізниками і їх партнерами з асоціацій існують і відомі всім недорогі авіап перевізники.**

У реченні емпоза виражена інверсією, причому на перше місце в реченні перейшли другорядні члени, і присудок *fly* стоїть перед підметом *carriers*. Зберегти емпозу в тексті перекладу допомагає прийом додавання (додані слова «адже» та «і»).

Зворот *it is (was) ... who (that, when тощо)*, що широко використовується в діловому мовленні, виконує емоційно-підсилювальну функцію і вживається для виділення будь-якого члена речення (крім присудка). Член речення, який необхідно виділити, ставлять після *it is (was)*. Після нього йде відповідний відносний займенник (***who, whom, whose, that*** тощо) або сполучник (***when, where***). За допомогою звороту *it is (was) ... who (that ... тощо)* може бути виділене й ціле підрядне речення. У процесі перекладу на українську мову для виділення відповідного члена речення потрібно використовувати ті засоби української мови, що якнайкраще передадуть цю емфазу. Вона може бути передана лексично (словами *саме, це* або іншими подібними словами) або шляхом винесення слів, що виділяються, на початок або в кінець речення (переміщення). *It is (was)* і відносний займенник або сполучник не перекладаються на українську мову.

*It is for that reason **that** the present programme is both timely and appropriate.* – **Саме з цієї причини ця програма є актуальною і своєчасною.**

*And yet, it is just this issue **that** is at present in the centre of financial controversy in the United States and West Germany.* – **И все-таки саме ця проблема перебуває в цей час у центрі фінансового протиріччя в Сполучених Штатах і Західній Німеччині.**

Емфатичні допустові речення також перекладаються на українську мову за допомогою лексичних додавань:

Whoever the author of this project may have been he should have coordinated his actions with the executive bodies. – **Хто б не був автором цього проекту, йому слід було скоординувати свої дії з виконавчими органами.**

Емфатичними також є конструкції з певними лексичними супровідниками, наприклад, підсилювальним дієсловом **do**, яке також перекладається за допомогою прийому лексичного додавання словами «насправді».

*A collapse **does** increase against the background of the economic crisis.* – **Падіння *насправді* збільшується на тлі економічної кризи.**

Нульовий переклад (або випущення). Цей прийом застосовується в тих випадках, коли у мовах оригіналу та перекладу збігається граматична форма, але не збігається традиція екс-

плікації тих або інших елементів змісту в рамках цієї форми. Англійські речення типу «*it (this) is*» перекладаються на українську безособовими, тобто випускається підмет й присудок «*it (this) is*», які в наступних реченнях стоять у зворотному порядку з метою емфазі:

Only from this point of view is it possible to approach the problem. – **Тільки** з цього погляду **можливо підійти** до цієї проблеми.

У наступних реченнях емфаза виражена за допомогою інверсії. В українському перекладі використовується прямий порядок слів, тобто інверсія випускається або не використовується, тому що не має граматичної відповідності в мові перекладу:

Only in one case do we find a slight difference between the two forms. – **Тільки** в одному випадку **ми знаходимо невелику відмінність** між обома формами.

У таких підсилювальних словосполученнях як *as ... as* не перекладається слово, що стоїть між ними:

As far back as 1992, however, we were in a crisis situation like everybody else in this country. – Однак **ще в 1992 році ми перебували** у кризовій ситуації, як і всі інші в нашій країні.

Перестановка членів речення. Англійські конструкції типу «дієприкметник II + прийменник» вимагають зворотного порядку слів. У таких реченнях у процесі перекладу відбувається перебудова речення, а саме – перестановка членів речення. Переклад у таких випадках слід починати з обставини (або додатка), яка стоїть після дієприкметника, потім перекладається присудок і, нарешті, підмет:

Connected with this phenomenon are also some other types of changes. – **Із цим явищем пов'язані також і деякі інші типи змін.**

Членування речень (перетворення простого англійського речення на складне (т. зв. внутрішнє членування) або одного речення на два й більше (зовнішнє членування) використовується у випадках, коли у мові оригіналу зустрічається об'єднання в одному реченні кількох відносно вільних, незалежних думок. Для української мови, навпаки, характерне оформлення кожної закінченої думки в окреме речення. Прагнення включити в рамки одного речення максимум найрізноманітнішої інформації характерне для англомовного ділового дискурсу зокрема.

The College of Law has set up a career advisory service in response to what it calls "the difficulties currently experienced by students about to enter an increasingly competitive market". – У Вищій школі права створена служба працевлаштування. Метою служби, як заявили її керівники, є допомога студентам, що зазнають труднощів у працевлаштуванні в умовах зростаючої конкуренції на ринку праці.

У випадку, коли два простих речення йдуть одне за одним, використовується об'єднання речень.

Taxes have increased. And house prices. And people have noticed. – Зросли податки, а також ціни на нерухомість. І люди, звичайно, це помітили.

Проаналізувавши перекладацькі способи, що використовуються для перекладу емфатичних конструкцій англомовного ділового дискурсу на українську мову, можна дійти висновку, що лексико-граматичні способи і трансформації (прийоми лексичного додавання, перестановка членів речення, антонімічний переклад, нульовий переклад (або випущення) становлять більше співвідношення, ніж граматичні. Це пояснюється тим, що такі звороти, як «*hardly (barely) ... when*», *it is (was) ... who (that, when тощо), what... is*, інверсія, допустові речення, артиклі, підсилювальні дієслова тощо не мають граматичної відповідності в українській мові, і тому їх слід перекладати за допомогою лексичних способів.

Емфатичні моделі та їх вираження в англійській та українській мовах, звичайно, іноді збігаються, але частіше спостерігається розбіжність, а збіг буває частковим або навіть уявним. Національно-культурна специфіка ділової англійської мови, коли використовуються емфатичні конструкції, становить деяку складність у процесі перекладу, що зумовлює використання лексичних та граматичних трансформацій. Уміння бачити й розуміти емоційне забарвлення висловлювання англійською мовою, використовувати як лексичні, так і граматичні експресивні засоби відповідно до норм і узусу української мови – необхідні умови адекватного перекладу емфатичних конструкцій у текстах ділового дискурсу.

4.5. Проблеми перекладу термінологічної лексики у текстах ділового дискурсу

Однією з особливостей англомовного інституціонального ділового дискурсу (професійного, академічного і публічного) вважається наявність у ньому термінологічної лексики, що може спричинити певні труднощі в процесі семантичної інтерпретації текстів оригіналу на мову перекладу.

Як відомо, терміни ділового дискурсу поділяються на три різновиди за ознакою «зрозумілості» тій або іншій частині населення: загальні терміни (*item, product, market, distribution, label, warehouse, share, a worker* – вибір, продукт, ринок, збут, етикетка, склад, акція, працівник), спеціальні економічні, які мають особливий діловий смисл, зрозумілі лише фахівцям ділової сфери (*market segmentation, target market* – сегментація ринку, цільовий покупець), спеціальні технічні терміни, що належать галузі спеціальних знань – техніки, економіки, медицини, транспорту тощо (*inadequate goods, safety regulations* – недоброякісна продукція, правила техніки безпеки).

Термінів, що мають загальноживані відповідники в сучасній англійській та українській мовах, відносно небагато. Основна функція термінологічної лексики номінативна, терміни називають спеціальні поняття з різних галузей знань. У цій функції вони завжди виступають у науковому, публіцистичному, професійно-виробничому й діловому стилях.

У діловій терміносистемі англійської мови найчастіше вживаються терміни-словосполучення, компонентами яких є самостійні слова, які можуть вживатися окремо і які зберігають своє значення (75% термінів усієї терміносистеми), рідше зустрічаються терміни-словосполучення, один з компонентів яких – технічний термін, а другий – загальноживана лексична одиниця (15% термінів ділової терміносистеми). Найменше вживаються терміни-словосполучення, обидва компоненти яких включають слова загальноживаної лексики, і тільки сполучення цих слів є терміном (10% термінів).

На практиці зустрічаються два види взаємопов'язаних складностей стосовно перекладу термінів, перший – суто формальний (відсутність відповідної термінології у мові перекладу), а другий – змістовий (відсутність відповідних інститутів, концепцій). Вони взаємопов'язані, оскільки часто відсутність ділових концепцій означає відсутність відповідного ділового терміна. В основі смислу ділових термінів лежать поняття, які склалися історично в процесі розвитку ділової чи соціальної системи, структурною складовою якої є мова, зокрема ділова мова. Наприклад, питання можуть виникнути щодо термінів, які використовуються в міжнародній системі (*abandonment, acceptance, affidavit, clean hands, default, clearing, equity, endorsement, lien, mainmort, consignment, freight, Rules against perpetuities* тощо) і значення яких може бути невідомим для української ділової терміносистеми.

Якщо в діловій термінології однієї мови немає ідентичного за змістом «іноземного» терміна або іншого терміна, який позначає значення «іншомовного» терміна, рекомендується використовувати такі три способи перекладу: 1) запозичення, 2) роз'яснення, 3) термінотворення. Розглянемо випадки застосування цих способів на конкретних прикладах.

Запозичення. Цей спосіб, який є одним із шляхів збагачення лексичного складу кожної мови, є найбільш поширеним у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Зазвичай термін іншомовного походження транслітерується. Цей спосіб є найпростішим, оскільки дозволяє залишити термін незмінним, змінюється тільки його написання. Як наслідок застосування такого способу – досить велика кількість іншомовних термінів у сучасній українській діловій мові (*аваль, агент, акцент, акція, брокер, вексель, гарантія, дебет, дебітор, демпінг, депозит, експорт, емісія, імпорт, капітал, квота, компанія, компенсація, консигнація, контракт, кооперація, корпорація, кредит, ліцензія, менеджер, операція, пролонгація, чек, форс-мажор* та багато інших).

Нині в українській діловій практиці цей спосіб набуває поширення: дедалі частіше використовуються іншомовні терміни (дефолт *default* – «невиконання» (обов'язку, платежу (несплата), процесуальних дій тощо; трансакція *transaction* – «угода», «операція» тощо).

Роз'яснення як спосіб передавання значення терміна, є поширеним через повагу до класичних «законів» та правил мови і полягає він у тому, що іншомовний термін або подібний український подається з додатковим роз'ясненням (у формі визначення чи пояснення). Роз'яснювати (визначати) термін рекомендується безпосередньо у тексті замість оригінального поняття, у формі примітки до відповідної частини тексту, де вжито термін, який роз'яснюється, або окремо у частині тексту, де роз'яснюються інші терміни.

Роз'яснювати, зокрема, рекомендується такі терміни, які не доцільно транслітерувати. Такими, наприклад є терміни, які позначають доктрини, виражені у фразеологізмах (*clean hands* – букв. «чисті руки», «чесність, бездоганність поведінки»); *Rules against perpetuities* («Правила проти численних розпоряджень», «доктрина недійсності угод, які встановлюють речові права з терміном виникнення більше ніж через 21 рік після смерті особи чи осіб, зазначених в угоді») тощо.

Трапляються випадки, коли іншомовний термін можна або транслітерувати або роз'яснити, або ж зробити і те, й інше, залежно від контексту та його значення. Наведемо кілька прикладів. В англосаксонській діловій системі поширений термін *affidavit* (від лат. *affidare* – «довіряти (самому собі)»), яким позначають «письмовий документ, даний під присягою». Оскільки в українській діловій системі немає терміна, який точно передає значення *affidavit*, рекомендується або подавати його визначення, або транслітерувати його українською мовою – «афідевіт».

Часом поширені іншомовні терміни, які хоча і зазнали транслітерації, перейнявши таким чином оригінальну концепцію терміна, мають і українські відповідники. Вирішальним у прийнятті рішення стосовно способу перекладу є контекст. Наприклад, термін *abandonment* може означати «відмову» (від права), водночас у галузі страхування його транслітеровано (за ключовим словом) – абандування, і він означає «залишення предмета страхування на користь страхувальника». Подібна ситуація з багатьма іншими термінами, як, наприклад: *accept* – 1. «прийняття», 2. «акцепт», «акцептування»; *clearing* – 1. «звільнення від (митних) зборів», 2. «кліринг», «клірингова угода»; *endorsement* – 1. «схвалення», «підтвердження»;

2. «індосамент» (як передаточний напис) тощо; *freight* – 1. «вантаж», 2. «фрахт» (у морському праві) тощо.

Переклад термінів зовнішньоекономічної сфери здійснюється за допомогою різних прийомів (міжмовних трансформацій) – лексичних (транскодування, транскрипція, транслітерація), лексико-семантичних (конкретизація, генералізація, експлікація, компресія) та лексико-граматичних. Завдання перекладача полягає у правильному виборі того чи іншого прийому в процесі перекладу, щоб якнайточніше передати значення терміна.

4.6. Особливості передавання гендерних маркерів в англомовному діловому дискурсі

Одним з пріоритетних напрямів досліджень вітчизняних і зарубіжних лінгвістів залишається вивчення гендерної проблематики в мові. У результаті використання в лінгвістичному описі даних психології, біології пізнання, культурології, філософії і деяких інших антропоорієнтованих наук з'явилися нові концепції, які змінили точку зору на традиційний когнітивний підхід, при якому пізнання – це формування нових ментальних репрезентацій, що відображають реальність. При цьому основна функція мови полягає не стільки в передаванні інформації і здійсненні референції до незалежної від мовця реальності, скільки в орієнтації особистості в її власній когнітивній сфері. Отже, мова розглядається як система, що орієнтує поведінку, де вирішальну роль відіграє конотація. У зв'язку з цим зростає значущість індивідуальних параметрів суб'єкта-мовця, бо стать людини – одна з її найважливіших як екзистенційних, так і суспільно значущих характеристик, які багато в чому визначають соціальну, культурну і когнітивну орієнтацію особистості у світі, в тому числі і за допомогою мови.

У сучасному світі у галузі гендерних досліджень створена наукова основа для поглибленого вивчення проблеми «людина в мові». Антропоцентричний підхід до мови, що прийнятий

у лінгвістиці, передбачає посилену увагу до всіх параметрів людської особистості, що відображається в мові. Гендер являє собою один з таких параметрів і розуміється як культурно зумовлений і соціально відтворений феномен. На сучасному етапі розвитку гуманітарного знання недостатньо визнання лише «нерозчленованої» антропності мови, що робить необхідним створення такої моделі опису людини у мові, яка дозволила б описати як загальнолюдський (метагендерний) рівень, так і рівень маскулінності і фемінності (власне гендерний), а також дослідити їх кореляцію. Останнє тим більш важливе, оскільки в різних мовах і культурах ці рівні співвідносяться неоднаково.

Сучасні гендерні дослідження у лінгвістиці розвиваються досить інтенсивно і проводяться у різних напрямках. Проведений аналіз стану гендерних досліджень у сучасному мовознавстві (праці І.І. Халєєвої, А.В. Кириліної, О.І. Горошко, М.Д. Городникової, М.В. Томської, О.С. Гриценко, О.В. Суркової, І.Б. Васильєвої, В.П. Пилайкиної, А.С. Вахрамєєвої, І.О. Бахметьєвої, О.М. Токаревої, К.О. Жигайкової, О.О. Кольцової та ін.) чітко показує, що розробляється широкий підхід до гендерних аспектів мови і комунікації: гендер розглядається не тільки як категорія соціолінгвістики. Гендер у сферу досліджень входить як культурний феномен, його відображення в мові і конструювання розглядається у комунікативній взаємодії індивідів. Усе це дозволяє залучити до вивчення широке коло лінгвістичних проблем – семантику, прагматику, лінгвокультурологію, когнітивну лінгвістику, аналіз дискурсу тощо.

Після більш детального та системного аналізу проблем гендерної лінгвістики, дослідження, які проводяться в цій сфері, можна поділити за такими напрямками: соціолінгвістичні гендерні дослідження, феміністська лінгвістика, гендерні дослідження, які розглядають обидві статі, дослідження маскулінності, психолінгвістичні вивчення статей, що останнім часом пов'язане з нейролінгвістикою, а також кроскультурні і лінгвокультурологічні дослідження.

Однак у світлі нових досліджень є підстави стверджувати, що лише незначну кількість праць присвячено міжкультурним проблемам. Найчастіше вони становлять порівняльний аналіз одного певного концепту на основі двох мов.

На наш погляд, проблемі гендерного підходу до перекладу в рамках гендерної картини світу приділено недостатньо уваги. Праці сучасних лінгвістів часто стосуються лише проблеми впливу особистості перекладача на адекватність здійсненого перекладу тексту [5–7; 11; 16]. Практично немає ґрунтовних комплексних досліджень, що систематизують проблеми перекладу, які пов'язані з особливостями прояву гендерних стереотипів у різних мовах. Таким чином, незважаючи на особливе ставлення і увагу, яку приділяють лінгвісти проблемі гендерних відносин у мовному просторі, обумовлених міжкультурним спілкуванням, наявна необхідність дослідження гендерних особливостей в умовах формування правильних перекладацьких рішень і тактик.

Як справедливо стверджує А.В. Вандишева, виникнення різного роду конфліктів і напруженості в процесі міжкультурної комунікації слід шукати у розбіжностях, специфічних відмінностях національних, а також гендерних свідомостей комунікантів. Таким чином, успіх міжкультурної комунікації буде залежати від того, якою мірою перетнуться образи іншомовних різностатевих комунікантів [6].

У нашому дослідженні обмежимося текстами англомовного ділового інституціонального дискурсу (професійного і публічного), зважаючи на той факт, що тут формуються і відображаються гендерні стереотипи масової свідомості. Англомовний діловий інституціональний дискурс (АДІД) обслуговує сферу соціальних відносин: політику, економіку, культуру. Специфіка цього дискурсу, особливо його публічного типу, полягає в інтересі до проблеми виділення і вживання гендерно маркованої лексики з подальшим передаванням у тексті перекладу.

Одним із завдань нашого дослідження є визначення того, як на сучасному етапі представлені категорії мужності і жіночності, які саме якості та можливі аспекти діяльності особистості проявляються у текстах АДІД саме у зв'язку зі статтю.

Відомо, що гендерна специфіка мовної поведінки чоловіків характеризується використанням військової лексики і військового жаргону; частим вживанням вступних слів, особливо мають значення констатації (*вочевидь, безсумнівно, звичайно*); вживанням великої кількості абстрактних іменників; проявом

емоційної індексації не в образних виразах і кліше, а шляхом посилення заперечення, підвищеної категоричності висловлювання тощо; використанням газетно-публіцистичних кліше; вживанням термінів, прагненням до точності номінації, що визначається впливом професії.

Вивчення чоловічих і жіночих особливостей мовленнєвої діяльності дозволяє стверджувати, що між чоловічою і жіночою мовою існують певні відмінності, які дозволяють говорити про цілу систему чинників, які проявляються як в письмовій, так і усній мові, і як впливають на ці відмінності, так і зумовлюють їх.

Необхідно відзначити той факт, що автори пізніших досліджень з цієї проблематики вказують на комплексний вплив факторів на вибір мовних засобів спілкування, де істотну роль відіграє не тільки гендерна приналежність, але й комунікативна ситуація, відмінності професійного і соціального статусу, вікові характеристики та етнічна приналежність комунікантів.

Ми поділяємо думку А.В. Меренкова про те, що гендерні стереотипи, у вигляді яких гендерні відносини фіксуються в мові, накладаючи відбиток на поведінку особистості і на процеси її мовної соціалізації, є стійкими програмами сприйняття, цілепокладання, а також поведінки людини, які залежать від прийнятих у певній культурі норм і правил життєдіяльності представників певної статі [25]. Гендерні стереотипи являють собою культурно і в той же час соціально обумовлені думки про якість, норми поведінки представників обох статей, їх прояв і відображення у мові. Така гендерна стереотипізація фіксується в мові, вона тісно пов'язана із вираженням оцінки і досить відчутно впливає на формування очікувань певного типу поведінки від представників статі.

У результаті аналізу ми дійшли висновку, що за останні роки картина функціонування гендерних стереотипів змінювалася досить динамічно. Проблема, вочевидь, полягає в тому, що у різних культурах і мовних системах подібні зміни відбуваються нерівномірно. Гендерні стереотипи по-різному сприймаються представниками різних лінгвокультур і по-іншому інтерпретуються у мовній етнокультурній свідомості.

Особливу увагу слід приділити проблемі вивчення гендерних стереотипів не тільки в рамках однієї культури, а і в по-

рівняльному плані, зважаючи на той факт, що таке комплексне вивчення сприяє підвищенню ефективності міжкультурної комунікації, а саме допомагає уникнути двозначності в процесі перекладу усних і письмових текстів, які містять гендерно марковані одиниці.

На основі аналізу текстів АДІД можемо зробити висновок про поширеність вживання гендерних маркерів, притаманних стилю мовної поведінки чоловіків і жінок. Необхідно зазначити, що найбільш поширеними проявами чоловічого гендеру мовної поведінки у текстах АДІД є: вживання військової лексики (*patrol far-off deserts and distant mountains, military facilities, missiles and tanks, behavior report, top arms control official*), армійського жаргону, термінів з різних сфер вжитку, на вибір яких впливає професія чоловіків (*digital lines, electric grids, deepening economic recession*), вступних слів і виразів (*moreover, likewise, in fact, finally*), абстрактних іменників (*loyalty and patriotism, honesty and courage*) і газетно-публіцистичних кліше (*vital issue, well-informed sources, overwhelming majority, amid stormy applause*).

Розглядаючи мовну поведінку жінок у текстах АДІД, можна сказати, що тут на перший план виступає експресивна функція, тому що жінки схильні до вживання в мовленні різноманітних стилістичних засобів – повторів, епітетів, паралельних конструкцій тощо. До того ж жінки віддають перевагу найрізноманітнішим методам насичення мови експресивними засобами, на відміну від чоловіків, що вживають одноманітні образні засоби.

Жінки частіше обирають найбільш елітні і престижні лексичні форми (*to realize her God-given potential, a memorable Year*), вживають книжкову лексику (*to thrive, to endure, slavery, to capture*), використовують вступні конструкції (*tragically, ultimately*). І набагато рідше, ніж про це згадується в різноманітних дослідженнях, присвячених вивченню гендерних особливостей жіночої мовної поведінки, в їх мові можна зустріти модальні дієслова.

Гендерні особливості, перелічені вище, є також показником індивідуального прояву особистості кожної людини. В сучасній науці, де перевага віддається індивідуальності і яскравості кожної людини, необхідно зробити все можливе для того, щоб цю індивідуальність не применшити і не втратити,

особливо у процесі міжмовного і міжкультурного передавання тексту, що містить гендерно марковану лексику.

У перекладі гендерний чинник, як показує аналіз різних досліджень, проявляється у двох напрямках: по-перше, це, насамперед, проблема впливу особистості перекладача на процес і результат перекладу. По-друге, це проблема еквівалентності в процесі передавання гендерних стереотипів з однієї мови на іншу. Причина, на наш погляд, полягає у відмінностях гендерних мовних картин світу різних лінгвокультурних спільнот. Тому завдання перекладача значно ускладнене необхідністю дотримання цих особливостей мови оригіналу і перекладу.

У класифікації гендерних стереотипів, характерних для стилю мовної поведінки чоловіків, значну групу становлять абстрактні іменники. На відміну від конкретних слів, які використовуються для позначення предметів, що сприймаються за допомогою органів чуттів, абстрактні іменники позначають далекі від дійсності поняття, що існують у нашій свідомості. Для перекладача проблема полягає у більш низькій – порівняно з рідною мовою – частотності їх вживання в текстах АДІД. Проте в той же час у процесі аналізу текстів виступів і статей, авторами яких є чоловіки, ми дійшли висновку, що абстрактні іменники в таких текстах вживаються набагато частіше, ніж у текстах, створених жінками.

But those values which our success depends – honesty and hard work, courage and fair play, tolerance and curiosity, loyalty and patriotism – these things are old. У цьому реченні вживається досить велика кількість абстрактних іменників, що яскраво характеризує таку особливість мовної поведінки чоловіків. Англійські абстрактні іменники «*honesty*», «*courage*», «*tolerance*» і «*loyalty*» в цьому реченні можна перекласти прямими відповідниками, тобто такими абстрактними іменниками «чесність», «сміливість», «поблажливість», «відданість». Спосіб перекладу абстрактних іменників, використаний для цього речення, допомагає донести до реципієнта тексту перекладу і зберегти специфіку мовлення чоловіків, і є виправданим у цьому контексті, враховуючи тематику виступу.

Абстрактні іменники в українському реченні часто виконують функцію підмета, що суперечить нормам АДІД. У процесі перекладу абстрактний іменник можна замінити на більш

конкретний, якщо така заміна дозволяється семантикою самого речення і тексту. Іноді абстрактний іменник випускається, якщо його семантика дублюється в реченні з іншим словом. У тих випадках, коли дозволяє контекст, перекладач може використовувати тематичний підмет, виражений займенником «ми». Такий переклад дозволяє зробити висловлення більш конкретним, тобто використати конкретизацію, що надасть відтінку щирості і довіри.

Іншу значну групу в класифікації гендерних стереотипів, характерних для мовної поведінки чоловіків, становлять терміни. Як відомо, передавання терміна з іноземної мови на рідну вимагає від перекладача знання тієї сфери, яка стосується розуміння значення терміна іноземною і рідною мовами. У процесі перекладу велике значення має взаємодія терміна з контекстом, завдяки чому виявляється значення слова. Якщо слово вживається як термін у системі іншої спеціальної галузі, то в ній воно також стає однозначним, семантично чітко відокремленим від тих його значень, що проявляються в нетермінологічному функціонуванні.

We will build the roads and bridges, the electric grids and digital lines that feed our commerce and bind us together. У наведеному реченні обидва терміни *electric grids* і *digital lines* перекладаються за допомогою еквівалентів «мережі електропередач» і «цифрової мережі зв'язку». Тут це виправдано, тому що у мові перекладу існують прямі відповідності вищезазначеним термінам, передаючи, таким чином, інформацію реципієнту, зберігаючи гендерний маркер, властивий мовній поведінці чоловіків.

Основні проблеми, що виникають у процесі перекладу термінів, пов'язані з тим фактором, що сукупність теоретичних вимог до природи терміна на практиці існує лише стосовно невеликої кількості термінів. Насправді та чи інша ознака або відсутня, або проявляється слабо. Основними прийомами передавання термінів є переклад за допомогою лексичного еквівалента, описового перекладу, калькування, транскрибування та синонімічної заміни.

Що стосується проблем, пов'язаних із перекладом газетно-публіцистичних кліше, то слід зазначити, що найпоширеніший спосіб – підбір аналогічних еквівалентів мовою перекладу. Передавання деяких кліше не має особливих складностей

у зв'язку з наявністю аналогів у мові перекладу. Якщо ж кліше можна перекласти лише за допомогою часткового еквівалента, слід пам'ятати, що в таких випадках еквіваленти мови перекладу створюють інший образ, ніж первинні мовні одиниці.

Іноді перекладач стикається з випадками, коли в мові перекладу неможливо знайти відповідний словниковий еквівалент, який хоча б частково зміг зберегти образний зміст англомовного варіанта. У подібній ситуації використовується метод перифразу.

У результаті дослідження, проведеного на матеріалі текстів АДІД, можна зробити ряд певних висновків щодо використання найбільш продуктивних засобів і перекладацьких трансформацій, до яких необхідно вдаватися перекладачу для повного та адекватного передавання гендерних культурологічних особливостей з мови оригіналу на мову перекладу. Такими способами перекладу і трансформаціями є:

- генералізація або конкретизація;
- повна заміна лексичної одиниці, яка включає гендерну специфіку оригіналу;
- часткова заміна (на синонім, який є органічним для мови перекладу);
- смисловий розвиток;
- описовий переклад;
- гендерна антонімія.

Отже, необхідно зазначити, що основні проблеми, які виникають у процесі перекладу гендерно маркованих одиниць у текстах АДІД, пов'язані зі збереженням вищевказаних особливостей у текстах перекладу для ефективності здійснення міжкультурної комунікації з урахуванням фактора індивідуальності комунікантів і необхідністю уникнути двозначності в процесі перекладу усних і письмових текстів, що містять гендерно марковані одиниці.

З метою встановлення вимог до спеціалізації перекладачів у процесі їх професійної підготовки у вищому навчальному закладі та на ринку праці у цьому розділі було розглянуто питання таксономії усного перекладу. Отримані комбінації різних критеріїв дозволяють нам виділити та описати *три різновиди усного послідовного перекладу: послідовний переклад із записом; абзацно-фразовий переклад; переклад з аркуша.*

Наголосимо, що до процесу професійної підготовки перекладачів необхідно вводити усі модифікації усного перекладу. Випускник, майбутній перекладач, має уміти перекладати послідовно в різних ситуаціях, і під час конференц-перекладу, і під час ділових переговорів, і здійснювати переклад у соціальній сфері. До змісту навчання перекладачів необхідно включати усі вправи на односторонній, двосторонній, повний, скорочений, абзацно-фразовий переклад, зважаючи, перш за все, на послідовний переклад із записом, включаючи усі можливі ситуації із застосуванням технічних засобів (телефонний переклад, переклад із слайдами, відеопереклад, *Skype* та гібридний *SimConsec* переклад).

Крім того, необхідно зауважити, що кожен вид перекладу зумовлює рольовий репертуар перекладача, з яким майбутній фахівець має бути обізнаний для успішної реалізації своїх професійних умінь. Норми й принципи, які зумовлюють поведінку професійного перекладача, мають бути викладені в розділі деонтології перекладу. Систематизація видів усного перекладу створює не тільки передумови для регламентування умов перекладацької діяльності, але й змісту навчання.

На основі структурно-функціонального підходу з метою навчання усного перекладу та відповідного відбору навчального матеріалу вважаємо за доцільне використовувати спеціально підібрані (мікро) тексти, які дадуть змогу відпрацювати навички подолання перекладацьких труднощів на різних рівнях (морфеми, слова, словосполучення). Таким чином, традиційне для теорії перекладу питання про одиницю перекладу в нашому дослідженні ми ставимо у залежність від типу перекладацьких труднощів, що вважаємо прагматично актуальним. А виділення одиниць перекладу дозволяє оптимізувати стратегію навчання перекладу, яка побудована на відпрацюванні певних перекладацьких труднощів і дозволяє встановити обсяг необхідних перекладацьких перетворень та послідовність етапів вирівнювання й встановлення відносин еквівалентності вихідного тексту і тексту перекладу.

Досягнення еквівалентності на будь-якому рівні не означає автоматичного досягнення адекватності перекладу. Можна вважати переклад адекватним лише за умови збігу реакції отримувача на текст перекладу (така реакція зумовлена зна-

чною мірою ступенем культурної моделі, у рамках якої існує текст) із сприйняттям повідомлення у відправника оригіналу.

На основі поняття адекватного перекладу ми дійшли висновку, що перекладацька стратегія будується зверху вниз – від аналізу культурно обумовлених і прагматичних факторів до аналізу мовних структур спочатку більш високого рівня (речення) до одиниць нижчого рівня. У процесі перекладу перед перекладачем неминуче постає питання про правомірність і обґрунтованість перекладацького рішення. Це передбачає, що у процесі навчання майбутнім перекладачам необхідно запропонувати алгоритм пошуку та обґрунтованості прийнятих ними рішень.

Перекладацьке зіставлення ділового дискурсу мов оригіналу і перекладу виявляє певні відмінності у співвідношенні експліцитного та імпліцитного смислу. Подібне зіставлення показує, що в англійській мові, порівняно з українською, тенденція до імпліцитності розвинена більше.

Окремі частини імпліцитного смислу мають свої особливості передавання у перекладі. Без знання пресупозицій неможливе розуміння висловлювання в принципі. У разі недоступності пресупозиційних компонентів для рецепторів перекладу ці частини змісту піддаються експлікації, яка відбувається за допомогою: 1) конкретизації значення; 2) відновлення валентності лексичних одиниць оригіналу під час використання їх словникових еквівалентів; 3) перефразовування (з лексичними); 4) використання синонімів. Також у перекладах регулярно спостерігається заміна лексичних одиниць, що містять ці компоненти.

Перекладу термінів і емфатичних моделей англомовного ділового інституціонального дискурсу необхідно приділити особливу увагу в навчальному процесі майбутніх перекладачів з метою їх адекватного передавання.

Підбиваючи підсумки цього розділу, необхідно відзначити перспективність подальших міжкультурних порівняльних лінгвокультурологічних досліджень з метою виявлення правильних перекладацьких рішень та визначення універсальних способів перекладу лексичних одиниць, граматичних та синтаксичних конструкцій англомовного ділового інституціонального дискурсу, що дозволить уникнути помилок і спотворення смислу у реальній роботі майбутніх перекладачів.

Розділ 5

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ МАГІСТРІВ УСНОГО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ

5.1. Теоретико-методологічні основи формування фахової компетентності в усному перекладі у магістрів-філологів

У сучасних умовах зростає соціальна роль перекладу й перекладача як учасника міжкультурної комунікації. Перекладач затребуваний у таких ситуаціях ділової взаємодії, як конференції, переговори, презентації, рекламні акції тощо. Загалом міжкультурне ділове спілкування вирізняє широка палітра національно-культурних цінностей, які впливають на результативність ділової взаємодії.

На сьогодні існує низка лінгводидактичних досліджень, присвячених пошуку ефективних форм і методів підготовки перекладачів до участі у міжкультурній комунікації (О.В. Алікіної, Н.Н. Гавриленко, М.Н. Голіциної, М.А. Краснової, Т.С. Серової, О.В. Старикової, О.В. Сапиги, О.В. Федотової, І.І. Халєєвої, А.О. Христолюбова, Л.М. Черноватого, Д.Г. Шумакова та інших). Далеко не останньою за значенням є проблема пошуку оптимальних шляхів формування фахової компетентності майбутніх перекладачів в усному перекладі у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

За останній час погляд на роль перекладача як посередника у міжмовному спілкуванні змінився на уявлення про нього як про комунікативну особистість, посередника у міжкультурній комунікації. Майбутній фахівець з перекладу розглядається як полікультурний медіатор, який допомагає заповнити когнітивні і комунікативні лакуни у спілкуванні, що виникають у процесі накладання мовних «картин світу» суб'єктів професійної міжкультурної діяльності. Вирішення такого складного завдання передбачає як розробку окремих освітніх моделей, так і створення теоретико-методологічної бази освітньої діяльності у зазначеному напрямі.

Однією з центральних проблем дослідження є питання, пов'язане з розробкою концепції формування професійної компетентності перекладача, яка становить стратегію педаго-

гічної діяльності та впливає на спосіб створення моделі формування фахової перекладацької компетентності, вказує на спосіб побудови системи педагогічних та методичних технологій.

Зважаючи на інтегративний характер науки й усвідомлюючи обмеженість окремо взятого підходу, дослідники зазвичай будують свої теорії, спираючись не на один, а на кілька підходів. Не викликає сумніву той факт, що об'єктивну картину може показати лише комплексне дослідження, в якому застосовується певна сукупність підходів. Один підхід може бути продуктивним лише у процесі пізнання виділеного аспекту, який досліджується, а цього недостатньо для вивчення явища в цілому. Для комплексного висвітлення наукової проблеми формування фахової перекладацької компетентності необхідно використовувати не один, а кілька теоретико-методологічних підходів.

Для побудови системи навчання магістрів-філологів усного перекладу у зовнішньоекономічній сфері ми обрали як базові суб'єктно-синергетичний, когнітивний та компетентнісний підходи. Таке взаємодоповнююче використання, на наш погляд, забезпечує організаційну комплексність процесу формування фахової компетентності в усному перекладі студентів магістратури і побудову ефективної системи її формування як процесу взаємодії студентів з матеріальними і духовними цінностями рідної та іншомовної культури в умовах міжмовної, міжкультурної та міжособистісної професійної комунікації. Перед тим як навести й описати спосіб реалізації таких підходів у межах нашого дослідження, зупинимось на загальних положеннях кожного з них.

Відповідно до нашого дослідження синергетика є одним з наукових напрямів, що можуть створити дидактичні умови для підготовки фахівців у галузі професійної лінгвістичної освіти, які здатні до повноцінної та продуктивної діяльності у світі, що постійно змінюється, з урахуванням його сучасних потреб та інтересів. Синергетика розглядається як міждисциплінарний напрям у науці, який стає провідним у XXI ст. і пов'язаний з моделюванням складних систем, що постійно розвиваються, як природно-технічних, так і гуманітарних. З такою оцінкою синергетичного підходу можна ознайомитися в працях В.І. Аршинова, В.П. Бранського, В.Г. Буданова, М.С. Кагана О.Н. Князе-

вої, С.П. Курдюмова, В.Г. Немировського, В.Г. Торосян, Г. Хаке-на, Д.С. Чернавського та ін. Самоорганізація, відкриті системи, нелінійність – такі явища і категорії охоплює синергетика як нова наукова парадигма. На сучасному етапі склалася досить солідна наукова база щодо розгляду проблеми розробки теоретичних основ синергетичного підходу в працях природничих і гуманітарних наук [1; 5; 7–9; 11; 15; 16; 19; 23; 25; 27; 33; 35; 36; 45; 47; 52; 53; 55; 60; 61]. Синергетична методологія підтримує становлення особистості людини культури, допомагає уникнути однобічності вузькоспеціальної картини світу, що, на думку Н.В. Гуськової, стосується рівної мірою всіх: представників і природничих, технічних і гуманітарних наук [24].

Синергетичний підхід до мови та її навчання вважається новим напрямом, який перебуває на стадії становлення [5]. Відомі вчені (С. Пінкер, Н. Хомський, У. Матурана, Ф. Варела) аналізують комунікативну природу мови й показують, що через мову людина координує свою поведінку і створює світ. Один з основоположників синергетики Г. Хакен у своїх працях також вказував на продуктивність використання синергетичного підходу до вивчення мови [60; 61]. Синергетичний аналіз мови дозволяє отримати нове знання про смислоутворення, організацію комунікативних процесів, а також про методику навчання мов і культур.

Формування такого напрямку, як лінгвосинергетика, пов'язане з процесами самоорганізації мови як комунікативної системи. Для такого нового напрямку характерними рисами є акцент на системних ідеях, їх впровадженні у процеси моделювання думки та породження мовлення. Синергетика розглядається як міждисциплінарне поле, у межах якого здійснюється дослідження систем, що складаються з багатьох елементів. Такі елементи взаємодіють між собою, внаслідок чого з'являються нові властивості на макроскопічних рівнях. У термінах синергетичного підходу такі точки взаємодії та народження нових властивостей визначають терміном «біфуркація». У мовних системах точки біфуркації виникають у разі, коли смислова критична маса сягає верхньої межі, і з'являється смисл на якісно новому рівні, у новому комунікативному просторі [22].

На наш погляд, вдалою спробою здійснити порівняльний аналіз функціональної лінгвістики та синергетичного підходу

до мови є дослідження С.К. Гураль [22]. Мова – це жива складна система, що весь час розвивається, в якій відбувається як організоване, так і спонтанне народження нових значень і смислу, тому її можна теж назвати системою, що сама організується. Якщо розглядати мову з позицій функціональної лінгвістики, інакше кажучи, як комунікативну систему, засіб передавання культурно-історичного досвіду, середовищем її існування стає неперервна (контекстна) система взаємодій. Розвиток такої системи підтримується і мовою, і структурою взаємодій, до якої включені і мислення, і психіка, і ціннісно-культурна тканина суспільства, і система передавання культурного досвіду, й інші параметри. Когерентність таких параметрів у комунікативному процесі і створює неперервну середу мови-мовлення. Як приклад таких когерентних процесів в організації факторів розвитку мови С.К. Гураль згадує розповсюдження американської вимови, зазначаючи, що це не тільки лінгвістичне явище, а й чинник культурного впливу, чинник, який в соціології та політології визначається як глобалізація й американізація [22].

У термінах синергетики комунікативне середовище є не зовнішнім чинником, а учасником комунікативного процесу, в якому породження смислу організується діалектикою тексту й контексту, новаціями і традиціями, семантичними одиницями, приналежністю спікера до тієї чи іншої соціальної групи, де спілкування є стилістично оформленим. Так представлена складна система комунікацій, в якій відбувається саморозвиток мови, який супроводжується дисипацією елементів системи, народженням нових елементів [22].

Сучасна ситуація вимагає від майбутнього перекладача, білінгва, розуміти не тільки поверхневий рівень висловлювання, а й розпізнавати глибинні інтенції учасників комунікації, визначати загальний контекст, який описує обставини, час, об'єкти тощо. Дискурс є надскладною системою, що розвивається самостійно. Із засобів опису лінійного процесу мислення він перетворився на цілісну і нелінійну організацію мови й мовленнєвих актів.

Розглядаючи усний послідовний переклад у світлі синергетичної теорії слідом за С.К. Гураль, ми визначили **усний білінгвальний дискурс** як різновид дискурсу загалом, який має його базові категорії: пропозицію, референцію, експлікатуру,

імплікатуру, інференцію, пресуппозицію, ментальний лексикон, а також охоплює складові компоненти процесу перекладу, які тісно взаємодіють один з одним.

Пропозицією вважається об'єктивний зміст висловлювання, семантична модель відображення позамовної дійсності, ситуація без суб'єктивного смислу. *Ментальний лексикон* є однією з базових категорій, яка доповнює семантичний зміст дискурсу та сприяє розвитку іншомовного дискурсу як надскладної системи, що саморозвивається. Зазначена категорія пов'язана із здатністю людини зберігати у своїй пам'яті та миттєво вилучати з неї величезну кількість потрібних слів у процесі постійного спілкування. *Інференція* вважається не менш значною категорією дискурсу і поєднана із здогадкою на основі вже наявного досвіду та інтуїції. Важливими компонентами дискурсу є *експлікатура* й *імплікатура*, які в теорії дискурсу розмежовуються за двома напрямками: «буквальне значення мовного висловлювання» і «смісл, що розуміється під тим самим висловлюванням у дискурсі». *Референція* означає відносини між словами й об'єктами. Відповідно до сучасного трактування референції, акцент робиться на намірі того, хто говорить.

Отже, усний білінгвальний дискурс є сферою професійної діяльності майбутнього перекладача, який у сучасному світі розглядається як полікультурний медіатор. З метою розробки концепції нашого дослідження необхідно розглянути й описати структурно-функціональні особливості взаємодії у системах «суб'єкт – об'єкт» і «суб'єкт – суб'єкт», або закономірності розвитку суб'єкта універсального світу в процесі його взаємодії з нелінійним професійним середовищем, що дозволить методологічно мотивувати вибір необхідних для засвоєння дидактичних одиниць, технологій навчання і способів навчальної взаємодії студентів і викладачів.

У суб'єктному підході сутність категорії суб'єкта розкривається через саморозвиток, самовизначення, здатність до саморегуляції та особистісної організації часу і простору. Сутність використання синергетичного підходу полягає у ролі синергетики як вихідної інформаційної бази, що активує суб'єктний потенціал особистості перекладача в його професійному становленні. Необхідно підкреслити універсальний характер си-

нергетичної взаємодії суб'єкта і його майбутньої професійної діяльності. У межах синергетичного підходу професійна діяльність майбутнього перекладача може розглядатися як надскладна система, що відрізняється від складних систем різноманітністю свого субстрату, який синтезує властивості універсального світу і професійного середовища. З другого боку, і це необхідно зауважити, особистість перекладача як суб'єкта такого світу є супернадскладною системою. У зв'язку із професійним середовищем синергетика пов'язана з евристичними можливостями в пізнанні майбутнім перекладачем своєї професії, що зумовлює здатність майбутнього фахівця свідомо обирати певні цінності та форми поведінки щодо своєї професійної діяльності.

Як вихідне положення для відбору змісту професійної підготовки необхідно розглянути так звані об'єктивні та суб'єктивні показники понять «об'єкт» і «суб'єкт праці» як критерії відповідності дидактичного матеріалу структурно-змістовим показникам професійної діяльності. Перекладацька праця має бути подана майбутньому фахівцю через узагальнені дидактичні одиниці, що розкривають професійне середовище (міжкультурна комунікація); професійні функції щодо професійного середовища (поліфункціональна професійна діяльність перекладача); професійні завдання у професійній діяльності (реалізація певних дій); професійна роль фахівця (знання про об'єкти і суб'єкти, цінності та результативність професійної діяльності).

Суб'єктно-синергетичний підхід як критерій відбору змісту підготовки визначає критерій відповідності дидактичного матеріалу структурно-змістовим показникам професійної діяльності – об'єкта і суб'єкта праці. У процесі реалізації означених теоретичних положень забезпечено особистісне сполучення, так званий особистісний «міст», між елементами багатофункціональної професійної діяльності, що надаються фахівцю в об'єктивній реальності, і суб'єктивним вибором засобів «переключення» під час керування цим процесом.

У контексті нашого дослідження видається доцільним виділити принципи формування фахової професійної компетентності, які створюватимуть умови для розвитку й вдосконалення складових компетентності і які властиві виділеним нами підходам.

Наша методика базуватиметься на основних загальнодидактичних і спеціальних принципах, що обумовлюють вимоги до системи навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері.

Одним із ключових принципів синергетичного підходу до навчання усного перекладу є *принцип комунікативності*. Згідно із сучасними нормативними документами, однією з основних цілей лінгвістичної освіти на різних етапах навчання є формування іншомовної комунікативної компетентності з урахуванням її компонентів (мовного, соціокультурного, дискурсивного тощо) [29; 44; 57], що, безумовно, пов'язане з навчанням іноземної мови та мовлення як надскладної системи, що саморозвивається і є частиною комунікативного поля, визначеного певним середовищем. Але в нашому дослідженні ми маємо враховувати обставини, за яких відбувається комунікація в процесі здійснення перекладу. У такому разі ми зважаємо на умови перебігу комунікації, тобто двомовність. Отже, один із ключових принципів – комунікативний – розглядається на фоні білінгвального середовища в тісній взаємодії з принципом ситуативності та новизни, що обумовлює звернення процесу навчання усного перекладу до реальних умов і ситуацій взаємодії в комунікації з використанням двох мов.

Ми вважаємо *комунікативний принцип у білінгвальному середовищі* ключовим у процесі інтенсивного оволодіння перекладацькими вміннями, набуттям здатностей, що становлять фахову перекладацьку компетентність у зовнішньоекономічній сфері діяльності. Такий принцип з позицій синергетичної теорії зумовлює вивчення процесу усного послідовного перекладу в умовах реального середовища або в умовах, максимально наближених до реального функціонування усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері з урахуванням комунікативних аспектів перекладу та їх взаємодії з когнітивними процесами. Такий підхід дозволить створити специфічні умови для здійснення усного послідовного перекладу з переліком усіх його компонентів (джерела повідомлення, реципієнта і самого перекладача) і виявити специфічні характеристики мовленнєвої поведінки комунікантів у конкретній ситуації спілкування на основі інформаційного запасу і стратегії розвитку комуніка-

ції з використанням двох мов, прогнозуючи поведінку комунікантів.

Інший *принцип нелінійності* базується на положенні про те, що результат суми впливів не дорівнює сумі їх результатів. Згідно з новою парадигмою, життя в сучасних умовах потребує реалізації нового освітнього проекту – формування людини, яка живе в епоху криз, нестабільних умов і нелінійності світу [4]. Освіту можна трактувати як процес взаємодії суб'єктів і об'єктів освіти, і як результат педагогічного процесу, який створюється його учасниками. Водночас специфіку результату обумовлюють саме такі об'єкти і суб'єкти.

Для практики мовної освіти згаданий принцип є значущим з погляду забезпечення його розвиваючого ефекту, тому що нелінійність може стати причиною як конструктивного, так і деструктивного розвитку системи. Для лінгвістичної освіти традиційним вважається навчання мовленнєвої діяльності: говоріння, читання, аудіювання і письма. Метою ж лінгвістичної освіти є формування полікультурної мовної особистості, здатної до ефективної міжкультурної комунікації. На основі звернення до реальної практики навчання іноземних мов і культур бачимо, що здатність до здійснення ефективної міжкультурної комунікації не може розглядатися як просте складання мовленнєвих навичок, вмінь і знань про соціокультурні норми. Те, що студенти володіють певними вміннями окремо, не є гарантією інтегрованого результату, що обумовить їх здатність до продуктивного породження мовлення в умовах міжкультурної комунікації. Методична організація процесу навчання усного перекладу з використанням зазначеного підходу дозволить реалізувати інтегративні зв'язки з урахуванням інваріантних складових для усного перекладу будь-якого типу тексту і природного взаємозв'язку та взаємозалежності етапів перекладацької діяльності.

Згідно з *принципом незамкненості* відкриті системи, що взаємодіють із середовищем і отримують інформацію, здатні до еволюції. Таке положення стає все більш актуальним для осмислення перспектив розвитку людини в умовах глобального інформаційного суспільства. У наш час радикально змінюються форми, характер, інтенсивність взаємодії людини з інформаційним середовищем, що і обумовлює значення когні-

тивного підходу до освіти. Практика лінгвістичної освіти вимагає ще більш значного розширення інформаційного поля завдяки вивченню однієї або кількох іноземних мов. Так звана нестійкість внаслідок впливу інформаційного поля є необхідною умовою розвитку людини як складної системи, що самоорганізується, виникнення ситуації вибору і генерації нової цінної інформації, якою можна вважати конструювання нового соціокультурного знання. Такий стан нестійкості обумовлює можливість виникнення нової якості. Для методики навчання перекладу точки нестійкості мають особливе значення, що пов'язане з можливістю впливу на вибір поведінки системи саме інформаційним, а не силовим способом. У синергетичному підході розвиток системи обумовлений якістю її взаємодії із середовищем. У контексті інтерпретації ідей синергетичного підходу до методики навчання перекладу цікавим є осмислення так званої тріади «культура – освіта – людина» на різних рівнях її виявлення.

Принцип спостереження пов'язаний з обмеженістю і відносністю наших уявлень про систему. Для методики навчання усного перекладу зазначений принцип можна інтерпретувати так: процес навчання перекладу (у нашому випадку – усного) є досить індивідуальним; він залежить від різних чинників, як внутрішніх (мотивація, попередній досвід освіти й актуальний рівень володіння мовами, когнітивні стилі і стратегії, що використовуються для вивчення іноземних (робочих) мов і культур), так і зовнішніх (особливості та норми іноземних мов, методичний супровід процесу навчання перекладу тощо). Методична організація процесу навчання усного перекладу дозволяє моделювати освітнє середовище, але соціально бажаний і реальний результати не завжди збігаються, якісна ж інтерпретація самого результату може варіюватися залежно від педагогічних цілей і ціннісних настанов викладача вищого навчального закладу. Отже, використання ідей синергетичного підходу дозволяє переусвідомити актуальну практику і перспективи розвитку методики навчання перекладу (зокрема усного) відповідно до логіки розуміння людини, мови, культури й освіти як відкритих систем, що саморозвиваються.

У синергетиці слово «флуктуація» означає випадкове відхилення системи від певного середнього становища. У нашому

випадку ми будемо називати таке середнє становище «мовною нормою» носія іноземної мови й культури, яка вважається еталоном. У закритих системах будь-які відхилення від норми із самого початку стримуються і ліквідуються системою. Але в мові, яка є відкритою системою, такі відхилення з часом збільшуються і спричиняють або якісні зміни з виникненням нового порядку, або кількісні зміни «норми». Отже, *принцип виникнення і посилення порядку через флуктуацію* вважається необхідним для пояснення нових мовних і культурних змін, які спостерігаються в мовах і культурах, що вивчаються або підлягають перекладу.

Одним з важливих принципів у процесі навчання майбутніх перекладачів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері є *принцип холізму*, який ґрунтується на ідеї про цілісність суб'єкта і наявність у нього властивих йому здібностей. Використання такого принципу в контексті нашого дослідження полягає в тому, що процес формування здатності перекладача до інтерпретації смислу інституціонального ділового дискурсу не має вузько утилітарного характеру. Навчання усного перекладу магістрів-філологів має вливатися в загальне русло педагогічного процесу, який спрямований на цілісний розвиток його інтелектуальної, мотиваційної, афективної, етичної та інших сфер мовної особистості перекладача як учасника міжкультурної комунікації. Майбутній перекладач формується як особистість, яка має якості, необхідні не тільки, щоб зрозуміти цінність інших культур, водночас вони дозволяють іншомовній стороні перекладацького процесу створити адекватний образ представника рідної культури.

Ще одним важливим принципом для методики формування фахової компетентності перекладача є *принцип урахування рідної мови і культури*. Насамперед перекладач, який працює з двома іноземними (робочими) мовами і культурами, повинен знати специфіку рідної мови порівняно з іноземної і навпаки. Такий принцип зумовлює необхідність врахування труднощів, які виникають через розбіжності в мовних системах іноземних і рідної мов. Для формування перекладацької компетентності акцентується необхідність подолання мовних розбіжностей за допомогою певних перекладацьких трансформацій. У процесі зіставлення мовних і мовленнєвих явищ беруться до уваги по-

вні відповідники, часткові відповідники і ті, що не мають відповідників у мові перекладу. У методиці є дві форми реалізації цього принципу: відкрита (свідоме зіставлення особливостей мов оригіналу і перекладу) і латентна (прихована, коли матеріал подається з настановою на запобігання помилкам).

Чинником, що обумовлює вибір наступного принципу навчання магістрів-філологів усного перекладу, є певна спеціалізація мовної особистості перекладача, яка й визначає *принцип професійної особистісної спрямованості*. Тут йдеться про перекладача у сфері міжкультурної ділової комунікації, відповідно до чого на перший план процесу формування якостей певного типу мовної особистості виходить професійна спеціалізація у сфері міжкультурного ділового спілкування й інституційного ділового дискурсу, що обслуговує зазначену сферу.

Принцип самостійності в організації навчального процесу формується на основі умінь організації самостійної роботи у процесі виконання завдань і різних вправ, а також у процесі набуття додаткових професійних знань. Інтенсивні темпи зростання інформації, з одного боку, і швидке втрачання актуальності знань, з іншого, ставлять перед фахівцем вимоги загальноінтелектуальної та професійної мобільності, що не можливе без формування навичок і вмінь самостійної роботи, які у формі навчальної діяльності містять такі компоненти, як: наявність мети, конкретного завдання, чітке визначення форми вираження самостійної роботи та визначення форми перевірки результатів. Для самостійної роботи студентів все більше можливостей знаходиться в Інтернеті. Отже, методична організація навчального процесу майбутніх перекладачів передбачає широке використання Інтернет-ресурсів як засобу самостійного набуття знань про специфіку вербальної і невербальної поведінки учасників міжкультурної ділової комунікації. Інтернет-мережа містить досить багато аутентичних джерел, які являють собою тексти професійного, публічного, академічного й інституційного ділового дискурсу, до того ж не тільки у форматі письмового тексту, але й у формі аудіо- та відеоматеріалів, що висвітлюють події реального ділового життя.

У процесі навчання магістрів-філологів усного перекладу необхідно дотримуватися *принципу психолого-педагогічної індивідуалізації*. Лінгводидактичний висновок щодо перехо-

ду процесу формування здібностей із суто біологічного, природного до соціально детермінованого, зроблений на підставі праць С.Л. Рубінштейна, В.Д. Шадрикова, В.А. Аверіна та інших, полягає в тому, що у процесі навчання будь-якого виду перекладацької діяльності необхідно брати до уваги природні індивідуальні здібності, з одного боку, і цілеспрямовано педагогічно впливати на розвиток і виведення таких здібностей на якісно новий професійний рівень за допомогою відповідних навчальних технологій, з іншого боку [1; 49; 63]. Варто зважати на той факт, що у процесі навчання перекладу роль навичок і вмінь, які активно формуються під час ефективно організованих навчальних технологій, є досить високою, але не можна недооцінювати роль здібностей, зумовлених психологічним типом індивіда. Ми вважаємо, що найбільш якісною буде підготовка до певного виду перекладу з опорою на відповідні природні здібності. До речі, найбільш підготовленими до усного послідовного двостороннього перекладу будуть студенти, які мають природні здібності, на основі яких розвиваються швидкість реакції, гострота сприйняття, слухові форми запам'ятовування, високий ступінь концентрації, розподілу та перенесення уваги, асоціативна пам'ять тощо.

Не менш важливим у процесі формування фахової перекладацької компетентності ми вважаємо методичний *принцип трансференції*, згідно з яким, набуті навички, вміння та здатності, що забезпечують адекватне передавання інформації в усному послідовному перекладі, сприятимуть успішному здійсненню такої функції у процесі письмового перекладу, і навпаки.

У навчальному процесі магістрів-філологів необхідно спиратися на *принцип лінгвокогнітивної контрастивності*, що означає запровадження в процес формування фахової перекладацької компетентності контрастивного лінгвокогнітивного аналізу, мета якого – встановлення глибинних, асоціативних зв'язків між елементами культурно-когнітивного простору контактуючих у міжкультурному спілкуванні ділових культур. Такий аналіз допомагає подолати розбіжності в концептуалізації дійсності носіями різних культур.

Оволодіння іншим способом концептуалізації дійсності означає якісні зміни мовної свідомості студентів і сприяє розвитку гнучкості когнітивної сфери майбутніх перекладачів.

Співвідношення концептосфер рідної та іншомовної лінгвокультури вважається важливим для перекладача, тому що паралельне існування концептів двох чи більше лінгвокультур у межах однієї «змішаної» концептосфери означає виникнення в мовній свідомості студентів лабільного полілінгвального і полікультурного механізму, функціонування якого може полегшити вербалізацію концепту засобами як рідної, так і іноземної мови, що сприятиме знаходженню адекватних мовних засобів передавання інформації, яка транслюється в процесі перекладу.

Використання принципу лінгвокогнітивної контрастивності означає, що кожен текст, який має бути перекладеним, аналізується студентами з погляду наявності в ньому культурних і універсальних концептів. У процесі аналізу тексту перекладу студенти визначають ступінь культурної універсальності та специфічності концептів, що досліджуються. Необхідно зауважити, що велика кількість «універсальних» концептів, які належать різним національним концептосферам, наймовірніше, не є тотожними, вони можуть бути універсальними за своїм ядерним компонентом, але здебільшого не є такими за їх периферійними шарами. Отже, контрастивний лінгвокогнітивний аналіз, з одного боку, спрямований на зіставне вивчення універсальних концептів, а з іншого – передбачає врахування культурної специфіки ключових концептів різних лінгвокультур з одночасним прагненням «компромісу» між концептами, що не збігаються.

Необхідно взяти до уваги ще один важливий принцип, який має місце у процесі підготовки магістрів-філологів до участі в міжкультурній комунікації – *принцип емпатії*, здатності людини до паралельного переживання тих емоцій, що виникають в іншій людини під час спілкування. Емпатія, на наш погляд, є однією з важливих особистісних якостей, необхідних перекладачеві для успішної участі у міжкультурній комунікації.

Студенти-перекладачі стикаються з власним етноцентризмом (частіше не усвідомлюючи цей факт) не тільки у процесі соціальної перцепції, міжгрупової та міжособистісної комунікації, але й під час безпосередньої мовленнєвої діяльності іноземною мовою як у навчальній, так і професійній перекладацькій практиці. Принцип емпатії спрямований на формування здатності «вживатися» в переживання партнера зі спілкування.

Вищезазначені принципи виділяють як провідні з метою організації процесу навчання магістрів-філологів усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері, реалізуються вони і в нашій методиці. У процесі **відбору дидактичного наповнення освітніх програм** реалізуються комунікативний принцип у білінгвальному середовищі, принцип нелінійності, незамкненості, спостереження, лінгвокогнітивної контрастивності, професійної релевантності і трансференції.

У процесі **типологічного і тематичного наповнення змісту навчання** майбутніх перекладачів реалізуються принципи спостереження, виникнення порядку через флуктуацію, незамкненості, холізму, професійної релевантності, урахування рідної мови і культури, самостійності, нелінійності й комунікативності.

Для **розробки системи завдань**, що сприяють формуванню фахової перекладацької компетентності, реалізуються комунікативний принцип у білінгвальному середовищі, принцип урахування рідної мови і культури, нелінійності, спостереження, незамкненості, професійної релевантності, психолого-педагогічної індивідуалізації, самостійності, трансференції, лінгвокогнітивної контрастивності та принцип емпатії.

Отже, концепція нашого дослідження базується на суб'єктно-синергетичному, когнітивному і компетентнісному підходах, розроблених у контексті рівнів методології та принципів, що забезпечують їхню реалізацію.

Сутність інтеграції двох складових елементів у такому підході дозволяє описати структурно-функціональні особливості взаємодії в системах «суб'єкт – об'єкт» і «суб'єкт – суб'єкт» і проаналізувати універсальні закономірності розвитку суб'єкта під час його взаємодії з нелінійним професійним середовищем, що дозволяє методологічно мотивувати вибір необхідних для засвоєння дидактичних одиниць, навчальних технологій і засобів взаємодії викладача та студентів.

Урахування когнітивної складової мовленнєвої діяльності перекладача у процесі формування здатності до інтерпретації ділового дискурсу обумовлене тим, що сприйняття та породження висловлювання перекладачем становить безперервний когнітивний процес обробки мовної і немовної інформації, що надходить з навколишнього середовища.

Провідними принципами такого підходу до формування фахової компетентності перекладача в усному перекладі є: комунікативний принцип у білінгвальному середовищі, принципи врахування рідної мови і культури, нелінійності, незамкненості, спостереження, виникнення порядку через флуктуацію, лінгвокогнітивної контрастивності, професійної релевантності, холізму, психолого-педагогічної індивідуалізації, самостійності, трансференції, лінгвокогнітивної контрастивності та принцип емпатії.

Очікуваними результатами освітнього процесу в заданих умовах є становлення *фахової перекладацької компетентності* у сфері зовнішньоекономічної діяльності, яку можна розуміти як *здатність професійного перекладача креативно використовувати когнітивні ресурси своєї мовної свідомості для вирішення професійних завдань інтерпретації смислу в ситуаціях міжкультурної ділової комунікації*.

Вищезазначені принципи орієнтують на створення умов для засвоєння студентами білінгвальної (комунікативної, лінгвосоціокультурної), особистісної, предметної, перекладацької, стратегічної компетентностей, оволодіння крос-культурними, герменевтичними та лінгвістичними знаннями, що зумовлюють прийняття та становлення системи професійних цінностей; засвоєння професійних ролей майбутнього фахівця в контексті накопичення й відтворення комунікативних, інформаційно-аналітичних, дискурсивних, міжкультурно-посередницьких, лінгвокультурних і операційних стратегій управління професійним середовищем.

Отже, вищезазначені провідні підходи (синергетичний, когнітивний і компетентнісний) спрямовані на формування мовної особистості магістра-філолога, який є суб'єктом міжкультурної взаємодії, що під час професійної лінгвістичної освіти опановує сукупність загальнокультурних і професійних компетентностей, які забезпечують певний перелік здатностей, знань, навичок і вмій, ціннісних орієнтирів, особистісних якостей і креативного ділового мислення, універсальних способів створення у свідомості власного міжкультурного світобачення, що виявляється в поведінці під час міжкультурної комунікації та забезпечує культурну індивідуальність особистості перекладача, а також гуманізації національно-мовних відносин з представниками різних етноспільнот.

5.2. Структурні компоненти фахової компетентності усного перекладача

Очікуваним результатом освітнього процесу в галузі філології у сучасних умовах виступає становлення фахової перекладацької компетентності, яку можна розуміти як здатність професійного перекладача креативно використовувати когнітивні ресурси своєї мовної свідомості для вирішення професійних завдань смислового передавання в ситуаціях міжкультурної ділової комунікації.

Процес формування фахової перекладацької компетентності є складною системою, у якій виділяють кілька підструктур: перша – це компоненти цілісного педагогічного процесу (вихідний стан, мета, педагогічні засоби, умови, результат); друга – навчальна і навчально-професійна діяльність; третя – теоретична та практична підготовка, яка включає аудиторні заняття, індивідуальну та самостійну роботу, а також виробничу практику; четверта – формування фахової перекладацької компетентності як мета діяльності викладача і самостійна діяльність студента з управління формуванням своєї професійної компетентності.

Визначені підходи та відповідні принципи зумовили розробку системи педагогічних технологій формування фахової перекладацької компетентності в усному перекладі у здобувачів магістратури, спрямованої на послідовну інтеграцію когнітивних, психолінгвістичних, комунікативних та регулятивних складових професійної діяльності. Підготовка професіонала, здатного до ефективної міжкультурної комунікації, на перший план висуває вимоги до такої організації навчального процесу у ВНЗ, що дозволила б випускати активного і мобільного фахівця, який швидко адаптується до стрімких змін.

Починаючи розглядати складові й змістові компоненти фахової перекладацької компетентності, перш за все вважаємо за доцільне зупинитися на використанні термінів *компетенція* і *компетентність*, зважаючи на неоднозначність їх використання у сучасній науці, і визначити ці поняття у контексті нашого дослідження. Не будемо зупинятися на історії питання

про введення терміна «компетенція» до сфери мовознавства та методики навчання іноземних мов, про що докладно написано у працях сучасних науковців [10; 12; 32; 62; 66], наголосимо на відчутній різниці у використанні цих двох понять, яка не завжди є очевидною. Аналіз підходів щодо трактування співвідношення цих понять дозволяє говорити про те, що, незважаючи на різноманітність визначень, поняття «компетенція» і «компетентність» виявляються взаємопов'язаними аспектами особистісної сфери учасника комунікації. Зазвичай у розумінні компетентності дослідники акцентують увагу на здатності до виконання будь-якої діяльності та особистісних якостях стосовно певної діяльності, а компетенція зводиться до набору знань, умінь і навичок.

У нашому дослідженні на основі аналізу методичної літератури та, зважаючи на використання компетентнісного підходу, який дозволяє дослідити компетентнісну сферу мовної особистості (перекладача як учасника міжкультурної комунікації у ситуаціях зовнішньоекономічних відносин), під *компетентністю* ми розуміємо характеристику студента, що зумовлює успішність здійснення певної діяльності і базується на його знаннях, вміннях, здатності і мотивації, іншими словами, *компетентність* – це задана вимога освітньої програми підготовки студента, рівень володіння знаннями, вміннями, навичками і комунікативними здатностями, що сприяє особистісній самореалізації та знаходженню майбутнім фахівцем свого місця у світі.

Аналіз основних концепцій професійного розвитку фахівця дозволив дослідникам виділити три основних етапи його розвитку і поділити компетентності на ключові, базові і спеціальні. Беручи до уваги той факт, що наше дослідження орієнтоване на здобувачів магістерського рівня освіти, основну увагу ми приділяємо формуванню та розвитку спеціальних компетентностей, що вважаються основними для професійної діяльності.

Для успішного виконання своєї діяльності перекладач має володіти професійною компетентністю, а саме – фаховою перекладацькою. Питанням перекладацької компетентності (ПК) присвячено чимало досліджень, і існує кілька її визначень. Л.К. Латишев розглядає ПК як сукупність знань, умінь і

навичок, що дозволяють перекладачеві успішно вирішувати свої професійні завдання [42, с. 12]. За трактуванням Н.Н. Гавриленко, ПК вважається здатністю передавати з однієї мови на іншу інформацію (як у письмовій, так і в усній формі) з урахуванням різниці між двома текстами, комунікативними ситуаціями і культурами [13, с. 28]. Повне та вичерпне визначення ПК можна знайти у О.Д. Швейцера, який тлумачить ПК як складну багатовимірну категорію, що включає усі кваліфікаційні характеристики, які дозволяють перекладачу здійснювати акт міжмовної та міжкультурної комунікації, зазначаючи особливе «перекладацьке» володіння двома мовами, де мови накладаються одна на іншу; здатність до «перекладацької» інтерпретації вхідного тексту; володіння технологією перекладу (сукупністю процедур, які забезпечують адекватне відтворення оригіналу, включаючи модифікації, необхідні для успішного подолання «культурного бар'єра»); знання норм мови перекладу; знання перекладацьких норм, що зумовлює вибір стратегій перекладу; знання норм стилю й жанру певного тексту; певний мінімум фонових знань, необхідних для адекватної інтерпретації вихідного тексту і предметних знань для здійснення успішного перекладу в межах спеціалізації перекладача [64, с. 28].

Заслуга у створенні цілісної концепції перекладацької компетентності належить В.Н. Комісарову, суть її в тому, що в процесі створення ФКП формується мовна особистість, «якій притаманна низка відмінностей від звичайної особистості, яка не є перекладачем. Ці відмінності проявляються в усіх головних аспектах мовленнєвої комунікації: мовному, текстотвірному, комунікативному, особистісному і професійно-технічному» [37, с. 332–337]. Отже, ПК включає мовний, текстотвірний, комунікативний, технічний і особистісний компоненти.

З метою вирішення питання щодо компонентного складу ПК та в результаті аналізу численних тенденцій наукових шкіл внаслідок появи нових теоретичних лінгвістичних моделей, у тому числі й англомовних дослідників [67–70], зважаючи на переклад словосполучення *translation and translator's competence* у контексті, беремо за основу термін Л.М. Черноватого *фахова компетентність перекладача* (ФКП), яка визначається як знання, уміння та навички, необхідні для здійснення певного виду перекладу на фаховому рівні [62, с. 174].

Питанням перекладацької компетентності, а також розробці її структури та змісту присвячено багато досліджень, але на сьогодні не існує єдиної думки щодо цього явища та його компонентів. Розглянемо точки зору деяких дослідників з метою уточнення структури і змісту ПК та виділення серед номенклатури компетентностей тих, що відіграють вирішальну роль у діяльності перекладача і співвідносяться з усним перекладом.

Н.В. Комісарова виокремлює мовну, мовленнєву, текстотвірну, країнознавчу, культурологічну, перцептивну та інтерактивну компетенції, які складають ФКП [38]. Н.Н. Гавриленко виділяє комунікативну компетенцію, до складу якої входять лінгвістична, прагматична, соціолінгвістична компетенції, спеціальну компетенцію та її базову, предметну, дискурсивну, соціокультурну, стратегічну й технологічну складові, а також соціальну й особистісну компетенції [13, с. 28–53]. О.В. Гребенщикова під ФКП розуміє інтегративну характеристику особистості фахівця, яка включає лінгвістичну, соціокультурну, психологічну та інформаційну компетенції [20; 21]. Л.М. Демчук серед складових ПК у межах підготовки майбутніх фахівців виділяє лінгвокомунікативну компетентність, яка виступає в ролі інтегративної характеристики перекладача і відображає його готовність та здатність до ефективного здійснення мовленнєвої діяльності за умов вирішення міжмовних, міжкультурних та міжособистісних комунікативних завдань [26]. С.В. Зелепукіна особливе значення надає здатності передавання лексичних відповідників мовою перекладу як однієї із складових ФКП [31]. Як самостійний елемент ФКП Н.В. Новосельцева у своєму дослідженні виділяє синонімічну компетенцію [46]. Основною складовою ФКП для навчання лінгвістів-перекладачів вважає міжкультурну компетенцію І.О. Макеєва [43]. Однією з найважливіших складових професійної компетентності майбутніх перекладачів Є.В. Красильникова вважає лінгво-професійну компетенцію, яка являє собою синтез лінгвістичної, що складається із соціокультурної, соціолінгвістичної, прагматичної, дискурсивної і стратегічної субкомпетенцій і професійної компетенцій. Лінгво-професійна компетенція включає знання лексики, детермінованої певною професійною сферою, уміння оперувати такою лексикою в умовах професійної діяльності та здійснювати комунікацію іноземною мовою в рамках актуаль-

ної професійно значущої тематики, зумовленої ситуацією, що склалася [40]. О.П. Кузяєва вважає найважливішою складовою перекладацької компетенції саме комунікативну, зважаючи на той факт, що соціально-комунікативні характеристики адресата є одним з найважливіших факторів, що створюють певну перекладацьку ситуацію [41]. А.В. Пушкіна до структури перекладацької компетенції включає комунікативну (лінгвістичний та культурологічний компоненти), володіння технікою перекладу (використання перекладацьких прийомів та переключення з однієї мови на іншу) і поведінкову складові (коректна поведінка, відповідальність за якість роботи), підкреслюючи, що саме поведінкова складова є головним компонентом ФКП в процесі двомовної комунікації [48]. Крім спектра складових ФПК (мовна, комунікативна, текстотвірна й особистісна), що забезпечують ефективність міжкультурної взаємодії комунікантів, О.О. Корзун наголошує на обов'язковій наявності параметрів вторинної мовної особистості перекладача, виділяючи аспект вимови [39]. Майже ті ж складові ФКП виділяє у своєму дослідженні Ю.В. Гоман (мовна, мовленнєва, дискурсивна, соціокультурна і технічна компетенції) [18]. До комунікативної, предметної, лінгвосоціокультурної, перекладацької компетенцій ФКП О.Р. Світлична додає психологічну складову [51]. У свою чергу, О.В. Ємельянова наголошує на формуванні соціокультурної складової ФКП як базової для медіадискурсивної компетенції [30]. Емотивно-емпатійний компонент як найважливішу складову перекладацької компетентності виділяє Ю.О. Карпова [34]. О.В. Федотова вважає основним компонентом ФКП операціональну компетенцію, яка дозволяє перекладачеві виконувати точне передавання смислового змісту оригіналу і створювати його повноцінне функціонально-стилістичне співвідношення, враховуючи розбіжності між мовами оригіналу і перекладу [59]. Практично схожий перелік складових ФКП знаходимо у О.В. Старикової: інформаційно-комунікативна, лінгвістична, текстова, літературно-творча, соціокультурна, дискурсивна, стратегічна, аналітико-прагматична компетенції [54].

Як бачимо, кількість компонентів ФКП є поняттям відносним, зважаючи на складний характер цього явища. Наша модель ФКП базуватиметься на підході, який був запропоно-

ваний дослідницькою групою РАСТЕ, в подальшому модифікованою Л.М. Черноватим для оперативного використання з метою чіткого розуміння стратегічної мети підготовки усних перекладачів, яка пов'язана з формуванням професійної перекладацької компетентності [70; 62, с. 169–178].

Аналіз різних підходів до вивчення ФКП, її структури, видів та типів, дозволив обґрунтувати необхідність виділення певних складових. Отже, до складу ФКП доцільно включити такі компетентності: *білінгвальну, особистісну, предметну, перекладацьку та стратегічну*. Обґрунтування цього набору компетентностей обумовлюється не тільки метою отримання професійних знань, а, в першу чергу, формування особистості майбутнього перекладача.

Білінгвальна компетентність майбутнього перекладача поглинає іншомовну комунікативну, яка, у свою чергу, складається з мовних (фонетичної, лексичної, граматичної, компетентності у техніці читання і письма у двох і більше мовах), мовленнєвих (в аудіюванні, говорінні, читанні, письмі та перекладі), лінгвосоціокультурної і навчально-стратегічної компетентностей. Зауважимо, що формування та розвиток білінгвальної компетентності реалізується протягом навчання на першому ступені (бакалавраті), і на рівні магістратури студент має досягнути найвищого ступеня білінгвізму, коли формування і формулювання думки реалізується одразу засобами іноземної мови, що відображає специфіку мовленнєвих психофізіологічних механізмів людини, яка використовує для спілкування дві або три мовні системи.

У межах білінгвальної компетентності ми розглядаємо особливе «перекладацьке» володіння рідною та іноземною(ми) мовою(ами) як у продуктивному, так і рецептивному планах, уміння розуміти і відтворювати комунікативні настанови відправника оригіналу, уміння співвідносити засоби двох (трьох) мов і враховувати розбіжності на рівнях мовної системи, мовної норми і узуальних норм.

Отже, білінгвальна компетентність перекладача являє собою здатність здійснювати комунікацію двома (і більше) мовами, в контексті двох (і більше) культур, переключаючись з одного мовного/культурного коду на інший. Ця компетентність обумовлює визначення загальної міждисциплінарної стратегії

в бікультурному комунікативному розвитку студентів-філологів у межах курсу «Практичний курс основної іноземної мови» або «Комунікативні стратегії англомовного спілкування», «Практичний курс другої (третьої) іноземної мови», а також дисциплін професійної філологічної спрямованості. Таким чином, під білінгвальною компетентністю ми розуміємо здатність індивідуального інтелекту зберігати у своїй пам'яті сукупність уявлень, звичок, образу дій двох (або більше) різномовних народів і психологічну готовність бікультурної мовної особистості до певних розумових і мовленнєвих дій, іншими словами, ментальності. Бікультурна компетентність у її взаємозв'язку із комунікативною виступає як один з показників сформованості бікультурної мовної особистості, зважаючи на осмислення картини світу іншої культури, пізнання смислових орієнтирів іншого лінгвоетносоціуму, уміння помічати риси відмінності і схожості між культурами, що взаємодіють, і використовувати їх у контексті міжкультурного спілкування.

Складовими білінгвальної компетентності у перекладі є:

- а) фонові знання про предмет комунікації та елементи базової частини іншомовної картини світу, які співвідносяться з предметом комунікації;
- б) лінгвістичні знання про типи мовних відповідностей, лакун мовного простору і способів їх заповнення;
- в) уміння розпізнавати зміст культурних термінів на основі фонових знань;
- г) уміння розуміти і використовувати сталі словосполучення у сфері міжкультурної комунікації;
- д) уміння заповнювати лакуни культурного простору з урахуванням етнокультурних особливостей комунікантів та створювати тексти мовою перекладу згідно з комунікативним завданням і ситуацією спілкування, забезпечуючи необхідну структуру і мовне наповнення тексту.

До складу **особистісної компетентності**, на наш погляд, доцільно включити *психофізіологічний компонент*, який проявляється у психомоторних уміннях читання, письма, у когнітивних здібностях (пам'ять, увага, логіка, аналіз, синтез тощо) і *психологічних характеристиках*, таких як критичність, психологічна стійкість, самопізнання та самовдосконалення тощо. Деякі дослідники у межах цієї компетентності, окрім психофізіологічного, виділяють морально-етичний компонент (почуття відповідальності за якість праці, ввічливість, дотримання

конфіденційності), субкомпетентність самовдосконалення і фахово-соціальний компонент (норми спілкування у професійному середовищі) [62]. Ми вважаємо за доцільне об'єднати усі вищезазначені компоненти терміном *соціально-адаптивна компетентність*, яка включає коректну поведінку, враховуючи морально-етичні й соціальні норми, і відповідальність за якість роботи. Отже, особистісна компетентність перекладача має проявлятися у розумінні соціального значення своєї професії, мотивації до самовдосконалення і самонавчання, відповідній лінії поведінки в процесі міжкультурної комунікації на основі когнітивних, поведінкових і психомоторних механізмів.

Предметна компетентність включає знання предмета спеціалізації перекладача, поняттєвий склад певної галузі людської діяльності і міжпоняттєвих зв'язків. Для успішного виконання професійної діяльності необхідно знати не тільки дві мови і культури, володіти уміннями використовувати перекладацькі трансформації, але розуміти предмет комунікації, факти дійсності.

Перекладацька компетентність (ПК) включає знання загальних принципів перекладу і специфіки, що відрізняє його від інших видів мовного посередництва. З існуючих на сьогодні сучасних трактувань поняття ПК і її компонентів, на нашу думку, вирізняється трактування, сформульоване Л.К. Латишевим [42]. У визначенні поняття ПК дослідник приділяє особливу увагу формуванню тих складових, які можуть згодом послужити перекладачеві основою для професійного вдосконалення. Він виділяє в структурі ПК базову і прагматичну частини, у свою чергу, поділяючи базову на концептуальну і технологічну, а прагматичну – на спеціальну та специфічну складові. До базової складової відносять знання, уміння і навички, необхідні перекладачеві для усіх видів перекладу; до специфічних складових ПК належать знання, уміння й навички, необхідні для заданого виду перекладу. До спеціальних відносять тематичні й жанрові можливості перекладача. Проте поза увагою науковця залишаються компетентності, які необхідні перекладачам для їх майбутньої спеціалізації і, якщо розглядати її з огляду на навчання усного професійно орієнтованого перекладу, поділу тільки на специфічну і спеціальну складові буде недостатньою. Л.М. Черноватий додає до складу ПК інструмен-

тальну (використання документальних і технологічних ресурсів, що стосуються роботи перекладача) і дослідницьку, або пошукову (здатність швидко знайти інформацію, необхідну для розв'язання перекладацьких завдань) [62, с. 176]. На нашу думку, розвиток уміння пошуку та дослідження є невід'ємною частиною процесу навчання майбутнього перекладача. Аналіз паперових та електронних засобів, відбір авторитетних джерел, уміння користуватися ними продуктивно та з мінімальними часовими витратами стає все більш актуальним та важливим аспектом роботи перекладачів. Уміння швидко проаналізувати матеріал, що необхідно перекласти, оцінити його регістр, стиль, знайти невідомі еквіваленти, порівняти частотність використання того чи іншого терміна в конкретному контексті – все це визначає конкурентоспроможність перекладача на ринку праці, його професійний успіх.

На наш погляд, до складу ПК крім базової, інструментальної і пошукової, доцільно включити технологічну та спеціальну компетентності. Технологічна компетентність (ТК) являє собою володіння технологією перекладу, володіння перекладацькими трансформаціями, а до спеціальної складової належать володіння певним видом перекладу (усним або письмовим).

Деякі дослідники [3; 14; 37; 64] говорять про загальну стратегію знаходження оптимального варіанта і генеральної лінії поведінки перекладача, про *стратегію перекладацького рішення*, розподілу уваги, забезпечення ефективного розподілу когнітивних можливостей особистості перекладача, які могли б запобігати надлишку словесної інформації.

За В.Н. Комісаровим, стратегія перекладача охоплює три групи загальних принципів здійснення перекладу: деякі вихідні фактори, вибір загального напрямку дії, яким перекладач керуватиметься в процесі прийняття конкретних рішень, і вибір послідовності дій [37]. Стратегія має враховувати явні і приховані перекладацькі проблеми, і в той же час, відомі типові стандартні рішення. У першу чергу стратегія залежить від мети перекладу і умов його виконання.

Іншими словами, перекладацька стратегія вважається комплексним явищем і включає психологічний, лінгвістичний, прагматичний соціологічний і культурологічний аспекти.

Якщо розглядати лінгвістичний аспект стратегії перекладу, то він має свій прояв у використанні перекладачем знань мов і культур оригіналу і перекладу, на основі чого він використовує окремі прийоми (компресію, декомпресію, парафраз, генералізацію тощо). При цьому перекладач виступає не як особистість, суб'єкт, який мислить, а як своєрідний «приймач», який відкриває доступ до семантики іноземної мови за допомогою фіксації інваріантних відношень. У процесі розгляду ідеї про суб'єктивний характер розуміння як такого можна дійти висновку, що розуміння тексту перекладачем залежить від ступеня засвоєння спеціального знання, вираженого у вихідному тексті. При цьому саме мовний фактор не є єдиним у процесі вибору перекладачем тієї або іншої стратегії перекладу.

Психологічний аспект змісту терміна «перекладацька стратегія» характеризує, перш за все, особистість перекладача як суб'єкта діяльності, активуючи усі його особистісні характеристики. Для вирішення перекладацького завдання перекладач обирає і активує адекватну стратегію, яка спрямована на вирішення конкретної проблеми і яка включає всі когнітивні операції, орієнтовані на реалізацію обраної стратегії.

Соціальний аспект стратегії враховує інтереси, позиції і установки усіх учасників соціальної взаємодії. І в цьому ракурсі стратегія є не фіксованим планом, а динамічним процесом узгодження різних позицій і думок. У руслі синергетичного підходу позиція перекладача як своєрідного стратега акту міжкультурної комунікації постійно змінюється та саморозвивається. Свідомість перекладача можна розглядати як динамічний простір, у якому інтегруються точки зору та інтереси всіх учасників мовленнєвих дій, при цьому створюючи точки біфуркації і виникнення нових смислів.

Що стосується культурологічного аспекту розуміння перекладацької стратегії, то тут доречно говорити про явище **культурного трансферу**, коли перекладач спрямований наблизити реальність тексту перекладу до оригінальної культури, створюючи гармонізацію смислів (відношення адекватності як перекладацької точності та еквівалентності як перекладацької тотожності), що приводить у кінцевому результаті до того, що взаємодія між дискурсами оригіналу і перекладу набуває гармонійного характеру. Іншими словами, в результаті обран-

ня перекладачем правильної стратегії досягається вища мета перекладу – позитивний комунікативний ефект, максимальне взаєморозуміння комунікантів, які належать до різних лінгвокультур, та наближення до оригінальної культури.

Узагальнюючи все вищезазначене, вважаємо за доцільне визначити перекладацьку стратегію як сукупність когнітивних операцій, які виконуються послідовно для вирішення перекладацької проблеми з метою досягнення максимального прагматичного ефекту. Зрештою, ми розглядаємо **стратегічну компетентність** як **надкомпетентність** (термін Л.М. Черноватого), що складається з індивідуальних процесів, умінь, які використовуються для вирішення проблем розуміння, реценції (розрізнення основних та другорядних ідей, зв'язок понять за смыслом тощо) і проблем продукування тексту перекладу (синтаксичні трансформації, компресія, розширення, презентація тексту перекладу, виправлення і моніторинг).

Отже, різні підходи до визначення структури і змісту поняття ФКП дозволяють вважати їх методологічною базою для продовження номенклатури компетентностей, що вже відібрана. На основі власного досвіду, аналізу сучасних стандартів підготовки усних перекладачів, кваліфікаційних характеристик здобувача другого магістерського рівня навчання пропонуємо власну структуру *фахової компетентності усного перекладача (ФКУП)*, яка включає **білінгвальну, особистісну, предметну, перекладацьку і стратегічну компетентності** і спрямована на формування особистості перекладача як особливого типу білінгва. На нашу думку, вищезазначена номенклатура компетентностей є найбільш повною відповідно до діяльності усного перекладача, який працює у зовнішньоекономічній сфері (рис. 5.1). Усе вищезазначене дозволяє дійти висновку про доцільність конкретизації компонентів, які становлять номенклатуру ФКУП.

Білінгвальна компетентність усного перекладача спирається на комунікативну іншомовну компетентність, сформовану в процесі навчання іноземних мов і культур. Іншомовна комунікативна компетентність, у свою чергу, складається з мовних (фонетичної, лексичної, граматичної, компетентності у техніці читання і письма у двох і більше мовах), мовленнєвих (аудіювання, говоріння, читання, письмо та переклад), лінгво-

соціокультурної і навчально-стратегічної компетентностей. Вона включає такі аспекти володіння мовою, які є характерними для будь-якого носія мови, але, окрім цього, передбачає низку певних особливостей, до яких належать специфічне «перекладацьке» володіння іноземними і рідною мовами, як у рецептивному (розуміти і відтворювати комунікативні настанови відправника оригіналу, співвіднести засоби двох мов і враховувати розбіжності між ними на рівнях мовної системи, мовної норми, узусу), так і у продуктивному планах (побудова в усній формі програми мовленнєвої дії у вигляді висловлювання і спеціальних дискурсів). Усний перекладач має створювати тексти різного типу відповідно до комунікативного завдання і ситуації спілкування, при цьому забезпечувати певну структуру тексту за правилами побудови мовленнєвих одиниць у мові, оцінювати місце і співвідношення окремих частин тексту і сприймати текст як зв'язане мовленнєве ціле, що становить текстотвірну компетентність, яка також є необхідним компонентом білінгвальної компетентності.

Рис. 5.1. Структура фахової компетентності усного перекладача

Особистісна компетентність включає психофізіологічний компонент, який проявляється у психомоторних уміннях читання, письма, у когнітивних здібностях (пам'ять, увага, логіка, аналіз, синтез тощо) і психологічних характеристиках, таких як критичність, психологічна стійкість, самопізнання та самовдосконалення тощо. Ми також додаємо соціально-адаптивну компетентність, яка включає коректну поведінку, враховуючи морально-етичні і соціальні норми, і відповідальність за якість роботи. Отже, особистісна компетентність перекладача має проявлятися у розумінні соціального значення своєї професії, мотивації до самовдосконалення і самонавчання, визначенні відповідної лінії поведінки в процесі двомовної міжкультурної комунікації на основі когнітивних і психомоторних механізмів.

Предметна компетентність вирізняється як особливий компонент фахової перекладацької компетентності, який включає знання предмета спеціалізації перекладача, понятійно-термінологічний апарат у сфері зовнішньоекономічної діяльності мовою оригіналу і мовою перекладу. Для успішного виконання професійної діяльності усного перекладача необхідно вміти адекватно інтерпретувати тексти мовою оригіналу певної тематики різних стилів і передавати мовою перекладу. Окрім володіння технікою перекладу і бездоганними знаннями робочих мов, своєї мовної комбінації, сучасні перекладачі мають активно використовувати термінологію різних сфер діяльності. Від цих знань і загальної ерудиції залежить те, наскільки перекладач буде затребуваним потенційним працедавцем. Природно, що термінологічна ерудиція перекладача приходить, перш за все, з досвідом, але в процесі навчання майбутньому фахівцю необхідно надати основи і принципи техніки попередньої підготовки і обробки матеріалу галузевої термінології як іноземною, так і рідною мовами.

Перекладацька компетентність (ПК) включає знання загальних принципів перекладу і специфіки, що відрізняє його від інших видів мовного посередництва. Вона поділяється на *базову*, до якої відносять знання, необхідні перекладачеві для усіх видів перекладу, *спеціальну*, до якої відносять знання, уміння й навички, необхідні для певного виду перекладу (у нашому випадку усного), *технологічну*, яка являє

собою володіння технологією перекладу і перекладацькими трансформаціями, *інструментальну* (використання документальних і технічних ресурсів, що стосуються роботи перекладача) і *пошукову* (здатність швидко знайти інформацію, необхідну для розв'язання перекладацьких завдань) компетентності.

І найважливіший елемент ФКП – *стратегічна компетентність*, яка розглядається як надкомпетентність і складається з індивідуальних процесів, умінь, що використовуються для вирішення проблем розуміння, рецепції (розрізнення основних та другорядних ідей, зв'язок понять за смыслом тощо) і проблем продукування тексту перекладу (уміння обирати і правильно використовувати перекладацькі трансформації для подолання перекладацьких труднощів, пов'язаних з лексичними, граматичними і стилістичними розбіжностями текстів мови оригіналу і перекладу).

Кожен процес усного послідовного перекладу є індивідуальним, і, незважаючи на тотожність своїх складових, він має різні властивості. Цей процес залежить не тільки від джерела повідомлення, але й від перекладача. Час існування окремого повідомлення може коливатися, і неможливо передбачити, коли він зупиниться або зміниться. Про його так звану поведінку можна говорити лише за умов аналізу досить значної кількості подібних повідомлень, що має допомогти перекладачу прийняти рішення здійснити переклад.

З позицій синергетичної теорії таке розпізнання образу і прийняття перекладацького рішення можна визначити точкою біфуркації. Для усного послідовного перекладу така точка зумовлена або зупинкою в презентації повідомлення, або зміною пропозиції (об'єктивним змістом висловлювання, або базовою когнітивною одиницею зберігання інформації) перекладача, яка, у свою чергу, включає пропозицію джерела, мети й завдання самого процесу перекладу, або напрямом повідомлення, коли виникає певна невизначеність точки біфуркації. Не існує впевненості в тому, що відбуватиметься в наступний момент, зважаючи на факт того, що численні процеси цього світу перебувають у ситуаціях несталої рівноваги. Синергетичний дискурс спрямований на конструктивний діалог, на створення інтерпретацій. Важливу роль у самому процесі відіграє

перекладач, який стежить за ходом міркувань адресанта повідомлення і переключає процес перекладу з одного рівня на інший відповідно до режиму роботи цієї системи. Існує думка, що такий процес переключення базується на інтуїції, але в основі перекладацької інтуїції лежать певні настанови, способи перекладу, мовна картина світу і перекладацький білінгвізм, і виробляється вона протягом тривалого часу, протягом усієї перекладацької професійної діяльності.

Отже, з позицій синергетичного підходу в структурі акту усного послідовного перекладу спостерігається взаємовплив середовища усного білінгвального ділового дискурсу і складових процесу перекладу, які перебувають у тісному взаємозв'язку. Перекладач у цьому випадку виступає сполучною ланкою, він має зрозуміти текст перекладу, джерело, навіть з можливими змінами у напрямі думок відправника повідомлення і реципієнта тексту перекладу з метою передавання повідомлення у гармонійному режимі і з об'єктивної точки зору.

Таким чином, виходячи з вищезазначеного, вважаємо формування стратегічної компетентності для усного перекладача особливо важливим у зв'язку із сучасними вимогами до професійної перекладацької діяльності і специфікою самого процесу усного перекладу. Ця компетентність співвідноситься з іншими складовими ФКУП і в усному перекладі задіяна постійно.

Вважаємо за доцільне подати структуру фахової компетентності усного перекладача в табл. 5.1.

Отже, майбутній усний перекладач повинен усвідомлювати, що метою його навчання є формування і розвиток професійно значущих компетентностей, які сприяють реалізації трудових функцій і на основі яких він зможе досягти високого рівня професіоналізму, а саме **фахової компетентності усного перекладача**, під якою ми розуміємо особливу інтегральну характеристику професійних і особистісних якостей усного перекладача, що зумовлює готовність до професійної діяльності за умов коректної поведінки в процесі здійснення міжкультурної комунікації і відповідальності за якість своєї роботи, що відображає сукупність знань, умінь і здатностей для ефективного вирішення професійних завдань.

Таблиця 5.1

Структура фахової компетентності усного перекладача (ФКУП)

Фахова компетентність усного перекладача	Зміст компетентності
1. Білінгвальна компетентність (БК)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність здійснювати комунікацію двома (і більше) мовами в контексті двох (і більше) культур, перекладаючись з одного мовного/культурного коду на інший, та реалізовувати всі види мовленнєвої діяльності на основі коректного артикуляційного, лексичного та граматичного оформлення. 2. Здатність індивідуального інтелекту зберігати у своїй пам'яті сукупність уявлень, звичок, образу дій двох (або більше) різномовних народів і психологічну готовність бікультурної мовної особистості до певних розумових і мовленнєвих дій. 3. Здатність бікультурної мовної особистості осмислювати картини світу іншої (інших) культури пізнанням смислових орієнтирів іншого лінгвоетносоціуму, здатність помічати риси відмінності і схожості між культурами, що взаємодіють, і використовувати їх у контексті міжкультурного спілкування. 4. Здатність використовувати фонові знання про предмет комунікації та елементи базової частини іншомовної картини світу, які співвідносяться з предметом комунікації. 5. Здатність використовувати лінгвістичні знання про типи мовних відповідностей, лагун мовного і культурного простору і способів їх заповнення. 6. Здатність розпізнавати зміст культурних термінів на основі фонових знань. 7. Здатність розуміти і використовувати сталі словосполучення та ситуаційні кліше у сфері міжкультурної комунікації. 8. Здатність створювати тексти мовою(ами) перекладу згідно з комунікативним завданням і ситуацією спілкування, забезпечуючи необхідну структуру і мовне наповнення тексту
2. Особистісна компетентність (ОК)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність виконувати професійні завдання у процесі здійснення двомовної міжкультурної комунікації на основі когнітивних, поведінкових і психомоторних механізмів. 2. Здатність розуміти соціальне значення своєї професії. 3. Здатність знаходити мотивацію до професійного самонавчання і саморозвитку. 4. Здатність дотримуватися певної лінії поведінки у процесі міжкультурної комунікації

Закінчення табл. 5.1

Фахова компетентність усного перекладача	Зміст компетентності
3. Предметна компетентність (ПРК)	Здатність використовувати знання предмета спеціалізації перекладача, понятійно-термінологічний апарат у сфері зовнішньоекономічної діяльності мовою оригіналу і мовою перекладу
4. Перекладацька компетентність (ПК)	4.1. Базова компетентність (БЗК) Здатність використовувати знання загальних принципів перекладу і специфіки, що відрізняє його від інших видів мовного посередництва
	4.2. Спеціальна компетентність (СК) 1. Здатність виконувати усний послідовний односторонній переклад зовнішньоекономічної сфери із записом. 2. Здатність виконувати усний послідовний двосторонній переклад зовнішньоекономічної сфери із записом. 3. Здатність виконувати усний послідовний односторонній переклад зовнішньоекономічної сфери за абзацами. 4. Здатність виконувати усний послідовний двосторонній переклад зовнішньоекономічної сфери за абзацами
	4.3. Технологічна компетентність (ТК) Здатність володіти технологією перекладу і вмотивовано використовувати перекладацькі трансформації
	4.4. Інструментальна компетентність (ІК) Здатність використовувати документальні і технічні ресурси, що стосуються роботи усного перекладача
	4.5. Пошукова компетентність (ПШК) Здатність швидко знаходити інформацію, необхідну для розв'язання перекладацьких завдань
5. Стратегічна компетентність (СТК)	1. Здатність вирішувати проблем розуміння і рецепції тексту оригіналу. 2. Здатність розрізняти основні та другорядні ідеї, будувати зв'язок понять за смыслом. 3. Здатність продукувати текст перекладу, обирати і правильно використовувати перекладацькі трансформації для подолання перекладацьких труднощів, пов'язаних з лексичними, граматичними і стилістичними розбіжностями текстів мови оригіналу і перекладу

Отже, зміст і структура навчального процесу мають бути спрямовані на формування особистості перекладача як особливого типу білінгва і обґрунтовані вищезазначеним вибором компетентностей.

5.3. Змістові компоненти компетентності усного перекладача в зовнішньоекономічній сфері

Змістове наповнення фахової компетентності усного перекладача у сфері зовнішньоекономічної діяльності відповідно до низки теоретичних концепцій, становлять знання, навички та вміння. Ці складові є, власне, основою здатності усного перекладача передавати інформацію міжкультурного спілкування. Ми добирали змістові компоненти ФКП усного перекладача зовнішньоекономічній сфері, спираючись на теоретичні положення перекладознавства, психолінгвістики, лінгвокультурології, теорії міжкультурної комунікації та лінгводидактики.

Отже, зміст вищезазначених компетентностей представлено здатностями, набутими на основі індивідуальних здібностей, мовленнєвими навичками, вміннями та певною сукупністю знань, що дозволяє майбутньому фахівцю здійснювати професійний усний переклад в умовах міжкультурної ділової комунікації.

Здібності – це індивідуально-психологічні особливості людини, які проявляються в діяльності і є умовами успішності її виконання. Більше того, необхідно зауважити, що саме від здібностей залежить швидкість, глибина, легкість і тривалість процесу оволодіння знаннями, формуванням та розвитку навичок та вмінь. Здібності до певного виду діяльності будуть неоднаковими за структурою у різних людей. Цей факт можна пояснити тим, що здібності розвиваються в процесі індивідуального життя і на основі різного досвіду в певній діяльності. Щодо вивчення усного перекладу як діяльності можна виділити такі основні здібності студентів:

- 1) здібність до сприйняття на слух;
- 2) здібність до розуміння змісту тексту оригіналу, або вхідного тексту;
- 3) здібність до продукування висловлювань мовою оригіналу і мовою перекладу;
- 4) здібність до аналізу мовних явищ;

- 5) здібність до запам'ятовування;
- 6) здібність до подолання стресових ситуацій;
- 7) здібність до публічних виступів тощо.

Такий перелік здібностей обумовлює швидкість і легкість набуття нових умінь і навичок, які є основою для здійснення перекладацької діяльності. Необхідно додати, що структура здібності відображає спрямованість особистості, що обумовлює систему сталих мотивів і переваг (інтересів, домінуючих потреб тощо). Щодо студентів-філологів, які навчаються в магістратурі за спеціальністю 035 Філологія «Переклад», можемо зауважити, що не всі спроможні здійснювати усний переклад. Перш за все це пов'язане з уродженими задатками. Але в нашому випадку, якщо в навчальному процесі будуть присутні такі фактори, як інтерес, мотив або певна настанова, це може здолати неспроможність людини до певного виду діяльності. Вищезазначені фактори є основними у виборі професії усного перекладача і створюють основу для розвитку необхідних здатностей з метою досягнення професіоналізму в галузі перекладацької діяльності.

Крім цього, необхідно додати, що існує низка психологічних труднощів, до яких можна віднести невпевненість, побоювання здатися некомпетентним в очах оточення, невідповідність загальному рівню компетентності і низький рівень компетентності у професії усного перекладача та ін. До таких «психологічних перешкод» дослідники відносять так звані параметри особистості студента, які можуть розцінюватися як потенційні детермінанти виникнення психологічних перешкод: специфічні особливості розвитку пам'яті, уваги (обсяг, концентрація, розподіл, переключення), особливості мовлення (тихе або голосне, швидке або уповільнене), особистісні характеристики (швидкість засвоєння навчального матеріалу, включення до нового виду роботи, оволодіння навичками усного перекладу).

Але вік студентів, які планують навчатися за програмою магістра спеціальності «Переклад», варіюється від 20 до 25 років, коли відзначається найбільш високий ступінь сприйняття професійного досвіду і спостерігається підйом усіх інтелектуальних функцій. У здобувачів другого рівня навчання можна констатувати досить високу мотивацію, яка обумовлюється

можливістю вирішити свої професійні проблеми за допомогою навчальної діяльності і намаганням співвіднести навчальну ситуацію із своїми власними завданнями і цілями.

Отже, метою ефективного здійснення педагогічної діяльності і досягнення кінцевої мети навчального процесу, зважаючи на специфіку професії усного перекладача є допомога студентам адаптуватися до вимог навчання другого рівня, здолати психологічні перешкоди і почати оволодівати специфікою професії усного перекладача.

У структурі фахової компетентності усного перекладача (ФКУП) ми виділили *п'ять компетентностей*: білінгвальну, особистісну, предметну, перекладацьку і стратегічну, серед яких *білінгвальна* спирається на *комунікативну іншомовну компетентність*, сформовану в процесі навчання іноземних мов і культур, яка, у свою чергу, складається з *мовних* (фонетичної, лексичної, граматичної, компетентності в техніці читання і письма у двох і більше мовах), *мовленнєвих* (в аудіюванні, говорінні, читанні, письмі та перекладі), *лінгвосоціокультурної* і *навчально-стратегічної компетентностей*. Окрім аспектів володіння мовою, характерних для будь-якого носія мови, білінгвальна компетентність включає низку певних особливостей, до яких відносять особливе «перекладацьке» володіння іноземними і рідною мовами, як у рецептивному (розуміти і відтворювати комунікативні настанови відправника оригіналу, співвідносити засоби двох мов і враховувати розбіжності між ними на рівнях мовної системи, мовної норми/узусу), так і у продуктивному планах (побудови в усній формі програми мовленнєвої дії у вигляді висловлювання і спеціальних дискурсів).

Як було зазначено вище, ця компетентність формується на молодших курсах протягом навчання на бакалавраті, але розвивається і удосконалюється під час усього курсу навчання усного перекладу, скажемо більше, протягом усього професійного життя перекладача. На момент навчання на другому рівні (у магістратурі) студент вже має володіти необхідними знаннями, навичками та вміннями, які відповідають певним вимогам. Крім того, у студентів має бути чітко сформована свідома настанова на постійне удосконалення *комунікативної компетентності у рідній мові*.

У структурному плані *фахова компетентність усного перекладача* представлена як синхронний синергетичний механізм, який може успішно функціонувати і складається з елементів, що перебувають у постійній взаємодії – білінгвальної, перекладацької, особистісної, предметної і стратегічної компетентностей, кожна з яких поділяється на інформаційний і прагматичний компоненти. У нашому дослідженні для формування і розвитку ФК усного перекладача ми зосередимося на чотирьох основних елементах: особистісній, предметній, перекладацькій і стратегічній компетентностях, трактування яких будується відповідно до їх розуміння у лінгводидактичній літературі.

До змісту *особистісної компетентності* включаються знання, психомоторні уміння аудіювання, читання, письма, говоріння, когнітивні здібності, психологічні і поведінкові характеристики, необхідні для здійснення усним перекладачем міжкультурної комунікації.

Зміст *предметної компетентності* включає знання предмета спеціалізації усного перекладача, понятійно-термінологічний апарат зовнішньоекономічної сфери діяльності, навички і вміння, необхідні для адекватної інтерпретації текстів ділового дискурсу мовою оригіналу з метою їх передавання мовою перекладу.

Перекладацька компетентність поділяється на *базову*, яка включає знання, необхідні для здійснення усіх видів перекладу; *спеціальну*, до якої відносять знання, вміння і навички, необхідні для здійснення усного перекладу; *технологічну*, яка представлена знаннями, уміннями і навичками перекладацьких трансформацій; *інструментальну*, що включає знання, вміння і навички використання документальних і технічних ресурсів; *пошукову* компетентність, до якої входять знання, уміння і навички знаходження інформації, необхідної для розв'язання перекладацьких завдань.

Стратегічна компетентність, яку ми визначаємо як надкомпетентність у складі ФКП, становить серцевину і включає знання, навички та вміння, що використовуються для вирішення розуміння, рецепції та продукування тексту перекладу з метою здійснення перекладацьких дій на основі обирання правильних перекладацьких стратегій для запобігання комунікативним невдачам.

Інформаційний компонент особистісної компетентності включає знання особливостей психомоторних, психологічних і когнітивних механізмів мовленнєвої діяльності перекладача як особливого типу білінгва:

- знання типів операцій у процесі здійснення мовленнєвих дій (універсальних і неуніверсальних), які створюють психологічний механізм перекладача з метою співвідношення цих компонентів мовленнєвої дії в одному мовленнєвому акті;

- знання структури мовленнєвих дій перекладача як особливого типу білінгва, в межах якої рецептивні і продуктивні мовленнєві дії об'єднуються в один загальний процес з метою одночасного формування і формулювання думки за допомогою різних мовних засобів;

- знання внутрішніх мотивів перекладача (аналізу, розуміння, запам'ятовування інформації);

- знання загальнопсихологічних механізмів перекладу (два типи сприйняття як процесу переробки інформації – висхідний і низхідний типи, типів і рівнів пам'яті та її індивідуальних особливостей, механізму осмислення інформації);

- знання специфічно-діяльнісних психологічних механізмів перекладача (основних характеристик якості уваги – обсягу, концентрації, стійкості, переключення, вибіркової; регуляції діяльності, структуру моделі імовірнісного прогнозування мовлення в усному перекладі);

- знання специфічних перекладацьких механізмів для усного перекладу (механізмів компресії, перекодування, деконпресії, переключення тощо);

- знання когнітивних механізмів та когнітивних структур (ділянок/доменів), які в результаті обробки перекладачем мовної і немовної інформації є основою для сприймання і породження висловлювань;

- знання принципів перекладацької деонтології (конфіденційності, професійної порядності, відповідальності, колегіальної солідарності, нейтральності) та етикету перекладача.

Інформаційний компонент предметної компетентності включає знання предмета спеціалізації усного перекладача у сфері зовнішньоекономічної діяльності:

– знання функціональної типології бізнес-дискурсу, що обслуговує зовнішньоекономічну діяльність (інституціональний діловий дискурс);

– знання основних параметрів ділового дискурсу (специфічні учасники, специфічний соціальний хронотоп, специфічні цінності і стратегії ділового дискурсу), які характеризують його як особливий тип інституціонального дискурсу;

– знання основних сфер функціонування інституціонального ділового дискурсу (професійної, академічної і публічної);

– знання характерних особливостей комунікативних стратегій інституціонального ділового дискурсу (аргументативних та маніпулятивних);

– знання логіко-композиційної організації текстів ділового дискурсу і відмінностей тема-рематичного оформлення висловлювань в англійському і українському інституціональному дискурсах;

– знання жанрів текстів інституціонального ділового дискурсу;

– знання найбільш частотних перекладацьких відповідників за спеціалізацією перекладача;

– знання понятійно-термінологічного апарату ділового дискурсу, сталих словосполучень, кліше, абревіатур тощо;

– знання фразеологічного шару ділового англійського дискурсу;

– знання логічних засобів забезпечення цілісності текстів міжкультурного ділового спілкування (послідовність, часові та просторові, причинно-наслідкові зв'язки);

– знання смислових засобів забезпечення цілісності текстів ділового інституціонального дискурсу (лексичні повтори, варіативні лексичні заміни, парафраз, метафоричне або метонімічне переосмислення, паралелізми тощо);

– знання засобів когезії текстів ділового дискурсу.

Перекладацька компетентність охоплює базову, спеціальну, технологічну, інструментальну і пошукову компетентності.

Інформаційний компонент базової перекладацької компетентності включає знання загальних видів перекладу:

– знання видів перекладу і їх особливостей;

– знання одиниць та інваріантів перекладу;

- знання рівнів і видів еквівалентності та адекватності перекладу;
- знання типології перекладацьких трансформацій;
- знання перекладацьких труднощів і причин перекладацьких помилок.

Інформаційний компонент спеціальної компетентності включає знання усного перекладу:

- знання видів усного перекладу і їх особливостей (усного послідовного перекладу одностороннього/двостороннього, перекладу з аркушу, синхронного);
- знання особливостей та основних характеристик усного мовлення;
- знання особливостей перекладацького аудіювання;
- знання об'єктивних труднощів усного перекладу;
- знання основних характеристик вихідного повідомлення і механізмів його оформлення в усному послідовному перекладі (продуктивне індивідуальне мовлення у вигляді монологу, наявність додаткових одиниць, розбіжності між довжиною складу і вихідним текстом, тривалість звучання, декодування запису та оформлення усного мовлення);
- знання механізму та рівнів імовірного прогнозування (рівень сполучуваності слів, смисловий рівень і рівень мети комунікації);
- знання механізму мовної і мовленнєвої компресії і деконпресії (лексична компресія та упорядкування синтаксису);
- знання основ перекладацького скоропису.

Інформаційний компонент технологічної компетентності включає знання технології перекладу, типів і видів перекладацьких трансформацій і технічних прийомів перекладу, які використовуються в усному перекладі;

- знання лексичних трансформацій (формальних – транскрипція/транслітерація, калькування; лексико-семантичних заміन – конкретизація, генералізація, модуляція/смисловий розвиток);
- знання граматичних трансформацій (послівний переклад – нульова трансформація, членування речень, об'єднання речень, граматичні заміни – граматичної категорії, частини мовлення, частини речення, речення певного типу);

- знання лексико-граматичних трансформацій (антонімічний та описовий переклад/експлікація, компенсація);
- знання прийомів прагматичної адаптації в процесі усного перекладу.

Інформаційний компонент інструментальної компетентності включає знання документальних і технічних ресурсів для роботи усного перекладача:

- знання сервісу інтернет-комунікацій для спілкування у режимі реального часу на базі Інтернет-програм, які забезпечують відео- й аудіозв'язок;
- знання видів технічного обладнання для здійснення усного перекладу (гібридного *SimCons*);
- знання інформаційних продуктів і послуг (документована інформація);
- знання типів і видів інформаційних ресурсів, зафіксованих на матеріальних носіях і призначених для суспільного використання в процесі зовнішньоекономічної діяльності;
- знання програмного забезпечення для користування необхідними інтернет-ресурсами та базами даних (бібліографічними і небібліографічними) як засобом отримання інформації для здійснення професійної перекладацької діяльності;
- знання традиційних носіїв інформації та глобальних комп'ютерних мереж;
- знання професійних перекладацьких спільнот.

Інформаційний компонент пошукової компетентності включає знання типів і видів джерел для знаходження інформації, необхідної для виконання перекладацьких завдань:

- знання видів інформації (статистичної, масової, офіційної документованої, правової, особистісної, довідково-енциклопедичного характеру, соціологічної);
- знання шляхів пошуку інформації (спеціальна наукова література, галузеві словники, енциклопедії, Інтернет);
- знання типів і видів інформаційних продуктів, необхідних усному перекладачеві для здійснення професійної діяльності.

Інформаційний компонент стратегічної компетентності включає знання перекладацьких стратегій для подолання перекладацьких труднощів:

- знання структури перекладацької діяльності;

- знання послідовності і оптимальних способів вирішення професійних завдань;
- знання видів перекладацьких труднощів;
- знання типів компенсації вербальними та невербальними засобами процесу усного перекладу;
- знання прагматичних, лінгвістичних, соціокультурних та дискурсивних факторів, які детермінують процес перекладу;
- знання типів стратегії перекладу, в основі яких – намагання якомога точніше зрозуміти текст оригіналу і знайти відповідні мовні засоби, щоб найбільш точно передати його мовою перекладу.

Розглянувши інформаційний компонент, зауважимо, що перелічені компетентності, які є складовими ФКУП, *окрім базової*, включають, як було зазначено вище, прагматичний компонент, функціонування якого обумовлює працювати всі ті знання, що становлять зміст інформаційних компонентів і генерують здатності, необхідні усному перекладачеві для здійснення його професійних завдань у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Згідно з наведеним вище розумінням особистісної, предметної, перекладацької та стратегічної компетентностей, володіння ФКУП у зовнішньоекономічній сфері зумовлює сформованість у студентів-філологів, здобувачів другого рівня освіти певних професійних **здатностей**:

- використовувати знання двох/трьох іноземних та рідної мов для вирішення професійних перекладацьких завдань;
- орієнтуватися в різних галузях знань і сферах людської діяльності тих країн, мови яких вивчаються, з метою здійснення ефективної міжкультурної комунікації;
- сприймати на слух усне автентичне мовлення в природному для носіїв мови темпі, незважаючи на особливості вимови і каналу мовлення (від живого голосу до аудіо- або відеозапису) під час виконання усного перекладу;
- володіти сталими навичками породження мовлення іноземними мовами з урахуванням їх фонетичної організації, збереження темпу, норми, узусу і стилю мови з метою здійснення усного перекладу;
- використовувати усі реєстри спілкування: офіційний, неофіційний, нейтральний для виконання професійних завдань;

- адекватно використовувати правила побудови текстів робочими мовами з метою досягнення їх зв'язності, послідовності, цілісності на основі композиційно-мовленнєвих форм у процесі перекладу;
- розпізнавати лінгвістичні маркери соціальних відносин і адекватно їх використовувати (формули вітання, прощання, емоційні вигуки тощо), розпізнавати маркери мовленнєвої характеристики людини на усіх мовних рівнях у процесі виконання професійних завдань;
- використовувати доперекладацький аналіз усного тексту, що сприяє точному сприйняттю вхідного висловлювання, прогнозуванню імовірного когнітивного дисонансу і невідповідностей у процесі перекладу і способів їх подолання;
- використовувати перекладацькі трансформації з метою досягнення необхідного рівня еквівалентності і репрезентативності у процесі виконання усного перекладу;
- одночасно слухати, мислити, записувати і запам'ятовувати у процесі здійснення усного перекладу;
- виконувати паралельні дії на двох мовах у процесі виконання усного перекладу;
- аналізувати мовні явища з метою здійснення перекладу;
- виконувати усний послідовний односторонній/двосторонній і абзацно-фразовий переклад з дотриманням норм лексичної еквівалентності, врахуванням стилістичних і темпоральних характеристик вхідного тексту, дотриманням граматичних, синтаксичних і стилістичних норм тексту перекладу;
- адекватно використовувати мінімальний набір перекладацьких відповідностей, достатніх для якісного усного перекладу;
- володіти перекладацьким скорописом під час виконання усного послідовного перекладу;
- швидко переключатися з однієї робочої мови на іншу;
- управляти психічним станом, протистояти стресу;
- розуміти норми і етику усного перекладу;
- використовувати сучасні освітні та інформаційні технології з метою підвищення рівня своєї професійної кваліфікації та загальної культури, самостійно здійснювати пошук професійної інформації в друкованих або електронних джерелах для підготовки і виконання перекладацьких завдань;

– здійснювати пошук інформації в довідковій, спеціальній літературі та комп'ютерних мережах з метою підготовки до виконання професійних перекладацьких завдань;

– мотивувати або не мотивувати застосування перекладацьких трансформацій і адекватність їх використання;

– аналізувати результати власної перекладацької діяльності з метою її удосконалення й підвищення своєї кваліфікації;

– дотримуватися принципів перекладацької деонтології та етикету перекладача.

У процесі здійснення перекладацьких операцій задіяно цілий комплекс мовленнєвих і специфічних перекладацьких навичок і вмінь, які забезпечують здатність перекладача до виконання ним професійних завдань. Незважаючи на різноманітність сучасних досліджень щодо формування перекладацьких навичок та умінь [6; 17; 28; 39; 40; 43; 48; 50; 56; 58; 65 та ін.] зауважимо, що в сучасній методиці відсутній науково обґрунтований перелік навичок та умінь, що становлять перекладацьку компетентність і її складові. На основі визначених підходів і принципів, які створюють концепцію нашого дослідження, спробуємо визначити номенклатуру навичок та умінь для кожної із компетентностей, які разом становлять ФКУП.

Здатність перекладача як *особливого типу білінгва* здійснювати усний послідовний переклад у зовнішньоекономічній сфері формується на основі таких **умінь**:

– вміння використовувати психомоторні механізми мовленнєвої діяльності перекладача як особливого типу білінгва;

– вміння синхронізувати аудіювання, письмо, читання та говоріння з метою одночасного виконання формулювання і формування думки за допомогою різних мовних засобів для виконання усного послідовного перекладу;

– вміння аналізувати, виділяти, зіставляти, синтезувати, узагальнювати, розуміти і запам'ятовувати інформацію для здійснення усного послідовного перекладу;

– вміння використовувати психологічні механізми перекладача, вміння концентрувати увагу, зосереджуватися на сприйнятті, переробці інформації, миттєво переключатися з однієї мови на іншу;

– вміння утримувати в пам'яті зміст значних відрізків тексту оригіналу;

- вміння використовувати механізм імовірнісного прогнозування мовлення в усному послідовному перекладі;
- вміння вилучати з довгострокової пам'яті в оперативну перекладацькі відповідники;
- вміння сприймати зміст тексту оригіналу в умовах короткочасності й одноразовості;
- вміння управляти психічним станом, протистояти стресу;
- вміння регулювати темп власного мовлення;
- вміння професійно подавати, презентувати переклад (володіти голосом, гарною дикцією, дотримуватися правил орфографії на звуковому і просодичному рівнях);
- вміння використовувати принцип конфіденційності, професійної порядності, відповідальності, колегіальної солідарності, нейтральності;
- вміння додержуватися міжнародного етикету і правил поведінки перекладача в різних ситуаціях усного перекладу.

Здатність виконувати *професійну перекладацьку діяльність* у зовнішньоекономічній сфері передбачає володіння *предметом спеціалізації* усного перекладача і формується на основі таких **умінь**:

- вміння використовувати комунікативні стратегії інституціонального ділового дискурсу з метою створення текстів перекладу;
- вміння коректно обирати і будувати мовленнєві акти з метою реалізації комунікативних стратегій ділового дискурсу у процесі усного перекладу;
- вміння будувати чітку логіко-композиційну структуру текстів ділового дискурсу різних жанрів у процесі перекладу;
- вміння використовувати тема-рематичне оформлення висловлювань в англійському і українському інституціональному діловому дискурсах у процесі перекладу;
- вміння використовувати найбільш частотні перекладацькі відповідники за спеціалізацією перекладача;
- вміння використовувати понятійно-термінологічний апарат ділового дискурсу (ситуаційні кліше, сталі словосполучення, аббревіатури тощо) в текстах перекладу;
- вміння використовувати фразеологічний шар ділового дискурсу для здійснення адекватного послідовного перекладу;

– вміння використовувати логічні засоби для забезпечення цілісності текстів перекладу інституціонального ділового дискурсу;

– вміння використовувати смислові засоби забезпечення цілісності текстів перекладу ділового дискурсу (лексичні і стилістичні);

– вміння забезпечити когерентність тексту перекладу в процесі здійснення професійного завдання.

Здатність *здійснення усного перекладу* формується на основі *універсальних вмінь, спільних для послідовного і абзацно-фразового перекладів*:

– вміння сприймати вхідне повідомлення та породжувати вихідне повідомлення;

– вміння використовувати механізм імовірнісного прогнозування на смисловому рівні, на рівні слова і мети комунікації;

– вміння використовувати механізм мовної і мовленнєвої компресії (лексична компресія і упорядкування синтаксису);

– вміння використовувати механізм мовної і мовленнєвої декомпресії (лексична декомпресія і упорядкування синтаксису);

– вміння миттєво переключатися з мови оригіналу на мову перекладу в процесі виконання двостороннього перекладу;

– вміння коректно оформлювати вихідне повідомлення в усному перекладі.

Здатність *здійснювати усний переклад* формується на основі *вмінь, притаманних лише послідовному перекладу*:

– вміння синхронізувати слухове сприйняття тексту оригіналу з письмом, а читання з говорінням;

– вміння породжувати текст перекладу з опорою на записи УПС;

– вміння записувати зміст вихідного повідомлення за допомогою універсального перекладацького скоропису (УПС);

– вміння кодувати та декодувати запис УПС;

– вміння орієнтуватися на глибину вихідного повідомлення з метою запису головних понять, на яких ґрунтується текст оригіналу;

– вміння дотримуватися принципу вертикалізму у записах УПС;

– вміння використовувати щільні записи за рахунок компресії та доцільно застосовувати символи і трансформації;

- вміння вільно сприймати текст оригіналу на слух в умовах одноразовості і короткочасності його сприймання;
- вміння здійснювати усний послідовний односторонній переклад з опорою на перекладацький запис;
- вміння здійснювати усний послідовний двосторонній переклад з опорою на перекладацький запис.

Здатність здійснення усного перекладу формується на основі **вмінь**, притаманних **лише** абзацно-фразовому перекладу:

- вміння сприймати текст оригіналу і утримувати його в пам'яті;
- вміння утримувати в пам'яті зміст значних відрізків вхідного повідомлення;
- вміння породжувати текст перекладу без опори на запис УПС;
- вміння здійснювати усний односторонній абзацно-фразовий переклад;
- вміння здійснювати усний двосторонній абзацно-фразовий переклад;
- вміння швидко перекладати текст відповідно до часових обмежень.

Здатність використання перекладацьких трансформацій в процесі здійснення усного перекладу формується на основі таких **вмінь**:

- вміння застосовувати найуживаніші перекладацькі відповідники;
- вміння застосовувати найуживаніші лексичні і фразеологічні відповідники;
- вміння застосовувати лексичні трансформації та лексико-семантичні заміни;
- вміння застосовувати граматичні трансформації та граматичні заміни;
- вміння застосовувати лексико-граматичні трансформації;
- вміння застосовувати прийоми прагматичної адаптації.

Здатність використання документальних і технічних ресурсів для роботи усного перекладача формується на основі таких **вмінь**:

- вміння користуватися технічним і мультимедійним обладнанням для усного перекладу;

- вміння користуватися комп'ютером для отримання, обробки і управління інформацією;
- вміння користуватися програмним забезпеченням, Інтернет-ресурсами і базами даних;
- вміння користуватися засобами Інтернет-комунікацій для спілкування у режимі реального часу;
- вміння користуватися різними носіями інформації;
- вміння працювати з інформацією у глобальних комп'ютерних мережах.

Здатність *знаходження необхідної інформації* для виконання перекладацьких завдань формується на основі таких **вмінь**:

- вміння використовувати статистичну, масову, офіційну документовану, правову, особистісну, соціологічну та довідково-енциклопедичну інформацію для підготовки і виконання професійних завдань;
- вміння застосовувати та використовувати інформаційні продукти різних видів для підготовки і виконання професійних завдань.

Здатність до *формування перекладацького мислення, вирішення розуміння, рецепції та продукування тексту* перекладу з метою виконання перекладацьких дій із застосуванням правильних перекладацьких стратегій формується на основі таких **вмінь**:

- вміти прогнозувати стандартні і нестандартні перекладацькі труднощі в процесі виконання усного перекладу;
- вміти виявляти і аналізувати перекладацькі завдання;
- вміти знаходити адекватні перекладацькі рішення згідно із ситуацією;
- вміти обирати і правильно застосовувати перекладацькі трансформації для подолання перекладацьких труднощів, пов'язаних з лексичними, граматичними і стилістичними розбіжностями текстів оригіналу і перекладу;
- вміння економити час та зусилля, використовуючи стандартні перекладацькі рішення;
- вміння концентруватися на складних моментах оригіналу і знаходити оптимальні шляхи вирішення перекладацьких проблем;
- вміння передбачати мету майбутнього результату перекладацьких дій і застосовувати необхідні операції;

– вміння оцінювати необхідність застосування перекладацьких трансформацій і адекватність їх використання в конкретному випадку;

– вміння аргументувати свій вибір перекладацького рішення.

У процесі актуалізації кожного із зазначених умінь *особистісної компетентності* перекладач спирається на сформовані **навички** мовної та мовленнєвої поведінки:

– навичка автоматизму виконання психомоторних операцій мовленнєвих дій перекладача (розподіл уваги залежно від складності перекладацької ситуації);

– навичка синхронізації мовленнєвих дій аудіювання, письма, читання і говоріння в процесі усного перекладу;

– навичка автоматизму психологічних механізмів перекладача;

– навичка запам'ятовування цифрової інформації у вербальному оточенні;

– навичка сприйняття і переробки інформації в умовах часового обмеження й одноразовості;

– навичка аналізу, виділення зіставлення, синтезу і узагальнення ключових слів, денотатів, тема-рематичних єдностей;

– навичка вилучення з довгострокової пам'яті в оперативну перекладацьких відповідників;

– навичка згортання відомої інформації;

– навичка утримання інформації в оперативній пам'яті та її екстренне вилучення);

– навичка перемикання з одного мовного коду на інший;

– навичка імовірнісного прогнозування;

– навичка управління психічним станом, протистояння стресу;

– навичка позитивного сприйняття негативного досвіду;

– навичка нейтральної реакції на критику;

– навичка позитивної реакції на невдачу;

– навичка виступу перед аудиторією;

– навичка регулювання темпу мовлення;

– навичка дотримання вимог ділового та міжнародного етикету.

У процесі актуалізації кожного із зазначених умінь *предметної компетентності* перекладач спирається на такі сформовані **навички**:

- навичка використання усіх типів мовленнєвих актів (асертивів, коміссивів, директивів, декларативів, експресивів), які становлять комунікативні стратегії ділового дискурсу;

- навичка логіко-композиційного структурування текстів ділового дискурсу;

- навичка тема-рематичного оформлення висловлювання мови оригіналу і перекладу;

- навичка автоматизованого використання найбільш частотних перекладацьких відповідників за спеціалізацією перекладача;

- навичка виділення в русі мовлення термінів ділового дискурсу;

- навичка виділення в русі мовлення лексичних одиниць, які становлять специфіку текстів ділового дискурсу;

- навичка використання логічних засобів цілісності текстів ділового дискурсу;

- навичка використання засобів когезії текстів ділового дискурсу;

- навичка коректного вибору дискурсних маркерів;

- навичка коректного використання прецизійної інформації і абревіатур в інституціональному діловому дискурсі.

У процесі актуалізації кожного із зазначених умінь *спеціальної перекладацької компетентності* перекладач спирається на такі сформовані універсальні **навички**, які є *спільними* для *послідовного і абзацно-фразового* видів перекладу:

- навичка виділення головної та уточнюючої інформації з тексту оригіналу;

- навичка виділення ключових і рельєфних слів з тексту оригіналу;

- навичка здійснення смислового аналізу тексту оригіналу з опорою на ключові слова;

- навичка оформлення перекладу в умовах одноразовості продукування говоріння;

- навичка заповнювання пауз мовленнєвими формулами;

- навичка імовірнісного прогнозування на смислового рівні, рівні слова і мети комунікації;

- навичка автоматизму застосування мовної і мовленнєвої компресії;
- навичка автоматизму застосування мовної і мовленнєвої декомпресії;
- навичка переключення з одного мовного коду на інший;
- навичка зовнішнього оформлення говоріння (чітка дикція, правильне інтонаційне оформлення, голосне говоріння).

Навички, на яких базуються вміння *лише* усного послідовного перекладу:

- навичка автоматизму синхронізації слухового сприйняття тексту оригіналу з письмом;
- навичка автоматизму синхронізації читання перекладацького запису з говорінням;
- навичка оформлення перекладу в умовах одноразовості продукування говоріння, яке синхронізується з читанням записів УПС;
- навичка породження тексту перекладу з опорою на запис УПС;
- навичка графічного оформлення змісту вхідного повідомлення засобами УПС;
- навичка кодування запису УПС;
- навичка декодування запису УПС;
- навичка вільного сприймання тексту оригіналу на слух в умовах одноразовості і короткочасності;
- навичка міжсеміотичного переключення з природної мови на ідеографічне письмо і навпаки.

Навички, на яких базуються вміння *лише* абзацно-фразового перекладу:

- навичка вільного сприймання тексту оригіналу з утриманням його в пам'яті;
- навичка утримання в пам'яті змісту значних відрізків тексту оригіналу;
- навичка породження тексту перекладу без опори на запис УПС;
- навичка швидкісного перекладу тексту в умовах жорстких часових обмежень.

В процесі актуалізації кожного із зазначених умінь *технологічної компетентності* перекладач спирається на такі сформовані **навички**:

- навичка використання найуживаніших перекладацьких відповідників;
- навички вільного володіння найуживанішими лексичними і фразеологічними відповідниками;
- навичка автоматизму використання однієї з лексичних трансформацій та лексико-семантичних замінів;
- навичка автоматизму використання однієї з граматичних трансформацій та граматичних замінів;
- навичка автоматизму використання прийомів прагматичної адаптації вхідного повідомлення;
- навичка заміни незнайомого слова синонімом або передавання його значення за допомогою експлікації;
- навичка лексико-синтаксичних конверсій на рівні словосполучень та речень;
- навичка антонімічного перетворення;
- навичка компресії і декомпресії тексту.

В процесі актуалізації кожного із зазначених умінь *інструментальної компетентності* перекладач спирається на такі сформовані **навички**:

- навичка користування спеціальним технічним обладнанням для усного перекладу;
- навичка користування комп'ютером з метою отримання, обробки і управління інформацією;
- навичка користування програмним забезпеченням, пошуковими системами мережі Інтернет і базами даних;
- навичка користування засобами Інтернет-комунікацій з метою здійснення професійної діяльності у режимі реального часу;
- навичка швидкісного користування словниками, довідниками і електронними носіями інформації.

У процесі актуалізації кожного із зазначених умінь *пошукової компетентності* перекладач спирається на такі сформовані **навички**:

- навичка користування статистичною, масовою, офіційною, правовою, особистісною, соціологічною, економічною, довідково-енциклопедичною документацією для підготовки і виконання професійних завдань;
- навичка застосування інформаційних продуктів різних видів з метою підготовки та виконання професійних завдань;

– навичка здійснення інформаційного пошуку відповідно до поставлених завдань.

У процесі актуалізації кожного із зазначених умінь *стратегічної компетентності* перекладач спирається на такі сформовані **навички**:

– навичка розпізнання стандартних і нестандартних перекладацьких труднощів;

– навичка виділення і аналізу перекладацьких завдань;

– навичка визначення адекватних перекладацьких рішень;

– навичка автоматизованого вибору і застосування лексичних і граматичних трансформацій;

– навичка автоматизованого вибору і застосування лексико-семантичних і граматичних замінів;

– навичка використання стандартних перекладацьких рішень;

– навичка розпізнавання складних моментів оригіналу;

– навичка знаходження оптимального шляху вирішення перекладацьких проблем;

– навичка автоматизованого розпізнавання мети майбутнього результату перекладацької дії;

– навичка оцінювання необхідності застосовувати перекладацької трансформації;

– навичка розпізнавання адекватності використаної перекладацької трансформації;

– навичка автоматизму процесу аргументації свого вибору перекладацького рішення.

Означені здатності, уміння, навички і знання, які становлять зміст ФКУП у зовнішньоекономічній сфері, забезпечують професійну готовність перекладача здійснювати міжкультурну комунікацію, спрямовану на інтерпретацію специфічної інформації інституціонального ділового дискурсу.

Зміст навчання студентів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері діяльності можна подати у вигляді системи, яка складається із взаємопов'язаних компонентів, що становлять фахову компетентність усного перекладача, яка містить низку компетентностей, формування яких створює основу для здатності особистості виконувати свої професійні обов'язки.

5.4. Контроль рівня сформованості фахової компетентності усного перекладача

Кінцеві результати навчання визначаються як на рівні Освітньої програми підготовки здобувачів (див. розділ 1), так і на рівні окремої навчальної одиниці. Кінцевими результатами навчання магістрів-філологів усного перекладу є дисципліна «Практика усного перекладу», до якої включено всі компоненти, що становлять фахову компетентність усного перекладача.

Кінцеві результати навчання будь-яких окремих дисциплін чи модулів входять до загальних результатів навчання і до розвитку певного рівня компетентностей, повністю вбираючи в себе результати, що були досягнуті в інших складових освітньої програми.

Компетентності набуваються особами, що навчаються. Згідно із принципами компетентнісного підходу, рівень компетентностей, досягнутий студентом, може бути нижчим, чи вищим, ніж визначений кінцевими результатами навчання. Результати навчання – це так звані індикатори рівня набуття компетентності студентами. Рівень набутих компетентностей виражається оцінкою або балом.

На практиці використовують результати навчання двох типів: так звані порогові результати навчання, які визначають пройдений рівень, і так звані бажані результати навчання. Бажані результати навчання виражають, чого очікують викладачі від типового студента, якого рівня компетентності він має досягти. У нашому дослідженні ми надаємо перевагу концепції бажаних результатів навчання.

Отже, визначимо бажані результати навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері і сформулюємо їх у термінах рівнів володіння фаховою компетентністю, де ФКУП – фахова компетентність усного перекладача, БК – білінгвальна компетентність, ОК – особистісна компетентність, ПРК – предметна компетентність, ПК – перекладацька компетентність, яка включає БЗК – базу, СК – спеціальну, ТК – технологічну, ІК – інструментальну і ПШК – по-

шукову компетентності, СТК – стратегічна компетентність (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

**Опис узагальнених результатів навчання магістрів-філологів
усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері**

ФКУП	Зміст ФКУП	Результати навчання. Студент
БК	Здатність здійснювати комунікацію двома (і більше) мовами, в контексті двох (і більше) культур, переключаючись з одного мовного/культурного коду на інший, та реалізовувати всі види мовленнєвої діяльності на основі коректного артикуляційного, лексичного та граматичного оформлення. Здатність бікультурної мовної особистості створювати тексти мовою(ми) перекладу згідно з комунікативним завданням і ситуацією спілкування, забезпечуючи необхідну структуру і мовне наповнення тексту	<ol style="list-style-type: none"> 1. Використовує знання двох (трьох) іноземних та рідної мов для вирішення професійних перекладацьких завдань. 2. Володіє мовою В на рівні С2 (розуміє, читає, створює в письмовій формі будь-який вид тексту; в умовах двомовної комунікації вільно бере участь у будь-якій розмові або обговоренні, використовуючи зрозумілі й природні описи або аргументи в стилі, який відповідає певному дискурсу). 3. Володіє мовою С на рівні С1 (розуміє, читає і здатен написати будь-який вид фактологічного або літературного тексту; в умовах двомовної комунікації бере участь у будь-якій розмові або обговоренні, використовуючи зрозумілі описи або аргументи в стилі відповідного дискурсу). 4. Сприймає на слух усне автентичне мовлення в природному для носіїв мови темпі, незважаючи на особливості вимови і каналу мовлення (від живого голосу до аудіо- або відеозапису). 5. Використовує всі реєстри спілкування (офіційний, неофіційний, нейтральний) для виконання професійних завдань. 6. Розпізнає лінгвістичні маркери соціальних відносин і маркери мовленнєвої характеристики людини на всіх мовних рівнях і адекватно їх використовує з метою виконання професійних завдань
ОК	Здатність виконувати професійні завдання у процесі здійснення двомовної міжкультурної комунікації на основі когнітивних, поведінкових і психомоторних механізмів, розуміти соціальне значення своєї професії та знаходити мотивацію до самовдосконалення і самонавчання, дотримуючись принципів перекладацької деонтології та етикету перекладача	<ol style="list-style-type: none"> 1. Демонструє вміння одночасно слухати, мислити, записувати і запам'ятовувати в процесі здійснення усного перекладу. 2. Демонструє вміння виконувати паралельні дії на двох мовах у процесі виконання усного перекладу. 3. Демонструє швидке переключення з однієї робочої мови на іншу. 4. Демонструє управління психічним станом, протистояння стресу. 5. Демонструє розуміння норм і етики усного перекладу. 6. Дотримується принципів перекладацької деонтології та етикету перекладача

Продовження табл. 5.2

ФКУП	Зміст ФКУП	Результати навчання. Студент
ПРК	Здатність використовувати знання предмета спеціалізації перекладача, понятійно-термінологічний апарат у зовнішньоекономічній сфері мовою оригіналу і мовою перекладу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Використовує понятійно-термінологічний апарат сфери зовнішньоекономічної діяльності, стали словосполучення, кліше, аббревіатури, фразеологізми тощо. 2. Використовує комунікативні стратегії ділового дискурсу у всіх сферах його функціонування (професійної, публічної, академічної). 3. Розпізнає основні характеристики ділового дискурсу (соціальні ролі специфічних учасників, соціальний хронотоп, специфічні цінності і стратегії)
ПК (БЗК)	Здатність використовувати знання загальних принципів перекладу і специфіки, що відрізняє його від інших видів мовного посередництва	Використовує знання загальних принципів перекладу і типології перекладацьких трансформацій, перекладацьких труднощів і причин перекладацьких помилок
ПК (СК)	Здатність виконувати усний послідовний односторонній/двосторонній переклад зовнішньоекономічній сфері із записом. Здатність виконувати усний послідовний односторонній/двосторонній переклад у зовнішньоекономічній сфері за абзацами	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розпізнає всі типи інформації (референтну, предикативну, темпоральну, модальну, оцінну, емотивну, прагматичну, яка належать до реєстру, дейксису, теми/реми) у мовах А, В, і С і передає її відповідно до норм цільової мови в односторонньому/двосторонньому послідовному усному перекладі із записом і за абзацами. 2. Володіє технікою перекладацького скоропису під час виконання усного послідовного перекладу. 3. Виконує усний послідовний односторонній/двосторонній і абзацно-фразовий переклад текстів ділового дискурсу із дотриманням норм лексичної еквівалентності, врахуванням стилістичних і темпоральних характеристик вихідного тексту, дотриманням граматичних, синтаксичних і стилістичних норм тексту перекладу. 4. Використовує мінімальний набір перекладацьких відповідностей, достатніх для якісного усного перекладу текстів ділового дискурсу. 5. Використовує механізм мовної і мовленнєвої компресії/декомпресії в процесі усного перекладу текстів ділового дискурсу
ПК (ТК)	Здатність володіти технологією перекладу і вмотивовано використовувати перекладацькі трансформації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Використовує доперекладацький аналіз усного тексту, що сприяє точному сприйняттю вихідного висловлювання, прогнозуванню імовірнісного когнітивного дисонансу і невідповідностей в процесі перекладу текстів ділового дискурсу і способів їх подолання. 2. Використовує всі види лексичних, лексикограматичних, граматичних перекладацьких

Закінчення табл. 5.2

ФКУП	Зміст ФКУП	Результати навчання. Студент
		трансформацій, лексико-семантичних і граматичних замін, прийоми прагматичної адаптації з метою досягнення необхідного рівня еквівалентності і репрезентативності в процесі виконання усного перекладу текстів ділового дискурсу
ПК (ІК)	Здатність використовувати документальні і технічні ресурси, що стосуються роботи усного перекладача	1. Використовує сучасні освітні та інформаційні технології, документальні і технічні ресурси з метою виконання професійних завдань і підвищення рівня своєї професійної кваліфікації і загальної культури
ПК (ПШК)	Здатність швидко знаходити інформацію, необхідну для вирішення перекладацьких завдань	1. Самостійно здійснює пошук професійної інформації в друкованих або електронних джерелах для підготовки і виконання перекладацьких завдань. 2. Здійснює пошук інформації у довідковій, спеціальній літературі і комп'ютерних мережах з метою підготовки до виконання професійних перекладацьких завдань
СТК	Здатність вирішувати проблем розуміння і рецесії тексту оригіналу, розрізняючи основні та другорядні ідеї та будувати зв'язок понять за смыслом. Здатність продукувати текст перекладу, обирати і правильно використовувати перекладацькі трансформації для подолання перекладацьких труднощів, пов'язаних з лексичними, граматичними і стилістичними розбіжностями текстів ділового дискурсу мови оригіналу і перекладу	1. Розрізняє стандартні і нестандартні перекладацькі труднощі в процесі усного перекладу текстів ділового дискурсу, виявляє і аналізує перекладацькі завдання. 2. Знаходить адекватні перекладацькі рішення відповідно до ситуації зовнішньоекономічної сфери діяльності. 3. Демонструє здатність вмотивовано застосовувати перекладацькі трансформації для подолання труднощів, пов'язаних з лексичними, граматичними і стилістичними розбіжностями оригіналу і перекладу ділового дискурсу. 4. Аргументує свій вибір перекладацького рішення. 5. Використовує стандартні перекладацькі рішення з метою економії зусиль та часу за специфічних умов перебігу процесу усного перекладу зовнішньоекономічної сфери. 6. Концентрується на складних моментах оригіналу і знаходить оптимальні шляхи вирішення перекладацьких проблем у процесі усного перекладу текстів ділового дискурсу. 7. Аналізує результати власної перекладацької діяльності з метою її удосконалення й підвищення своєї кваліфікації

Як було зазначено, рівень компетентностей, досягнутий студентом, може бути нижчим чи вищим, ніж визначений кінцевим результатом навчання. У табл. 5.3 наведено розроблений нами опис набутої ФКУП другого рівня (магістри) на основі використання критеріїв, відомих як Дублінські дескриптори.

Отже, результатом формування мовної особистості магістра-філолога як суб'єкта міжкультурної взаємодії, є набуття фахової компетентності перекладача, яка забезпечує певний перелік здатностей, вмінь, навичок, ціннісних орієнтирів, особистісних якостей і креативного ділового мислення, універсальних способів виробництва у свідомості власного міжкультурного світобачення, що проявляється у поведінці під час міжкультурної комунікації і забезпечує культурну індивідуальність особистості перекладача.

Магістр-філолог, майбутній усний перекладач повинен усвідомлювати, що метою його навчання є формування і розвиток професійно значущих компетентностей, які сприяють реалізації трудових функцій і на основі яких він зможе досягти високого рівня професіоналізму, а саме **фахової компетентності усного перекладача (ФКУП)**. Під ФКУП ми розуміємо особливу інтегральну характеристику професійних і особистісних якостей усного перекладача, що зумовлює готовність до професійної діяльності за умов коректної поведінки в процесі здійснення міжкультурної комунікації і відповідальності за якість своєї роботи, що відображає сукупність знань, умінь і здатностей для ефективного вирішення професійних завдань.

Базуючись на власному перекладацькому і викладацькому досвіді, з урахуванням основних положень міжнародних сучасних стандартів підготовки усних перекладачів, кваліфікаційних характеристик здобувачів другого магістерського рівня навчання спеціальності 035 Філологія «Переклад», психолінгвістичної методології, що була розроблена й опрацьована нами, пропонуємо власну структуру **фахової компетентності усного перекладача (ФКУП)**, під якою розуміємо синхронний синергетичний механізм, що складається з постійно взаємодіючих **білінгвальної, особистісної, предметної, перекладацької і стратегічної компетентностей**, кожна з яких включає інформаційний і прагматичний компоненти. У нашому дослідженні вперше надається опис рівнів сформованості ФКУП для другого ступеня навчання (магістратури) на основі використання Дублінських дескрипторів, що становить базу методики навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньо-економічній сфері з подальшим обґрунтуванням системи вправ відповідно до мети, результатом якої є формування мовної особистості перекладача як суб'єкта міжкультурної взаємодії.

Таблиця 5.3

Контроль рівнів сформованості фахової компетентності усного перекладача

Рівень навчання	Індикатори				
	Студент	1	2	3	4
2-й ступінь (рівень магістра): усний послідовний / двосторонній переклад за абзацами із перекладацьким записом або без нього	Сприймає, розуміє і відтворює зміст висловлювання мовою перекладачу	Не сприймає, не розуміє і не може відтворити зміст висловлювання мовою перекладачу	Сприймає, розуміє і може відтворити мовою перекладачу близько 30% змісту висловлювання	Сприймає, розуміє і може відтворити мовою перекладачу близько 50% змісту висловлювання	Сприймає, розуміє і може відтворити мовою перекладачу 100% змісту висловлювання
	Знає термінологію зовнішньої економічної сфери мовою оригіналу і її еквіваленти мовою перекладачу	Не знає термінологію	Має слабкі знання термінології	Має задовільні знання термінології	Має добрі знання термінології
	Ідентифікує усі види інформації (референтну, предикативну, темпоральну, модальну, оцінну, емотивну, прагматичну, яка належить до реєстру, дейксісу, теми/реми), утримує її в пам'яті і передає її відповідно до норм цільової мови	Не ідентифікує, але не утримує в пам'яті і не передає інформацію	Ідентифікує, але не запам'ятовує і не відтворює інформацію мовою перекладачу	Ідентифікує значені види інформації, але не завжди запам'ятовує і не передає мовою перекладачу	Як правило, ідентифікує, запам'ятовує і передає усі види інформації мовою перекладачу

Продовження табл. 5.3

Рівень навчання	Індикатори					Дескриптори		
	Розпізнає буд-яку мовну одиницю або структуру мови оригіналу і адекватно передає її мовою перекладу з використанням усіх видів лексичних, лексико-граматичних, граматичних перекладацьких трансформацій, лексико-семантичних і граматичних замін, прийомів прагматичної адаптації	Не розпізнає лексичні і граматичні одиниці структури в мові оригіналу, що призводить до повної втрати інформації в процесі перекладу	Не розпізнає лексичні і граматичні одиниці структури в мові оригіналу, але пропонує неправильні варіанти перекладу, які перекручують інформацію оригіналу	Розпізнає лексичні і граматичні одиниці структури в мові оригіналу, але використовує невірні трансформації, що не перекручує смислу висловлювання, але призводить до буквалізму і неприродності перекладу	Розпізнає лексичні і граматичні одиниці синтаксичні структури в мові оригіналу, регулює використання необхідних трансформацій, лише іноді зазначає випадки буквалізму, що не перекручує смислу висловлювання	Розпізнає лексичні і граматичні одиниці синтаксичні структури в мові оригіналу, пропонує правильні відповідники, вмотивовано використовує перекладацькі трансформації		
	Використовує повний набір перекладацьких відповідників, достатніх для якісного усного перекладу	Не використовує набір перекладацьких відповідників	Використовує мінімальний набір перекладацьких відповідників	Використовує задовільний набір перекладацьких відповідників для якісного усного перекладу	Використовує повний набір перекладацьких відповідників, достатніх для якісного усного перекладу			
	Використовує механізм мовної і мовленнєвої компресії/декомпресії в процесі усного перекладу	Не застосовує мовну і мовленнєву компресію / декомпресію	Мінімально застосовує мовну і мовленнєву компресію / декомпресію	Задовільно застосовує мовну і мовленнєву компресію / декомпресію	Безпомилково застосовує мовну і мовленнєву компресію / декомпресію			

5.4. Контроль рівня сформованості фахової компетентності усного перекладача

Закінчення табл. 5.3

Рівень навчання	Індикатори	Не може ідентифікувати реєстри спілкування, стиль оригіналу та індивідуальну манеру учасників комунікації	Ідентифікує, але неадекватно відтворює в мові реєстри спілкування, стиль та індивідуальну манеру учасників спілкування	Дескриптори Ідентифікує частково відтворює в мові реєстри спілкування, стиль та індивідуальну манеру учасників спілкування	Ідентифікує в більшості випадків адекватно відтворює в мові реєстри спілкування, стиль та індивідуальну манеру учасників спілкування	Ідентифікує усі стилістичні та індивідуальні особливості виступу оригіналу і адекватно відтворює їх мовою перекладу
	Ідентифікує і відтворює реєстри спілкування, стиль оригіналу та індивідуальну манеру учасників комунікації	Не може ідентифікувати реєстри спілкування, стиль оригіналу та індивідуальну манеру учасників спілкування	Ідентифікує, але неадекватно відтворює в мові реєстри спілкування, стиль та індивідуальну манеру учасників спілкування	Дескриптори Ідентифікує частково відтворює в мові реєстри спілкування, стиль та індивідуальну манеру учасників спілкування	Ідентифікує в більшості випадків адекватно відтворює в мові реєстри спілкування, стиль та індивідуальну манеру учасників спілкування	Ідентифікує усі стилістичні та індивідуальні особливості виступу оригіналу і адекватно відтворює їх мовою перекладу
	Ідентифікує і відтворює реєстри спілкування, стиль оригіналу та індивідуальну манеру учасників комунікації	Не може ідентифікувати реєстри спілкування, стиль оригіналу та індивідуальну манеру учасників спілкування	Ідентифікує, але неадекватно відтворює в мові реєстри спілкування, стиль та індивідуальну манеру учасників спілкування	Дескриптори Ідентифікує частково відтворює в мові реєстри спілкування, стиль та індивідуальну манеру учасників спілкування	Ідентифікує в більшості випадків адекватно відтворює в мові реєстри спілкування, стиль та індивідуальну манеру учасників спілкування	Ідентифікує усі стилістичні та індивідуальні особливості виступу оригіналу і адекватно відтворює їх мовою перекладу

Розділ 6

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УСНОМУ ПОСЛІДОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

6.1. Цілі та принципи навчання усного перекладу як базовий компонент системи формування фахової перекладацької компетентності

Пріоритетна мета майбутнього перекладача – оволодіти алгоритмом професійної перекладацької діяльності під час роботи з професійно спрямованими текстами (у нашому разі – у ситуаціях зовнішньоекономічної діяльності), створити індивідуальний творчий перекладацький продукт і проаналізувати його адекватність поставленому перекладацькому завданню.

Перекладацька діяльність має на меті забезпечити взаємодію комунікантів у певній ситуації, задовольнити потреби замовника/ініціатора перекладу, що виникають у межах їх предметної діяльності, та створити мовленнєвий твір, що *відповідає очікуванням отримувача* або/та ініціатора перекладу. В результаті творчої діяльності зі створення перекладацького продукту реалізується методична схема, яка містить такі етапи: цілеполягання, прогнозування, збір інформації, обробка інформації, використання інформації в індивідуальному творчому перекладацькому продукті, корегування індивідуального творчого перекладацького продукту та усна презентація індивідуального творчого перекладацького продукту.

Успішність навчання магістрів-філологів усного послідовного перекладу у сфері зовнішньоекономічної діяльності значною мірою залежить від ефективності її організації. У цьому розділі окреслено концептуальні основи створення системи організації навчання усного перекладу здобувачів другого рівня вищої освіти, яка б забезпечувала максимальні можливості для формування фахової компетентності усного перекладача, розвитку його особистості і становлення як фахівця для забезпечення взаєморозуміння у багатомовному, іноді конфліктному, просторі двох і більше мов і культур.

Сучасна наука трактує систему як «будь-яке складне явище, що охоплює численні елементи, які утворюють певну су-

купність завдяки наявності між ними внутрішніх зв'язків» [38, с. 79]. Окрім відношень і зв'язків між елементами, для системи характерною є нерозривна єдність із середовищем, завдяки взаємодії з яким вона проявляє свою цілісність. Щодо нашої системи навчання магістрів-філологів усного перекладу, її відмінною рисою є максимальне врахування специфіки особистості студента та майбутньої професійної сфери діяльності.

Дослідники розглядають систему навчання як сукупність основних компонентів навчального процесу, який визначає відбір матеріалу, форму його подачі, методи, засоби навчання і форму організації. Будь-яка система має свою структуру і складається з таких компонентів: підхід до навчання, цілі, завдання, зміст, процес, принципи, методи, організаційні форми і засоби навчання [18; 38; 76; 80]. Зазначені компоненти утворюють систему, оскільки спрямовані на вирішення єдиного завдання. Пов'язані між собою, вони проявляються на кожному конкретному етапі навчальної діяльності, формуються під впливом середовища, що визначає вимоги стосовно потреб суспільства та об'єднані між собою через навчання як системоутворюючий компонент. Усі компоненти системи ієрархічно розташовані та підпорядковані цілям, які формуються під впливом середовища, що впливає на вибір підходів, принципів, змісту, методів і засобів навчання [18; 38; 42; 76; 80].

Отже, методичну систему організації навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері ми трактуватимемо в єдності таких компонентів: цілі, підходи, принципи, зміст, методи, організаційні форми і засоби навчання.

Загальною *метою* навчання магістрів-філологів усного перекладу та очікуваними результатами освітнього процесу в заданих умовах є *формування професійної компетентності перекладача* у сфері зовнішньоекономічної діяльності, яку ми розуміємо як здатність перекладача креативно використовувати когнітивні ресурси своєї мовної свідомості для вирішення професійних завдань інтерпретації смислу в ситуаціях міжкультурної комунікації.

Оскільки зміст поняття зазначеної компетентності, питання підходів і принципів, які покладено в основу нашої концепції, детально розглядався в розділі 5, не вбачається доцільним

аналізувати їх ще раз. Нагадаємо лише, що для комплексного висвітлення наукової проблеми формування фахової компетентності в усному перекладі було використано кілька теоретико-методологічних підходів: *суб'єктно-синергетичний, когнітивний і компетентнісний*, що спрямовані на формування мовної особистості магістра-філолога, який є суб'єктом міжкультурної взаємодії, що під час професійної лінгвістичної освіти опановує сукупність загальнокультурних і професійних компетентностей.

Сутність використання *синергетичного* підходу полягає у ролі синергетики як вихідної інформаційної бази, що активує суб'єктний потенціал особистості перекладача в його професійному становленні. Сферою професійної діяльності майбутнього перекладача як полікультурного медіатора є усний білінгвальний дискурс, що розглядається як професійне середовище. Закономірності розвитку суб'єкта універсального світу в процесі його взаємодії з нелінійним професійним середовищем дозволяє методологічно мотивувати вибір необхідних для засвоєння дидактичних одиниць, технологій навчання і способів навчальної взаємодії студентів і викладачів.

Найважливішою складовою мовленнєво-розумової діяльності перекладача є процес оперуванням когнітивними структурами, в результаті чого здійснюється відбір релевантної інформації, адаптації інформації до певного контексту, будування асоціативних зв'язків, комбінування й реорганізація інформації, розставлення певних акцентів, активізація та використання внутрішньої когнітивної інформації, інтерпретація, формування зв'язної концептуальної структури у свідомості та вибір варіантів для остаточного варіанта перекладу. Основу операцій мовної свідомості перекладача як особливого типу білінгва становлять акумульовані когнітивні ресурси, що обов'язково має бути врахованим у процесі створення системи навчання, зважаючи на особливості когнітивних та психолінгвістичних механізмів мовної свідомості студентів. Усе це обумовлює доцільність використання *когнітивного* підходу.

Формування мовної особистості перекладача як системоутворюючий фактор процесу підготовки фахівців з міжкультурної взаємодії є стратегічним орієнтиром у сучасній освіті, досягнення нової якості якої та підготовка висококваліфікованих пере-

кладачів можливі з використанням *компетентнісного* підходу, який реалізується шляхом взаємопов'язаного та цілеспрямованого формування компетентностей у процесі навчання.

Формування і розвиток професійно значущих компетентностей сприяють реалізації трудових функцій майбутнього перекладача і становлять **фахову компетентність усного перекладача (ФКУП)**, під якою ми розуміємо особливу інтегральну характеристику професійних і особистісних якостей усного перекладача, що зумовлює готовність до професійної діяльності за умов коректної поведінки в процесі здійснення міжкультурної комунікації і відповідальності за якість своєї роботи, що відображає сукупність знань, умінь і здатностей для ефективного вирішення професійних завдань.

У структурі фахової компетентності усного перекладача (ФКУП) ми виділили *п'ять компетентностей*: **білінгвальну, особистісну, предметну, перекладацьку і стратегічну**, серед яких *білінгвальна* спирається на *комунікативну іншомовну компетентність*, сформовану в процесі навчання іноземних мов і культур, яка, у свою чергу, складається з *мовних* (фонетичної, лексичної, граматичної, компетентності у техніці читання і письма у двох і більше мовах), *мовленневих* (аудіювання, говоріння читання, письмо та переклад), *лінгвосоціокультурної* і *навчально-стратегічної компетентностей*. Окрім аспектів володіння мовою, характерних для будь-якого носія мови, білінгвальна компетентність включає низку певних особливостей, до яких відносять особливе «перекладацьке» володіння іноземними і рідною мовами, як у рецептивному (розуміти і відтворювати комунікативні настанови відправника оригіналу, співвідносити засоби двох мов і враховувати розбіжності між ними на рівнях мовної системи, мовної норми/узусу), так і в продуктивному планах (побудови в усній формі програми мовленнєвої дії у вигляді висловлювання і спеціальних дискурсів).

У структурному плані *фахова компетентність усного перекладача* представлена як синхронний синергетичний механізм, який може успішно функціонувати і складається з елементів, що перебувають у постійній взаємодії – білінгвальної, перекладацької, особистісної, предметної і стратегічної компетентностей.

У світлі компетентнісного підходу рівень компетентностей, досягнутий студентами, може варіюватися від нижчого до вищого, ніж визначений кінцевими результатами. Розроблені шкали дескрипторів дають змогу студентам і викладачам сформувати власні навчальні цілі та визначити досягнення.

Далі розглянемо компоненти системи навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері, зокрема: принципи методичної системи, зміст, методи, організаційні форми і засоби навчання.

Відповідно до методики в основі будь-якого навчання – сукупність цілей, змісту і закономірностей його діяльнісного компонента. У центрі уваги нашого дослідження – формування фахової компетентності усного перекладача. Вважаємо першочерговим завданням нашої роботи – створення цілісної моделі навчання магістрів-філологів усного перекладу, у якій будуть системно об'єднані основні компоненти технології викладання і яка враховуватиме вимоги сьогодення до фахової компетентності перекладача (орієнтацію на ринок праці та професійні стандарти). У процесі розробки цієї моделі ми спиралися на накопичений у дидактиці і методиці досвід і намагалися знайти оптимальне співвідношення між основними елементами системи.

Важливо зазначити, що компоненти змісту навчання магістрів-філологів усного послідовного перекладу зовнішньоекономічній сфері раніше не виділяли і не розглядали. З метою оптимізації процесу навчання усного перекладу спочатку необхідно звернутися до вивчення потреб студентів, тих цілей, яких вони прагнуть досягти перед початком навчання. У нашому випадку *відмітною рисою* стане максимальне врахування *специфіки білінгвів, вікових особливостей студентів і їх майбутнього професійного середовища*. Білінгвізм розуміється у широкому значенні як володіння двома/трьома мовами і будується за принципом формування двох і більше моделей вербальної комунікативної поведінки у когнітивній сфері майбутнього перекладача, що визначається особливостями контактуючих лінгвокультур. За одними параметрами такі моделі можуть співпадати, за іншими – розрізнятися. В процесі дискурсної діяльності перекладач постійно здійснює пошук тих елементів моделей, які відповідають ситуації і певному моменту.

У зв'язку з цим навчання будуватиметься згідно з конкретними професійно значущими завданнями і цілями, на основі ретельно відібраного матеріалу, який відображає сучасні професійні перекладацькі проблеми і шляхи та способи вирішення перекладацьких завдань.

Вважаємо однією з головних вимог навчання магістрів-філологів усного послідовного перекладу необхідність наблизити зміст до практичних потреб здобувачів, для чого необхідно ретельно вивчити цілі і завдання, що стоять перед певним контингентом студентів.

Зміст навчання усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері включає якість, кількість і рівень необхідного для засвоєння матеріалу, який відповідає встановленим цілям і завданням курсу «Практика усного перекладу».

У процесі створення методики навчання магістрів-філологів усного перекладу необхідно визначити певну систему закономірностей, що створюють основу діяльності та забезпечують реалізацію поставлених завдань. Принципи навчання є найважливішою дидактико-методичною категорією, за допомогою якої можна виокремити взаємопов'язані теоретичні положення, що зумовлюють зміст і організацію навчання, які, у свою чергу, і визначають вимоги до цілої системи навчання та її окремих компонентів. Традиційно в педагогічній та методичній літературі виокремлюють дидактичні принципи навчання (вимоги, що висуваються до навчання будь-якого предмета) і методичні принципи навчання (вимоги з урахуванням специфіки конкретного навчального предмета), а також лінгвістичні й психологічні. Кількість та зміст принципів у дослідників не збігаються [6; 10; 21; 39; 41; 47; 49; 65; 80], але аналіз наукової літератури дозволив встановити, що під принципами розуміють правила та вимоги, виконання яких забезпечує досягнення необхідного рівня ефективності навчання. Перш за все, це правила щодо критеріїв відбору навчального матеріалу, порядку його розташування в процесі курсу навчання, вимоги щодо його введення в навчальний процес, організації засвоєння та контролю.

У центрі уваги нашого дослідження – формування фахової компетентності усного перекладача, і запропонована методи-

ка навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері спирається на систему принципів, необхідних для вирішення завдань з підготовки усних перекладачів у сфері міжкультурної ділової комунікації. Стосовно навчання перекладу проблема виділення принципів навчання розроблена недостатньо. Безсумнівно, що для розробки основних принципів формування ФКУП необхідно проаналізувати принципи, які виокремлюються дослідниками щодо навчання іноземних мов і культур, адже в основі ФКУП – знання, вміння та здатності в галузі використання іноземної та рідної мов, включаючи професійну компетентність у галузі основної спеціальності. Водночас необхідно зауважити, що багато з виділених дослідниками принципів зберігаються в процесі формування ФКУП, деякі набувають специфічних характеристик, але існують також такі принципи навчання, які властиві лише для підготовки перекладачів.

Розглянемо групи принципів стосовно формування ФКУП у майбутніх фахівців з перекладу в зовнішньоекономічній сфері на основі аналізу цілей навчання, умов навчання та контингенту студентів.

На основі аналізу **цілей навчання** виділяємо один з провідних методичних принципів – *комунікативний принцип у білінгвальному середовищі*, враховуючи обставини, за яких відбувається комунікація в процесі здійснення перекладу. Цей принцип передбачає використання на заняттях сукупності особливостей, що дозволяють вважати навчальний процес комунікативним і максимально наближеним до реальних умов. За допомогою такого принципу з'являється можливість створити специфічні умови для перебігу усного послідовного перекладу з переліком усіх його компонентів (джерела повідомлення, реципієнта і самого перекладача), зважаючи на вмотивованість; особистий смисл, коли студент усвідомлює мету комунікації й бачить її характер, вмотивований для нього); інформативність, коли зміст відповідає інтелектуальним та віковим можливостям студента і є цікавим; новизну, яка визначає не тільки зміст текстів для роботи, але й прийоми навчання, ситуації тощо; проблемність, яка впливає на формування самостійності студентів, розвитку їхнього логічного, критичного і творчого мислення.

На основі аналізу цілей навчання формулюється *принцип міцності засвоєння*, який «забезпечується за рахунок науково обґрунтованої системи вправ, що враховує психолінгвістичні механізми перекладацької діяльності та моделює умови реального перекладу, створює позитивний емоційний фон, забезпечує регулярний та ефективний контроль, гармонічно поєднує вправи для розвитку передумов перекладу, перекладацьких навичок, вмій та здатностей, забезпечує оптимальний темп виконання і обсяг вправ, залучає максимально можливу кількість аналізаторів під час їх виконання» [76]. Міцність засвоєння залежить від кількості повторення матеріалу, у свою чергу, кожний ступінь передбачає використання зазначеного матеріалу або уміння на більш високому рівні.

Такий принцип тісно пов'язаний з *принципом усвідомленості* студентів, який передбачає свідоме ставлення до процесу навчання, розуміння сутності професійної діяльності перекладача та необхідності володіння ФКУП з метою ефективної реалізації такої діяльності, а також свідому доцільність використання певних видів роботи на заняттях.

Принцип виникнення і посилення порядку через флуктуацію реалізується в процесі навчання усного перекладу для пояснення нових мовних і культурних змін, які весь час відбуваються в мовах і культурах, що підлягають перекладу.

Ефективна реалізація *принципу холізму* в процесі навчання усного перекладу сприяє цілісному розвитку інтелектуальної, мотиваційної, афективної та інших сфер мовної особистості перекладача як учасника міжкультурної комунікації, що виявляється не тільки у розумінні цінності інших культур, а водночас створенні адекватного образу представника рідної культури.

Для ефективної підготовки магістрів-філологів до професійної діяльності необхідна реалізація *принципу професійної спрямованості*, який передбачає врахування майбутньої професії та фахових інтересів студентів. На заняттях з майбутніми перекладачами в зовнішньоекономічній сфері такий принцип реалізується у відборі матеріалу – текстів, ситуацій для перекладу, тем, завдань тощо.

У методиці формування ФКУП у сфері зовнішньоекономічної діяльності необхідно додержуватися *принципу лінгвокогнітивної контрастивності*, метою якого є становлення

глибинних асоціативних зв'язків між елементами культурно-когнітивного простору в міжкультурному спілкуванні ділових культур. Перекладач має свідомо аналізувати і зіставляти лінгвістичні, структурні, жанрові, соціокультурні особливості дискурсів іноземною та рідною мовами, предметні та фонові знання відправника та реципієнта інформації, фактори комунікативної ситуації з метою визначення ступеня необхідної адаптації тексту перекладу.

Ще одним важливим принципом є *принцип домінуючої ролі вправ*, який означає, що змістом занять з практики усного перекладу мають бути переважно вправи, а не теоретичні розмірковування про переклад. Важливим чинником при цьому є інтенсивність виконання вправ, завдяки чому розвиваються перекладацькі навички і формуються перекладацькі вміння.

На основі аналізу специфічних **умов** формування ФКУП зовнішньоекономічної сфери виокремлено такі принципи.

Принцип трансференції передбачає використання набутих навичок та умінь, що забезпечують адекватне передавання інформації різних типів текстів в усному перекладі, в письмовому і навпаки. Це дозволяє закріплювати психологічні механізми, притаманні будь-якому виду перекладу взагалі, і прискорювати розвиток елементів, специфічних для окремих його видів.

Важливим також є *принцип незамкненості*, що реалізується у межах так званої тріади «культура – освіта – людина», а в умовах навчання перекладу має особливе значення, пов'язане з формами, характером та інтенсивністю взаємодії перекладача з інформаційним середовищем, що виявляється в новому соціокультурному знанні, генерації нової цінної інформації.

За допомогою *принципу спостереження* з'являється можливість моделювати освітнє середовище, враховуючи внутрішні (мотивація, попередній досвід, актуальний рівень володіння мовами, когнітивні стилі і стратегії) та зовнішні (особливості та норми іноземних мов і культур) чинники.

Принцип самостійності формується на основі умінь організації самостійної роботи магістрів-філологів у процесі виконання завдань і різних вправ, а також у процесі набуття додаткових професійних знань. Методична організація процесу

навчання усного перекладу передбачає використання різних ресурсів як засобу самостійного пошуку довідкової інформації та набуття знань.

Принцип поетапності є досить актуальним щодо нашої методики навчання усного перекладу і реалізується у зв'язку вивченого матеріалу з тим, що вивчається, і жорсткій послідовності подання навчального матеріалу. Йдеться про забезпечення зв'язків між теорією та практикою перекладу, між семестрами та різними етапами навчання. Також такий принцип реалізується у послідовному формуванні навичок, вмінь і здатностей в усному перекладі.

На кожному наступному етапі навчання має зростати обсяг знань і вмінь. *Принцип концентризму* реалізується у такому відборі матеріалу, при якому забезпечено багаторазове звернення до вже вивченого з поступовим поглибленням і розширенням. Використання такого принципу обумовлене високою вмотивованістю навчання, доступністю, що передбачає розташування матеріалу від простого до складного, та відкритість, яка дає можливість розширити раніше вивчений матеріал згідно зі змістом заняття.

Ще одна група принципів будується на аналізі **контингенту студентів**.

Одним з найважливіших принципів для методики формування ФКУП є *принцип урахування рідної мови і культури*, який зумовлює необхідність урахування труднощів, які виникають через розбіжності в мовних системах іноземної та рідної мов. Під час формування ФКУП увага акцентується на подоланні мовних розбіжностей трьох груп мовних явищ (повних відповідників, часткових і тих, що не мають відповідників) за допомогою перекладацьких трансформацій.

Важливим вважаємо *принцип психолого-педагогічної індивідуалізації*, який передбачає врахування природних здібностей студента, зумовлених психологічним типом індивіда. У разі навчання усного перекладу найбільш підготовленими вважатимуться студенти, які мають природні здібності, на основі яких розвивається гострота сприйняття. Швидкість реакції, слухові форми запам'ятовування, високий ступінь концентрації, розподілу та перенесення уваги, асоціативна пам'ять тощо.

Принцип емпатії означає здатність людини до паралельного переживання емоцій, що виникають у перекладача під час професійної ділової комунікації і вважаються важливими особистісними якостями фахівця для успішної участі в міжкультурній комунікації.

За *принципом посильності* слід враховувати рівень студентів у процесі створення вправ для навчання усного перекладу, які мають ускладнюватися поступово. До критеріїв складності вправ, що передбачають кількість операцій у складі навчальної дії або зміну умов їх виконання, додаються кількість інформації та складність текстового матеріалу.

Отже, проведений аналіз дозволив виокремити певну низку важливих принципів для методики формування ФКУП зовнішньоекономічної сфери відповідно до цілей, умов та особливостей контингенту студентів. До першої групи, куди входять цілі навчання, належать комунікативний принцип у білінгвальному середовищі, принцип міцності засвоєння, усвідомленості студентів, виникнення і посилення порядку через флуктуацію, холізму, професійної спрямованості, лінгвокогнітивної контрастивності, домінуючої ролі вправ. Друга група принципів, що базується на умовах навчання, включає принцип трансференції, незамкненості, спостереження, самостійності, поетапності, концентризму. До складу третьої групи принципів на основі аналізу контингенту студентів відносять принцип урахування рідної мови і культури, принцип психолого-педагогічної індивідуалізації, принцип емпатії та принцип посильності.

Отже, у процесі навчання магістрів-філологів у першу чергу реалізуються принципи, які забезпечують доцільність і результативність навчання усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері. Згідно з нашою концепцією, навчальний процес у контексті синергетичного, когнітивного та компетентнісного підходів до формування ФКУП ґрунтується на професійних потребах студентів-перекладачів та створенні педагогічних умов для розвитку професійної свідомості, мислення та поведінки, що зумовлює оволодіння ефективними стратегіями пошуку способів вирішення проблем у практичних ситуаціях майбутньої професійної діяльності перекладача, і, безсумнівно, сприятиме інтеграції випускників до європейського освітнього простору.

6.2. Відбір та організація змісту навчання усного послідовного перекладу

Зміст навчання є однією з базисних методичних категорій, яку дослідники розглядають як таку, що постійно розвивається, і співвідноситься із завданнями конкретного навчального закладу з метою досягнення студентами необхідної якості та рівня фахової компетентності [1 6; 10; 33; 38–40; 53; 76; 80].

Враховуючи сучасні вимоги ринку праці та професійних стандартів, визначаємо основною метою навчання усного перекладу як спеціальності формування фахової компетентності перекладача, «тобто здатності виконувати перекладацьку діяльність на фаховому рівні» [43; 69; 76, с. 25]. Зміст поняття ФКУП у сфері зовнішньоекономічної діяльності детально розглядався в розділі 5, а в загальному вигляді зазначимо, що складається він з п'яти елементів: **білінгвальної, особистісної, предметної, перекладацької та стратегічної компетентностей**, серед яких *білінгвальна* спирається на *комунікативну іншомовну компетентність*, сформовану в процесі навчання іноземних мов і культур.

Диференційована орієнтація на кінцеву мету та очікування визначає компонентний склад змісту навчання усного послідовного перекладу. Традиційно в методиці навчання іноземних мов виокремлюють такі складові змісту навчання:

– лінгвістичний компонент, який охоплює мовний (фонетичний, граматичний, лексичні одиниці) і мовленнєвий матеріал (зразки мовленнєвих висловлювань, обумовлені тематично і ситуативно);

– навички і вміння, що формуються протягом навчання і входять до психологічного компонента;

– уявлення про способи й прийоми мовленнєвої діяльності іноземною мовою та раціональні прийоми навчання, що становлять методологічний компонент [7; 10; 53].

Проведене дослідження дозволило визначити дві групи дидактичних умов відбору компонентного складу змісту навчання, а також ефективної роботи з ним, які забезпечать но-

вий якісний результат. Незважаючи на варіативність підходу до визначення компонентів, дослідники у різному формулюванні виокремлюють два аспекти: *предметний* та *процесуальний*. Ми окреслимо умови, які сприятимуть ефективному процесу навчання усного перекладу, побудованому відповідно до основних ідей зазначених у нашому дослідженні підходів: синергетичного, когнітивного та компетентнісного.

До *першої групи умов*, яка визначає характеристики змісту навчання усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері і має *забезпечити інформаційні та операційні ресурси, що є достатніми для виконання перекладачем професійних завдань*, відносимо:

- основні сфери функціонування ділового дискурсу та практико-орієнтовані ситуації, як для постановки проблеми, так і для її безпосереднього використання;

- опору на суб'єктивний досвід студентів у процесі відбору завдань;

- використання відкритих (з невизначеним результатом) і закритих (запланованим результатом) навчальних завдань.

Друга група умов пов'язана з процесуальним компонентом змісту навчання майбутніх перекладачів, яка стає актуальною лише за умов відповідності першій групі і представлена комплексом навичок, умінь та здатностей, що забезпечують адекватне передавання інформації, яка міститься в композиційно-смісловій, структурно-семантичній та риторичній організації тексту оригіналу, засобами мови перекладу:

- використання індивідуальної, групової і командної пізнавальної діяльності у різному співвідношенні;

- акцент на самостійній пізнавальній діяльності студента;

- цілеспрямований розвиток пізнавальної, соціальної та психологічної рефлексії студентів;

- можливість створення студентом індивідуального продукту у вигляді власного рішення, розв'язання перекладацької проблеми тощо;

- організація презентації та обґрунтування своїх пізнавальних результатів і досягнень.

Особливу увагу приділяємо *специфічним перекладацьким навичкам, умінням та здатностям*, що є компонентами ФКУП. Детальний перелік і характеристика зазначених навичок,

умінь і здатностей, які включено до складу змісту навчання з метою формування здатності перекладача як особливого типу білінгва до передавання смислу міжкультурного ділового дискурсу, наведено в розділі 5. Отже, *зазначена сукупність навичок, вмій і здатностей має забезпечити інтерпретацію перекладачем професійно значущої інформації в ситуаціях міжкультурної ділової комунікації на основі коректного вибору перекладацької стратегії згідно з нормативними вимогами до тексту перекладу*: норма еквівалентності перекладу, норма перекладацького мовлення, прагматична норма перекладу, конвенціональна норма перекладу і жанрово-стилістична. У разі порушення нормативних вимог усну трансляцію неможна вважати адекватною.

Для формування ФКУП магістрів-філологів вважаємо за необхідне дотримуватися таких дидактичних принципів, як:

- принцип комунікативної необхідності і достатності для досягнення поставленої мети;
- принцип типологічного відбору матеріалу;
- принцип доступності відібраного змісту навчання для його засвоєння.

На основі аналізу наукової та методичної літератури ми дійшли висновку, що зміст навчання усного перекладу розглядається як опис граматичних форм, лексичних одиниць, перекладацьких прийомів та способів перекладу, що необхідні майбутнім фахівцям для здійснення професійної діяльності.

Відповідно до нашої концепції, *зміст навчання усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері* у межах формування ФКУП містить:

- перелік типових комунікативних ситуацій, максимально наближених до реальних професійних умов;
- функціонально значущу тематику текстів ділового дискурсу;
- тексти професійної спрямованості, що відповідають певним критеріям;
- професійні знання, навички, вміння та здатності, що входять до складу ФКУП.

Зупинимося на кожній складовій змісту навчання та деяких особливостях його компонентів.

Предметний компонент містить *знання особливостей психомоторних, психологічних і когнітивних механізмів мовленне-*

вої діяльності перекладача як особливого типу білінгва (типів операцій мовленнєвих дій перекладача та їх структури, внутрішніх мотивів, когнітивних, загальнопсихологічних, специфічно діяльнісних та специфічно перекладацьких механізмів); знання предмета спеціалізації усного перекладача в основних сферах функціонування інституціонального ділового дискурсу (типології бізнес-дискурсу, його основних параметрів; особливостей його комунікативних стратегій, логіко-композиційної організації текстів ділового дискурсу та тема-рематичного оформлення висловлювань, жанрів, понятійно-термінологічного апарату, фразеологічного шару, логічних та смислових засобів забезпечення цілісності текстів ділового дискурсу та засобів когезії); знання загальних видів перекладу (одиниць та інваріантів, рівнів еквівалентності та адекватності, типології перекладацьких трансформацій і труднощів та причин перекладацьких помилок); знання усного перекладу (його видів та основних характеристик, об'єктивних труднощів, механізму та рівнів імовірнісного прогнозування, мовної і мовленнєвої компресії та декомпресії, основ перекладацького скоропису); знання технології перекладу, типів і видів перекладацьких трансформацій, які використовуються в усному перекладі (лексичних, граматичних, лексико-граматичних і прийомів прагматичної адаптації); знання документальних і технічних ресурсів для роботи усного перекладача; знання типів і видів джерел для знаходження інформації; знання перекладацьких стратегій для подолання перекладацьких труднощів (структури діяльності перекладача, послідовності й оптимальних способів вирішення професійних завдань, видів перекладацьких труднощів і типів компенсації і стратегії перекладу).

Лінгвістичний аспект предметного компонента поділяється на **мовний і мовленнєвий** навчальний матеріал.

До **мовного** включаємо такі одиниці: термінологічна лексика, що становить основу усного бізнес-дискурсу (терміни-канцеляризми, терміни-абревіатури, терміни-фразеологізми, терміни-евфемізми, терміни, що експлікують гендерні відносини), спеціальна та загальна лексика, яка функціонує в усному професійному, академічному та публічному інституціональному дискурсі, атрибутивні словосполучення, фразеологізми,

імплікатури, емфатичні моделі, граматичні одиниці морфологічного та синтаксичного рівнів і формальні засоби когезії.

Реєстр відібраних граматичних одиниць охоплює модальні дієслова і способи передавання їх значення (необхідність, можливість, неможливість, вірогідність, дозвіл, заборона, сумнів, порада тощо), продуктивні способи словотворення (суфіксація, конверсія, абревіатури), пасивний стан, предикативні конструкції, вживання прикметників, безособові речення, формальний підмет, специфіка тема-рематичного оформлення речення як одиниці комунікації (переклад монореми і диреми), зміна предикатів у процесі перекладу, номіналізація дієслівного присудка).

Мовленнєвий матеріал містить мовленнєві акти, за допомогою яких реалізуються мовленнєві і комунікативні стратегії усного ділового інституціонального дискурсу (найбільш частотні мовленнєві кліше та розмовні формули для вираження вибачення, подяки, комплімента, запрошення, привітання, прощання, звертання до учасників спілкування, представлення учасників комунікації тощо); мовленнєві акти, що реалізують аргументативні стратегії (пропозиція товарів і послуг, поради, рекомендації, попередження, акцентування уваги, роз'яснення, заохочення до дискусії, погодження, запит інформації, прохання тощо); мовленнєві акти, що реалізують маніпулятивні стратегії (позитивна оцінка власної позиції, недовіра, непогодження, вимога, відмова, пресинг тощо); логіко-граматичні засоби когезії (вставні слова та словосполучення, прислівники, сполучники і сполучні слова), лексичні засоби когезії (варіативні лексичні заміни, повтори, синонімічні лексичні одиниці), композиційно-структурні засоби когезії презентації, ділової бесіди, переговорів (коректний початок та закінчення спілкування, логічність викладу, наведення фактів, введення нової інформації, перехід до нової теми тощо), образні засоби когезії (експресивна лексика, лексичні та синтаксичні повтори, стилістичні прийоми), смислові засоби забезпечення когерентності дискурсу (дискурсні маркери); тексти, що являють собою найбільш частотні жанрові форми усного ділового дискурсу.

Процесуальний компонент змісту навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері пред-

ставлено комплексом мовленнєвих навичок, комунікативних умінь і здатностей, які становлять фахову компетентність усного перекладача і забезпечують адекватне передавання інформації, яка міститься у композиційній, смисловій, структурно-семантичній і риторичній організації тексту інституціонального ділового дискурсу. Номенклатура і детальна характеристика мовленнєвих навичок, умінь і здатностей, які входять до змісту навчання перекладача як особливого типу білінгва з метою формування ФКУП, наведено в розділі 5, присвяченому розгляду концепції нашого дослідження.

Відбір і організація навчального матеріалу зумовлені специфікою виду професійної діяльності, до якої необхідно підготувати студента. У дидактичній літературі пропонуються різні підходи до організації навчального матеріалу. На нашу думку, найменш ефективним є тематичний принцип. Безсумнівно, в усного перекладача має бути досить значний запас перекладацьких відповідників з різних галузей людської діяльності, але лише знання лексики без умінь та навичок одного з найважливіших елементів ФКУП – стратегічної компетентності, що розглядається як надкомпетентність, – не може гарантувати якісних результатів. Кількість предметних сфер, з якими стикається перекладач, необмежена, і протягом навчання охопити усе неможливо. Тому доцільнішою вважається така організація процесу навчання, коли студент самостійно засвоює термінологічні системи, працює над складанням власних глосаріїв, записів тощо, таким чином розвиваються інструментальна і пошукова компетентності.

Отже, згідно з концепцією нашого дослідження в основу дидактичної моделі навчання усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері покладено *технологію перекладу як сукупність стратегій, методів і прийомів, що дозволяє перекладачеві успішно здійснювати перекладацькі операції реальної професійної діяльності незалежно від тематичного середовища*.

Враховуючи специфіку усного білінгвального ділового дискурсу, яка обумовлена особливостями мовленнєво-розумової діяльності людини, розглянемо параметри, за якими здійснюється *відбір навчальних ситуацій*. Існує кілька шляхів

інтеграції реальних ситуацій професійної сфери з навчальним процесом:

– моделювання ситуацій усного дискурсу студентами (підготовлені або імпровізовані монологічні (доповідь, презентація, короткі повідомлення тощо) та діалогічні (переговори, інтерв'ю, співбесіда, дебати тощо) виступи в процесі безпосереднього контакту учасників комунікації);

– робота з відеоматеріалами (аутентичні відеозаписи), які допомагають максимально відродити вербальний, просодичний, паралінгвістичний та екстралінгвістичний компоненти дискурсу;

– запрошення спеціалістів різних професій та проведення ділових ігор, пов'язаних з підготовкою до перекладу та безпосередньо перекладу їхніх виступів з рідної мови на іноземну (доповідь, лекція або презентація).

Основним змістом навчання має бути професійно орієнтовна ділова комунікація з домінантою навчання – усним діловим дискурсом.

Усні форми міжкультурної ділової комунікації на основі аналізу сфери зовнішньоекономічної діяльності, учасниками яких є професійні перекладачі, дозволяють виокремити такі базові види діяльності:

– бесіда по телефону (Skype-дзвінки) з діловими партнерами;
– участь у переговорах, семінарах, конференціях, презентаціях, виставках, інтерв'ю.

Відбір ситуацій з реальної професійної діяльності усного перекладача в зовнішньоекономічній сфері у межах нашого дослідження відбувався за такими **критеріями**:

– *типи комунікативних ситуацій*: 1) робота в компанії (бесіда по телефону, переклад відеоконференцій, переклад екскурсій підприємством, ділові переговори, презентація на виставці; 2) робота з іноземними делегаціями (зустріч та розміщення гостей, супровід по місту, прийом у керівництва підприємства, адміністрації міста або області, відвідування підприємства в межах ознайомлювального ділового візиту, переговори, презентації, офіційні заходи); 3) робота на конференції (бізнес-форумі) – усний послідовний переклад виступів учасників;

– *ступінь підготовки* – спонтанна комунікація, підготовлена комунікація;

- *мета* – інформативна, аргументативна, ритуальна, регулятивна, оцінна;
- *розташування учасників* – контактне, дистанційне;
- *сфери функціонування* усного білінгвального бізнес-дискурсу – професійна (переговори, спілкування з клієнтами та колегами, наради, збори), академічна (доповіді, тренінги, коучинг тощо), публічна (презентації, виступи, наради тощо);
- *форма висловлювання* – монологічна, діалогічна;
- *типи комунікативних стратегій* – аргументативні, маніпулятивні;
- *ступінь реальності* – умовний, реальний.

Розглядаючи змодельовані ситуації усного білінгвального дискурсу студентами, необхідно відзначити той факт, що, незважаючи на мінімальний ступінь реальності дискурсу, ефект для розвитку однієї зі складових ФКУП (особистісної компетентності) є максимальним. Формами такої роботи є підготовлені та імпровізовані монологічні презентації, короткі повідомлення, невеликі доповіді тощо. Діалогічні виступи студентів реалізуються у формі переговорів, співбесід, інтерв'ю, дискусій за безпосереднього контакту учасників ділової комунікації.

У процесі проведення ділових ігор, пов'язаних із перекладом презентацій, семінарів або лекцій запрошених фахівців з бізнесу, форми дискурсу є, як правило, підготовленими. Максимально наближена до реальних професійних умов ситуація побудована на взаємовигідному співробітництві, в результаті чого студенти набувають досвіду спілкування з фахівцями різних предметних галузей і з різними особливостями публічного виступу. Запрошений гість, у свою чергу, має можливість апробації результатів своїх досліджень на публіці, а по завершенні гри він також може отримати кілька варіантів вже письмового перекладу тексту виступу, виконаних студентами.

Щодо роботи з відеоматеріалами, для навчання усного перекладу необхідно використовувати тільки аутентичні записи конкретних дискурсивних подій. Найбільш популярним і зручним джерелом є відеохостинг *YouTube*, який містить матеріали різних жанрів, ступенів офіційності, сфер вживання тощо (презентації компаній, відеолекції, інтерв'ю та ін.). Іншим джерелом є сайти міжнародних організацій, які містять відеозаписи їхніх членів, та відеохостинги *Speechpool* і *TED*, на яких можна

знайти, крім відеозаписів, ще й подкасти або субтитри різними мовами. За допомогою таких автентичних матеріалів є можливість розвивати вміння перекладача сприймати індивідуальні особливості вимови, голосу, темпераменту, а також звучання носіїв і неносіїв іноземної мови.

Крім типології ситуацій для навчання усного послідовного перекладу специфіка професійної діяльності, до якої необхідно підготувати студента, виявляється ще й у так званому «зануренні» майбутнього фахівця з міжнародної комунікації у дискурс події, що відбуватиметься. Підготовку майбутнього заходу можна поділити за трьома аспектами: *фізична підготовка*, яка реалізується у високій працездатності і регулюванні припустимих можливостей перекладача, до яких належать його фізичний стан і зовнішній вигляд, функціонування апаратури, розташування учасників заходу; *психологічна підготовка*, яка полягає в усвідомленості і спрямованості дій перекладача на вирішення поставлених перед ним завдань за допомогою збору інформації про майбутній захід, його учасників, формат, місце, час проведення тощо; *інформаційна підготовка*, яка включає: термінологічний пошук перекладацьких відповідників, складення глосаріїв, виокремлення ключових проблем тощо; тематичний пошук з метою досягнення за короткий час певного рівня знання, необхідного для розуміння тематики перекладу; інформаційна обізнаність перекладача щодо сучасних подій та оточення.

Засвоєння технології усного ділового перекладу має здійснюватися поетапно – від найпростіших складових до більш складних та комплексних. Перехід до наступного рівня здійснюється за умов готовності студента у психофізичному, когнітивному і стратегічному планах щодо успішного вирішення більш складних перекладацьких завдань.

Кожну ситуацію треба поділити на мікросцени, в основі виокремлення яких – вид усного перекладу та особливості перекладацької технології. Так, ситуація переговорів охоплює «представлення учасників», «основну розмову», «уточнюючі питання», «обговорення ціни та способів постачання», що зумовлює односторонній абзацно-фразовий переклад на основі клішованих висловлювань, односторонній послідовний переклад (підготовлений з аркуша або непідготовлений за допо-

могою системи перекладацького скоропису) і двосторонній послідовний переклад.

Зазначені види усного перекладу можуть зустрічатися у різних мікросценах і різних ситуаціях, але кожна з них позначатиметься на процесі перекладу і ставитиме перед перекладачем більш-менш стандартний набір завдань та перекладацьких труднощів. Наприклад, абзацно-фразовий переклад у сценах «представлення учасників на переговорах» і «зустріч іноземної делегації» передбачає низку загальних (опора на кліше, використання прецизійної лексики) і відмітних рис (більша офіційність ситуації, використання спеціальної термінології тощо). Занурення у типову ситуацію, близьку до реальної, дозволяє, на нашу думку, максимально ефективно підготувати студента до професійної діяльності.

Отже, *організація навчального процесу за типологічним принципом з опорою на реальний усний білінгвальний діловий дискурс є найбільш ефективним засобом реалізації концепції нашої методики.*

Зазначена сукупність мовленнєвих навичок, умінь і здатностей майбутнього перекладача забезпечує передавання інформації в ситуаціях міжкультурного ділового спілкування відповідно до нормативних вимог до тексту перекладу.

Важливим компонентом навчання усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері є *функціонально-значуща тематика текстів ділового дискурсу*. Навчальний матеріал у нашому дослідженні відбирається та організовується таким чином, щоб максимально відобразити специфіку міжкультурного ділового спілкування та прагмалінгвістичні характеристики інституціонального дискурсу і максимально можливий потенціал для формування і розвитку перекладацьких навичок, умінь і здатностей, необхідних для адекватного передавання смислу. Корпус текстів має являти собою професійний, академічний і публічний інституціональний діловий дискурс.

У процесі *відбору текстів* ми керувалися такими *критеріями*:

- професійна спрямованість текстів;
- автентичність;
- наявність перекладацьких труднощів;
- доступність та посильність;

- сучасність та актуальність проблем, що розглядаються;
- стилістична та жанрова різноманітність;
- автономність.

Відбір текстів є важливим моментом, зважаючи та важливу роль у моделюванні ситуацій міжкультурної ділової комунікації, які підлягають перекладу з мови оригіналу на рідну і навпаки.

Згідно з *критерієм функціональності* такі тексти мають відповідати вимогам зразковості щодо реальних текстів зазначеної сфери діяльності.

Критерій професійної спрямованості передбачає відповідність текстів для навчання потребам спілкування у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Отже, в результаті відбору текстового матеріалу було створено корпус текстів для використання в навчальному процесі, який надає змогу вивчати реальні лексичні, граматичні й фразеологічні явища, вживання одиниць різних мовних рівнів у природному мовному білінгвальному середовищі. Крім того, відбір текстів є цільовим. Його мета – навчання перекладу інформації, що функціонує в міжкультурному діловому спілкуванні. До текстового корпусу включено паралельні тексти українською та англійською мовами, тексти для перекладу з англійської мови на рідну і навпаки.

Типовими для цієї галузі є теми «Еспорт та імпорт товарів», «Послуги іноземним суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності», «Навчання та підготовка спеціалістів», «Міжнародні фінансові операції», «Кредитні та розрахункові операції», «Організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів», «Операції з придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку».

Критерій автентичності текстів передбачає їх пізнавальну цінність і відображає природне мовне вживання. Згідно з вимогами автентичності тексти мають бути створені носіями в умовах реальної комунікації, і в межах мовного оформлення відповідати лексичним, граматичним і стилістичним нормам сучасної мови.

Критерій наявності перекладацьких труднощів зумовлює відбір професійно орієнтованих текстів, що містять різні лек-

сичні, граматичні та стилістичні труднощі, які студенти мають подолати за допомогою використання перекладацьких трансформацій. Відібрані тексти розташовуються, враховуючи поступове нарощування труднощів.

Критерій стилістичної та жанрової різноманітності передбачає використання текстів різних стилів та жанрів, що у нашому дослідженні представлено групою текстів, які відображають професійний, академічний та публічний інституціональний діловий дискурс. Тексти усного інституціонального ділового дискурсу представлені такими жанрами, як ділові презентації, інтерв'ю, виставки, ділові переговори, ділова розмова по телефону (Skype). У процесі формування корпусу текстів особлива увага приділялася презентаціям і переговорам, зважаючи на їх високу частотність у міжкультурному діловому спілкуванні (представлення та обговорення товарів, послуг, ідей, маркетингових досліджень, проектів, сучасних ділових тенденцій розвитку бізнесу тощо). Доцільно дотримуватися певної послідовності від більш легких жанрів до більш складних (презентації, виставки, інтерв'ю, переговори, телефонні переговори). Така організація текстів сприятиме успішному формуванню в студентів умінь працювати з текстами різних жанрів.

Необхідно відзначити включення до нашої системи текстів так званого дискурсу неформального спілкування, які неможливо вивести за межу міжкультурної ділової комунікації, зважаючи на той факт, що вона здійснюється з метою вирішення ділових питань і проблем.

Критерій доступності і посиленості передбачає відповідність інформації рівню предметних знань студентів, а перекладацькі труднощі, що містяться у таких текстах, мають відповідати рівню сформованості перекладацьких умінь. Отже, відібраний матеріал необхідно організувати з поступовим нарощуванням труднощів і відповідно до етапів навчання.

Критерій сучасності й актуальності вимагає урахування тенденцій сьогодення в зовнішньоекономічній сфері діяльності. А критерій *автономності* – незалежність змісту відібраних текстів від змісту будь-яких інших текстів, які використовуються в навчальному процесі.

Отже, відповідно до нашої концепції, компонентами змісту навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньо-

економічній сфері є типові ситуації професійної діяльності, оригінальні тексти, які містять лексичні граматичні і стилістичні труднощі, а також професійні навички та уміння.

Відібраний лінгвістичний матеріал становить змістову основу процесу формування здатності майбутнього перекладача до професійної діяльності у ситуаціях міжкультурного ділового спілкування.

Очікуваним результатом навчального процесу в межах зазначеного змісту навчання є формування у студентів-філологів фахової компетентності усного перекладача як особливого типу білінгва у зовнішньоекономічній сфері діяльності.

6.3. Теоретичне обґрунтування системи вправ для формування фахової компетентності в усному послідовному перекладі в зовнішньоекономічній сфері

Сьогодні однією з нагальних потреб у навчанні перекладу взагалі та усного послідовного перекладу зокрема є відсутність структурованої лінгводидактичної системи. І якщо в процесі навчання письмового перекладу така ситуація компенсується різними моделями навчання і власними напрацюваннями викладачів, то під час навчання усного перекладу викладачі, як правило, обмежуються набором вправ, які включають тренування мнемотехніки, переключення з одного мовного коду на інший, тренування переключення на різні типи кодування, темпу усного перекладу, опрацювання активної навички поєднання транскрипції та перекладу, нарощування активного запасу відповідностей, вправ, спрямованих на використання комплексних видів трансформацій, враховуючи синтаксичне розгортання і мовленнєву компресію.

У ході нашого дослідження було виявлено, що традиційно вправи на переклад мають характер рекомендацій і спрямовані на подолання окремих перекладацьких труднощів. Так, виокремлюють підготовчі, доперекладацькі та перекладацькі вправи [5; 11–12; 14; 19; 28; 52; 55–56; 64; 66; 68; 70; 73–74].

Підготовчі вправи спрямовані на зіставлення речень оригіналу та перекладу, аналіз використаних перекладацьких трансформацій, розбіжностей в їх лексико-граматичній структурі, обраної стратегії перекладу, знаходженням типових труднощів, аргументації перекладацького рішення.

Доперекладацькі вправи спрямовані на удосконалення володіння мовою перекладу на рівні слова та словосполучення, речення і тексту (складання синонімічних ланок, диференціація значень синонімів, стилістичне оцінювання запропонованих варіантів, перефразування, виокремлення основного смислового змісту, жанру тексту оригіналу та його особливостей, виокремлення теми-реми, ключової інформації тощо).

Метою перекладацьких вправ є розвиток умінь долати труднощі, пов'язані з особливостями семантики й вживання певних мовних одиниць, а також відпрацювання вмій використовувати різні способи і технічні прийоми перекладу.

Як правило, вправи в усіх видах мовленнєвої діяльності утворюють певну систему, всередині якої взаємопов'язані дії виконуються в порядку нарощення труднощів та з урахуванням послідовності розвитку та формування навичок і вмій. Підходи до виділення вправ для навчання усного перекладу відзначаються різноманітністю та характеризуються певною суперечливістю. Існує багато класифікацій типів та підтипів вправ [7; 11; 15; 17; 22-27; 34-37; 45-46; 48; 54; 59-63; 75-76; 79-80].

З метою обґрунтування типології та системи вправ для навчання усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері, що відповідає меті і завданням нашого дослідження, доцільно проаналізувати існуючі підходи.

Перш за все розглянемо систему вправ В.Н. Комісарова, яка стала основою для подальших методичних розробок і є загальною для будь-якого виду перекладу (письмового та усного), зважаючи на позицію автора щодо ідентичності перекладацьких вмій для всіх видів перекладу [24-25]. Використовуючи критерій характеру мовленнєвих дій, автор розрізняє два типи вправ: *доперекладацькі* та *перекладацькі*. Метою вправ першого типу (*доперекладацьких*) є створення умов для успішного здійснення процесу перекладу, комунікативних установок, а також перевірки наявності необхідних соціокультурних

і мовних знань у студентів, демонстрація кращих зразків вирішення типових перекладацьких завдань, виконаних досвідченими перекладачами. Виділяють такі *основні види вправ* цього типу: аналіз паралельних текстів; розпізнання застосованих способів перекладу в тексті; критичний аналіз використаних перекладачем прийомів; відповіді на запитання до тексту; обговорення певних понять, що створюють основу тексту; складання синонімічних рядів, оцінка варіантів перекладу, перефразування висловлювань, виступи на задану тему тощо.

Перекладацькі вправи поділяють на *мовні, операційні й комунікативні*. Відповідно *мовні* спрямовані на розвиток умінь вирішувати перекладацькі проблеми, зважаючи на особливості семантики і вживання мовних одиниці у мовах оригіналу й перекладу. *Мовні* вправи охоплюють лексичні, граматичні, фразеологічні й стилістичні проблеми, що виникають під час перекладу.

Наступний вид вправ – *операційні* – призначені для розвитку умінь застосовувати всі способи перекладу, що студенти вивчали протягом курсу, і поділяються на чотири групи: вправи першої групи спрямовані на ідентифікацію перекладацького прийому, другої – оцінювання доречності його застосування, третьої – використання певного прийому в процесі перекладу, четвертої – здійснення самостійного перекладацького рішення обирати і застосовувати прийоми перекладу.

Комунікативні вправи спрямовані на розвиток умінь виконувати необхідні комунікативні дії в процесі перекладу і поділяються на чотири групи: вправи на виконання дій з одиницями різних рівнів мов оригіналу і перекладу; вправи на доперекладацький аналіз тексту; вправи на маніпуляції з текстами мов оригіналу і перекладу.

З методичної точки зору зазначений поділ вправ є відображенням етапів навчання перекладу, зважаючи на той факт, що переклад вважається особливим видом мовленнєвої діяльності, що зауважують деякі дослідники [46; 67; 76]. Більш того, В.Н. Комісаров відносить до перекладацьких вправ такі, що не пов'язані з виконанням перекладацьких дій (друга група комунікативних вправ, яка спрямована на визначення теми і мети тексту оригіналу, обговорення стилістичних, граматичних і лексичних проблем перекладу; третя група – вправи на форму-

лювання основної думки автора, перефразування тексту тощо) [25]. Також поділ перекладацьких вправ на мовні, операційні і комунікативні базується на різних критеріях. Якщо брати за основу критерій комунікативності, то виникає питання щодо виокремлення операційних вправ у цій групі.

Схожа тенденція простежується і в класифікації вправ Л.К. Латишева [34], який пропонує виокремлення *доперекладацьких* (визначення прийомів перекладу тексту; вибір оптимального варіанта перекладу із запропонованих; розпізнавання буквализмів у тексті перекладу тощо), *змішаних* (перефразування, пошук значень слів у довідковій літературі; порівняння паралельних текстів для виділення застосованих способів перекладу; переклад за допомогою прийомів, запропонованих викладачем) і *перекладацьких*, які поділяються на підготовчі (аналіз матеріалу для визначення прийомів перекладу) і практичні (виконання перекладацьких дій в усіх фазах: орієнтації, виконання і контролю), груп вправ.

У працях дослідників, які розробляють методiku формування перекладацької компетентності або її складових часто спостерігається змішування таких понять, як типи, види і групи вправ [5; 11; 14; 16; 19; 27; 29–30; 52; 70; 73]. Підсумовуючи зазначені підходи до створення системи вправ для навчання перекладу, необхідно виокремити певний підготовчий етап, на якому студенти знайомляться й засвоюють дії та операції для подальшого виконання перекладацької діяльності. Другий етап спрямований на засвоєння прийомів через аналіз готових перекладів, через застосування зазначених прийомів на різних рівнях (слова, словосполучення, речення, висловлювання), а третій етап передбачає власне переклад та його редагування.

У результаті появи низки досліджень з питань навчання усного послідовного перекладу з'явилася можливість проаналізувати інші підходи до створення типології вправ. Виокремлюють такі їх типи:

1. *За призначенням:*

- рецептивні вправи, спрямовані на оволодіння вмінням сприймати мовний матеріал в процесі аудіювання і читання;
- продуктивні вправи, пов'язані з породженням висловлювання (в усній або письмовій формі);

– рецептивно-продуктивні вправи, спрямовані на розвиток уміння аналітично сприймати вихідний текст і створювати висловлювання з врахуванням структури та семантики мовлення;

– мовні вправи передбачають виокремлення певних мовних явищ (особливості семантики та вживання певних видів мовних одиниць) та їх спеціальне тренування;

– операціональні вправи спрямовані на розвиток умінь використовувати вивчені моделі, трансформації і технічні прийоми перекладу;

– комунікативні вправи передбачають удосконалення навичок і мовленнєвих умінь та різні маніпуляції в процесі репродукування аудіовізуального тексту, що вимагає виконання завдань різного рівня під час передавання змісту оригіналу: коротке/повне викладення, переклад-переказ, контроль розуміння тексту тощо;

– тренувальні вправи спрямовані на формування перекладацьких навичок та вмій і на закріплення набутих знань.

2. За способом виконання:

– аудитивні/візуальні вправи, призначені для сприйняття за допомогою слухового/зорового аналізатора;

– одномовні та двомовні вправи, в процесі виконання яких застосовують або не застосовують рідну мову;

– вправи, що виконуються вихідною мовою та мовою перекладу;

– аудиторні та позааудиторні вправи, що передбачають роботу на практичних заняттях з усного перекладу або самостійну позааудиторну роботу з використанням Інтернет-технологій;

– індивідуальні та групові вправи, що характеризуються високим рівнем самостійності, врахуванням індивідуальних особливостей студентів (когнітивних, психологічних та фізіологічних) та активною діяльністю усіх студентів.

При цьому будь-який вид вправ може виконуватися однією/двома мовами, вихідною мовою або мовою перекладу, призначений для виконання в аудиторії або самостійно з використанням Інтернет-технологій, а також передбачає як індивідуальну, так і групову роботу, залежно від цілей конкретного завдання [52, с. 83–84].

Інша класифікація базується на більш детальних *критеріях* і виокремлює такі типи вправ для навчання усного перекладу:

1. *За метою* вправи розрізняються таким чином:
  - рецептивні, що спрямовані на сприйняття тексту;
  - продуктивні, призначені для породження тексту;
  - рецептивно-продуктивні, що спрямовані на аналітичне сприйняття та синтетичне породження смислу тексту.
2. *За призначенням* вправи поділяються на:
  - мовленнєві/перекладацькі;
  - аспектні (лексичні, граматичні, структурно-композиційні);
  - комплексні.
3. *За способом виконання* розрізняють вправи:
  - одномовні;
  - двомовні.
4. *За продуктом виконання*:
  - вправи, що виконуються вихідною мовою;
  - вправи, що виконуються мовою перекладу.
5. *За каналом отримання інформації* вправи поділяються на:
  - візуальні;
  - аудитивні.
6. *За етапами оволодіння* вправи розрізняються таким чином:
  - інформаційні (осмислення та засвоєння матеріалу);
  - операціональні (спрямовані на розвиток навичок);
  - мотиваційні (спрямовані на вдосконалення вмінь).
7. *За формою організації* вправи бувають:
  - жорсткими (із заданою структурою);
  - вільними (з вільною структурою) [3, с. 145–146].

Деякі дослідники для навчання усного перекладу зупиняються і виокремлюють лише *підготовчі* й *тренувальні* вправи [32, с. 31], поділяючи їх на такі групи залежно від аспектів підготовки: а) вправи на мнемотехніку; б) вправи з організації усного мовлення; в) вправи на подолання труднощів усного перекладу; г) вправи на застосування комплексних трансформацій під час усного перекладу.

До *вправ на мнемотехніку*, яка дає змогу розвивати кілька видів пам'яті, тобто навички запам'ятовування інформації і порядку розташування інформативних одиниць, відносять впра-

ви з повнозначними словами, цифрами, власними іменами і назвами, які умовно поділяють на безасоціативні, асоціативні та операційні [32, с.31].

Як правило, до *безасоціативних* відносять позаконтекстні вправи з тематичними і числовими рядами, зважаючи на необхідність формування уміння утримувати в пам'яті початковий текст доти, доки він не буде перекладений. Вправи з числами передбачають повторення або запис групи чисел, що не викликають асоціацій, збільшуючи їх кількість. Тренування такої навички числового запам'ятовування починають рідною мовою, згодом переходять на іноземну (82, 56, 986, 3 456, 47 869, 132 657, 7 687 868).

Тематичні ряди містять повнозначні слова, власні імена, назви, слова-реалії, які не пов'язані із загальновідомою інформацією, і передбачають повторення групи слів, не змінюючи їх послідовності (стіл, стілець, крісло, канапа). Фахівці радять розбивати тематичний ряд неочікуваним словом, що дає змогу перекладачеві бути завжди готовим до появи несподіваної нової інформації (ананаси, банани, яблука, студенти), поступово збільшуючи кількість слів кожного наступного заняття.

Подібними є вправи з топонімами, включаючи екзотичну топоніміку (китайську, японську тощо), вправи зі словами-реаліями, грошовими одиницями й вимірами (національні виміри довжини, ваги, площі тощо).

Асоціативні вправи також містять тренування мнемотехніки, базовані на загальних асоціаціях, включаючи матеріал, який відображає відомі події або іншу загальновідому інформацію. Починати роботу з такими вправами дослідники радять з крайнознавчо орієнтованих топонімів, що співвідносяться з країнами, мова яких вивчається [2, с. 39].

Операційні вправи передбачають тренування пам'яті і залучення логічних завдань (перетворення екзотичних просторових і часових вимірів на національні чи навпаки, операції додавання, віднімання, множення, ділення запропонованих чисел). Такі вправи спрямовані на підтримку пам'яті у мобілізованому стані.

Вправи з *організації усного мовлення* охоплюють інтонаційно правильне оформлення висловлювання, високий темп мовлення, чітку дикцію, відсутність невмотивованих пауз,

заповнювачів пауз, повторів слів і словосполучень. Зазвичай навички інтонаційного оформлення мовлення формуються і відпрацьовуються на заняттях з практичного курсу іноземної мови, але, на думку фахівців, для підготовки усних перекладачів необхідно використовувати спеціальні вправи. Щодо тренування темпу мовлення, пропонується виконання таких завдань: виконати переклад якомога швидше; відтворити зміст прослуханого тексту по черзі речення за реченням, орієнтуючись на попереднього перекладача; виконати переклад у визначений термін. Мета вправи «тіньовий повтор» – наслідувати темп мовця, не відстаючи і не наздоганяючи його, намагаючись повторювати текст із запізненням у два-три слова. До цього виду вправ належить вправа на тренування ситуативних висловлювань (урочисті події, приїзд офіційних делегацій промови тощо), де відпрацьовуються стандартні речення, що використовуються як звернення, вітання, побажання, подяка, пошана, визнання заслуг, співчуття тощо. Важливість такої вправи полягає у наданні перекладачу впевненості перед виконанням перекладу і повної зосередженості на виконанні поставленого завдання.

До цього блоку відносять вправи на перефразування, де допускаються лексичні заміни, додавання, розбиття фрази тощо. Важливим вважається розвиток вміння заповнювати пустоти, що виникають внаслідок різних чинників усного перекладу. Студент використовує «нейтральні висловлювання» під час перекладу зв'язних текстів з пропущеними словами або реченнями, що має створювати враження закінченого повідомлення.

Розвитку уміння швидко будувати мовленнєву схему у різних умовах сприяє вправа на перетворення синтаксичної структури речення. Фрагмент тексту рідною, а потім іноземною мовою необхідно переформулювати, починаючи почергово з різних слів. Сюди можна віднести так звані риторичні вправи на варіювання висловлювання і вправи з уникнення дослівних формулювань.

Наступний вид вправ на *подолання труднощів усного перекладу* передбачає виконання вправ на зворотне коригування, контекстуальну здогадку, використання лексичних і граматичних трансформацій. Формувати лінгвістичні труднощі під

час усного перекладу спрямовані вправи на автоматизацію вживання перекладацьких відповідників, на знаходження периферійних значень, сполучуваність лексичних одиниць. Особливістю використання таких вправ є автоматизм вживання перекладацьких відповідників, оскільки в усного перекладача немає часу на пригадування еквівалентів.

Дослідники також виділяють важливість автоматизму для уникнення вагань і тривалих пауз під час усного перекладу, які заважають адекватному сприйманню тексту перекладу і порушують комунікацію між співрозмовниками [32, с. 40]. Отже, на заняттях студенти мають використовувати найуживаніші перекладацькі відповідники з високим ступенем автоматизму. Запобігти недолікам процесу некоректного перенесення зазначених перекладацьких відповідників з одного контексту до іншого можна за допомогою так званого заучування перекладацьких еквівалентів у контексті, що, на думку дослідників, сприяє кращому запам'ятовуванню [32, с. 40].

Ще один варіант вправи на засвоєння перекладацьких відповідників – сполучуваність лексичних одиниць. У процесі виконання такої вправи студенти мають пов'язати низку слів з іншими словами у контексті. Ця вправа спрямована на виокремлення глибинних змістових категорій одиниць мови оригіналу з трансформацією в глибинні змістові категорії одиниць мови перекладу. Наприклад, виокремлення лінгвокогнітивної моделі «брудний» дає змогу передбачити і пояснити вживання цієї одиниці у відповідних ситуаціях: «брудні гроші», «брудні руки», «брудний бізнес», «брудна гра» тощо.

Для належного закріплення перекладацьких відповідників пропонуються чотиритактні вправи, суть яких полягає у прослуховуванні і перекладі речення студентом, а після прослуховування правильного варіанта повторення його [34].

Вправи на розвиток контекстуальної здогадки передбачають заповнення відсутніх компонентів структури речення або тексту. Дослідники виокремлюють два типи таких вправ [2, с. 119]. Однією із зазначених вправ є прогнозування, або заповнення купюр (*cloze-exercises*), коли треба заповнити навмисно зроблені пропуски відповідними словами або висловлюваннями. Другий тип передбачає вміння завершити висловлювання. Незважаючи на факт існування кількох варіантів завершення,

така вправа спонукає зберігати логіку висловлювання і одночасно активізує фонові знання [2, с. 119].

Вправа на зворотне коригування в усному перекладі спрямована на розвиток уміння вдаватися до узагальненого перекладу висловлювань, зміст яких недостатньо зрозумілий з контексту. Почувши наступне висловлювання і з'ясувавши зміст попереднього, перекладач має здійснити зворотне коригування і компенсувати втрачену інформацію.

Остання вправа зазначеного виду – навчальний двосторонній переклад, під час якого перекладач перекладає послідовно як з іноземної на рідну, так і навпаки, зберігаючи основні параметри цього виду перекладацької діяльності (одноразове сприймання повідомлення, усне одноразове оформлення перекладу, прямий зв'язок з учасниками комунікації, порівняно невеликий обсяг тексту перекладу, обмежений у часі перехід з однієї мови на іншу, послідовний порядок перекладацьких операцій).

Вправи на *застосування комплексних трансформацій* охоплюють вправи на компресію вихідного повідомлення, абзацно-фразовий переклад, мікрореферування, диктант-переклад тощо. В основі механізму компресії, яка являє собою спосіб зменшення обсягу повідомлення без завдання шкоди комунікативному наміру мовця і здійснюється за допомогою синонімічної заміни частин висловлювання і вилучення відрізків мовлення, які дублюють зміст попередніх відрізків або є надлишковими, лежить смисловий аналіз. Основними методами смислового аналізу є метод вибору слів із найбільшим семантичним навантаженням (тема – рема і зв'язок між ними) і метод трансформації (лексичні, морфологічні, синтаксичні та граматичні заміни). Найпоширенішими вправами на компресію вважаються: переклад одного складного речення за допомогою двох простих, заміна підрядного зв'язку сурядним, переклад необхідного складу структури речення без доповнень і пояснень, заміна синонімами чи описовими зворотами слова і висловлювання, компресія висловлювання рідною мовою і переклад його скороченого варіанта.

Вправи на мікрореферування спрямовані на розвиток уміння розуміти і запам'ятовувати основний зміст усного повідомлення. Під час такої вправи викладач зачитує уривок, що містить одну основну думку, студенти мають відтворити

її кількома словами. Найефективнішим матеріалом для мікро-реферування вважаються інформаційні повідомлення обсягом 20-40 слів. Але, визнаючи важливість такого уміння, на яке спрямована ця вправа, поділяємо точку зору Л.М. Черноватого, що мікрореферування не є вправою на переклад, а лише на підготовку до нього [76, с. 278].

Суперечливим видається підхід деяких дослідників, які до зазначеного виду вправ додають абзацно-фразовий переклад, визначаючи його як вправу, коли він є різновидом усного перекладу [32, с. 37]. На думку дослідниці, абзацно-фразовий переклад стає в пригоді для розвитку професійного вміння використовувати перекладацькі прийоми, такі як функціональна заміна, описовий переклад, компенсація втрат.

Ще одним видом вправи на застосування трансформацій є диктант-переклад, який дає змогу з'ясувати обізнаність студентів із способом перекладу лексичних, фразеологічних одиниць, термінів і граматичних структур, і переклад-переказ, що передбачає відпрацювання вмінь, які готують до усіх видів усного перекладу.

Знов-таки, видається нелогічним підхід деяких дослідників, які відносять до зазначеного виду вправ переклад з аркуша, визначаючи його як вправу, коли він є окремим видом усного перекладу, і вправу на тренування перекладацького скоропису [32, с. 38]. Цілком поділяємо точку зору Л.М. Черноватого, що навчання перекладацького скоропису доцільно здійснювати окремим блоком, оскільки це окрема діяльність, яка сама складається з притаманних тільки їх дій та операцій [76, с. 292].

Отже, перелічені вище підходи до розв'язання проблеми вправ для навчання перекладу та усного перекладу є цінними і важливими для подальшого дослідження. Вони створюють необхідне теоретичне підґрунтя для розробки методичної системи навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері.

На підставі загальних вимог до створення системи вправ для формування іншомовної комунікативної компетентності, численних класифікацій типів і видів вправ для формування фахової перекладацької компетентності виокремлюємо такі типи вправ для навчання усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері.

1. *За спрямованістю на прийом або видачу інформації* розрізняємо:

– *рецептивні вправи*, спрямовані на формування вміння сприймати мовний матеріал у процесі перекладацького аудіювання і читання;

– *рецептивно-репродуктивні*, спрямовані на тренування різних видів пам'яті (мнемотехніка, безасоціативне та асоціативне запам'ятовування), формування навичок та розвиток умінь УПС, прогнозування (закінчення речення або тексту), розшифрування абревіатур, синонімічний переклад та поглиблення понятійних знань студентів (вправи на тлумачення запропонованих термінів тощо), удосконалення навичок та умінь презентації тексту перекладу, розвитку темпу перекладу, інтонації та дикції (ехоповтор, скоромовки тощо);

– *рецептивно-продуктивні* вправи для розвитку умінь аналітично сприймати вихідне повідомлення і будувати висловлювання, враховуючи структурні та семантичні особливості мовлення.

2. *За комунікативністю* виділяємо:

– *умовно комунікативні* вправи, спрямовані на вдосконалення навичок і розвиток мовленнєвих умінь, що передбачають різні маніпуляції в процесі відтворення аудіовізуального тексту (завдання різного рівня в процесі передавання смислу оригіналу: коротке/повне викладення, переклад-переказ, контроль розуміння тексту) і спрямовані на розвиток умінь використовувати вивчені раніше моделі, трансформації і технічні прийоми перекладу у різних його видах;

– *некомунікативні* вправи, що передбачають виокремлення певних мовних явищ (особливості семантики і вживання певних типів мовних одиниць: імітація, зіставлення, ехоповтор тощо).

3. *За вмотивованістю* виокремлюємо:

– *невмотивовані* вправи, спрямовані на відпрацювання навичок та умінь мовних явищ;

– *вмотивовані* вправи відповідно до загальнометодичного принципу комунікативності, які спрямовані на вдосконалення умінь і свідоме вирішення професійних перекладацьких проблем, шляхів і способів вирішення перекладацьких завдань.

4. *За рівнем керування* виокремлюємо вправи:

– з повним («жорстким»);

- з частковим;
- з мінімальним керуванням.

5. *За наявністю/відсутністю ігрового компонента* виділяємо вправи:

- без ігрового компонента;
- з рольовим ігровим компонентом;
- з нерольовим ігровим компонентом.

6. *За наявністю/відсутністю опор* виділяємо вправи:

- без опор;
- із спеціально створеними опорами для виконання вправ для перекладу з аркуша, зворотного перекладу, аналітичних вправ на компресію і декомпресію, для перекладу за допомогою складених студентами опор у формі плану або нотаток за допомогою УПС;
- з природними опорами (використання коментаря спікера або слайдів до презентацій).

7. *За способом виконання* виокремлюємо вправи:

- *індивідуальні*, що характеризуються високим рівнем самостійності та врахуванням індивідуальних особливостей студентів (розумових, психологічних, фізіологічних);
- *парні*, що характеризуються активною діяльністю кількох студентів;
- *у малих групах*, що характеризуються високою активною діяльністю певної кількості студентів;
- *у командах*, характеризуються високою активною діяльністю певної кількості студентів;
- *у групі*, що характеризуються високою активною діяльністю усіх студентів.

8. *За характером виконання* виділяємо:

- усні вправи (послідовний переклад, абзацно-фразовий переклад);
- письмові (для розвитку системи УПС).

9. *За участю рідної/іноземної мови* розрізняємо вправи:

- одномовні;
- двомовні.

10. *За місцем виконання* розрізняємо вправи:

- аудиторні, що передбачають роботу на практичних заняттях;
- лабораторні, що передбачають відпрацювання в мультимедійному лінгафонному класі поза розкладом;

– домашні, що передбачають самостійну роботу в позааудиторні години з використанням / без використання Інтернет-технологій.

11. *За каналом отримання інформації* розподіляємо вправи на:

– візуальні, призначені для сприйняття за допомогою зорового аналізатора;

– аудитивні, призначені для сприйняття слухового аналізатора.

Крім типів, розрізняємо такі *види вправ* для формування ФКУП за єдиним критерієм «операція, дія або діяльність, яку виконує студент». *Некомунікативні рецептивні* типи вправ містять такі *види*: сприйняття, упізнавання, диференціація, ідентифікація лексичних одиниць мовлення з виділенням ключової інформації висловлювання/тексту.

Некомунікативні рецептивно-репродуктивні типи вправ охоплюють такі *види*: імітація речень, вставка лексичних одиниць, заміна граматичної форми, переклад окремих слів, словосполучень, речень, звуження і розширення речень, об'єднання простих речень в одне складне, роз'єднання складного речення на кілька простих, переказ тексту мовою оригіналу або перекладу. Сюди належать вправи на тренування різних видів пам'яті (мнемотехніка, безасоціативне та асоціативне запам'ятовування), ехоповтор, формування навичок та розвиток умінь УПС.

Некомунікативні рецептивно-продуктивні типи містять такі *види* вправ: рецепція з письмовою фіксацією змісту фрагмента тексту; рецепція з письмовою фіксацією програми, а також репродуктивне говоріння, яке супроводжується референтним читанням; розшифрування абревіатур; переклад топонімів; синонімічний переклад, вправи на тлумачення запропонованих термінів.

Умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні типи охоплюють такі *види* вправ: імітація зразка мовлення мовою оригіналу/перекладу, підстановка, лексичні і граматичні перекладацькі трансформації, розширення, завершення, переклад-переказ тексту.

Умовно-комунікативні продуктивні типи вправ містять такі *види*: об'єднання одноструктурних і різноструктурних

зразків мовлення у надфразову єдність; односторонній/двосторонній переклад без фіксації (абзацно-фразовий), односторонній/двосторонній послідовний переклад з фіксацією.

Комунікативні рецептивні типи вправ охоплюють такі їх види: рецепцію (аудіювання/читання) з метою одержання і виділення інформації.

Комунікативні рецептивно-репродуктивні типи включають такі види вправ: переклад-переказ тексту оригіналу.

Створення системи вправ є ключовим питанням для формування фахової компетентності усного перекладача. Важливість такої системи позначається в забезпеченні як організації процесу формування ФКУП, так і організації процесу навчання магістрів-філологів.

З боку *організації формування ФКУП* система вправ забезпечує:

- підбір необхідних вправ, що відповідають характеру певного компонента ФКУП;
- систематичність і регулярність виконання певних типів і видів вправ;
- взаємозв'язок компетентностей, що входять до складу ФКУП.

З боку *організації процесу навчання* усного перекладу система вправ потребує матеріального втілення, яке вона знаходить у навчально-методичному комплексі або в підсистемах вправ, які готує викладач.

Як відомо, підготовка перекладача має забезпечити заволодіння знань, розвиток навичок, формування вмінь та здатностей. Саме правильно і раціонально складені вправи, їх послідовність та взаємозв'язок на всіх етапах сприяють оптимальному процесу навчання. Мета вправ – розвиток навичок та вмінь подолання труднощів на шляху вирішення окремого перекладацького завдання.

Вправи для навчання усного перекладу, що запропоновані в навчальній літературі [2; 13; 20; 34; 36–37; 44; 71–72], можна охарактеризувати як такі, що: спрямовані на розвиток лише трансформаційних навичок усного перекладу; не враховують особистісні характеристики майбутнього перекладача; зазвичай не включають розвиток умінь презентації перекладу, виступу на публіці; передбачають набуття знань, необхідних для

здійснення професійної діяльності, лише на самостійне відпрацювання.

З метою комплексної підготовки і становлення професійного усного перекладача усіх цих вправ недостатньо, зважаючи на той факт, що вищезазначені завдання спрямовані лише на розвиток пам'яті, уваги, здатності швидко переключатися з мови на мову, підтримувати високий темп сприймання і продукування, збільшення активного словникового запасу. На нашу думку, така традиційна система не включає основних елементів, які супроводжують роботу усного перекладача: здатність працювати в умовах стресу і вміти йому протистояти, вміти виступати публічно і презентувати текст перекладу.

Аналіз теорії та практики використання вправ для навчання перекладу дозволяє дійти висновку, що раціональний підхід до створення системи навчальних дій має бути диференційованим, іншими словами, таким, що розрізняє етапи становлення навичок і вмінь. Система не може бути побудованою на основі лише одного виду вправ, а має бути спрямованою на розвиток цілого *комплексу психолінгвістичних механізмів породження тексту перекладу*.

Отже, встановлення типології ефективних вправ є важливою складовою оптимального управління навчальною діяльністю студентів для формування ФКУП, тому питанню відбору та складання вправ, виконання яких обумовлене особливостями та специфікою організації навчання усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері, приділяється особлива увага.

У результаті значного розвитку методичної основи навчання усного перекладу за останні кілька років має змінитися загальний підхід до навчання цього виду професійного мовного посередництва. Згідно з концепцією нашого дослідження на перший план у процесі навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері виходить необхідність удосконалювати особистісні якості студентів, їх комунікативні й професійні уміння, уміння міжкультурного спілкування, спеціальні уміння усного перекладу, уміння виступати на публіці, знання робочих мов, загальну ерудицію, здатність вирішувати професійні завдання.

Система вправ для формування фахової компетентності усного перекладача у зовнішньоекономічній сфері має:

- відповідати кінцевим цілям навчання усного перекладача магістрів-філологів, які працюватимуть у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- будуватися на важливих принципах навчання, які було розглянуто вище;
- мати єдину структуру формування перекладацьких навичок, вмій і здатностей;
- будуватися на типових ситуаціях реальної професійної діяльності та текстах усного інституціонального ділового дискурсу, який представлений такими жанрами, як ділові презентації, інтерв'ю, виставки, ділові переговори, ділова розмова по телефону (*Skype*) і тексти якого містять професійно спрямований лексико-граматичний матеріал;
- бути системою контролю, зважаючи на той факт, що об'єктами контролю вважаються певні перекладацькі навички, вміння і здатності;
- бути організованою відповідно до виокремлених етапів перекладацької діяльності.

Очікуваними результатами і кінцевими цілями навчання магістрів-філологів усного перекладу є становлення фахової перекладацької компетентності у сфері зовнішньоекономічної діяльності, яку можна розуміти як здатність професійного перекладача креативно використовувати когнітивні ресурси своєї мовної свідомості для вирішення професійних завдань інтерпретації смислу в ситуаціях міжкультурної ділової комунікації.

Суб'єктно-синергетичний, когнітивний і компетентнісний підходи, що створюють основу, на якій базується концепція нашого дослідження, розроблені в контексті рівнів методології та принципів, що забезпечують їх реалізацію. Провідними виділено комунікативний принцип у білінгвальному середовищі, принципи врахування рідної мови і культури, нелінійності, незамкненості, спостереження, виникнення порядку через флуктуацію, лінгвокогнітивної контрастивності, професійної релевантності, холізму, психолого-педагогічної індивідуалізації, самостійності, трансференції, та принцип емпатії.

Вищезазначені принципи орієнтують на створення умов для засвоєння студентами білінгвальної, особистісної, пред-

метної, перекладацької і стратегічної компетентностей, оволодіння крос-культурними, герменевтичними та лінгвістичними знаннями, що зумовлюють прийняття і становлення системи професійних цінностей, засвоєння професійних ролей майбутнього фахівця в контексті накопичення і відтворення комунікативних, інформаційно-аналітичних, дискурсивних, міжкультурно-посередницьких, лінгвокультурних і операційних стратегій управління професійним середовищем.

У структурному плані фахова компетентність усного перекладача як особливого типу білінгва подана як *синхронний синергетичний механізм*, який успішно функціонує і складається з елементів, що перебувають у постійній взаємодії – білінгвальної, перекладацької, особистісної, предметної і стратегічної компетентностей, кожна з яких поділяється на інформаційний і прагматичний компонент. Зміст зазначених компетентностей представлено здатностями, навичками і вміннями, які на основі певної сукупності знань дозволяють майбутньому фахівцю здійснювати професійний переклад в умовах міжкультурної ділової комунікації.

Зазначена сукупність мовленнєвих навичок, умінь і здатностей майбутнього перекладача має забезпечувати передавання інформації в ситуаціях міжкультурного ділового спілкування відповідно до нормативних вимог до тексту перекладу. Основним змістом навчання визначено професійно орієнтовну міжкультурну ділову комунікацію з домінантою навчання – усним білінгвальним діловим дискурсом. Враховуючи специфіку усного білінгвального ділового дискурсу, яка обумовлена особливостями мовленнєво-розумової діяльності людини, створений корпус текстів для використання в навчальному процесі дає змогу вивчати реальне вживання лексичних, граматичних і фразеологічних явищ у природному мовному білінгвальному середовищі.

Формування умінь здійснювати контроль, самооцінку і самокорекцію дозволяє студентам не тільки оцінювати продукт перекладацької діяльності з позицій правильного мовного оформлення та ефективності досягнення поставлених завдань, але й відстежувати особистісний прогрес студента.

Основою нашого підходу вважається партнерство між студентом і викладачем, творче ставлення до процесу навчан-

ня, гнучкість тощо. З позицій синергетичного підходу до мови, а саме тристороннього процесу навчання «активності студента, викладача та середовища між ними», необхідно включити такі елементи, як неперервна оцінка і самооцінка навчання, яке включає ігрові форми. Тренування кожного студента в групі відбувається під увагою і неперервною оцінкою викладача та інших студентів. Ідея цілеспрямованого тренінгу під керівництвом викладача не є новою для методики, але такий спосіб тренування усних перекладачів є не зовсім звичним, зважаючи на аналіз навчальної і наукової літератури.

Із самого початку до системи навчання входять такі елементи: обговорення, пояснення, оцінка, коригування. До поняття «оцінка» ми відносимо самооцінку, оцінку студентами групи один одного й оцінку викладача. У процесі самооцінки і сторонньої оцінки обов'язково уточнюються ключові вміння і цілі, висвітлюються сильні і слабкі моменти, використані перекладацькі стратегії. Уважне спостереження за діями інших студентів і за своїми власними діями тренує навички самооцінки і дозволяє випрацювати здатність відчувати стан інших людей.

Система вправ для навчання будь-якої діяльності має враховувати її структуру і специфіку, у нашому випадку – усного професійного перекладу. *Послідовність дій усного перекладача* у фазі прийняття перекладацького рішення відповідає такій схемі: осмислення вихідного висловлювання – прийняття рішення щодо перекладу – реалізація перекладу. Отже, в процесі створення системи вправ для формування ФКУП, необхідно визначити етапи навчання. Враховуючи мету нашого дослідження та описані вище підходи до проблеми систематизації вправ для навчання усного послідовного перекладу, виділяємо *три етапи*: підготовчий (*аналітичний*), етап розвитку навичок та формування вмінь УПП (*тренувальний*), етап розвитку та вдосконалення вмінь УПП у зовнішньоекономічній сфері (*автоматичний*).

Очікуваним результатом формування ФКУП у зовнішньоекономічній сфері (ЗЕС) є здатність перекладача виконувати професійні завдання. Кожний із зазначених етапів закінчується формуванням певної здатності (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Відповідність очікуваних результатів етапам навчання УПП

Номер з/п	Етап навчання УПП	Здатності
1	Аналітичний: підготовчий	<p>Здатність володіти сталими навичками породження мовлення іноземними мовами з урахуванням їх фонетичної організації, збереження темпу, норми, узусу і стилю мови з метою здійснення усного перекладу</p> <p>Здатність використовувати доперекладацький аналіз усного тексту, що сприяє точному сприйняттю вихідного висловлювання, прогнозуванню ймовірного когнітивного дисонансу і невідповідностей у процесі перекладу і способів їх подолання</p> <p>Здатність аналізувати мовні явища з метою здійснення перекладу</p> <p>Здатність швидко переключатися з однієї робочої мови на іншу</p> <p>Здатність розуміти норми і етику усного перекладу</p> <p>Здатність використовувати сучасні освітні та інформаційні технології з метою підвищення рівня своєї професійної кваліфікації і загальної культури, самостійно здійснювати пошук професійної інформації в друкованих або електронних джерелах для підготовки і виконання перекладацьких завдань</p> <p>Здатність здійснювати пошук інформації у довідковій, спеціальній літературі і комп'ютерних мережах з метою підготовки до виконання професійних перекладацьких завдань</p>
2	Тренувальний: етап розвитку навичок та формування вмінь УПП у ЗЕС	<p>Здатність сприймати на слух усне автентичне мовлення в природному для носіїв мови темпі, незважаючи на особливості вимови і каналу мовлення (від живого голосу до аудіо- або відеозапису) під час виконання усного перекладу</p> <p>Здатність використовувати всі реєстри спілкування: офіційний, неофіційний, нейтральний для виконання професійних завдань</p> <p>Здатність адекватно використовувати правила побудови текстів робочими мовами з метою досягнення їх зв'язності, послідовності, цілісності на основі композиційно-мовленнєвих форм у процесі перекладу</p> <p>Здатність розпізнавати лінгвістичні маркери соціальних відносин і адекватно їх використовувати (формули вітання, прощання, емоційні вигуки тощо), розпізнавати маркери мовленнєвої характеристики людини на всіх всіма мовних рівнях у процесі виконання професійних завдань</p>

Номер з/п	Етап навчання УПП	Здатності
		<p>Здатність використовувати перекладацькі трансформації з метою досягнення необхідного рівня еквівалентності і репрезентативності в процесі виконання усного перекладу</p> <p>Здатність одночасно слухати, мислити, записувати і запам'ятовувати в процесі здійснення усного перекладу</p> <p>Здатність виконувати паралельні дії двома мовами в процесі виконання усного перекладу</p> <p>Здатність адекватно використовувати мінімальний набір перекладацьких відповідностей, достатніх для якісного усного перекладу</p> <p>Здатність володіти перекладацьким скорописом під час виконання усного послідовного перекладу</p> <p>Здатність мотивувати або не мотивувати застосування перекладацьких трансформацій і адекватність їх використання</p>
3	Автоматичний: етап розвитку та вдосконалення вмінь УПП у ЗЕС	<p>Здатність виконувати усний послідовний односторонній/ двосторонній і абзацно-фразовий переклад із дотриманням норм лексичної еквівалентності, врахуванням стилістичних і темпоральних характеристик вихідного тексту, дотриманням граматичних, синтаксичних і стилістичних норм тексту перекладу</p> <p>Здатність дотримуватися принципів перекладацької деонтології та етикету перекладача в процесі здійснення професійної діяльності</p>

В основі дій усного перекладача передавати інформацію міжкультурного спілкування задіяно цілий комплекс мовленевих і специфічних перекладацьких навичок і вмінь, які забезпечують здатність перекладача до виконання його професійних завдань (дод. 1).

На основі нашого підходу рекомендується вдосконалювати особистісні якості і найважливіші уміння (індивідуальні і соціальні), до яких належать мотивація, управління стресом, здатність до концентрації і запам'ятовування, толерантність і емпатія.

У результаті виконання вправ виявляються такі специфічні аспекти усного перекладу: сприйняття мовлення як мотивованого висловлювання реальної людини, що підсилює відчуття особистої участі і відповідальності за отримані результати; переклад мовлення іншого студента з/на іноземну мову (дод. 2).

У результаті використання такої методики в процесі перекладу елімінуються типові труднощі і помилки; перекладацький скоропис не відволікає увагу студента; вдається досягти невимушеної концентрації уваги на поняттях і концептах, а не на окремих словах; студенти краще усвідомлюють власні слабкі і сильні сторони, а це приводить до більш ефективного використання їхніх ресурсів, уникнення помилок і прогалин у знаннях. При такому підході суттєві навички і вміння формуються і розвиваються швидше порівняно з традиційною методикою.

6.4. Ератологічний аспект і критерії оцінювання якості усного послідовного перекладу

Для опису методики формування ФКУП у зовнішньоекономічній сфері необхідно визначити критерії оцінювання її сформованості. Традиційно в методиці навчання перекладу предметом оцінки вважається результат перекладацької діяльності, а саме: перекладений текст. Прийнято вважати, що оцінюванню підлягає переклад, який демонструє рівень розвитку та сформованості знань, навичок та вмінь студента, іншими словами, його фахову перекладацьку компетентність. Під час оцінювання якості перекладу необхідно, на наш погляд, враховувати системи оцінки, що використовуються в професійному перекладі. Але треба розуміти, що неможливо створити таку шкалу, яка б дозволила об'єктивно оцінювати переклади студентів у різних ситуаціях.

У працях дослідників наголошується на вимогах щодо якості перекладу, які мають враховувати у першу чергу позицію реципієнта. У реальній ситуації реципієнтами є споживачі перекладацьких послуг, оратор і колеги-перекладачі. У випадку навчального перекладу роль реципієнта виконують викладач і студенти.

У ситуаціях реального перекладу вимоги до якості варіюються залежно від національних, вікових, гендерних і професійних факторів. У літературі можна знайти досить детальний

аналіз результатів опитувань різних категорій реципієнтів, які оцінюють переклад [4, с. 114–115; 8; 31; 50–51; 75, с. 301–303]. У результаті склалася аналітична модель проблеми оцінювання якості перекладу, яку можна подати у вигляді певних параметрів, що включають чотири питання: «що передається» (наскільки переклад відповідає вихідному повідомленню з боку його точності та повноти), «як передається» (наскільки переклад відповідає нормам подання мовлення), «кому передається» (наскільки переклад відповідає цінностям тієї або іншої групи реципієнтів) і «з якою метою» (наскільки переклад відповідає наміру відправника повідомлення та очікуванням реципієнтів).

У ситуації навчального перекладу оцінка з боку реципієнта є надзвичайно важливою, але не зовсім достатньою. Така ситуація зумовлена тим, що у реальному перекладі реципієнт не має можливості порівняти оригінал і переклад. У зв'язку з цим у процесі навчання необхідно розмежовувати оцінку, орієнтовану на продукт, і оцінку, орієнтовану на процес перекладу. Мова йде про педагогічну оцінку перекладу, що виконує діагностичні, коригуючі та навчальні функції.

Отже, в контексті університетського навчання говорити можна тільки про відносну якість перекладу, яка залежить від етапів його навчання, критеріїв оцінки та інших факторів. Але однією з обов'язкових вимог для змісту підготовки майбутніх фахівців є формування уявлення студента про критерії оцінки якості перекладу для використання їх у процесі оцінювання власної роботи та роботи своїх колег.

Вважаємо за доцільне розглянути критерії оцінювання якості перекладу, що існують у сучасній науці. Категорія якості є однією з головних у перекладознавстві як у прагматичному, так і в дидактичному аспекті. З одного боку, переклад є послугою (вид продукції), споживач якої (реципієнт) очікує задоволення своїх вимог за адекватну ціну, іншими словами, оцінка якого має здійснюватися за певними стандартами. З іншого боку, як у реальній, так і в навчальній ситуації переклад являє собою процес, у ході якого відбувається формування професійної компетентності перекладача. Якість такого процесу дозволяє оцінити актуальний рівень сформованості компетентності, більш того, окреслити шляхи її вдосконалення.

Серед найбільш відомих концепцій щодо критеріїв оцінювання якості тексту перекладу можна відзначити такі:

- концепція еквівалентності (Ю. Найда), яка виокремлює формальну еквівалентність (орієнтовану на форму вихідного тексту і тексту перекладу) і динамічну, або функціональну (орієнтовану на реакцію отримувача перекладу);

- концепція оцінки якості перекладу з врахуванням жанрово-стилістичних характеристик тексту оригіналу (К. Райс);

- концепція рівної комунікативної значущості (Г. Єгер);

- концепція позитивного комунікативного ефекту, максимального взаєморозуміння комунікантів, які належать до різних лінгвокультур (Ф. Похакер);

- концепція функціонально-комунікативного, смислового, змістового і формального критеріїв (В.В. Сдобніков);

- концепція комунікативного та семантичного перекладу (П. Ньюмарк);

- концепція комунікативно-функціональної рівноцінності (еквівалентності мовленнєвого впливу) і семантико-структурної схожості вихідного тексту і тексту перекладу (Л.К. Латішев).

У перекладознавстві існують такі критерії оцінювання якості перекладу, як адекватність, еквівалентність, реалістичність, повноцінність, рівноцінність, гармонізація смислів у перекладознавчому просторі тощо. Основними вважаються категорії адекватності, яка розглядається як перекладознавча точність, та еквівалентності, яка означає перекладознавчу тотожність. Необхідно зауважити, що предметом аналізу багатьох дослідників (М.К. Гарбовський, В.Н. Комісаров, А.Ф. Федоров, А.Б. Шевнін) виступає письмовий, а саме художній переклад, західні автори більше уваги приділяють усному перекладу (Д. Жиль, Ф. Похакер, І. Курц, Б. Мосер-Мерсер та ін.).

Принцип відповідності вимогам еквівалентності та адекватності перебуває в основі сучасних класифікацій перекладацьких помилок, де невідповідність між оригіналом і перекладом вважається помилкою, пов'язаною з перекрученням змісту або порушенням норми та узусу мови перекладу.

Для методичних цілей в умовах навчального перекладу такі невідповідності можна поділити на проблему розуміння на етапі розшифрування смислу і проблему вислову на етапі

інтерпретації системи смислів. Такий принцип наведений в працях А.Б. Шевніна [77; 78] та Н.К. Гарбовського [9]. У працях Н.К. Гарбовського виокремлюються помилки, обумовлені нерозумінням смислу вихідного тексту, і такі, що пов'язані з неправильним вираженням смислу засобами мови перекладу. Помилки на етапі інтерпретації смислу вчений розглядає як єдиний тип і додає до них стилістичні [9]. У А.Б. Шевніна, який розробляє напрям перекладознавства «ератологія», знаходимо детальний аналіз перекладацьких помилок обох груп, які він називає анонімами (помилки імпресивного типу) і паранормативами (помилки експресивного типу) [77]. Він виокремлює помилки: *сприйняття*, коли перекладач не розуміє оригіналу; *породження*, коли перекладач невдало обирає засоби мови перекладу, що призводить до перекручень та неточностей; та комбіновані *сприйняття-породження*. Існує думка, що перекладач робить помилки, якщо в нього недостатньо сформована та чи інша компетентність.

У концепції В.В. Сдобнікова перекладацькі невідповідники трактуються з точки зору комунікативно-функціонального підходу, і до помилок сприйняття вихідного тексту додаються невідповідники, що виникають у результаті ігнорування особливостей сприймання реципієнтом тексту перекладу [57; 58].

Ще один підхід до класифікації перекладацьких помилок знаходимо у Д.М. Бузаджи, основою якої є логічні помилки [8]. Автор виокремлює два типи помилок: ті, що порушують *предметну логічність* (загальні логічні порушення, пов'язані з фоновими знаннями; спеціальні логічні порушення, пов'язані з логікою предметної галузі, описаної у тексті; та специфічні, порушення логіки у межах одного відрізка тексту), і помилки *понятійної логічності*, що виражені у неправильному або невдалому вживанні слів, і помилки на рівні синтаксису.

За ступенем впливу на реципієнта перекладу Л.К. Латишев виокремлює такі помилки: *перекручення* (суб'єктивно обумовлене відхилення змісту перекладу від оригіналу, в результаті чого потенціал впливу перекладу не відповідає потенціалу оригіналу і викликає неадекватне уявлення реципієнта щодо предмета повідомлення); *неточність* (відхилення від змісту оригіналу, що характеризується меншим ступенем впливу, немотивоване випускання або додавання інформації, яке не по-

вністю перекручує зміст оригіналу, але потребує уточнення); і *неясність* (функціонально-змістовий недолік перекладу, що затемнює чітко виражений зміст тексту оригіналу, який є наслідком неправильного вживання синтаксичних конструкцій і пов'язаний з невдалим вибором слова, структури або фрази чи неадекватним використанням або невикористанням перекладацького прийому) [34, с. 235–238]. Дослідник також виокремлює помилки в мовній нормі та узусі, які відображаються на розумінні смислу тексту, часто ігноруються перекладачами та викликають сумнів у реципієнта щодо компетентності перекладача [34, с. 90].

Деякі дослідники виокремлюють власне перекладацькі та мовні помилки. Так, К. Норд розглядає три види помилок: **прагматичні** (пов'язані з порушенням інструкцій, отриманих із замовленням на переклад); *культурологічні* (недотримання стилістичних норм культури мови перекладу); і *мовні* (порушення правил лексики, граматики, орфографії та пунктуації) [81].

Розглянемо проблему оцінки якості усного послідовного перекладу, під яким розуміємо аудитивний, прямий, односторонній або двосторонній, контактний переклад, що не потребує спеціального обладнання, застосовується у ситуаціях міжкультурної ділової комунікації і передбачає використання перекладацького запису в процесі сприймання вихідного повідомлення та породження перекладу після закінчення великого фрагмента мовлення.

Підкреслимо, що вивчення усного перекладу потребує від дослідників вирішення більшої кількості проблем, ніж письмового, зважаючи на той факт, що фіксація усного тексту та його аналіз ускладнюються з об'єктивних причин. Єдиним матеріальним продуктом, на основі якого можливо здійснити оцінку якості, є текст перекладацького запису, який розглядається як вид професійної фіксації інформації і який використовується усними перекладачами в процесі сприйняття довгого відрізка мовлення з метою зменшення навантаження на їхню оперативну пам'ять. За допомогою такого запису створюється програма породження тексту перекладу і аналітико-синтезуючий процес ментальної обробки інформації.

Зауважимо, що проблема оцінювання якості усного, у нашому випадку послідовного, перекладу не є новою, але на сьогодні вона вважається дискусійною.

Згідно з іншими класифікаціями помилок в усному перекладі виокремлюють *мовні*, які пов'язують із неспроможністю сприймати інформацію на слух, впізнати слово, словосполучення, структуру, ідіому тощо (*She smiled at him too.* – Вона посміхнулася йому двічі). *Мовленнєві* помилки, які виникають у результаті недостатнього обсягу знань, що, коли, кому та з якої нагоди доречно і достатньо сказати мовою оригіналу або перекладу. До цієї категорії відносять неухважність, обмовки, недостатню практику активного породження усних текстів різних жанрів тощо. Мовленнєвими зазвичай вважаються помилки породження («*We'll show you*», *the manager said and he recognized a familiar pattern in the voice.* – «Ми покажемо Вам», – сказав менеджер, і він зрозумів за його голосом, що йому покажуть).

Когнітивно-культурні помилки можна поділити на загальнокультурні і міжкультурні, що є результатом недостатніх фонових знань (*German Titov* – німець Тітов; *the Gaza Strip* – Газовий сектор).

Технологічні помилки виявляють недостатній рівень знань типових рішень у стандартних ситуаціях перекладу і недостатнє володіння технікою перекладу (слова-паразити, гальмування – породження інформативно пустого відрізка мовлення у кінці репліки, надмірність синонімів, збереження надлишковості замість використання компресії, власний коментар або втрати від багатослівності). Можна додати неухважність та незакінченість речення, нечітку дикцію, ковтання слів та питальні інтонації наприкінці висловлювання чи фрази.

Крім того, виокремлюють *етичні* (переклад від 3-ї особи, неввічливе ставлення до клієнтів, невиконання принципів конфіденційності, зовнішній вигляд тощо) та *психологічні* помилки (нервовість перед перекладом, неспроможність витримувати фізичні та емоційні навантаження, незнання свого психотипу тощо).

Сьогодні в процесі навчання усного перекладу у світі широко використовується канадська система оцінок лінгвістичної якості перекладів – *Sical III (Système canadien d'appréciation de la qualité linguistique)* для проведення професійної атестації перекладачів [82], згідно з якою виокремлюються дві категорії помилок: мовні та смислові, які, у свою чергу, поділяються на грубі та негрубі. Як правило, смислові помилки відповіда-

ють немотивованим відхиленням від змісту тексту оригіналу, а мовні – порушенням лексичних, граматичних і стилістичних норм мови перекладу.

Для визначення найбільш об'єктивного методу оцінювання та створення системи педагогічного аналізу помилок (термін Д. Жилія) необхідно врахувати такі етапи: *вилучення та ідентифікація помилки, встановлення її причини та пошук шляхів запобігання їй.*

У межах нашого підходу та концепції для аналізу системи оцінювання якості перекладу виокремимо такі компоненти: *дисгармонійні* відношення між текстами/дискурсами оригіналу та перекладу (перекладацькі помилки або невідповідності); встановлення *адекватності* між текстами оригіналу та перекладу (передавання смислу, який відображає інваріант тексту оригіналу); встановлення відношень *еквівалентності* між текстами оригіналу і перекладу, що означає здійснення усіх необхідних міжмовних перетворень); відношення так званої *гармонійності* (термін Л.В. Кушніної) (включаються не тільки міжмовні й міжкультурні відтворення, а й паралінгвістичні засоби спілкування і невербальна поведінка перекладача: голос, темп, зверненість до реципієнта, жести, поза тощо).

Такий процес є *синергетичним* за своєю суттю, у результаті чого усний дискурс природно вписується до іншомовної культури, а саме відбувається *культурний трансфер*, в чому і полягає вищий рівень якості перекладу.

Отже, на основі аналізу підходів та класифікацій перекладацьких помилок, враховуючи зазначені підходи і концепцію нашого дослідження, виокремлюємо такі помилки в усному послідовному перекладі: помилки сприйняття, розуміння, вираження і поведінки.

Розглянемо причини виникнення кожного типу помилок. *Помилки сприйняття* можуть бути результатом інформаційної насиченості вихідного тексту (цифри, дати, назви, власні імена тощо), незвичного акценту мовця, швидкого темпу мовлення, недостатнього обсягу екстралінгвістичних та фонових знань, неправильного розподілу ресурсів уваги та концентрації.

Причинами *помилки розуміння* тексту оригіналу можуть бути неправильне виділення смислової гіпотези, проблеми з оперативною пам'яттю, аналіз вихідного повідомлення, неро-

зуміння граматичних або лексичних явищ, неточне розуміння значень деяких слів в оригіналі або незнання предмета повідомлення, неефективна або недостатня підготовка до перекладу.

Помилки вираження можуть бути результатом недостатніх знань мови перекладу, знаходженням неточного відповідника в тексті перекладу, порушенням норм мови перекладу, неправильного розподілу уваги в процесі декодування перекладацького запису (УПС) і формулювання повідомлення мовою перекладу, намаганням прикрасити фразу/повідомлення, що призводить до неможливості сприймати інформацію певним чином, а отже, до втрати низки елементів повідомлення.

Причинами *помилки поведінки* можуть бути тривога, надмірне хвилювання, невміння подолати стрес та сконцентруватися на процесі перекладу, відсутність досвіду публічних виступів тощо.

Отже, для розробки критеріїв оцінки якості усного послідовного перекладу будемо виходити із зазначеної класифікації помилок. Перспективним видається підхід, запропонований Л.М. Черноватим, який ґрунтується на врахуванні головних параметрів усного перекладу (ступінь збереження головного змісту тексту оригіналу в тексті перекладу, правильність мовного оформлення і зовнішнє враження) і в якому використовують шкалу, що застосовується практично в усіх міжнародних системах оцінювання, включаючи й систему оцінювання в українських вищих навчальних закладах, які працюють за Болонською програмою [76, с. 304].

На параметр збереження головного змісту тексту оригіналу в усному перекладі, що відповідає критерію *адекватності*, відводимо 60% загальної оцінки. 30% загальної оцінки відносимо на *еквівалентність*, або правильне мовне оформлення тексту перекладу, а решту 20% – на зовнішнє враження, що відповідає критерію *гармонійності*.

Перенесення критеріїв системи оцінювання на шкалу для оцінки якості навчального усного послідовного перекладу дає такі рівні оцінок: «відмінно» / А – 90–100 балів, «добре» / В – 80–89 балів, «добре» / С – 70–79 балів, «задовільно» / D – 60–69 балів, «задовільно» / E – 50–59 балів, «незадовільно» / F – менше 50 балів.

Запропоновані критерії дозволяють викладачу всебічно оцінити рівень сформованості ФКУП магістрів-філологів, яка містить інформаційний (знання) та прагматичний (здатності) компоненти, що реалізуються на основі сформованих навичок та вмінь практичного характеру. Вважаємо оцінювання якості усного послідовного перекладу з опорою на ератологічний матеріал одним з ефективних методів навчання зазначеного виду перекладу. Аналіз перекладацьких помилок сприяє підготовці впевненого перекладача, здатного виконувати свої професійні завдання.

Беручи до уваги зазначені критерії щодо сформованості ФКУП, визначаємо види проведення контролю навчання здобувачів другого рівня спеціальності «Філологія (Переклад)», якого вони мають досягти після певного періоду навчання.

Курс навчання усного послідовного перекладу передбачає наявність поточного, проміжного та підсумкового контролю. У процесі *поточного контролю* перевірки підлягають уміння здобувачів, на які необхідно звернути особливу увагу під час роботи над певною навчальною ситуацією міжкультурної ділової комунікації згідно з визначеною типологією та відібраним текстовим корпусом (наприклад, переклад переговорів на тему «Експорт та імпорт товарів»): знання спеціальної термінології; використання прецизійної лексики; клішованих висловлювань; фразеологізмів; етикетних та конвенційних формул вітання, представлення, початку та завершення мовлення; використання певних граматичних структур, модальності, синтаксичних структур. *Вимоги до контролю*: здійснюється з боку студентів та викладача, практикується самоконтроль. Регулярність проведення – згідно з оптимізацією навчального процесу. Форма контролю зумовлюється етапом навчання. *Засоби контролю*: усний послідовний переклад ділової презентації або переговорів без запису, передавання прецизійної лексики, усний переклад з використанням УПС, переклад-диктант тощо.

Проміжний контроль відбувається після повного відпрацювання певної ситуації міжкультурної ділової комунікації згідно з визначеною типологією та відібраним текстовим корпусом і вказує на ефективність оволодіння попереднім матеріалом. *Вимоги до контролю*: об'єктивність, регулярність, оцінка

з боку викладача згідно з певними вимогами. *Засоби контролю*: нормативно-орієнтований тест, усний послідовний переклад з використанням УПС запропонованого монологічного/діалогічного тексту.

Підсумковий контроль відбувається після закінчення семестру або навчального року і вказує на рівень сформованості ФКУП у зовнішньоекономічній сфері у магістра-філолога. *Вимоги до контролю*: об'єктивність, оцінка з боку викладача відповідно до рівня сформованості компетентностей, що становлять ФКУП. *Засоби контролю*: критеріально-орієнтований тест, усний послідовний переклад з використанням УПС підготовленої презентації або виступу.

Обов'язковим компонентом системи вважаємо самоконтроль та самозвіт, введення яких до навчального процесу усного послідовного перекладу продуктивне як у практичному, так і в теоретичному аспекті. Такі форми контролю, коли студенти вдома мають записати на носій свій варіант перекладу тексту з подальшим аналізом помилок на занятті, дозволяє створити не тільки наочну картину набуття професійних навичок та вмій, але й прослідкувати становлення перекладача як особистості з формуванням адекватної самооцінки.

Така форма самоконтролю відповідає новітнім уявленням про процес навчання перекладу, який спрямований на пріоритет стратегії перекладу під час формування фахової перекладацької компетентності. Крім того, включення такого методу в навчання відображає сучасну діяльнісну парадигму до розгляду процесу усного перекладу і формування особистості перекладача як особливого типу білінгва.

Завершуючи опис розробленої в межах нашого дослідження методичної системи навчання магістрів-філологів усного перекладу в зовнішньоекономічній сфері, підкреслимо, що запропонована навчальна технологія являє собою сукупність підходів, навчальних принципів і прийомів, відібраних та організованих відповідно до цілей навчальної діяльності, спрямованої на оволодіння майбутніми фахівцями здатністю до здійснення професійної медіативної діяльності у міжкультурній діловій комунікації (дод. 3). Загальна мета навчання усного перекладу здобувачів другого рівня вищої освіти та очікувані результати освітнього процесу – формування професійної ком-

петентності перекладача у сфері зовнішньоекономічної діяльності. У структурному плані ФКУП подана як синхронний синергетичний механізм, який успішно функціонує і складається з елементів, що перебувають у постійній взаємодії – білінгвальної, перекладацької, особистісної, предметної і стратегічної компетентностей.

В основі методичної системи формування ФКУП – важливі принципи, що включають цілі, умови навчання і особливості контингенту студентів: комунікативний принцип у білінгвальному середовищі, принципи міцності засвоєння знань, усвідомленості, виникнення і посилення порядку через флуктуацію, принципи холізму, професійної спрямованості, лінгвокогнітивної контрастивності, домінуючої ролі вправ, трансференції, незамкненості, спостереження, самостійності, поетапності, концентризму, врахування рідної мови і культури, психолого-педагогічної індивідуалізації, емпатії та посиленості.

Навчальний процес у контексті синергетичного, когнітивного та компетентнісного підходів до формування ФКУП ґрунтується на професійних потребах майбутніх перекладачів та створенні педагогічних умов для розвитку професійної свідомості, мислення та поведінки, що зумовлює оволодіння ефективними стратегіями пошуку способів вирішення проблем у практичних ситуаціях майбутньої професійної діяльності перекладача і сприяє інтеграції випускників з європейським освітнім простором.

Складові змісту навчання усного послідовного перекладу включають предметний і процесуальний компоненти. Відбір і організація навчального матеріалу зумовлені специфікою виду майбутньої професійної діяльності студентів. Основним змістом навчання є міжкультурна ділова комунікація з домінантою – усним діловим дискурсом, який подано в типології ситуацій для навчання усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері. Навчальний матеріал відібрано і організовано з врахуванням функціонально значущої тематики текстів ділового дискурсу, який максимально відображає специфіку міжкультурної ділової комунікації та прагмалінгвістичні характеристики інституціонального дискурсу, який надає можливості для формування і розвитку перекладацьких навичок, умінь і здатностей, необхідних для адекватного пере-

давання смислу, і являє собою професійний, академічний і публічний інституціональний діловий дискурс.

Система вправ для формування ФКУП у зовнішньоекономічній сфері відповідає кінцевим цілям навчання, має єдину структуру формування перекладацьких навичок, умінь і здатностей, побудована на типових ситуаціях реальної професійної діяльності, є системою контролю і організована відповідно до виокремлених етапів перекладацької діяльності: осмислення вихідного висловлювання, прийняття рішення і реалізація перекладу.

Грунтуючись на зазначених підходах, виділяємо три етапи формування ФКУП: підготовчий (аналітичний), тренувальний (розвиток навичок та формування вмінь) та автоматичний (розвиток і вдосконалення вмінь УПП). Кожний із зазначених етапів закінчується формуванням певної здатності.

У межах нашого підходу та концепції для аналізу системи оцінювання якості перекладу виокремлено компоненти дисгармонійності між текстами/дискурсами оригіналу та перекладу, результатом якої є перекладацькі помилки або невідповідності, адекватності, еквівалентності та гармонійності, що знайшло втілення у методичній системі навчання усного послідовного перекладу та використано в процесі розробки критеріїв оцінювання сформованості ФКУП.

Для визначення критеріїв оцінювання та сформованості ФКУП враховано головні параметри усного перекладу: ступінь збереження головного змісту тексту оригіналу в тексті перекладу, правильність мовного оформлення та зовнішнє враження.

Отже, концептуальні основи запропонованої методичної системи навчання усного послідовного перекладу здобувачів другого рівня вищої освіти забезпечуватимуть максимальні можливості для формування фахової компетентності усного перекладача, розвитку його особистості і становлення як фахівця, що стане запорукою взаєморозуміння у багатомірному просторі різних мов і культур.

ВИСНОВКИ

Запропоноване дослідження являє собою спробу відповісти на актуальний запит часу – необхідність адаптації вітчизняної системи підготовки перекладачів до західної моделі, що обумовлено зрушеннями в українському суспільстві на шляху до євроінтеграції. Метою цього дослідження є обґрунтування методики навчання магістрів-філологів усного перекладу, яка не лише допоможе здобувачам ефективно засвоювати теоретичні знання і набувати практичних навичок, але й сприятиме становленню особистості перекладача як особливого типу білінгва на засадах психолінгвістичної методології, за допомогою якої процес навчання спрямовується на опанування вищого рівня перекладацької майстерності через формування єдності трьох категорій: *мови, мислення та свідомості*, де свідомість (найвища форма розвитку психіки, що виявляється в складних формах відображення картини світу) нерозривно пов'язана з мовою, якою мислить людина.

Бажаний результат досягається за допомогою трьох підходів, кожен з яких формує певну професійну якість перекладацької особистості:

Синергетичний підхід, в якому активується суб'єктний потенціал особистості перекладача як особливого типу білінгва в професійному становленні у безпосередній взаємодії з професійним середовищем, яким є усний білінгвальний дискурс з його базовими категоріями (пропозиція, референція, екплікатура, імплікатура, інференція, пресупозиція, ментальний лексикон) і складовими компонентами процесу перекладу (джерело повідомлення, перекладач і фінальний адресат), застосовується для розвитку якості *мови* через опанування специфіки зовнішньоекономічного ділового дискурсу і проявляється через узагальнені дидактичні одиниці, що розкривають професійне середовище (міжкультурну комунікацію, поліфункціональну діяльність, реалізацію певних дій перекладача і професійну роль фахівця: знання, цінності і результативність професійної діяльності).

Компетентнісний підхід полягає у дослідженні компетентнісної сфери мовної особистості перекладача як учасника міжкультурної комунікації, використовується для створення якості перекладацького *мислення* і передбачає розвиток навичок та формування вмій усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері для створення **фахової компетентності усного перекладача (ФКУП)**, що розуміється як особлива інтегральна характеристика професійних і особистісних якостей фахівця і передбачає готовність до професійної діяльності за умов коректної поведінки в процесі здійснення міжкультурної комунікації і відповідальності за якість своєї роботи, а також відображає сукупність знань, умінь і здатностей для ефективного вирішення професійних завдань. Фахова компетентність усного перекладача у структурному плані представлена як синхронний синергетичний механізм, який може успішно функціонувати і складається з елементів, що перебувають у постійній взаємодії – *білінгвальної, перекладацької, особистісної, предметної і стратегічної* компетентностей.

Когнітивний підхід, спрямований на використання когнітивних ресурсів особистості і психолінгвістичних механізмів, відображає дії перекладача і являє собою вищий рівень навчання – формування перекладацької *свідомості* як свідомості білінгва. Він включає навички і вміння, які були набуті в процесі вивчення першої мови і вдосконалені в процесі вивчення другої або третьої іноземної мови, проявляється у білінгвальній компетентності перекладача і застосовується для вибудовування моделі можливих перекладацьких проблем, позначення відповідних індикаторів вихідного тексту і використання певних перекладацьких стратегій (ризикової, обережної і пошуку відповідного значення). Когнітивні структури в результаті обробки індивідом мовної і немовної інформації є основою для породження і сприйняття висловлювань, обробка та інтерпретація даних яких передбачає активацію і використання внутрішньої когнітивної інформації в процесі здійснення перекладу.

Формування компетентностей у навчальному процесі відбувається відповідно до етапів, які відображають послідовність дій усного перекладача у фазі прийняття перекладацького рішення за такою схемою: осмислення вихідного

висловлювання – прийняття рішення щодо перекладу – реалізація перекладу, що відповідає *трьом етапам* навчання усного послідовного перекладу: підготовчий (*аналітичний*), етап розвитку навичок та формування вмінь УПП (*тренувальний*), етап розвитку та вдосконалення вмінь УПП у зовнішньоекономічній сфері (*автоматичний*). Кожен з етапів сприяє розвитку відповідного елемента тріади «мова – мислення – свідомість».

Перший **підготовчий (аналітичний) етап** методики навчання усного послідовного перекладу передбачає розвиток якості **мови і культури** через опанування специфіки зовнішньоекономічного ділового дискурсу. На цьому етапі формуються *здатності*, структура яких відображає спрямованість особистості на основі системи сталих мотивів і переваг: породжувати мовлення іноземними мовами з урахуванням їх фонетичної організації, зберігати темп, норму, узус і стиль мови з метою здійснення усного перекладу; використовувати доперекладацький аналіз усного тексту, аналізувати мовні явища з метою здійснення перекладу; швидко переключатися з однієї робочої мови іншу; розуміти норми і етику усного перекладу; використовувати сучасні освітні й інформаційні технології, самостійно здійснювати пошук професійної інформації в друкованих або електронних джерелах для підготовки і виконання перекладацьких завдань.

На цьому етапі здатність перекладача здійснювати усний послідовний переклад у зовнішньоекономічній сфері діяльності формується на основі таких *вмінь*: використовувати психомоторні механізми мовленнєвої діяльності перекладача як особливого типу білінгва; використовувати механізм імовірнісного прогнозування мовлення на смислового рівні, на рівні слова і мети комунікації в усному послідовному перекладі; орієнтуватися на глибину вхідного повідомлення з метою запису головних понять, на яких ґрунтується текст оригіналу; передбачати мету майбутнього результату перекладацьких дій і застосовувати необхідні операції; аналізувати, виділяти, зіставляти, синтезувати, узагальнювати, розуміти і запам'ятовувати інформацію для здійснення усного послідовного перекладу; використовувати психологічні механізми перекладача, концентрувати увагу, зосереджуватися на сприйнятті, переробці інформації, миттєво переключатися з однієї мови на іншу; до-

тримуватися міжнародного етикету і правил поведінки перекладача в різних ситуаціях усного перекладу; застосовувати та використовувати інформаційні продукти різних видів для підготовки і виконання професійних завдань.

У процесі актуалізації кожного із зазначених вмій перекладач спирається на сформовані *навички*: автоматизму психологічних механізмів перекладача; імовірнісного прогнозування на смислому рівні, рівні слів і мети комунікації; виділення головної та уточнюючої інформації з тексту оригіналу; здійснення смислового аналізу тексту оригіналу з опорою на ключові слова; автоматизованого розпізнання мети майбутнього результату перекладацької дії; аналізу, виділення, зіставлення, синтезу і узагальнення ключових слів, денотатів, тема-рематичних єдностей; автоматизму виконання психомоторних операцій мовленнєвих дій перекладача (розподіл уваги залежно від складності перекладацької ситуації); переключення з одного мовного коду на інший; застосування інформаційних продуктів різних видів з метою підготовки та виконання професійних завдань; здійснювати інформаційний пошук відповідно до поставлених завдань.

Другий етап – тренувальний, де відбувається створення якості перекладацького *мислення*, передбачає розвиток *навичок* (вільного сприймання тексту оригіналу на слух в умовах одноразовості і короткочасності з утриманням його в пам'яті; використання всіх типів мовленнєвих актів (асертивів, комісивів, директивів, декларативів, експресивів), які становлять комунікативні стратегії ділового дискурсу; логіко-композиційного структурування текстів ділового дискурсу; тема-рематичного оформлення висловлювання мови оригіналу і перекладу; використання логічних, смислових і засобів когезії текстів ділового дискурсу; виділення в мовленні термінів і лексичних одиниць, які становлять специфіку текстів ділового дискурсу; коректного використання дискурсних маркерів, прецизійної інформації і абревіатур в інституціональному діловому дискурсі; автоматизованого використання найбільш частотних перекладацьких відповідників за спеціалізацією перекладача і лексичних, граматичних, лексико-граматичних перекладацьких трансформацій; автоматизму застосування мовної і мовленнєвої компресії/декомпресії; розпізнаван-

ня стандартних і нестандартних перекладацьких труднощів; оформлення перекладу в умовах одноразовості продукування говоріння, яке синхронізується з читанням записів УПС; синхронізації мовленнєвих дій аудіювання, письма, читання і говоріння в процесі усного перекладу; вільного володіння найуживанішими лексичними, граматичними і фразеологічними відповідниками; автоматизму аргументування певного вибору перекладацького рішення та прийомів прагматичної адаптації) та формування *вмінь* усного послідовного перекладу в зовнішньоекономічній сфері (сприймати вхідне та породжувати вихідне повідомлення; використовувати комунікативні стратегії інституціонального ділового дискурсу з метою створення текстів перекладу; будувати чітку логіко-композиційну структуру текстів ділового дискурсу різних жанрів; використовувати тема-рематичне оформлення висловлювань; використовувати логічні, смислові й засоби когерентності для забезпечення цілісності текстів; використовувати понятійно-термінологічний апарат і фразеологічний шар ділового дискурсу для здійснення адекватного послідовного перекладу; використовувати найбільш частотні перекладацькі відповідники за спеціалізацією перекладача; механізм мовної і мовленнєвої компресії/декомпресії; прогнозувати стандартні й нестандартні перекладацькі труднощі в процесі виконання усного перекладу; синхронізувати аудіювання, письмо, читання та говоріння з метою одночасного виконання формулювання і формування думки за допомогою різних мовних засобів для виконання усного послідовного перекладу; знаходити адекватні перекладацькі рішення згідно із ситуацією; записувати зміст вхідного повідомлення та породжувати текст перекладу за допомогою універсального перекладацького скоропису (УПС); застосовувати лексичні, граматичні, лексико-граматичні трансформації, лексико-семантичні та граматичні заміни; аргументувати свій вибір перекладацького рішення). На основі цих навичок і *вмінь* формуються основні *здатності*: сприймати на слух усне автентичне мовлення в природному темпі під час виконання усного перекладу; адекватно використовувати правила побудови текстів робочими мовами для досягнення їх зв'язності, послідовності, цілісності на основі композиційно-мовленнєвих форм у процесі перекладу; розпізнавати і використовувати лінгвіс-

тичні маркери соціальних відносин, мовленнєвої характеристики людини; використовувати перекладацькі трансформації з метою досягнення необхідного рівня еквівалентності і репрезентативності; виконувати паралельні дії двома мовами; адекватно використовувати мінімальний набір перекладацьких відповідників; володіти перекладацьким скорописом; мотивувати або не мотивувати застосування перекладацьких трансформацій.

Третій автоматичний етап являє собою вищий рівень навчання – формування перекладацької *свідомості* як свідомості білінгва, функціонування психологічного механізму якого забезпечує постійне співвідношення універсальних та неуніверсальних компонентів мовленнєвої дії в одному мовленнєвому акті, є завершальним і включає розвиток і вдосконалення вмінь усного послідовного перекладу в зовнішньо-економічній сфері (вільно сприймати текст оригіналу на слух в умовах одноразовості і короткочасності; утримувати в пам'яті зміст значних відрізків тексту оригіналу; використовувати механізм імовірнісного прогнозування мовлення в усному послідовному перекладі; сприймати текст оригіналу і утримувати його в пам'яті; породжувати текст перекладу з (без) опорою(и) на запис УПС; концентруватися на складних моментах оригіналу і знаходити оптимальні шляхи вирішення перекладацьких проблем; управляти психічним станом, протистояти стресу; професійно подавати і презентувати переклад; миттєво переключатися з мови оригіналу на мову перекладу в процесі виконання двостороннього перекладу; коректно оформлювати вихідне повідомлення в усному перекладі; здійснювати усний послідовний односторонній/двосторонній переклад; використовувати принцип конфіденційності, професійної порядності, відповідальності, колегіальної солідарності, нейтральності), які створюють основу формування таких *здатностей*: виконувати усний послідовний односторонній/двосторонній переклад із (без) записом(су) УПС з дотриманням норм лексичної еквівалентності, врахуванням стилістичних і темпоральних характеристик вихідного тексту, дотриманням граматичних, синтаксичних і стилістичних норм тексту перекладу; дотримуватися принципів перекладацької деонтології та етикету перекладача в процесі здійснення професійної діяльності.

Суть запропонованої *концепції* полягає у тому, що для формування фахової компетентності усного перекладача (ФКУП) у сфері зовнішньоекономічної діяльності необхідно сконцентрувати увагу на розвитку мовної особистості перекладача як особливого типу білінгва, носія двох і більше систем мовної концептуальної картини світу. У зв'язку з цим одним з найважливіших завдань підготовки усного перекладача є формування у його *свідомості* полікультурного лінгвістичного механізму, який сприятиме процесу знаходження адекватних мовних, мовленнєвих і паралінгвістичних засобів, за допомогою яких відбудеться створення гармонійних відношень між текстами оригіналу і перекладу.

Згідно з нашою концепцією навчальний процес у контексті *синергетичного, когнітивного та компетентнісного* підходів з формування ФКУП ґрунтується на професійних потребах студентів-перекладачів та створенні педагогічних умов для розвитку професійної *свідомості, мислення та мовленнєвої поведінки*, що зумовлює оволодіння ефективними стратегіями пошуку способів вирішення проблем у практичних ситуаціях майбутньої професійної діяльності перекладача і сприятиме інтеграції випускників з європейським освітнім простором.

Система вправ для формування фахової компетентності усного перекладача в зовнішньоекономічній сфері, що має бути спрямованою на розвиток цілого комплексу психолінгвістичних механізмів породження тексту перекладу і відповідати кінцевим цілям навчання усного перекладу магістрів-філологів, які працюватимуть у сфері зовнішньоекономічної діяльності, побудована на важливих *принципах*, що включають цілі, умови навчання і особливості контингенту студентів: комунікативний принцип у білінгвальному середовищі, принцип міцності засвоєння знань, усвідомленості, виникнення і посилення порядку через флуктуацію, принципи холізму, професійної спрямованості, лінгвокогнітивної контрастивності, домінуючої ролі вправ, трансференції, незамкненості, спостереження, самостійності, поетапності, концентризму, врахування рідної мови і культури, психолого-педагогічної індивідуалізації, емпатії та посильності.

Методична система формування ФКУП відповідає кінцевим цілям навчання, має єдину структуру формування пере-

кладацьких навичок, умінь і здатностей, побудована на типових ситуаціях реальної професійної діяльності, є системою контролю і організована відповідно до виокремлених етапів перекладацької діяльності: осмислення вихідного висловлювання, прийняття рішення і реалізація перекладу.

Ефективність презентованої методології проявилася в процесі підготовки експериментальних груп у навчанні усного перекладу з англійської та української мов. Зараз цей досвід успішно застосовується на кафедрі англійської філології та перекладу Університету імені Альфреда Нобеля при навчанні усного перекладу з інших іноземних мов – німецької, французької, іспанської, що дозволяє говорити про універсальність та перспективність запропонованої моделі навчання, її здатність інтеграції з європейською системою підготовки перекладачів.

Результати дослідження свідчать про актуальність та перспективні напрями вивчення проблеми формування фахової компетентності перекладача у сфері міжкультурного ділового спілкування. Усвідомлення важливості ролі перекладача як учасника міжкультурної ділової комунікації обумовлює необхідність пошуку нових, ефективних шляхів формування здатності перекладача до передавання значущої інформації, що функціонує у ситуаціях міжкультурного ділового спілкування і потребує участі перекладача.

Перспективи подальшої розробки проблематики можна подати так: вагомими як у теоретичному, так і в практичному аспектах, вважаються дослідження когнітивної сфери мовної особистості перекладача; продовження подальшого вивчення специфіки мовної особистості перекладача як особливого типу білінгва, чия специфічна картина світу відображає особливості сприйняття реального світу представниками інших культур. На основі запропонованих теоретичних засад та висновків стають можливими створення нових моделей формування складових фахової компетентності перекладача як у сфері зовнішньоекономічної діяльності, так і в інших галузях та екстраполяція запропонованої методичної системи навчання усного послідовного перекладу на інші іноземні мови незалежно від їх комбінації. Новітні теоретичні підходи і розроблена методологія є засадами створення посібників для навчання усного послідовного перекладу з іншими парами мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

До розділу 1

1. Аликина Е.В. Эволюция ролей устного переводчика в современном мире [Электронный ресурс] / Е.В. Аликина // Вестник Пермского государственного технического университета. – Режим доступа: http://vestnik.pstu.ru/.../get_file.php – дата доступа: 28.10.2015.

2. Бакало Д.И. Особенности познания и отражения действительности в сознании переводчика в процессе его профессиональной деятельности / Д.И. Бакало // Вестник Томского государственного университета. – Томск, 2007. – № 298. – С. 29–31.

3. Брагина А.Д. Формирование поликультурных ценностных ориентаций будущих переводчиков как актуальная проблема профессионального языкового образования / А.Д. Брагина // Человек и образование. Академический Вестник Института образования для взрослых Российской академии образования. – М., 2011. – № 1 (26). – С. 118–123.

4. Вступне слово до проекту Тьюнінг – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес [Електронний ресурс] // Європейська комісія: Дирекція з освіти і культури, 2008. – 108 с. – Режим доступу: <http://europa.eu.int/comm/education/socrates.html> – дата доступу: 19.04.2016.

5. Гармонізація освітніх структур в Європі. Внесок університетів у Болонський процес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf16 – дата доступу: 19.04.2016.

6. Гребенщикова А.В. Лингвоинформационный период развития проблемы формирования вторичной языковой личности в системе профессионального лингвистического образования / А.В. Гребенщикова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Образование. Педагогические науки. Челябинск, 2013. – Т. 5. – № 1. – С. 127–132.

7. Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система: довідник користувача: пер. з англ. / за ред. Ю.М. Рашкевича та Ж.В. Таланової. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – 106 с.

8. Зимняя И.А. Психология перевода: учеб. пособие для высш. курсов переводчиков / И.А. Зимняя, В.И. Ермолович. – М.: МГПИИЯ, 1981. – 99 с.

9. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – Изд. 7-е. – М.: Издательство: ЛКИ, 2010. – 264 с.

10. Ключевые ориентиры для разработки и реализации образовательных программ в предметной области «Иностранные языки». Publicaciones de la Universidad de Deusto. Bilbao. Espana, 2013. – 64 p.

11. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.

12. Крупнейшие бюро переводов Украины – 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.translationrating.ru/results2013ukraine> – дата доступа: 19.04.2016.

13. Латышев Л.К. Перевод: Теория, практика и методика преподавания: учебник для студ. перевод. фак. высш. учеб. заведений / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2007. – 192 с.

14. Липатова В.В. О необходимости существования общенациональных и международных стандартов качества перевода / В.В. Липатова // Вестник РУДН. Серия «Лингвистика». – М.: Изд-во РУДН, 2010. – № 1. – С. 5 – 11.

15. Письменный перевод. Рекомендации переводчику, заказчику и редактору. 3-я редакция / составитель: Н. Дупленский. – М.: Р. Валент, 2015. – 176 с.

16. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю.М. Рашкевич. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.

17. Ребрин О.И. Использование результатов обучения при проектировании образовательных программ УрФУ / Олег Ириархович Ребрин. – Екатеринбург: УрФУ; ООО «Издательский Дом «Ажур», 2012. – 24 с.

18. Ремезова Л.В. К вопросу о профессиональной компетентности лингвиста-переводчика / Л.В. Ремезова // Язык

и культура. – № 3. – Томский государственный университет, 2011. – С. 125 – 132.

19. Рынок переводческих услуг в Украине динамично растет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.finobzor.com.ua/novosti/nid/8927> – Дата доступа: 19.04.2016.

20. Рынок переводческих услуг [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.advertology.ru/article27158.htm> – дата доступа: 19.04.2016

21. Серебрякова С.В. К проблеме формирования языковой личности лингвиста-переводчика / С.В. Серебрякова, А.А. Серебряков // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия: Педагогика и психология. – Майкоп: изд-во АГУ, 2012. – Вып. 3. – С. 123–127.

22. Стандарт ГОСТ 7.36-2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Неопубликованный перевод. Координация, общие требования и правила оформления» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vsegost.com/Catalog/46/46469.shtml>. – Дата доступа: 19.04.2016.

23. Стандарт СТТУ АПУ 001-2000, СТТУ АПУ 002-2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://uta.org.ua/16> – дата доступа: 21.04.2016.

24. Тренды локализации и локализация трендов: резюме Localization World-2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://habrahabr.ru/company/abbyu/blog/193468/> – дата доступа: 25.04.2016.

25. Топ – 30 переводческих компаний мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mozgorilla.com/analytics/top-30-perevodcheskix-kompanij-mira> – дата доступа: 06.11.2017.

26. Украинские переводческие компании – 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://translationrating.ru/results2016ukraine/> – Дата доступа: 06.11.2017.

27. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад» / Л.М. Черноватий. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 376 с. – (Серія «УТТА Series»).

28. Шестак Н.В. Компетентностный подход в дополнительном профессиональном образовании / Н.В. Шестак // Высшее образование в России. – 2009. – № 3. – С. 29–38.

29. ASTM F2089 – 01 (2007) Standard Guide for Language Interpretation Service [Electronic resource]. – Access mode: http://gost-snip.su/document/astm_f_2089_01_reapproved_2007_standard_guide_for_language – access date: 25.04.2016.

30. ASTM F2575-06 Standard Guide for Quality Assurance in Translation [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.qualitystandard.bs/en-15038.com/> – access date: 19.04.2016.

31. ASTM F 15.34 Standard Guide for Quality Assurance in Translation // [Electronic resource]. – Access mode: <http://catalogue.normdocs.ru/?type=searchResult&devs=com.normdocs.dict.developer.record.astm&actual=false&yclid=6149228314316507622> – access date: 26.04.2016.

32. A Tuning Guide to Formulating Degree Programme Profiles, Including Programme Competences and Programme Learning Outcomes (2009), University of Deusto Press [Electronic resource]. – P. 55. – Access mode: <http://www.unideusto.org/tuningeu/publications/290-tuning-guide-to-formulating-degree-programme-profiles.htm> – access date: 19.04.2016.

33. European Quality Standard BS EN 15038: 2006 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.lisa.org/globalizationinsider/2005/04/the_en15038_eur.html – access date: 29.04.2016.

34. Common Sense Advisory [Electronic resource]. – Access mode: <http://news.flarus.ru/?topic=3122> – access date: 19.04.2016.

35. Lokhoff]. A Tuning Guide to Formulating Degree Programme Profiles Including Programme Competences and Programme Learning Outcomes [Electronic resource] / J. Lokhoff et al. (Eds.). Tuning Association, 2010. – 96 p. – Access mode: <http://core-project.eu/documents/Tuning%20G%20Formulating%20Degree%20PR4.pdf> – access date: 19.04.2016.

36. National Standard Guide for Community Interpreting Services. Published by the Healthcare Interpretation Network – HIN. Toronto, Canada. **First Edition. November 2007. Second Edition August 2010.** – [Electronic resource]. – Access mode: http://translators-union.ru/index.php?Itemid=299&catid=4&id=474&option=com_kunena&view=topic – access date: 21.05.2016.

37. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. ENQA, 2009, The CDIO standards, v.2.0 [Electronic resource]. – Access mode: <http://chrome-extension://ilha>

pdfjlmhfdgdbefpinebijmhijpn/http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/ESG_3edition-2.pdf – access date: 28.04.2016.

До розділу 2

1. Алефиренко Н.Ф. Этноязыковое кодирование смысла и культура / Н.Ф. Алефиренко // Филология и культура: материалы III Междунар. конф. – Тамбов, 2001. – Ч. 2. – С. 82–84.

2. Алефиренко Н.Ф. Когнитивная лингвистика: предпосылки, предмет, категории / Н.Ф. Алефиренко // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – 2008. – № 2. – С. 75–78.

3. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / И.В. Арнольд. – СПб.: Флинта, 2002. – 384 с.

4. Арутюнова Н.Д. Жанры общения / Н.Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис: сб. статей. – М.: Наука, 1992. – С. 53–55.

5. Арутюнова Н.Д. Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис / Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булыгина, А.А. Кибрик и др. – М.: Наука, 1992. – 280 с.

6. Батищев Г.С. Социальные связи человека в культуре / Г.С. Батищев // Культура, человек, картина мира. – М.: Наука, 1987. – 350 с.

7. Бахтин М.М. Собрание сочинений. Работы 1940-х – начала 1960-х годов: в 5 т. / М.М. Бахтин. – М.: Русские словари, 1996. – 353 с.

8. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации: монография / Алла Дмитриевна Белова. – К.: Логос, 2003. – 300 с.

9. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / Алексей Александрович Бодалев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 200 с.

10. Борботько В.Г. От психолингвистики к лингвосинергетике / В.Г. Борботько. – М.: USSR, 2011. – 288 с.

11. Бреус Е.В. Теория и практика перевода с английского языка на русский: учеб. пособие / Е.В. Бреус. – 2-е изд. – М.: УРАО, 2001. – 104 с.

12. Бueva Л.П. Человек: деятельность и общение / Л.П. Бueva. – М.: Мысль, 1978. – 216 с.

13. Буркитбаева Г.Г. Деловой дискурс: онтология и жанры / Г.Г. Буркитбаева. – Алматы, 2005. – 230 с.

14. Буркитбаева Г.Г. Деловой дискурс и уровни его исследования / Г.Г. Буркитбаева // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – Вип. 89 (5). – С. 140–145.

15. Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации) / М.Н. Володина. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 128 с.

16. Володина М.Н. Теория терминологической номинации / М.Н. Володина. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 180 с.

17. Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / М.Н. Володина. – М., 1998. – 345 с.

18. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н.И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1986. – № 2. – С. 17–24.

19. Греймас А. Объяснительный словарь теории языка / А. Греймас, Ж. Курте // Семиотика. – Благовещенск: БГК им. И.А. Бодуэнаде Куртенэ, 1998. – Т. 2 – С. 510–577.

20. Греймас А.Ж. Структурная семантика: поиск метода / А.Ж. Греймас. – М.: Академический проект, 2004. – 368 с.

21. Григорьева В.С. Элементы теории и практики делового дискурса на материале немецкого и русского языков: учеб. пособие / В.С. Григорьева, М.К. Любимова. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. – 80 с.

22. Данюшина Ю.В. Многоуровневый анализ англоязычного сетевого бизнес-дискурса: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Ю.В. Данюшина. – М., 2011. – 49 с.

23. Добрович А.Б. Общение: наука и искусство / А.Б. Добрович. – М.: Знание, 1978. – 144 с.

24. Дроздова Т.В. Научный текст и проблемы его понимания: дис. .... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Т.В. Дроздова. – М., 2003. – 359 с.

25. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов: [навч. посіб.] / О.Ю. Дубенко. – Вінниця: Нова Книга, 2005. – 224 с.

26. Єнікеева С.М. Скорочення слова як механізм формотворення та словотворення в сучасній англійській мові / С.М. Єні-

кеева // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Житомир, 2006. – Вип. 27. – С. 93–96.

27. Єнікеева С.М. Скорочення слова як механізм формотворення і словотворення в сучасній англійській мові [Електронний ресурс] / С.М. Єнікеева. – Запоріжжя: Запорізькій національний університет, 2008. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/2167/> – дата доступу: 19.11.2017.

28. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке: пособие для учителей средней школы / И.А. Зимняя. – М.: Просвещение, 1978. – 105 с.

29. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку / И.А. Зимняя. – М.: Русский язык, 1989. – 223 с.

30. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.

31. Каган М.С. Мир общения: проблема межсубъектных отношений / М.С. Каган. – М.: Просвещение, 1978. – 319 с.

32. Каган М.С. Общение как ценность и творчество / М.С. Каган, А.М. Эткинд // Вопросы психологии. – 1988. – № 1. – С. 31–36.

33. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: учбовий посібник / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с.

34. Карамішева Н.В. Логіка і правознавство (теоретичні питання і практичні завдання): навч. посіб. для студентів-юристів / Н.В. Карамішева. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. – 120 с.

35. Карасик В.И. О категориях дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики: сб. науч. тр. – Волгоград; Саратов: Перемена, 1998. – С. 185–197.

36. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М.: ГНОЗИС, 2004. – 390 с.

37. Кибрик А.Е. Когнитивные исследования по дискурсу / А.Е. Кибрик // Вопросы языкознания. – 1994. – № 5.– С. 126–139.

38. Коккота В.А. Лингводидактическое тестирование / В.А. Коккота. – М.: Высшая школа, 1989. – 127 с.

39. Колесникова И.Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И.Л. Колесникова, О.А. Долгина. – СПб.: Русско-Балтийский

информационный центр «БЛИЦ», Cambridge University Press, 2001. – 224 с.

40. Корольов І.Р. Типологія дискурсу в сучасній лінгвістиці [Електронний ресурс] / І.Р. Корольов // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. – 2011. – Вип. 15. – С. 109–119. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=kdsm_2011_15_18 – дата доступу: 19.11.2017.

41. Красных В.В. Структура коммуникации в свете лингвокогнитивного подхода (коммуникативный акт, дискурс, текст): автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / В.В. Красных. – М., 1999. – 72 с.

42. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. – М.: ГНОЗИС, 2003. – 374 с.

43. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики / Ю. Кристева. – М.: Росспэн, 2004. – 656 с.

44. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в со-временной лингвистике (обзор) / Е.С. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты: сб. обзоров / отв. ред. С.А. Ромашко. – М.: РАН ИНИОН, 2000. – С. 7–25.

45. Кубрякова Е.С. Размышления о судьбах когнитивной лингвистики на рубеже веков / Е.С. Кубрякова // Вопросы филологии. – 2001. – № 1. – С. 28–34.

46. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения / Е.С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. – М., 2001. – Т. 1. – С. 72.

47. Курчак Л.В. Деловые переговоры как особый жанр и формат общения / Л.В. Курчак // Язык и социум: материалы Междунар. конф., Минск, БГУ, 5–6 дек. 2008 г. – Минск: РИВШ, 2009. – С. 106–108.

48. Курчак Л.В. Дискурс деловых переговоров: опыт анализа / Л.В. Курчак. – Минск: БГУ, 2012. – 127 с.

49. Леонтьев А.А. Основы теории речевой деятельности / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М.: Наука, 1974. – 368 с.

50. Лингвистический энциклопедический словарь / отв. ред. В.Н. Ярцев. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

51. Ломов Б.Ф. Общение и социальная регуляция поведения / Б.Ф. Ломов // Психологические проблемы социальной регуляции поведения: сб. статей. – М., 1976. – С. 88–102.
52. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДК «Гнозис», 2003. – 280 с.
53. Малюга Е.Н. Роль лексики в отображении национально-культурной специфики в языке деловых переговоров // Вестник РУДН. Серия: Лингвистика № 3. – М.: РУДН, 2009. – С. 52–296.
54. Малюга Е.Н. Функциональная прагматика межкультурной деловой коммуникации / Е.Н. Малюга. – Москва: URSS, 2008. – 320 с.
55. Манаенко Г.Н. О содержании термина «дискурс» / Г.Н. Манаенко // Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста. Материалы Междунар. симпозиума. – Волгоград: Перемена, 2003. – С. 23–26.
56. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови: Підручник для ін-тів та фак. іноз. мови / М.І. Мостовий. – Харків: Основа, 1993. – 256 с.
57. Назарова Т.Б. Английский язык делового общения. Курс лекций и практикум / Т.Б. Назарова. – 2-е изд. – М.: АСТ/Астрель, 2009. – 272 с.
58. Назарова Т.Б. Современный англоязычный бизнес-дискурс: семиотический аспект / Т.Б. Назарова // Теоретические и прикладные аспекты изучения речевой деятельности. – Нижний Новгород: ФГБОУ ВПО «НГЛУ», 2013. – Вып. 1 (8). – С. 150–155.
59. Науменко Л.П. Діловий дискурс та його функціональні стиліві характеристики / Л.П. Науменко // Культура народів Причорномор'я. – 2003. – № 37. – С. 122–124.
60. Науменко Л.П. Конституенти сучасного англомовного бізнес-дискурсу [Електронний ресурс] / Л.П. Науменко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43 (3). – С. 115–123. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_43\(3\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_43(3)_17) – дата доступу: 19.11.2017.
61. Парыгин Б.Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б.Д. Парыгин. – СПб.: ИГУП, 1999. – 592 с.
62. Пассов Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования / Е.И. Пассов. – М.: Просвещение, 2000. – 174 с.

63. Пономаренко Е.В. Системность функциональных связей в современном английском дискурсе: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19, 10.02.04 / Евгения Витальевна Пономаренко. – М., 2004. – 447 с.

64. Пономаренко Е.В. Английский дискурс в свете функциональной лингвосинергетики / Е.В. Пономаренко // НДВШ. Филологические науки. – 2006. – № 5. – С.100–110.

65. Пономаренко Е.В. Лингвосинергетика делового общения с позиций компетентностного подхода (на материале английского языка): монография / Е.В. Пономаренко. – М.: МГИМО-Университет, 2010. – 151 с.

66. Поршнева Б.Б. Социальная психология и история / Б.Б. Поршнева. – 2-е изд., доп. и испр.– М.: Наука, 1979. – 235 с.

67. Прилюк Ю.Д. Общественные отношения и социальные общения / Ю.Д. Прилюк // Общественные отношения (социально-философский анализ): сб. науч. тр. / отв. ред. В.И. Куценко, И.В. Бойченко. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 36.

68. Прохоров Ю.Е. Действительность. Текст. Дискурс: учебное пособие / Ю.Е. Прохоров. – М.: Флинта: Наука, 2004. – С. 224.

69. Прохоров Ю.Е. В поисках концепта / Ю.Е. Прохоров. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 176 с.

70. Психологический словарь / под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещеряковой. – М.: Педагогика-Пресс, 1988. – 440 с.

71. Розводовська О.В. Способи морфологічного словотвору в сучасній англійській мові бізнесу [Електронний ресурс] / О.В. Розводовська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2009. – Вип. 11. – С. 328–233. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2009_11_58 – дата доступу: 19.11.2017.

72. Розводовська О.В. Явище синонімії в термінології бізнесу / О.В. Розводовська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2011. – Вип. 20. – С. 259–267.

73. Сальникова О.Е. Комбинированные речевые акты в англоязычном дискурсе (социально-семантический и лингвокультурный аспекты): автореф. ... дис. канд. филол. наук: 10.02.19 / О.Е. Сальникова. – М., 2003. – 24 с.

74. Серио П. Анализ дискурса во Французской школе (Дискурс и интердискурс) / П. Серио // Семиотика: Антология. – М.:

Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 549–562.

75. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Дж.Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17 (b): Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 170–194.

76. Соколова В.В. Культура речи и культура общения / В.В. Соколова. – М.: Просвещение, 1995. – 192 с.

77. Тарнаева Л.П. Обучение будущих переводчиков трансляции культурно-специфических смыслов институционального дискурса: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Лариса Петровна Тарнаева. – СПб., 2014. – 495 с.

78. Тюпа В.И. Прологомены к теории эстетического дискурса / В.И. Тюпа // Дискурс. – 1996. – № 2. – С. 5–450.

79. Тюпа В.И. Аналитика художественного текста / В.И. Тюпа. – М.: Лабиринт, РГГУ, 2001. – 192 с.

80. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. – М.: Наука, 1995. – 176 с.

81. Харисова Г.Г. Обучение языку делового общения студентов неязыковых вузов в региональных условиях: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Г.Г. Харисова. – Томск, 2001. – 22 с.

82. Храмченко Д.С. Функционально-прагматическая эволюция английского делового дискурса: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Д.С. Храмченко. – М., 2014. – 55 с.

83. Черняховская Л.А. Перевод и смысловая структура / Л.А. Черняховская. – М.: Изд-во ИМО, 1999. – 262 с.

84. Шимків Анна. Англоукраїнський тлумачний словник економічної лексики / Анна Шимків. – К.: Києво-Могилянська академія, 2004. – 429 с.

85. Ширяева Т.А. Структурно-содержательная и функциональная парадигма современного делового дискурса: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Ширяева Татьяна Александровна. – Пятигорск, 2014. – 422 с.

86. Ширяева Т.А. Структурно-содержательная и функциональная парадигма современного делового дискурса: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Т.А. Ширяева. – Нальчик, 2014. – 47 с.

87. Ягер Д. Деловой этикет: Как выжить и преуспеть в мире бизнеса [Перевод] / Джен Ягер. – М.: АОЗТ «Джон Уайли энд санз», 1994. – 284 с.

88. Bhatia V.K. Analysing genre: Language use in professional settings / V.K. Bhatia. – London, 1993. – 265 p.

89. Bourdieu P. Language and symbolic power / Translated by Gino Raymond and Matthew Adamson / Pierre Bourdieu. – Cambridge: Polity Press in association with Basil Blackwell, 1997. – 302 p.

90. Connor U. Contrastive Rhetoric / U. Connor. – Cambridge: CUP, 1996. – 201 p.

91. Discovered. Деньги, банки, страхование, экономика и бизнес [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://discovered.com.ua/glossary/vneshneekonomicheskaya-deyatelnost/> – дата доступа 27.10.2017.

92. England Elizabeth. Why discuss international business ethics? / Elizabeth England // Forum. – April 2001. – Vol. 39. – No. 2. – P. 40–45.

До розділу 3

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика: учеб. пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей / И.С. Алексеева. – СПб.: Союз, 2004. – 288 с.

2. Аликина Е.В. Введение в теорию и практику усного последовательного перевода: учебное пособие / Е.В. Аликина. – М.: Восточная книга, 2010. – 192 с.

3. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 239 с.

4. Брандес М.П. Стиль и перевод: на материале немецкого языка: Учебное пособие / Маргарита Петровна Брандес. – Изд. 2-е. – М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 128 с.

5. Вайнрах У. Однойязычие и многоязычие / У. Вайнрах // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1972. – Вып. 6. Языковые контакты. – С. 25–60.

6. Гарбовский Н.К. Теория перевода: учебник, 2-е изд. / Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с.

7. Ермолович В.И. Психологические аспекты перевода / В.И. Ермолович // Тетради переводчика / под ред. С.Ф. Гончаренко. – М.: МГЛУ, 1999. – Вып. 24. – С. 45–62.

8. Жинкин Н.И. Психолингвистика: Избранные труды / Николай Иванович Жинкин / составление и предисловие К.Ф. Седова. – М.: Лабиринт, 2009. – 288 с. – (Серия ФЛ «Психолингвистика»).
9. Зимняя И.А. Психология перевода: учеб. пособие / И.А. Зимняя, В.И. Ермолович. – М.: МГПИИЯ им. М. Тореза, 1981. – 52 с.
10. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
11. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.
12. Латышев Л.К. Технология перевода: учеб. пособие для студентов лингвистических вузов и факультетов, 3-е изд., стер. / Лев Константинович Латышев. – М.: Академия, 2007. – 320 с.
13. Леонтович О.А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения / О.А. Леонтович. – М.: Гнозис, 2005. – 352 с.
14. Леонтьев А.А. Основы теории речевой деятельности / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М.: Наука, 1974. – 368 с.
15. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Московский лицей, 1996. – 208 с.
16. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь, 4-е изд., испр. / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 320 с.
17. Петрова Е.С. Перевод на английский язык: прикладные и теоретические аспекты / Е.С. Петрова // Университетское переводоведение / отв. ред. В.И. Шадрин. – СПб., 2005. – Вып. 6. – С. 271–278.
18. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2000. – 712 с. – (Серия «Мастера психологии»).
19. Сдобников В.В. Теория перевода (учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков) / В.В. Сдобников, О.В. Петрова. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2006. – 448 с. – (Лингвистическая и межкультурная коммуникация: золотая серия).
20. Серова Т.С. Психология перевода как сложного вида иноязычной речевой деятельности / Т.С. Серова. – Пермь: Изд-во Перм. гос. техн. ун-та, 2001. – 211 с.

21. Тарнаева Л.П. Обучение будущих переводчиков трансляции культурно-специфических смыслов институционального дискурса: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Лариса Петровна Тарнаева. – СПб., 2014. – 495 с.

22. Чернов Г.В. Основы синхронного перевода: учеб. для интов и фак. иностр. яз. / Гелий Васильевич Чернов. – М.: Высш. шк., 1987. – 256 с.

23. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студентів вищих закладів освіти за спеціальністю «Переклад» / Л.М. Черноватий. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 376 с. – (Серія «UTTA Series»).

24. Atkinson R. Human Memory: A Proposed System and Its Control Processes [Electronic resource] / Richard Atkinson, Richard Shiffrin // The Psychology of Learning and Motivation, vol. 2. – New York: Academic Press, 1968. – P. 89–195. – Access mode: <http://bit.ly/human-memory/> http://chrome-extension://ilhapdfjlmhfdg-dbepinebijmhjijpn/http://apps.fischlerschool.nova.edu/toolbox/instructionalproducts/edd8124/fall11/1968Atkinson_and_Shiffrin.pdf – access date: 12.10.2017.

25. Bajo M.T. Comprehension Process in Simultaneous Interpreting / Maria Teresa Bajo, Francisca Padilla // Translation in Context / ed. By Andrew Chesterman. – J. Benjamins, Amsterdam, 2000. – P. 127–142.

26. Bowen M. Bilingualism as a factor in the training of interpreters / M. Bowen / J.E. Alatis (ed.) Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics: Current Issues in Bilingual Education. – Washington, DC: Georgetown University Press, 1980. – 201 p.

27. Braun S. Designing and exploiting small multimedia corpora for autonomous learning and teaching / Sabine Braun // Encarnación Hidalgo/Luis Quereda/Juan Santana (eds.). Corpora in the Foreign Language Classroom. Selected Papers. – Amsterdam: Rodopi, 2007. – P. 31–46.

28. Braun S. Towards a pedagogic corpus approach to business and community interpreter training / Sabine Braun, Kurt Kohn // Dolmetschqualität in Praxis, Lehre und Forschung Festschrift für Sylva Kalina / ed. By B. Ahrens, M. Albl-Mikasa, C. Sasse. – Tübingen: Narr, 2012. – P. 185–204.

29. Brown G. Discourse Analysis / Gillian Brown, Yule George. – Cambridge: CUP, 1983. – 302 p.

30. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language* / David Crystal. – Cambridge, Cambridge University Press, 1996. – 336 p.
31. Gile D. **Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training** [Electronic resource] / Daniel Gile. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 1995. – Access mode: <http://bit.ly/Benjamins-Daniel-Gile/> – access date: 14.10.2017.
32. Green D.W. Control, activation, and resource: a framework and a model for the control of speech in bilinguals / D.W. Green // *The Bilingualism Reader* / ed. by L.Wei. – London: Routledge, 2000. – 407 p.
33. de Groot A. Language control in bilinguals: monolingual tasks and simultaneous interpreting / A. de Groot, I.K. Christoffels / *Bilingualism: language and cognition*. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – P. 189–201.
34. Grosjean F. The bilingual individual / F. Grosjean // *Interpreting*. – 1997. – No. 2. – P. 88–163.
35. Kalina S. Zu den Grundlagen einer Didaktik des Dolmetschens / Sylvia Kalina // *Dolmetschen: Theorie – Praxis – Didaktik* / ed. by Sylvia Kalina and Silke Buhl and Heidrun Gerzymisch-Arbogast. – St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag, 2000. – P. 161–189.
36. Kalina S. Community Interpreting als Aufgabe der Dolmetschlehre / Sylvia Kalina // *Dolmetschen und Übersetzen in medizinischen Institutionen* / ed. By Kristin Bührig, Latif Durlanik, Bernd Meyer. – Hamburg: Universität Hamburg, Sonderforschungsbereich Mehrsprachigkeit, 2000. – P. 1–9.
37. Kohn K. The strategic dimension of interpreting / Kurt Kohn, Sylvia Kalina // *Meta*, 1996. – No. 41.1. – P. 118–138.
38. Kroll J.F. *Handbook of Bilingualism: Psycholinguistic Approaches* / J.F. Kroll, A.M.B. de Groot. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 414 p.
39. Kroll J.F. Category interference in translation and picture naming: Evidence for asymmetric connections between bilingual memory representations / J.F. Kroll, E. Stewart // *Journal of Memory and Language*. – 1997. – No. 33. – P. 149–174.
40. La Heij W. Nonverbal context effects in forward and backward translation : Evidence for concept mediation / W. La Heij, A. Hooglander, R. Kerling, E. van der Velden // *Journal of Memory and Language*. – 1996. – No. 35. – P. 648–665.

41. Lee M.W. Lexical access in spoken word production by bilinguals: Evidence from the semantic competitor paradigm / M.W. Lee, J.N. Williams // *Bilingualism: Language and Cognition*. – 2001. – No. 4. – P. 233–248.

42. Lörscher W. Process-oriented search into translation and implications for translation teaching / W. Lörscher // *TTR Traduction, Terminologie, Redaction*. – 1992. – Vol. 5. – No. 1. – P. 145–161.

43. Malmkjær K. Translation Competence and Aesthetic Attitude / K. Malmkjær // *Beyond descriptive Translation Studies: Investigations in Homage to Gideon Toury* / ed. by A. Pym, M. Schlesinger, D. Simeoni. – Amsterdam: John Benjamins, 2008. – P. 293–309.

44. Metzger M. Sign Language Interpreting: Deconstructing the myth of neutrality / Melanie Metzger / Washington, DC: Gallaudet University Press, 1999. – 216 p.

45. Meuter R.F.I. Bilingual language switching in naming: Asymmetrical costs of language selection / R.F.I. Meuter, A. Allport // *Journal of Memory and Language*. – 1999. – No. 40. – P. 25–40.

46. Nicol Janet L. One Mind, Two Languages: Bilingual language processing / Janet L. Nicol. – Malden: Blackwell Publishers, 2001. – P. 1–22.

47. Paradis M. A Neurolinguistic Theory of Bilingualism / M. Paradis / Amsterdam. – Philadelphia: Benjamins, 2004. – 310 p.

48. Price C.J. A functional imaging study of translation and language switching / C.J. Price, D.W. Green, R.A. von Studnitz // *Brain*. – 1999. – No. 122. – P. 221–235.

49. Rejšková J. Teaching experience of simultaneous into B / Jana Rejšková // *Teaching Simultaneous Interpretation Into a “B” Language*. – EMCI Workshop, Paris, 2002. – P. 30–34.

50. Roy C. Interpreting as a discourse process / C. Roy. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 152 p.

51. Seleskovitch D. Interpreting for International Conferences / Danica Seleskovitch. – Washington, DC: Pen and Booth, 1978. – P. 27–33.

52. Seleskovitch D. **L'interprète dans les conférences internationales** – problèmes de langage et de communication [Electronic resource] / Danica Seleskovitch. – Paris: Lettres Modernes Minard, 1968. – Access mode: <http://www.amazon.com/LInterprete-Dans-Conference-French-Seleskovitch/dp/2256908232> – access date: 25.12.2014.

53. Zinukova N.V. Integrated methodological model of interpreters' training in multilingual society / N.V. Zinukova // *Inozemni Movi*. – № 4 (80). – Kyiv, 2014. – P. 40–45.

54. Zinukova N.V. The role of bilingual competence in interpreters' training in multilingual society / N.V. Zinukova // *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*, "East West" Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. – Vienna, 2015. – No. 9–10 (5). – P. 61–65.

55. Williams J. Backward word translation: Lexical vs Conceptual mediation or 'Concept Activation' vs. 'Word Retrieval'? / J. Williams, Salamoura // *Working Papers in English and Applied Linguistics*, RCEAL, 1999. – P. 235–242.

До розділу 4

1. Аликина Е.В. Введение в теорию и практику устного последовательного перевода: учеб. пособие / Е.В. Аликина. – М.: Восточная книга, 2010. – 192 с.

2. Алипичев А.Ю. Проектирование содержания подготовки переводчиков в сфере профессиональной коммуникации: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А.Ю. Алипичев. – М., 2007. – 26 с.

3. Бархударов Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 204 с.

4. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский: учеб. пособие / Е.В. Бреус. – 4-е изд. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – 208 с.

5. Бурукина О.А. Новый подход к обучению устному переводу / О.А. Бурукина // *Университетское переводоведение*. Вып. 7. Материалы VII **Международной научной конференции по переводоведению «Федоровские чтения»**. 20–22 октября 2005 г. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; Изд.-во С.-Петербур. Ун-та, 2006. – С. 90–96.

6. Вандышева А.В. Гендерно ориентированная лексика в языковой картине мира (на материале английского, русского и немецкого языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19, 10.02.20 / А.В. Вандышева. – Ростов-на-Дону, 2007. – 25 с.

7. Вахрамеева А.С. Гендерно-ориентированные высказывания в современном английском языке (на материале женской прозы): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – СПб., 2009. – 19 с.

8. Виноградов В.С. Перевод. Общие и лексические вопросы: учеб. пособие / В.С. Виноградов. – М.: КДУ, 2004. – 240 с.

9. Гарбовский Н.К. Теория перевода: учебник / Н.К. Гарбовский. – 2-е изд. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с.

10. Голикова Ж.А. Перевод с английского на русский = Learn to Translate by Translating from Russian into English / Ж.А. Голикова. – М.: Новое знание, 2004. – 236 с.

11. Горошко Е.И. Языковое сознание: гендерная парадигма: монография / Е.И. Горошко. – Харьков: ИНЖЭК, 2003. – 440 с.

12. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI. – М.: Прогресс, 1985. – С. 217–237.

13. Дмитриева Л.Ф. Английский язык: Курс перевода / Л.Ф. Дмитриева, С.Е. Кунцевич, Е.А. Мартинкевич, Н.Ф. Смирнова. – М.: МарТ; Ростов н/Д: МарТ, 2005. – 288 с. – (Серия «Ин. яз. для профессионалов»).

14. Зверева Е.А. Типы эмфатической конструкции, встречающиеся в современной научной и общественно-политической литературе на английском языке / Е.А. Зверева // Вопросы методики преподавания иностранных языков. – М., 1978. – 315 с.

15. Карабан В.І. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську): навч. посіб. / В.І. Карабан, О.В. Борисова, Б.М. Колодій, К.А. Кузьміна. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 208 с.

16. Кирилина А.В. Гендерные исследования в зарубежной и российской лингвистике. (Философский и методологические аспекты) / А.В. Кирилина // Общественные науки и современность. – 2002. – № 4. – С. 34.

17. Ковалева К.И. Оригинал и перевод: два лица одного текста / Катерина Ивановна Ковалева. – М.: Всероссийский центр переводов, 2001. – 98 с.

18. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.

19. Комиссаров В.Н. Теория перевода / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2001. – 384 с.
20. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.
21. Комиссаров В.Н. Лингвистическое переводоведение в России: учеб. пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 184 с.
22. Ланчиков В.К. Техника перевода. Сборник упражнений по переводу с английского языка на русский. Ч. II. Лексические проблемы перевода. Проблемы передачи экспрессивности / В.К. Ланчиков, Д.В. Псурцев. – М.: Р.Валент, 2007. – 200 с.
23. Латышев Л.К. Технология перевода: учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак. / Лев Константинович Латышев. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2007. – 320 с.
24. Маганов А.С. Конденсированные относительные придаточные как способ выражения эмпазы / А.С. Маганов. – Вестник МГЛУ. – Вып. 463: Перевод и дискурс. – М.: МГЛУ, 2002. – 162 с.
25. Меренков А.В. Социология стереотипов / А.В. Меренков. – Екатеринбург: Урал, 2001. – 98 с.
26. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Московский Лицей, 1996. – 207 с.
27. Мирам Г.Э. Профессиональный перевод: учеб. пособие / Г.Э. Мирам, А.М. Гон. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2003. – 135 с.
28. Михельсон Т.М. Практический курс грамматики английского языка / Т.М. Михельсон, Н.В. Успенская. – СПб.: Специальная литература, 1995. – 301 с.
29. Полуян И.В. Семантико-синтаксические процессы и перевод (с русского языка на английский и с английского на русский) / Игорь Владиславович Полуян. – М.: Р. Валент, 2005. – 240 с.
30. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я.И. Рецкер / Дополнения и комментарии Д.И. Ермоловича. – 2-е изд., стереотип. – М.: Р.Валент, 2006. – 240 с.
31. Романова С.П. Пособие по переводу с английского на русский / С.П. Романова, А.Л. Коралова. – 3-е изд. – М.: КДУ, 2007. – 176 с.
32. Сдобников В.В. Типология перевода: коммуникативно-функциональный подход / В.В. Сдобников // Вестник Нижего-

род. гос. лингв. ун-та. – Н. Новгород: Изд-во НГЛУ, 2010. – Вып. 10. – С. 132–143.

33. Слепович В.С. Курс перевода. Translation Course / В.С. Слепович. – Мн.: Тетра системс, 2002. – 309 с.

34. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / А.И. Смирницкий. – М.: Московский государственный университет, 1998. – 260 с.

35. Сулейманова О.А. Грамматический аспекты перевода: учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. вузов / О.А. Сулейманова, Н.Н. Беклемешева, К.С. Карданова и др. – М.: Академия, 2010. – 240 с.

36. Терехова С.И. Практика перекладу для початківців: навч. посіб. / С.И. Терехова. – К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 160 с.

37. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Терминасова. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 352 с.

38. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для ин-тов и фак-тов иностр. языков: учеб. пособие / А.В. Федоров. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ФИЛОЛОГИЯ ТРИ, 2002. – 416 с.

39. Фирсов О.А. Перевод с английского на русский и его комментарий / Олег Александрович Фирсов. – М.: ЦАТ-Полиграф, 2006. – 200 с.

40. Чернов Г.В. Основы синхронного перевода: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / Гелий Васильевич Чернов. – М.: Высш. шк., 1987. – 256 с.

41. Черняховская Л.А. Перевод и смысловая структура / Л.А. Черняховская. – М.: Изд-во ИМО, 1999. – 262 с.

42. Чужакин А.П. Основы последовательного перевода и переводческой скорописи / Андрей Павлович Чужакин. – Издание 3-е. – М.: ИНСА, 2010. – 88 с.

43. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / Александр Давидович Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.

44. Шевелев И.А. Язык судопроизводства и участие переводчика в уголовном процессе в России: автореф. дис. ... канд. юр. наук / И.А. Шевелев. – Волгоград, 2008. – 24 с.

45. Эко Умберто Сказать почти то же самое. Опыты о переводе / Умберто Эко; перев. с итал. А.Н. Ковалю. – СПб.: Симпозиум, 2006. – 574 с.

46. Angelli C. Interpretation as a communicative event: a look through Hymes' Lenses / C. Angelli // Meta. – 2000. – № 45. – Vol. 4. – P. 580–592.
47. Jager G. Translation und Translationslinguistik / G. Jager. – Halle (Saale): VEB Max Niemeyer, 1975. – 214 s.
48. Keiser W. L'interprétation de conférence en tant que profession et les précurseurs de l'Association Internationale des Interprètes de Conférence (AIIC) 1918–1953 / W. Keiser // Meta. – 2004. – № 49. – Vol. 3. – P. 576–608.
49. Koller W. The Concept of Equivalence and the Object of Translation Studies / W. Koller // Target. – 1995. – Vol. 1. – N. 2. – P. 191–222.
50. Merlini R. Community interpreting: reconciliation through power management / R. Merlini, R. Favaron // The Interpreter Newsletter. – 2003. – № 12. – P. 205–229.
51. Mikkelsen H. Community interpreting: an emerging profession / H. Mikkelsen // Interpreting. – 1996. – Vol. 1. – P. 125–129.
52. Pöschaker F. Quality assessment in conference and community interpreting / F. Pöschaker // Meta. – 2001. – Vol. 46. – № 2. – P. 410–425.
53. Pöschaker F. Introducing interpreting studies / Franz Pöschaker. – London and New York: Routledge, 2004. – 252 p.

До розділу 5

1. Аверин В.А. Психология развития детей дошкольного возраста: учеб. пособие / В.А. Аверин. – 2-е изд., перераб. – СПб: Изд-во В.А. Михайлова, 2000. – 64 с.
2. Алексеев Н.А. Размышления о синергетике в педагогике [Электронный ресурс] / Н.А. Алексеев. – Режим доступа: <http://www.oin.urora.ru/index.php?mode=&exmod=alexeev/htm/> – дата доступа: 25.08.2017.
3. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика: учеб. пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей / И.С. Алексеева. – СПб.: Союз, 2001. – 288 с. – (Серия «Библиотека переводчика»).
4. Алиева Н.З. Становление информационного общества и философия образования: монография / Н.З. Алиева, Е.Б. Ивуш-

кина, О.И. Лантратов. – М.: Академия Естествознания, 2008. – 168 с.

5. Аршинов В.И. Философия образования и синергетика: как синергетика может содействовать становлению новой модели образования? [Электронный ресурс] / В.И. Аршинов. – Режим доступа: <http://www.iph.ru/varshinov/htm> – дата доступа: 26.08.2017.

6. Бабаскина Е.Г. Методика овладения переводческой стратегией посредством развития познавательной активности студентов: на примере дисциплины «Предпереводческий практикум»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Бабаскина Екатерина Геннадиевна. – Курск, 2011. – 183 с.

7. Берсирова С.Д. Синергетическая парадигма в обучении иностранному языку в вузе / С.Д. Берсирова // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. – 2009. – № 3. – С. 156–161.

8. Бочкарев А.И. Проектирование синергетической среды в образовании: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / А.И. Бочкарев. – М., 2000. – 52 с.

9. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и образовании: дис. ... д-ра филос. наук / В.Г. Буданов. – М., 2007. – 308 с.

10. Волкова А.Н. Формирование ключевых компетентностей у студентов 1 курса языкового факультета в процессе обучения иноязычному общению (на материале английского языка): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А.Н. Волкова. – СПб., 2005. – 210 с.

11. Ворожбитова А.А. Синергетический аспект вузовского образования в свете лингвориторического подхода / А.А. Ворожбитова // Вестник высшей школы. – 1999. – № 2. – С. 22–26.

12. Гавриленко Н.Н. Компетентностный подход к обучению переводу [Электронный ресурс] / Н.Н. Гавриленко // Режим доступа: http://mesi.cliro.unibo.it/data/_uploaded/file/papers/Gavrilenko_Natalia.doc – дата доступа: 23.08.2017.

13. Гавриленко Н.Н. Обучение переводу в сфере межкультурной коммуникации: монография / Н.Н. Гавриленко. – М.: РУДН, 2008. – 175 с.

14. Гарбовский Н.К. Теория перевода: учебник / Н.К. Гарбовский. – 2-е изд. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с.

15. Герман И.А. Лингвосинергетика: монография / И.А. Герман. – Барнаул: изд-во Алтайской академии экономического права, 2000. – 168 с.

16. Головчанская Е.А. О возможностях синергетического подхода при исследовании языковых явлений / Е.А. Головчанская, Е.В. Головчанская // Вопросы современной филологии и методики обучения языкам в вузе и школе: сб. ст. IX Всерос. научно-практич. конф. / под общ. ред. Т.А. Румянцевой. – Пенза, 2007. – С. 47–49.

17. Голышев В.И. Методика развития исследовательских умений переводчика на основе деловой игры (английский язык, языковой вуз): автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / В.И. Голышев. – Тамбов, 2016. – 24 с.

18. Гоман Ю.В. Методика обучения синхронной переводческой деятельности студентов старших курсов языковых вузов (На материале английского языка): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ю.В. Гоман. – СПб., 2002. – 278 с.

19. Гончаров С.З. О синергетике, редукции и эвристике [Электронный ресурс] / С.З. Гончаров. – Режим доступа: <http://www.ojn.uorao.ru/index.php?mode=&exmod=goncharov/html/> – Дата доступа: 29.07.2017.

20. Гребенщикова А.В. Формирование профессиональной компетентности будущих переводчиков средствами информационно-коммуникационных технологий: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А.В. Гребенщикова. – Челябинск, 2005. – 179 с.

21. Гребенщикова А.В. Лингво-информационный период развития проблемы формирования вторичной языковой личности в системе профессионального лингвистического образования / А.В. Гребенщикова // Вестник ЮУрГУ. – Серия «Образование. Педагогические науки». – 2013. – Т. 5, № 1. – С. 127–132.

22. Гураль С.К. Обучение иноязычному дискурсу как сверхсложной саморазвивающейся системе (языковой вуз): автореф. дис. .... д-ра пед. наук: 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (иностранные языки) / Светлана Константиновна. – Томск: Томский государственный университет, 2009. – 45 с.

23. Гураль С.К. Синергетическая модель развития образовательного пространства / С.К. Гураль, О.А. Обдалова // Язык и культура. – 2011. – №4. – С. 90–94.

24. Гуськова Н.В. реализация принципов синергетики при построении программ профессионального иноязычного образования [Электронный ресурс] / Н.В. Гуськова // Наука. Мысль. Электронный периодический журнал. – 2016. – № 1–2. – С. 13–21. – Режим доступа: <https://www.hse.ru/mirror/pubs/lib/data/access/ram/ticket/38/2016> – дата доступа: 27.07.2017.

25. Данилов Ю.А. Герман Хакен о синергетике / Ю.А. Данилов // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М., 2002. – С. 22–26.

26. Демчук Л.М. Формирование лингвокоммуникативной компетентности будущих переводчиков: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Л.М. Демчук. – Челябинск, 2005. – 188 с.

27. Добронравова И.С. Синергетика: становление нелинейного мышления / И.С. Добронравова. – К.: Либидь, 1990. – 217 с.

28. Дорохов Р.С. Формирование прагматической компетенции студента-переводчика / Р.С. Дорохов // Интеграция науки и высшего образования. Знание. Понимание. Умение. – Тамбов, 2008. – № 3. – С. 140–143.

29. Европейский языковой портфель для филологов (преподавателей языка, письменных и устных переводчиков) / сост. К.М. Ирисханова / под ред. А.Н. Набережного, Р. Шерера. – М.: МГЛУ, 2005. – 76 с.

30. Емельянова Е.В. Лингводидактическая система формирования медиадискурсивной компетенции студентов-переводчиков: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Емельянова Елена Владимировна. – М., 2011. – 258 с.

31. Зелепукина С.В. Развитие способностей адекватной передачи лексических соответствий в процессе профессиональной подготовки переводчика: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / С.В. Зелепукина. – Елец, 2004. – 172 с.

32. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе подходов к проблемам образования? / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 8. – С. 20–27.

33. Игнатова В.А. Педагогические аспекты синергетики / В.А. Игнатова // Педагогика. – 2001. – № 8. – С. 26–31.

34. Карпова Ю.А. Формирование коммуникативных умений эмотивно-эмпатийного взаимодействия будущего устного переводчика: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Карпова Юлия Алексеевна. – Пермь, 2011. – 221 с.

35. Князева Е.Н. Синергетика: начала нелинейного мышления / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов // *Общественные науки и современность*. – 1993. – № 2. – С. 38–47.

36. Князева Е.Н. Основания синергетики / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – СПб.: Алетейя, 2002. – 414 с.

37. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2001. – 424 с.

38. Комиссарова Н.В. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих переводчиков: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.В. Комиссарова. – Челябинск, 2003. – 179 с.

39. Корзун О.О. Методика совершенствования темпа речи будущих переводчиков (английский язык): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О.О. Корзун. – М., 2008. – 26 с.

40. Красильникова Е.В. Методика формирования лингво-профессиональной компетенции у будущих гидов-переводчиков в системе дополнительного профессионального образования (на материале французского языка): автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Е.В. Красильникова. – Ярославль, 2011. – 23 с.

41. Кузьяева О.П. Методика обучения студентов языкового вуза коммуникативно-эквивалентному письменному переводу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О.П. Кузьяева. – Н. Новгород, 2014. – 25 с.

42. Латышев Л.К. Технология перевода: учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак. / Лев Константинович Латышев. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2007. – 320 с.

43. Макеева И.А. Снижение этноцентризма при обучении лингвистов-переводчиков (английский язык): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / И.А. Макеева. – Тамбов, 2009. – 24 с.

44. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О.Б. Бігич, Н.Ф. Бориско, Г.Е. Борецька та ін.; за заг. ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.

45. Наливайко Н.В. Философия образования: формирование концепции / Н.В. Наливайко. – Новосибирск: Сиб. отд-е АН РФ, 2008. – 272 с.

46. Новосельцева Н.В. Развитие синонимической компетенции у будущих переводчиков в процессе профессиональной

подготовки (На старшей ступени обучения языкового вуза): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.В. Новосельцева. – Елец, 2004. – 174 с.

47. Порус В.Н. Является ли наука самоорганизующейся системой? / В.Н. Порус // Вопросы философии. – 2006. – № 1. – С. 95–108.

48. Пушкина А.В. Обучение устному последовательному переводу студентов-лингвистов в рамках программы «Второе высшее образование»: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А.В. Пушкина. – М., 2015. – 23 с.

49. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2008. – 713 с.

50. Сапига Е.В. Развитие эмпатийных умений у студентов-переводчиков в процессе профессиональной подготовки в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е.В. Сапига. – Майкоп, 2006. – 30 с.

51. Світлична О.Р. Методика навчання майбутніх перекладачів усного послідовного двостороннього перекладу у фінансово-банківській галузі (англійська та українська мови): автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.Р. Світлична. – К., 2015. – 26 с.

52. Стайнов Г.Н. Педагогическое проектирование: методические рекомендации по курсу «Методика профессионального обучения» / Г.Н. Стайнов. – М.: ФГОУ ВПО МГАУ, 2005. – 44 с.

53. Стайнов Г.Н. Синергетический подход при проектировании открытой педагогической системы преподавания учебного предмета / Г.Н. Стайнов // Содержание и методика обучения в сельскохозяйственном вузе: сб. науч. тр.; под общ. ред. П.Ф. Кубрушко. – М.: ФГОУ ВПО МГАУ, 1999. – С. 22–28.

54. Старикова О.В. Методика реализации дифференцированного подхода в иноязычном образовании переводчиков на основе применения программно-педагогического средства: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О.В. Старикова. – М., 2011. – 23 с.

55. Симонов С.Н. Синергетический подход в педагогике / С.Н. Симонов, О.В. Копаев // Теория и практика физической культуры. – 2007. – №8. – С. 33–35.

56. Тарнаева Л.П. Обучение будущих переводчиков трансляции культурно-специфических смыслов институциональ-

ного дискурса: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Лариса Петровна Тарнаева. – СПб., 2014. – 495 с.

57. Уварова Н.Л. Профессиональное лингвообразование в высшей школе: монография / Н.Л. Уварова. – Н. Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии гос. службы, 2011. – 296 с.

58. Федотова М.Г. Семиотико-синергетический подход к развитию профессионально-ориентированной иноязычной коммуникативной компетентности обучающихся в непрерывном иноязычном образовании [Электронный ресурс] / М.Г. Федотова, Е.Н. Ярославова. – Режим доступа: <http://kafedra-forum.narod.ru/index/0-47> – дата доступа: 20.07.2017.

59. Федотова О.В. Формирование операциональной компетенции переводчиков в сфере профессиональной коммуникации (английский язык, экономическая специальность): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Федотова Ольга Викторовна. – СПб., 2014. – 231 с.

60. Хакен Г. Синергетика: Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах: пер. с англ. Г. Хакен / Г. Хакен. – М.: Мир, 1985. – 423 с.

61. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии / Г. Хакен. – Ижевск: РХД, 2003. – 320 с.

62. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад» / Л.М. Черноватий. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 376 с. – (Серія «UTTA Series»).

63. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека: учеб. пособие / В.Д. Шадриков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Логос, 1996. – 320 с.

64. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер; отв. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 216 с.

65. Шумаков Д.Г. Методика формирования социокультурной компетенции будущих переводчиков на основе эпистемического подхода: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Д.Г. Шумаков. – М., 2013. – 26 с.

66. Щеголева О.Н. Типология заданий для самостоятельной контролируемой работы в свете компетентностного подхода к обучению иностранному языку как специальности (на материале английского языка): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О.Н. Щеголева. – Ставрополь, 2006. – 167 с.

67. Alves F. Modelling translator's competence: relevance and expertise under scrutiny / F. Alves, J.L. Goncalves // *Doubts and Directions in Translation Studies*. – Amsterdam; Philadelphia: Benjamins, 2007. – P. 41–55.

68. Kalina S. Interpreting Competences as a Basis and a Goal for Teaching / Sylvia Kalina // *The Interpreter's Newsletter*. – 2005. – Vol. 10. – P. 3–32.

69. Lörcher W. Bilingualism and Translation Competence / Wolfgang Lörcher // *SYNAPS – A Journal of Professional Communication*. – 2012. – No 27. – P.3–15.

70. PACTE 2005: Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues / A. Hurtado, A. Beeby, M. Fernandez [et al.] // *Meta*. – 2005. – Vol. 50, No 2. – P. 609–619.

До розділу 6

1. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: ИКАР, 2009. – 448 с.

2. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика: учеб. пособие по усному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей / И.С. Алексеева. – СПб.: Союз, 2001. – 288 с. – (Серия «Библиотека переводчика»).

3. Аликина Е.В. Введение в теорию и практику устного последовательного перевода: учеб. пособие / Е.В. Аликина. – М.: Восточная книга, 2010. – 192 с.

4. Аликина Е.В. Оценка качества устного последовательного перевода в реальной и учебной ситуации / А.Е. Аликина // *Вестник НГЛУ*. – Н. Новгород, 2011. – Вып. 13. Проблемы перевода и переводоведения. – С. 114–123.

5. Бабаскина Е.Г. Методика овладения переводческой стратегией посредством развития познавательной активности студентов: на примере дисциплины «Предпереводческий практикум»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Бабаскина Екатерина Геннадиевна. – Курск, 2011. – 183 с.

6. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного ученика / И.Л. Бим. – М.: Русский язык, 1977. – 288 с.

7. Бим И.Л. Подход к проблеме упражнений с позиции иерархии целей и задач / И.Л. Бим // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 5. – С. 30–37.

8. Бузаджи Д.М. Новый взгляд на классификацию переводческих ошибок / Д.М. Бузаджи, В.В. Гусев, В.К. Ланчиков, Д.В. Псурцев. – М.: ВЦП, 2009. – 120 с.

9. Гарбовский Н.К. Теория перевода: учебник / Н.К. Гарбовский. – 2-е изд. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с.

10. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – М.: Академия, 2004. – 336 с.

11. Ганічева Т.В. Методика навчання майбутніх філологів усного англомовного двостороннього перекладу у галузі прав людини: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т.В. Ганічева. – Харків, 2008. – 182 с.

12. Гольшев В.И. Методика развития исследовательских учений переводчика на основе деловой игры (английский язык, языковой вуз): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / В.И. Гольшев. – Тамбов, 2016. – 24 с.

13. Дмитриева Л.Ф. Английский язык. Курс перевода / Л.Ф. Дмитриева, С.Е. Кунцевич, Е.А. Мартинкевич, Н.Ф. Смирнова. – М.: МарТ; Ростов н/Д: МарТ, 2005. – 304 с. – (Серия «Ин. яз. для профессионалов»).

14. Ежиков Д.А. Методика развития речевых умений студентов на основе средств синхронной видео-интернет-коммуникации (английский язык неязыковой вуз): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Д.А. Ежиков. – М., 2013. – 24 с.

15. Елизарова Г.В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению: автореф. д-ра ... пед. наук.: 13.00.02 / Г.В. Елизарова. – СПб., 2001. – 38 с.

16. Емельянова Е.В. Лингводидактическая система формирования медиадискурсивной компетенции студентов-переводчиков: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Емельянова Елена Владимировна. – М., 2011. – 258 с.

17. Емельянова Я.Б. Лингвострановедческая компетенция переводчика: теория и практика: монография / Я.Б. Емельянова. – 2-е изд., испр. и доп. – Н. Новгород: Стимул-СТ, 2010. – 201 с.

18. Задорожна І.П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки: монографія / Ірина Павлівна Задорожна. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2011. – 304 с.

19. Истомин А.А. Методика обучения студентов устному и письменному диалогическому взаимодействию средствами синхронной интернет-коммуникации (английский язык, неязыковой вуз): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Александр Андреевич Истомин. – М., 2013. – 23 с.

20. Казакова Т.А. Практические основы перевода: учеб. пособие / Т.А. Казакова. – СПб.: Союз, 2002. – 320 с.

21. Капитонова Т.И. Методика обучения русскому языку как иностранному на этапе предвузовской подготовки / Т.И. Капитонова, Л.В. Московкин. – СПб.: Златоуст, 2006. – 272 с.

22. Колесникова Е.А. Обучение аудирования с письменной фиксацией существенной информации студентов первого курса языкового педагогического вуза (английский язык): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е.А. Колесникова. – М., 2009. – 24 с.

23. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.

24. Комиссаров В.Н. Теория перевода / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2001. – 384 с.

25. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.

26. Комиссаров В.Н. Лингвистическое переводоведение в России: учеб. пособие / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 184 с.

27. Королькова С.А. Текстологическая модель обучения письменному переводу студентов языковых вузов (на материале французского языка): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / С.А. Королькова. – Волгоград, 2006. – 198 с.

28. Красильникова Е.В. Методика формирования лингво-профессиональной компетенции у будущих гидов-переводчиков в системе дополнительного профессионального образования (на материале французского языка): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е.В. Красильникова. – Ярославль, 2011. – 24 с.

29. Краснова М.А. Методика пропедевтического обучения будущих переводчиков иностранному языку: автореф. дис. ...

канд. пед. наук: 13.00.02 / Мария Александровна Краснова. – Н. Новгород, 2014. – 26 с.

30. Куца О.І. Застосування інтерактивних технологій у процесі формування толерантності майбутніх перекладачів / О.І. Куца // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – Серія: Педагогіка. – 2013. – № 1. – С. 54–59.

31. Кушнина Л.В. Система оценки качества усного последовательного перевода в свете теории гармонизации / Л.В. Кушнина, Е.В. Аликина // Вестник Пермского университета. – 2010. – Вып. 4 (10). – С. 46–51.

32. Лавриненко О.О. Методика викладання перекладу: навч. посіб. / Олександр Олександрович Лавриненко. – К.: Вид-во КиМУ, 2011. – 154 с.

33. Лapidус Б.А. Проблемы содержания обучения языку в языковом вузе / Б.А. Лapidус. – М.: Высшая школа, 1986. – 144 с.

34. Латышев Л.К. Технология перевода: учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак. / Лев Константинович Латышев. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2007. – 320 с.

35. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода (на материале испанского языка): монография / З.Д. Львовская. – М.: Высш. шк., 1985. – 232 с.

36. Максимов С.Є. Усний двосторонній переклад (англійська та українська мови). Теорія та практика усного двостороннього перекладу для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: навч. посіб. / Сергій Євгенович Максимов. – К.: Ленвіт, 2007. – 416 с.

37. Максименко О.В. Усний переклад: теорія, вправи, тексти (французька мова) / Олена Всеволодівна Максименко. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 168 с.

38. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О.Б. Бігич, Н.Ф. Бориско, Г.Є. Борецька та ін.; за заг. ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.

39. Миньяр-Белоручев Р.К. Методика обучения французскому языку / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Просвещение, 1990. – 224 с.

40. Миролюбов А.А. Сознательно-сопоставительный метод обучения иностранным языкам / А.А. Миролюбов. – М.: Московск. комитет образования, ИОСО, РАО, МИПКРО, 1998. – 54 с.

41. Мисенева В.В. Использование аудио-визуальных средств при обучении усному переводу / В.В. Мисенева // Вкладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – 2012. – Вип. 21. – С. 90–101.

42. Михеева Н.Ф. Методика преподавания иностранных языков: учеб. пособие / Н.Ф. Михеева. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: РУДН, 2010. – 73 с.

43. Новикова Э.Ю. Дидактика устного перевода / Э.Ю. Новикова // Подготовка переводчика: коммуникативные и дидактические аспекты: монография / под общ. ред. В.А. Митягиной. – М.: Флинта: Наука, 2012. – С. 88–160.

44. Оберемко О.Г. Теоретико-методологические основы подготовки переводчика в современных условиях: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / О.Г. Оберемко. – Н. Новгород, 2003. – 422 с.

45. Ольховська А.С. Методика формування граматичних навичок усного перекладу з української мови на англійську у майбутніх філологів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Алла Сергіївна Ольховська. – К., 2012. – 274 с.

46. Пасічник Т.Д. Методика навчання майбутніх філологів письмового двостороннього перекладу комерційних листів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т.Д. Пасічник. – К., 2011. – 299 с.

47. Пассов Е.И. Концепция коммуникативного обучения иноязычной культуре в средней школе / Е.И. Пассов, В.Б. Царькова. – М.: Просвещение, 1993. – 125 с.

48. Пассов Е.И. Упражнения как средство обучения: учеб. пособие / Е.И. Пассов; под ред. Е.С. Кузнецовой. – Ч. 1. – Воронеж: НОУ Интерлингва, 2002. – 40 с.

49. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: метод. пособие для преподавателей рус. языка как иностр. / Е.И. Пассов, Н.Е. Кузовлева. – М.: Рус. яз.; Курсы, 2010. – 568 с.

50. Погорелая Н.Г. Проблема оценки качества устного последовательного перевода [Электронный ресурс] / Н.Г. Погорелая // Известия Волгоградского гос. пед. ун-та. – Серия: Языкознание. – 2013. – С. 39–41. – Режим доступа: <http://www.cyberleninka.ru/article/n/problema-otsenki-kachestva-ustnogo-perevoda> – дата доступа: 02.12.2017.

51. Пушкина А.В. Эпратологический аспект в процессе обучения переводу / А.В. Пушкина // Вестник РУДН. – Серия:

Вопросы образования: языки и специальность. – М., 2013. – № 2. – С. 73–76.

52. Пушкина А.В. Обучение устному последовательному переводу студентов-лингвистов в рамках программы «Второе высшее образование»: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А.В. Пушкина. – М., 2015. – 23 с.

53. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович, Т.Е. Сахарова. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.

54. Руцкая Е.А. Формирование речевых информационно-направленных навыков аудирования будущего усного переводчика: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е.А. Руцкая. – Н. Новгород, 2012. – 24 с.

55. Сапига Е.В. Развитие эмпатийных учений у студентов-переводчиков в процессе профессиональной підготовки в вузе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е.В. Сапига. – Майкоп, 2006. – 30 с.

56. Світлична О.Р. Методика навчання майбутніх перекладачів усного послідовного двостороннього перекладу у фінансово-банківській галузі (англійська та українська мови): 13.00.02 / О.Р. Світлична. – К., 2015. – 26 с.

57. Сдобников В.В. Переводческие несоответствия: коммуникативно-функциональный поход / В.В. Сдобников // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж: ВГУ, 2007. – Вып. 5.– С. 29–36.

58. Сдобников В.В. Принципы обучения переводу, или О чем еще не было сказано / В.В. Сдобников // Мосты. – 2015. – № 1 (45). – С. 51–59.

59. Серова Т.С. Упражнения в устном последовательном односторонним переводе / Т.С. Серова // Теория и практика перевода и профессиональной подготовки переводчиков: материалы Международной научно-методической конференции. – Пермь: Изд-во Пермского гос. тех. ун-та, 2005. – С. 104–105.

60. Серова Т.С. Дидактический комплекс упражнений по формированию речевых информационно-направленных навыков аудирования в устном последовательном одностороннем переводе / Т.С. Серова, Е.А. Руцкая // Язык и культура. – 2011. – № 4. – С. 106–117.

61. Скалкин В.Л. Коммуникативные упражнения на английском языке / В.Л. Скалкин. – М.: Просвещение, 1983. – 125 с.

62. Соколова В.В. Система вправ для формування усної англомовної перекладацької компетенції майбутніх філологів / В.В. Соколова // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу. – Х.: НТМТ, 2007. – С. 125–126.

63. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс: пособие для студентов пед. вузов и учителей / Е.Н. Соловова. – 2-е изд. – М.: АСТ: Астрель, 2010. – 272 с.

64. Старикова О.В. Методика реализации дифференцированного подхода в иноязычном образовании переводчиков на основе применения программно-педагогического средства: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О.В. Старикова. – М., 2011. – 24 с.

65. Сысоев П.В. Методика обучения иностранному языку с использованием новых информационно-коммуникативных Интернет-технологий: учеб.-метод. пособие для учителей, аспирантов и студентов / П.В. Сысоев, М.Н. Евстигнеев. – М.: Глосса-Пресс, 2010. – 182 с.

66. Тазина К.А. Формирование готовности к письменному переводу / К.А. Тазина // Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). – 2012. – № 4 (119). – С. 79–83.

67. Тарнаева Л.П. Обучение будущих переводчиков трансляции культурно-специфических смыслов институционального дискурса: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Лариса Петровна Тарнаева. – СПб., 2014. – 495 с.

68. Тихонова Е.В. Обучение будущих лингвистов усному последовательному переводу на основе анализа дискурса аудио- и видеоматериалов (китайский язык; профиль «Перевод и переводоведение»): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е.В. Тихонова. – Томск, 2014. – 28 с.

69. Усачева А.Н. Скопос, интерпретация, когниция: от мультивекторной теории перевода к эффективной практике / А.Н. Усачева, Т.Ю. Махортова, О.И. Попова, Т.Б. Новикова // Вестник Волгогр. гос. ун-та. – Сер. 2. – Языкознание. – 2015. – № 5 (29). – С. 46–59.

70. Федотова О.В. Формирование операциональной компетенции переводчиков в сфере профессиональной коммуника-

ции (английский язык, экономическая специальность): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ольга Викторовна Федотова. – СПб., 2014. – 231 с.

71. Фомин С.К. Последовательный перевод (английский язык): учеб. пособие / С.К. Фомин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2006. – 253 с.

72. Халеева И.И. Лингвосоциокультурный компонент подготовки переводчиков (из опыта Московского государственного лингвистического университета) / И.И. Халеева // Перевод и лингвистика текста. – М., 1994. – С. 23–30.

73. Христюлова А.А. Методика обучения студентов переводческих факультетов письменному переводу текстов экономической тематики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А.А. Христюлова. – Н. Новгород, 2013. – 24 с.

74. Червінко Є.О. Методика навчання майбутніх філологів усного послідовного громадсько-політичного перекладу англійською мовою з української з опорою на перекладацький скоропис: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Євген Олександрович Червінко. – Х., 2013. – 274 с.

75. Черноватий Л.М. Принципи складання вправ для навчання галузевого перекладу / Л.М. Черноватий // Вісник Сум. держ. ун-ту. Серія: Філологічні науки. – 2002. – № 3 (36). – С. 101–105.

76. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад» / Л.М. Черноватий. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 376 с. – (Серія «УТТА Series»).

77. Шевнин А.Б. Эрратология: монография / Анатолий Борисович Шевнин. – Екатеринбург: Уральский гуманитарный институт, 2003. – 216 с.

78. Шевнин А.Б. Категория качества перевода и эрратология / А.Б. Шевнин // РеМа: науч. метод. вестник по проблемам перевода и межкультурной коммуникации, 2006. – № 2. – С. 60–63.

79. Ширяев А.Ф. Синхронный перевод: деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода / А.Ф. Ширяев. – М.: Воениздат, 1979. – 183 с.

80. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика: учеб. пособие для преподавателей и студентов /

А.Н. Щукин. – 4-е изд. – М.: Филоматис: Омега-Л, 2010. – 480 с.

81. Nord C. Text Analysis in Translator Training / C. Nord, C. Dollerup et A. Loddegaard (eds), Teaching Translation and Interpreting. – Amsterdam et Philadelphie: John Benjamins, 1992. – 274 p.

82. Sical. Systeme canadien d'appréciation de la qualite linguistique [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.btb.termiumplus.gc.ca/tpv2alpha/alphafra.html?lang=fra&i=1&index=enb&srchtxt=SICAL/> – access date: 02.12.2017/

Додаток 1
Навички та вміння, що входять до складу ФКУП і формуються відповідно до етапів навчання УПП

Етапи навчання УПП	Здатності	Уміння	Навички
1. Підготовчий (аналітичний)	<p>Здатність володіти сталими навичками породження мовлення іноземними мовами з урахуванням їх фонетичної організації, збереження темпу, норми та узусу мови і стилю мовлення з метою здійснення усного перекладу</p> <p>Здатність використовувати доперекладацький аналіз усного тексту, що сприяє точному сприйняттю вихідного висловлювання, прогнозуванню ймовірного когнітивного дисонансу і невідповідностей у процесі перекладу і способів їх подолання</p>	<p>Вміння використовувати психомоторні механізми мовленнєвої діяльності перекладача як особливого типу білінгва</p> <p>Вміння використовувати механізм імовірнісного прогнозування мовлення в усному послідовному перекладі.</p> <p>Вміння використовувати механізм імовірнісного прогнозування на смислового рівні, на рівні слова і мети комунікації.</p> <p>Вміння орієнтуватися на глибину вхідного повідомлення з метою запису головних понять, на яких ґрунтується текст оригіналу.</p> <p>Вміння передбачувати мету майбутнього результату перекладацьких дій і застосовувати необхідні операції</p>	<p>Навичка автоматизму психологічних механізмів перекладача</p> <p>Навичка імовірнісного прогнозування мовлення в усному перекладі.</p> <p>Навичка імовірнісного прогнозування на смислового рівні, рівні слів і мети комунікації.</p> <p>Навичка виділення головної та уточнюючої інформації з тексту оригіналу.</p> <p>Навичка здійснення смислового аналізу тексту оригіналу з опорою на ключові слова.</p> <p>Навичка розпізнавання складних моментів оригіналу.</p> <p>Навичка автоматизованого розпізнавання мети майбутнього результату перекладацької дії</p>
	<p>Здатність аналізувати мовні явища з метою здійснення перекладу</p>	<p>Вміння аналізувати, виділяти, зіставляти, синтезувати, узагальнювати, розуміти і запам'ятовувати інформацію для здійснення усного послідовного перекладу</p>	<p>Навичка аналізу, виділення зіставляння, синтезу і узагальнення ключових слів, денотатів, тема-рема-тичних єдностей.</p> <p>Навичка виділення ключових і ре-льєфних слів з тексту оригіналу.</p>

Продовження дод. 1

Етапи навчання УПП	Здатності	Уміння	Навички
	Здатність швидко переключатися з однієї робочої мови на іншу	Вміння використовувати психологічні механізми перекладача, концентрувати увагу, зосереджуватися на сприйнятті, переробці інформації, миттєво переключатися з однієї мови на іншу	Навичка автоматизму виконання психомоторних операцій мовленнєвих дій перекладача (розподіл уваги залежно від складності перекладацької ситуації). Навичка переключення з одного мовного коду на інший
	Здатність розуміти норми і етику усного перекладу	Вміння дотримуватися міжнародного етикету і правил поведінки перекладача в різних ситуаціях усного перекладу	Навичка дотримання вимог ділового та міжнародного етикету
	Здатність використовувати сучасні освітні й інформаційні технології з метою підвищення рівня своєї професійної кваліфікації й загальної культури, самостійно здійснювати пошук професійної інформації в друкованих або електронних джерелах для підготовки і виконання перекладацьких завдань	Вміння користуватися технічним обладнанням для усного перекладу; вміння користуватися комп'ютером для отримання, обробки і управління інформацією. Вміння користуватися програмним забезпеченням, інтернет-ресурсами і базами даних. Вміння користуватися засобами інтернет-комунікацій для спілкування у режимі реального часу. Вміння користуватися різними носіями інформації. Вміння працювати з інформацією у глобальних комп'ютерних мережах	Навичка користування спеціальним технічним обладнанням для усного перекладу. Навичка користування комп'ютером з метою отримання, обробки і управління інформацією. Навичка користування програмним забезпеченням, пошуковими системами мережі інтернет і базами даних. Навичка користування засобами інтернет-комунікацій з метою здійснення професійної діяльності у режимі реального часу. Навичка швидкісного користування словниками, довідниками й електронними носіями інформації

Продовження дод. 1

Етапи навчання УПП	Здатності	Уміння	Навички
	Здатність здійснювати пошук інформації у довідковій, спеціальній літературі і комп'ютерних мережах з метою підготовки до виконання професійних перекладацьких завдань	Вміння використовувати статистичну, масову, офіційну документовану, правову, особистісну, соціологічну та довідково-енциклопедичну інформацію для підготовки і виконання професійних завдань. Вміння застосовувати та використовувати інформаційні продукти різних видів для підготовки і виконання професійних завдань	Навичка користування статистичною, масовою, офіційною, правовою, особистісною, соціологічною, економічною, довідково-енциклопедичною документалею для підготовки і виконання професійних завдань. Навичка застосування інформаційних продуктів різних видів з метою підготовки та виконання професійних завдань. Навичка здійснювати інформаційний пошук відповідно до поставлених завдань
2.Тренувальний: етап розвитку навичок та формування вмінь УПП у ЗЕС	Здатність сприймати на слух усне автентичне мовлення в природному для носіїв мови темпі, незважаючи на особливості вимови і каналу мовлення (від живого голосу до аудіо- або відеозапису) під час виконання усного перекладу Здатність використовувати всі регістри спілкування: офіційний, неофіційний, нейтральний для виконання професійних завдань	Вміння сприймати вхідне повідомлення та породжувати вихідне повідомлення Вміння використовувати комунікативні стратегії інституціонального ділового дискурсу з метою створення текстів перекладу. Вміння коректно обирати і будувати мовленнєві акти з метою реалізації комунікативних стратегій ділового дискурсу в процесі усного перекладу	Навичка вільного сприймання тексту оригіналу на слух в умовах односторонності і короткочасності. Навичка вільного сприймання тексту оригіналу з утримуванням його в пам'яті Навичка використання усіх типів мовленнєвих актів (асертивів, комісівів, директивів, декларативів, експресивів) які становлять комунікативні стратегії ділового дискурсу

Продовження дод. 1

Етапи навчання УПП	Здатності	Уміння	Навички
Здатність адекватно використовувати правила побудови текстів робочими мовами з метою досягнення їх зв'язності, послідовності, цілісності на основі композиційно-мовленнєвих форм у процесі перекладу	Здатність розпізнавати лінгвістичні маркери соціальних відносин і адекватно їх використовувати (формули вітання, прощання, емоційні вигук тощо), розпізнавати маркери мовленнєвої характеристики людини на всіх мовних рівнях у процесі виконання професійних завдань	<p>Вміння будувати чітку логіко-композиційну структуру текстів ділового дискурсу різних жанрів.</p> <p>Вміння використовувати тема-рема-тичне оформлення висловлювань в англomовному і українomовному інституціональному діловому дискурсах у процесі перекладу.</p> <p>Вміння забезпечити когерентність тексту перекладу в процесі здійснення професійного завдання.</p> <p>Вміння використовувати логічні засоби для забезпечення цілісності текстів перекладу інституціонального ділового дискурсу.</p> <p>Вміння використовувати смислові засоби забезпечення цілісності текстів перекладу ділового дискурсу (лексичні і стилістичні)</p>	<p>Навичка логіко-композиційного структурування текстів ділового дискурсу.</p> <p>Навичка тема-рема-тичного оформлення висловлювання мови оригіналу і перекладу.</p> <p>Навичка використання засобів когерентності ділового дискурсу.</p> <p>Навичка використання логічних засобів цілісності текстів ділового дискурсу.</p> <p>Навичка використання смислових засобів забезпечення цілісності текстів перекладу ділового дискурсу</p>
		<p>Вміння використовувати понятійно-термінологічний апарат ділового дискурсу (ситуаційні кліше, сталі словосполучення, абревіатури тощо) в текстах перекладу.</p> <p>Вміння використовувати фразеологічний шар ділового дискурсу для здійснення адекватного послідовного перекладу</p>	<p>Навичка виділення в мовленні термінів ділового дискурсу.</p> <p>Навичка виділення в мовленні лексичних одиниць, які становлять специфіку текстів ділового дискурсу.</p> <p>Навичка коректного вибору дискурсних маркерів.</p> <p>Навичка коректного використання прецизійної інформациї і абревіатур в інституціональному діловому дискурсі</p>

Продовження дод. 1

Етапи навчання УПП	Здатності	Уміння	Навички
	<p>Здатність використовувати перекладацькі трансформації з метою досягнення необхідного рівня еквівалентності і репрезентативності в процесі виконання усного перекладу</p>	<p>Вміння виявляти і аналізувати перекладацькі завдання. Вміння використовувати найбільш частотні перекладацькі відповідники за спеціалізацією перекладача. Вміння використовувати механізм мовної і мовленнєвої компресії / декомпресії (лексична компресія і упорядкування синтаксису). Вміння прогнозувати стандартні і нестандартні перекладацькі труднощі в процесі виконання усного перекладу. Вміння обирати і правильно застосовувати перекладацькі трансформації для подолання перекладацьких труднощів, пов'язаних з лексичними, граматичними і стилістичними розбіжностями текстів оригіналу і перекладу</p>	<p>Навичка аналізу і виділення перекладацьких завдань. Навичка автоматизованого використання найбільш частотних перекладацьких відповідників за спеціалізацією перекладача. Навичка згортання відомої інформації. Навичка автоматизму застосування мовної і мовленнєвої компресії/декомпресії. Навичка лексико-синтаксичних конверсій на рівні словосполучень та речень. Навичка антонімічного перетворення. Навичка розпізнавання стандартних і нестандартних перекладацьких труднощів. Навичка розпізнавання адекватності використання перекладацької трансформації</p>
	<p>Здатність одночасно слухати, мислити, записувати і запам'ятовувати в процесі здійснення усного перекладу</p>		<p>Навичка вільного сприймання тексту оригіналу на слух в умовах одноразовості і короткочасності. Навичка оформлення перекладу в умовах одноразовості продукування мовлення. Навичка оформлення перекладу в умовах одноразовості продукування мовлення, яке синхронізується з читанням записів УПС</p>

Продовження дод. 1

Етапи навчання УПП	Здатності	Уміння	Навички
	Здатність виконувати паралельні дії двома мовами в процесі виконання усного перекладу	Вміння синхронізувати аудіювання, письмо, читання та говоріння з метою одночасного виконання формулювання і формування думки за допомогою різних мовних засобів для виконання усного послідовного перекладу. Вміння синхронізувати слухове сприйняття тексту оригіналу з письмом, а читання з говорінням	Навичка синхронізації мовленнєвих дій аудіювання, письмо, читання і говоріння в процесі усного перекладу. Навичка автоматизму синхронізації слухового сприйняття тексту оригіналу з письмом. Навичка автоматизму синхронізації читання перекладацького запису з говорінням
	Здатність адекватно використовувати мінімальний набір перекладацьких відповідників, достатніх для якісного усного перекладу	Вміння вилучати з довгострокової пам'яті в оперативну перекладацькі відповідники. Вміти знаходити адекватні перекладацькі рішення згідно із ситуацією. Вміння економити час та зусилля, використовуючи стандартні перекладацькі рішення	Навичка вилучення з довгострокової пам'яті в оперативну перекладацьких відповідників. Навичка визначення адекватних перекладацьких рішень. Навичка використання стандартних перекладацьких рішень
	Здатність володіти перекладацьким скорписом під час виконання усного послідовного перекладу	Вміння породжувати текст перекладу з опорою на записи УПС. Вміння записувати зміст вхідного повідомлення за допомогою універсального перекладацького скорпису (УПС). Вміння кодувати та декодувати записи УПС. Вміння дотримуватися принципу вертикалізму в записах УПС. Вміння використовувати щільні записи за рахунок компресії та дощільного застосування символів і трансформаций	Навичка міжсеміотичного перекладу з природної мови на ідеографічне письмо і навпаки. Навичка породження тексту перекладу з опорою на запис УПС. Навичка графічного оформлення змісту вхідного повідомлення засобами УПС. Навичка кодкування та декодування запису УПС

Продовження дод. 1

Етапи навчання УПП	Здатності	Уміння	Навички
	Здатність мотивувати або не мотивувати застосування перекладацьких трансформацій і адекватність їх використання	<p>Вміння використовувати найбільш частотні перекладацькі відповідники за спеціалізацією перекладача.</p> <p>Вміння застосовувати найуживаніші лексичні і фразеологічні відповідники.</p> <p>Вміння застосовувати лексичні, граматичні, лексико-граматичні трансформації, лексико-семантичні та граматичні заміни.</p> <p>Вміння оцінювати вмотивованість або невмотивованість застосування перекладацьких трансформацій і адекватність їх використання в конкретному випадку.</p> <p>Вміння аргументувати свій вибір перекладацького рішення.</p> <p>Вміння застосовувати прийоми прагматичної адаптації</p>	<p>Навичка використання найуживаніших перекладацьких відповідників.</p> <p>Навичка вільного володіння найуживанішими лексичними і фразеологічними відповідниками</p> <p>Навичка автоматизму використання лексичних трансформацій та лексико-семантичних замін.</p> <p>Навичка автоматизму використання граматичних трансформацій та граматичних замін.</p> <p>Навичка автоматизованого вибору і застосування лексико-семантичних і граматичних замін.</p> <p>Навичка заміни незнайомого слова синонімом або передавання його значення за допомогою експлікації.</p> <p>Навичка автоматизованого вибору і застосування лексичних та граматичних трансформацій.</p> <p>Навичка оцінювання мотивування застосовувати перекладацькі трансформації.</p> <p>Навичка автоматизму аргументування певного вибору перекладацького рішення.</p> <p>Навичка автоматизму використання прийомів прагматичної адаптації вихідного повідомлення</p>

Продовження дод. 1

Етапи навчання УПП	Здатності	Уміння	Навички
3. Автоматичний етап розвитку вдосконалення вмінь УПП у ЗЕС	Здатність виконувати усний послідовний переклад з/без записом/су УПС із дотриманням норм лексичної еквівалентності, врахуванням стилістичних і темпоральних характеристик вихідного тексту, дотриманням граматичних, синтаксичних і стилістичних норм тексту перекладу	<p>Вміння вільно сприймати текст оригіналу на слух в умовах одноразовості і короткочасності.</p> <p>Вміння утримувати в пам'яті зміст значних відрізків тексту оригіналу.</p> <p>Вміння використувати механізм імовірнісного прогнозування мовлення в усному послідовному перекладі.</p> <p>Вміння сприймати текст оригіналу і утримувати його в пам'яті.</p> <p>Вміння породжувати текст перекладу з/без опорю/и на запис УПС.</p> <p>Вміння концентруватися на складних моментах оригіналу і знаходити оптимальні шляхи вирішення перекладацьких проблем.</p> <p>Вміння управляти психічним станом, протистояти стресу.</p> <p>Вміння професійного подавання, презентувати переклад (володіти голосом, гарною дикцією, дотримуватися правил орфоєії на звуковому і просодичному рівнях).</p> <p>Вміння миттєво переклучатися з мови оригіналу на мову перекладу в процесі виконання двостороннього перекладу.</p> <p>Вміння коректно оформлювати вихідне повідомлення в усному перекладі.</p>	<p>Навичка сприйняття і переробки інформації в умовах часового обмеження і одноразовості.</p> <p>Навичка утримання інформації в оперативній пам'яті та її екстреного вилучення.</p> <p>Навичка виділення головної та уточнюючої інформації в тексті оригіналу.</p> <p>Навичка запам'ятовування цифрової інформації у вербальному оточенні.</p> <p>Навичка утримування в пам'яті змісту значних відрізків тексту оригіналу.</p> <p>Навичка породжувати текст перекладу без опори на запис УПС.</p> <p>Навичка знаходження оптимального шляху вирішення перекладацьких проблем.</p> <p>Навичка управління психічним станом, протистояння стресу.</p> <p>Навичка виступу перед аудиторією.</p> <p>Навичка регулювання темпу мовлення.</p> <p>Навичка позитивного сприйняття негативного досвіду.</p> <p>Навичка позитивної реакції на невдачу.</p> <p>Навичка нейтральної реакції на критику.</p>

Закінчення дод. 1

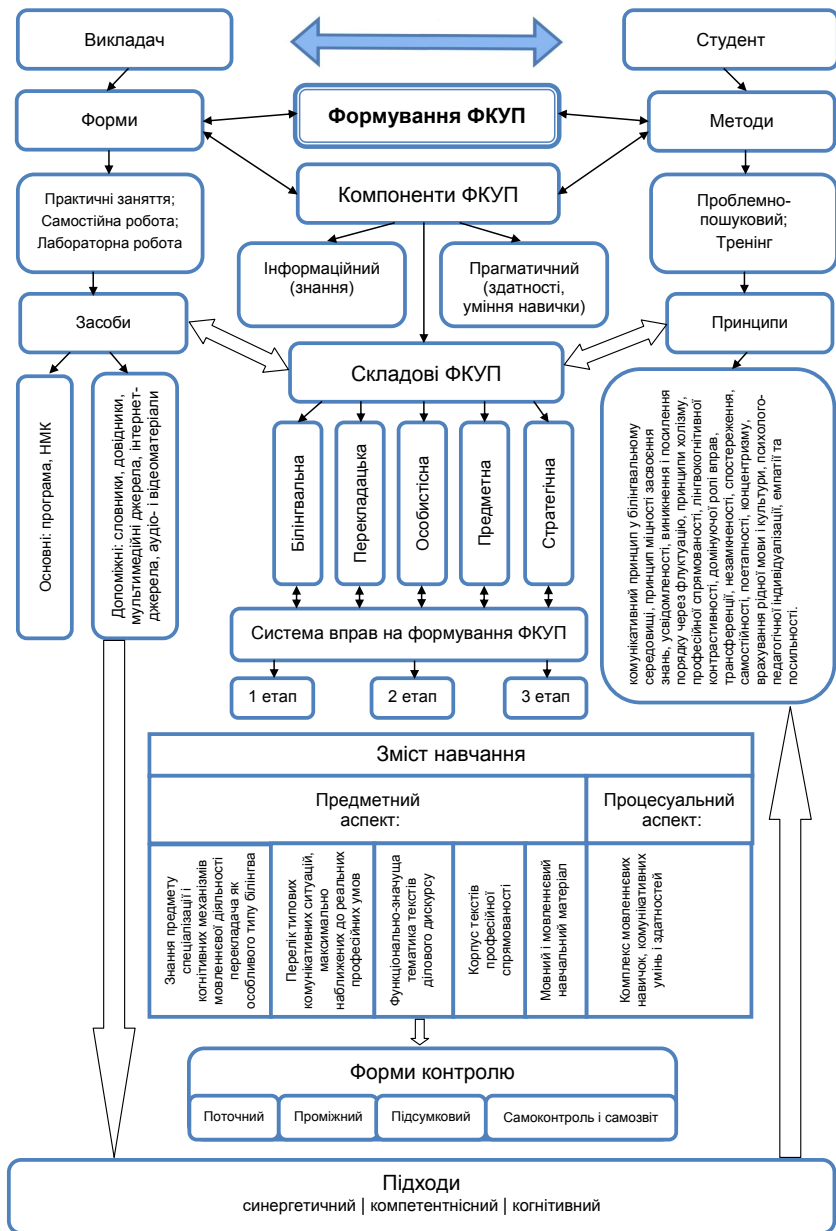
Етапи навчання УПП	Здатності	Уміння	Навички
	Здатність дотримуватися принципів перекладацької деонтології та етикету перекладача в процесі здійснення професійної діяльності	Вміння здійснювати усний послідовний односторонній / двосторонній переклад	<p>Навичка заповнювання пауз мовленнєвими формулами.</p> <p>Навичка зовнішнього оформлення говоріння (чітка дикція, правильне інтонаційне оформлення, голосне говоріння).</p> <p>Навичка швидкісного усного послідовного перекладу тексту в умовах жорстких часових обмежень</p> <p>Навичка дотримання відповідальності, колегіальної солідарності, нейтральності</p>
	Здатність дотримуватися принципів перекладацької деонтології та етикету перекладача в процесі здійснення професійної діяльності	Вміння використовувати принцип конфіденційності, професійної порядності, відповідальності, колегіальної солідарності, нейтральності	

Додаток 2

Система вправ для формування ФКУП у зовнішньоекономічній сфері

Етапи навчання УПП у ЗЕС	Групи вправ	Види вправ
1. Підготовчий (аналітичний)	<p>Некомунікативні рецептивні</p> <p>Некомунікативні рецептивно-репродуктивні</p>	<p>Сприйняття, упізнання, диференціація, ідентифікація лексичних одиниць мовлення з виділенням ключової інформації висловлювання/тексту</p> <p>Імітація речень.</p> <p>Вставка лексичних одиниць.</p> <p>Заміна граматичної форми.</p> <p>Вправи на тлумачення запропонованих термінів. Звуження і розширення речень.</p> <p>Об'єднання простих речень в одне складне.</p> <p>Поділ складного речення на кілька простих.</p> <p>Відпрацювання тема-рема-тичних єдностей.</p> <p>Тренування різних видів пам'яті (мнемотехніка, безасоціативне та асоціативне запам'ятовування), Ехоповтор.</p> <p>Формування навичок та розвиток умінь УПС</p>
2. Тренувальний: розвиток навичок та формування вмінь УПП у ЗЕС	<p>Умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні</p> <p>Некомунікативні рецептивно-репродуктивні</p>	<p>Імовірнісне прогнозування:</p> <ul style="list-style-type: none"> - на смислового рівні; - на рівні слова; - на рівні мети комунікації <p>Переклад окремих слів, словосполучень, речень.</p> <p>Рецепція з письмовою фіксацією змісту фрагмента тексту.</p> <p>Рецепція з письмовою фіксацією програми, а також репродуктивне го-воріння, яке супроводжується референтним читанням.</p> <p>Розшифрування абревіатур.</p> <p>Переклад топонімів.</p> <p>Синонімічний переклад.</p> <p>Антонімічний переклад.</p> <p>Переклад конвенціональних дискурсних формул</p>

Етапи навчання УПП у ЗЕС	Групи вправ	Види вправ
	Умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні	Імітація зразка мовлення мовою оригіналу/перекладу. Підстановка. Лексичні і граматичні перекладацькі трансформації. Розширення, завершення тексту. Переклад-переказ тексту
	Умовно-комунікативні продуктивні	Об'єднання одноструктурних і різноструктурних зразків мовлення у надфразову єдність. Згортання відомої інформації. Мовна і мовленнєва компресія і декомпресія тексту
	Комунікативні рецептивні	Рецепція аудіювання/читання з метою одержання і виділення інформації
	Комунікативні рецептивно-репродуктивні	Переклад висловлювання/тексту оригіналу з використанням перекладацьких трансформацій
	3. Автоматичний: розвитку та вдосконалення вмінь	Умовно-комунікативні продуктивні
Комунікативні рецептивні	Рецепція аудіювання/читання з метою здійснення одностороннього/двостороннього перекладу	

ЗМІСТ

Список скорочень.....	3
Вступ.....	4

Розділ 1. ПЕРЕДУМОВИ РОЗРОБКИ КОНЦЕПЦІЇ СИСТЕМИ

ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІЙНИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ	13
1.1. Професійна підготовка перекладачів у сучасних умовах: вимоги ринку перекладацьких послуг	16
1.2. Стандарти підготовки перекладачів. Система навчання усного перекладу в контексті сучасних досліджень	29
1.3. Сучасні професійні стандарти та кваліфікаційні рамки майбутніх фахівців з перекладу	49
1.3.1. Визначення предметної галузі.....	53
1.3.2. Професійна діяльність випускника та вимоги до особи усного перекладача у сфері зовнішньоекономічної діяльності.....	54
1.3.3. Основні види професійної діяльності випускника магістратури спеціальності «Філологія» (Переклад)	57
1.3.4. Компетентності випускників та результати навчання студентів магістратури спеціальності «Філологія» (Переклад).....	59
1.3.5. Результати навчання випускників освітньої програми другого рівня у предметній галузі «Переклад»	65
1.4. Формування мовної особистості майбутніх перекладачів як стратегічний орієнтир професійної лінгвістичної освіти...	78

Розділ 2. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ

ЯК СПЕЦІАЛЬНОСТІ	91
2.1. Міжкультурне ділове спілкування як сфера професійної діяльності перекладача	92

2.2. Проблеми поняття ділового дискурсу у сучасній лінгвістиці.....	106
2.3. Структурні характеристики англомовного ділового дискурсу та особливості комунікативних стратегій його реалізації.....	115
2.4. Лінгвістичні складові змісту текстів англомовного ділового дискурсу.....	124
2.4.1. Терміни як характерна риса лексичного складу ділового дискурсу	126
2.4.2. Лексико-фразеологічні характеристики англомовного інституціонального комунікативного простору	132
2.4.3. Роль емплази в англомовному усному діловому дискурсі	135
Розділ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ	141
3.1. Психологічна модель перекладу та роль білінгвізму в процесі підготовки перекладачів у багатомовному суспільстві.....	142
3.2. Особливості дій психологічних механізмів у процесі усного послідовного перекладу.....	154
3.3. Роль механізму переключення в професійній підготовці перекладача.....	164
3.4. Когнітивні механізми усного перекладача, мовленнєва модель потенційних перекладацьких проблем та їх перекладацьке вирішення.....	175
Розділ 4. ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	185
4.1. Таксономічний аспект усного перекладу	186
4.2. Принципи та методи перекладацької стратегії.....	198
4.2.1. Одиниці перекладу	198
4.2.2. Рівні еквівалентності та адекватний переклад як ключові фактори перекладацького рішення.....	206

4.2.3. Вплив інформаційної структури повідомлення на перекладацькі стратегії.....	209
4.2.4. Прийняття й обґрунтування перекладацького рішення	213
4.3. Реалізація імпліцитності у текстах англомовного ділового дискурсу та проблеми перекладу	215
4.4. Специфіка перекладу емпатичних моделей в англомовному діловому дискурсі.....	226
4.5. Проблеми перекладу термінологічної лексики у текстах ділового дискурсу.....	231
4.6. Особливості передавання гендерних маркерів в англомовному діловому дискурсі.....	234

Розділ 5. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ МАГІСТРІВ УСНОГО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....245

5.1. Теоретико-методологічні основи формування фахової компетентності в усному перекладі у магістрів-філологів	246
5.2. Структурні компоненти фахової компетентності усного перекладача	261
5.3. Змістові компоненти компетентності усного перекладача в зовнішньоекономічній сфері.....	278
5.4. Контроль рівня сформованості фахової компетентності усного перекладача	298

Розділ 6. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УСНОМУ ПОСЛІДОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ.....307

6.1. Цілі та принципи навчання усного перекладу як базовий компонент системи формування фахової перекладацької компетентності	312
6.2. Відбір та організація змісту навчання усного послідовного перекладу	319

6.3. Теоретичне обґрунтування системи вправ для формування фахової компетентності в усному послідовному перекладі в зовнішньоекономічній сфері.....	331
6.4. Ератологічний аспект і критерії оцінювання якості усного послідовного перекладу	352
Висновки	364
Список використаних джерел.....	372
Додатки.....	408

Наукове видання

Зінукова Наталія Вікторівна

**УСНИЙ ПЕРЕКЛАД
У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ:
ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
МАГІСТРІВ-ФІЛОЛОГІВ**

Монографія

Редактор М.С. Кузнецова
Комп'ютерна верстка Г.М. Хомич

Підписано до друку 3.10.2017. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 24,64. Тираж 300 пр. Зам. № .

ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля».
49000, м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18.
Тел. (056) 778-58-66, e-mail: rio@duan.edu.ua
Свідоцтво ДК № 5309 від 20.03.2017 р.

Віддруковано у ТОВ «Роял Принт».
49052, м. Дніпро, вул. В. Ларіонова, 145.
Тел. (056) 794-61-05, 04
Свідоцтво ДК № 4765 від 04.09.2014 р.